KÁDÁR JÁNOS –

végakarat

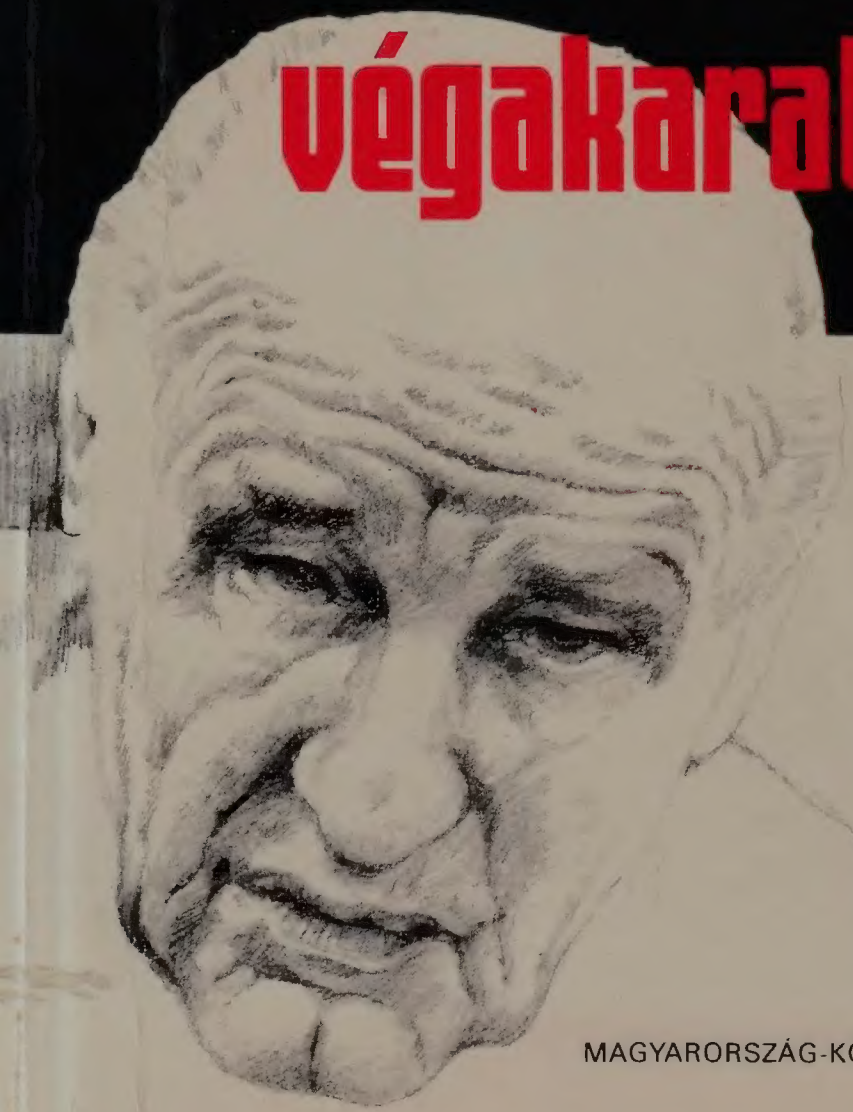

TABU

MAGYARORSZÁG-KÖNYVEK

Kádár János — végakarat

Koszonet mindazoknak, akik az interjúk dokumentálásában és e kotet elkészítésében kozremukodtek. Kulon koszonet illeti a Párttortenети Intézet vezetoit és munkatársait segítségukért.

KIADJA A HÍRLAPKIADÓ VÁLLALAT
Felelos kiadó: **Vágner Ferenc** vezerigazgató
Muszaki vezeto: **Burján Norbert**
Fedélterv: **Gorog Júlia**

Szedte: Press—Art Kft.
Felelos vezeto: **Székely Iván** ugyvezeto
Nyomta a Szikra Lapnyomda (89-1537)
Felelos vezeto: **Csondes Zoltán** vezérigazgato

ISBN 963 7328 14 9
ISSN 0864—9286

© Kanyó András

KÁDÁR JÁNOS—

végakarat

HÍRLAPKIADÓ VÁLLALAT

Az interjút készítette és a dokumentumokat válogatta: Kanyó András
A kötetet szerkesztette: Veres Mária
A képek a „Magyarország" című hetilap archívumából származnak, illetve Rédei Ferenc felvételei
Sorozatszerkesztő: Várnai Ferenc

Előszó helyett

Tragédiák sorozatáról szól ez a konyv. Kádár János vall a magyar nép történetének legutóbbi négy évtizedéről, s benne onmagáról. Az MSZMP egyik megalapítója, volt elsotitkára, majd elnoke, a tőle megszokott tartózkodással tárja fel a Rajk-per és az azt koveto perek sorozatának hátterét, benne a saját maga, iszonyatos megpróbáltatását, bortonéveit a Horthy- és a Rákosi-korszakban, rámutatva a kettő kozotti kulonbségre is.

A konyvben eredeti dokumentumokat talál az olvasó Kádár János első letartóztatásáról éppúgy, mint a Rajk-per vagy saját pere idejéből. Élete utolsó interjújában számot vetett az 1956-ban történtekkel, s mindazzal, amit akkor és ezután tett, nem hallgatva el saját gyengeségeit sem. Tobb, ezzel az időszakkal foglalkozó dokumentum e kotetben elószor lát napvilágot.

Elószor kerulnek a nyilvánosság elé az Alexander Dubčekkel és a CSKP volt vezetojének kozvetlen munkatársaival, valamint a szovjet vezetőkkel folytatott tobbszori tárgyalásairól szóló feljegyzései is. Arról, hogy milyen erőfeszítéssel próbálta elejét venni az erószakos beavatkozásnak. Mindez nem szóbeszéd. Amit mond, dokumentált, hiteles történet, s még él a tanúk egy része is. Ezért is érthetetlen és méltatlan, hogy Alexander Dubček, aki Kádár Jánost barátjának nevezte, méltatlanul és igaztalanul elmarasztalta ot a magyar televízióban sugárzott interjújában. Hiszen Kádár János volt az egyetlen, aki koromszakadtáig védte a csehszlovák párt reformlépéseit, o volt az egyetlen, aki tóle szokatlan nyíltsággal vetette szemére Leonyid Brezsnyevnek: rosszul kezeli meg a csehszlovák ugyet, a lengyel és a magyar példa nem lehet kiindulási alap, sem recept. Kádár János próbálta megakadályozni azt, ami bekovetkezett 1968 augusztusában. Csak akkor adta meg magát, amikor kiderult: nincs más választása. Legfeljebb csak annyi, hogy a csehszlovák ugy után, még egy magyar ugy is keletkezik.

Kiderul a konyvból az is, mikor is kezdódott a magyar reform. Korántsem 1966-ban, sokkal inkább 1957-ben, s valójában nem 1973-ban torpant meg, hanem már sokkal előbb, hiszen az ot szocialista ország hadseregének bevonulása Csehszlovákiába nem éppen a reformok elosegítését szolgálta. Mindenesetre az olvasó e kérdésben is olyan dokumentumot olvashat, ami eddig még sehol sem jelent meg.

A szerző nem torekedett teljességre. Csak részleteket villantott fel a legutóbbi négy évtized történéseiből, és abban Kádár János eseményekben és fordulatokban gazdag politikusi pályafutásából.

Jelentés

Budapest, 1931. nov. 10-én

Tisztelettel jelentem, hogy az illegális találkozóról előállított és őrizetbe helyezett Csermanek János fiumei szül. 1912. év rk. nőtlen, műszerészsegédet (VI., Vasváry Pál u. 6. sz. II. 21.) kikérdeztem, ki a következőket adja elő:

Özvegy édesanyjával lakik együtt — 1927. évben végezte el a 4 polgári iskolát, majd tanoncnak ment Izsák Sándor írógépjavító műhelyébe, majd felszabadulása után kb. 3 hónapig mint segéd dolgozott. — Távozása után különböző helyeken rövid megszakításokkal dolgozott.

Hosszabb idő óta jár a Rákóczy térre, hol több ismeretlen egyénnel összebarátkozott és beszédbe keveredett. — Majd az utóbbi hetekben egy magas, fekete, 20 év körüli egyénnel ismerkedett meg, aki a munkanélküli helyzetet fejtegette, és felszólította, hogy csatlakozzon a munkanélküliekhez és a munkásmozgalomhoz. — S e mozgalomban fejtsen ki tevékenységet. — Ekkor beszélték meg, hogy rendszeres találkozón össze fognak jönni hetenként 1—2-szer. — Első ízben a Vágány utca és Hungária út sarkán találkozott, mely találkozón kb. még 4-en voltak, ekkor nem közölt vele semmit, hanem egy újabb találkát beszéltek meg f. hó 9-én délután 5 órakor a Berlin tér sarkán. —

A megbeszélt találkozóra elment, s magával vitte Cziber József barátját, kit az Almásy és Klauzál térről ismer. — Őt azért hívta, mert egy találkozója volt.

Cziber József vele tartott, majd elindultak a Berlin tér felé, hol az előtte ismeretlen egyénnel, kivel a találkát megbeszélte, 4 óra után összejöttek.

Az ismeretlen egyén is egy barátjával jött a találkozóra, majd 4es-ben a Váci úton haladva egészen a Klapka utcáig együtt mentek. — Az úton az illető ismét a munkásmozgalmat fejtegette előttük és azok megszervezését, majd Csermaneknek azt mondotta, hogy be fogja őt osztani, hogy az illegális mozgalomban dolgozzon. — A Klapka utcában sétálva azt mondotta, hogy neki most dolga van és azzal elindultak vissza felé a Váci útnak, majd a sarkon azt mondotta idegesen, hogy szervusztok és futásnak ered a társával együtt. Csermanek és Cziber József a Váci úton halad haza felé ekkor fogták el, őt és társát.

Tagadja azt, hogy kommunista volna, csupán azért találkozott szervezett, az illegális mozgalomban szereplő egyénekkel, hogy előbb munkához fog jutni és a munkanélküliséget szervezés útján meg fogják szüntetni.

Tagadásával szemben az előállított Füstös Dezsőt (illegális néven Kormos) szembesítettem, ki felismeri Csermanek Jánost, ki f. hó 3-án a Vágány út és Hungária út sarkán vele Hegyi, illegális nővel Zora Erzsébet, Sebes László és futó illegális egyénekkel találkozón volt.

A politikai és bűnügyi nyilvántartás adatai szerint nem fordul elő.

Személy leírását csatolom.

Kmft. *(olvashatatlan aláírás)*

Jelentés.

Bpest 1931 nov. 10 én.

Tisztelettel jelentem, hogy az illegális adatgyűjtésről előállított és őrizetbe helyezett Csermanek János fiumei szül. 1912 év. rk. nőtlen, műszerészsegédet (VI. Tüzoltó [illegible] u. 6 sz. II. 21) kihallgattam, ki a következőket adja elő:

Özvegy édes anyjával felnőtt [illegible]. – 1927 év-ben végezte el a VI. ker. polgári iskolát, majd bekerült mint Izsák Sándor írógépjavító műhelyébe, majd [illegible] után kb 3 évig mint segéd dolgozott. – Távozása után különböző helyeken különböző munkaalkalmakkal dolgozott.

Legutóbb való útja járt a Rákóczi-térre, hol több ismeretlen egyénnel összebarátkozott és beszédbe keveredett. – Majd az utóbbi hetekben egy magas, fekete, 20 év körüli egyénnel ismerkedett meg, aki a munkanélküli helyzetet fejtegette és felvilágosította, hogy csatlakozzon a munkanélküliekhez és a munkás mozgalomba. – De mozgalomba nyíltan ki tétlenséget. – Ekkor beszélték meg, hogy rendszeres találkozón össze fognak jönni hetenként 1-2-szer. – Időközben a Tompa utca és Nagyvárad tér sarkán találkoztak, míg találkozón kb. még ketten voltak, akkor nem közöltek vele semmit, hanem egy újabb találkát beszéltek meg f. hó 7-én délután 5 órakor a Berlini tér sarkán. –

A M. KIR. ÁLLAMI RENDŐRSÉG
BUDAPESTI FŐKAPITÁNYSÁGA

..... szám
.....őrszoba

Jelentés

19 33 év junius hó 21 n.

Tisztelettel jelentjük, hogy kommunista szervezkedéssel gyanusitott és általunk elfogott Csermanek János fiumei 1912 évi szül.rk.nőtlen,műszerészsegéd, apja: törvénytelen, anyja: Csermanek Borbála, Doh utca 10.II.48. szám alatti lakos lakásán megtartott házkutatás alkalmával talált kommunista sajtótermékek, feljegyzések és kéziratokat jelentésünkhöz csatoljuk.

A megtalált bünjelek a lakásban levő ládában a ruhák alatt voltak elrejtve.

A személymotozása alkalmával nála talált 1.drb.Vörös Ellenzék és " Uj harcos " cimü folyóiratot jelentésünkhöz csatoljuk.

Kmft.

detektívek

Kádár János életrajza

1912. május 26-án született Fiumében (ma: Rijeka, Jugoszlávia). Eredeti foglalkozása műszerész. Tizenhét éves korában kapcsolódott be az ifjúmunkás-mozgalomba. Kezdetben vasas ifjúmunkások között tevékenykedett. 1931-ben belépett a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségébe (KIMSZ-be) és a Kommunisták Magyarországi Pártjába. 1931 novemberében letartóztatták, 1932 februárjában szabadult, s a KIMSZ egyik kerületi bizottságának, majd még ebben az évben a KIMSZ titkárságának tagja lett. 1935-ben ismét letartóztatták, s kétévi börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után a Magyar Szociáldemokrata Párt budapesti VI. kerületi szervezetének munkájába kapcsolódott be, és a szervezet ifjúsági csoportjának egyik vezetője lett. 1940—1941-ben részt vett az illegalitásban működő Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezésében: 1941-ben a párt budapesti területi bizottságának, 1942 májusától a párt központi bizottságának tagja. 1943 elejétől titkára volt. Magyarország német megszállása után — 1944 áprilisában — megkísérelte, hogy a határon illegálisan átjutva, a jugoszláv népi hadsereg segítségével kapcsolatot teremtsen a Szovjetunióban élő magyar kommunista vezetőkkel, az illegális KMP Központi Bizottságával. A magyar—jugoszláv határon elfogták. Kilétét sikerült eltitkolnia, ezért csupán szökési kísérlet címén emeltek vádat ellene, és kétévi fegyházbüntetésre ítélték. 1944 őszén — a büntetőintézmények evakuálása során — Nyergesújfalunál megszökött. Budapesten folytatta az illegális munkát mint az antifasiszta ellenállási mozgalom egyik irányítója.

A felszabadulás után a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének és Politikai Bizottságának tagjává választják. Tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, s rövid ideig budapesti rendőrfőkapitány-helyettesként dolgozott. 1945 áprilisától a Magyar Kommunista Párt budapesti területi bizottságának főtitkára. 1946-ban — a Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa után — a Központi Vezetőség főtitkárhelyettessé választotta. 1948 augusztusától 1950 júniusáig belügyminiszter, majd a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége titkáraként a párt- és tömegszervezetek osztályát felügyelte. 1951 tavaszán koholt vádak alapján letartóztatták. 1954-től 1956-ig a budapesti XIII. kerületi pártbizottság, majd a Pest megyei pártbizottság titkára. 1956 júliusában a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége kooptálta tagjai sorába, megválasztották a Politikai Bizottság tagjává, és a Központi Vezetőség titkárává.

1956. október 31-én a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságának első titkára lett, egyúttal a Nagy Imre-kormány államminisztere. 1956. november 4-én az ő vezetésével alakult meg a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány. 1957 júniusában az országos pártértekezlet megerősítette első titkári funkciójában. 1985-től az MSZMP főtitkára. 1988. május 22-től 1989. május 8-ig az MSZMP elnöke volt. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1988. május 22-ig volt a tagja. 1989. május 8-án felmentették KB-tagsága alól is.

1958-ban — kérésére — felmentették miniszterelnöki teendői alól. 1961-ig államminiszter, 1961 szeptemberétől 1965 júniusáig újra a Minisztertanács elnöke volt.

1957 óta tagja a Hazafias Népfront Országos Tanácsának. 1958-tól országgyűlési képviselő, 1965-től a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja.

Kitüntetései: Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem, a Magyar Népköztársaság Érdemrendje, a Szocialista Munka Hőse, a Szocialista Hazáért Érdemrend. Háromszor kapta meg a Lenin-rendet, 1977-ben nemzetközi Lenin-békedíjjal tüntették ki. Több más magyar és külföldi kitüntetéssel ismerték el érdemeit.

Kádár János dolgozószobájában, interjú közben

Az első találkozás

— Én nem értem, miért akarja kompromittálni magát velem — tette fel a kérdést mindjárt az első találkozón. Hangjából valóságos aggodalom csendült ki, s talán egy kis bizalmatlanság is, ami azt hiszem, mindvégig megmaradt. A köztünk lévő nagy távolságot, továbbá az újságírástól, különösen pedig az ő beleegyezésével használt magnetofontól való idegenkedését szinte mindvégig tapasztaltam. Ennek ellenére voltak meghitt beszélgetések, olyanok, amikor azt mondta: — Ezt most ne írja, csak úgy elmondom magának, mert ezek fontos, nagyon fontos dolgok.

Nem könnyen jutottunk el idáig.

1989. március 10-én délelőtt, fél tizenegykor megszólalt a „K"-telefon. Kádár János titkárnője, Gacsal Lujza jelentkezett. Csak annyit közölt, az elnök kér, keressem fel a Központi Bizottság épületében lévő irodájában.

Akkor már hosszú ideje, egészen pontosan február 17-e óta álltunk állandó készenlétben Rédei Ferenc kollégámmal, a Népszabadság fotósával. Azon a napon küldtük el ugyanis a többször is átdolgozott kérdések legújabb variációját. Az előző kettő túl hosszúnak bizonyult: összesen huszonnégy kérdést tartalmazott. S az üzenet minden alkalommal így hangzott: tovább rövidíteni.

Az interjú előkészítésében Major László, a Központi Bizottság Irodájának vezetője volt a segítségünkre, így hát utunk először hozzá vezetett. Úgy gondoltuk, hogy az interjú készítése közben — a korábbi gyakorlatnak megfelelően — az elnök egy közeli munkatársa is jelen lesz. Alighogy megérkeztünk, Kádár János Major Lászlót kérette, jelezve, hogy előbb vele kíván beszélni. Minthogy azonban Major László tizenkettőkor még nem jött vissza, a házi büfében gyorsan megebédeltem. Néhány falat után abba is hagytam, az izgalom miatt. Az járt a fejemben, Kádár János magyar újságírónak hosszabb interjút még nem adott. Ha tartja magát az előzetes megállapodáshoz, akkor mi leszünk az elsők, akiknek beszámol élete fontosabb állomásairól. Akkor még nem tudhattuk, legfeljebb csak sejthettük, hogy ez lesz az utolsó interjú, ezek lesznek az utolsó fotók, amelyek még életében készülnek róla.

Major László fél egykor érkezett vissza. Jelezte, „az Öreg" vár bennünket. Tartja magát az előzetes megállapodáshoz, magnófelvétel és fotó készül a beszélgetésről.

Abban a szobában fogadott bennünket, ahol évtizedeken át dolgozott mint az MSZMP első majd főtitkára. Az 1988-as májusi pártértekezlet után felajánlotta, hogy a szobát átadja utódjának, az új főtitkárnak. Az azonban a gesztust nem fogadta el, hanem egy másikkal viszonozta. Maradjon csak Kádár János a megszokott helyén, neki pedig az épület másik sarkában alakítsanak ki munkaszobát. Így történt.

Amikor beléptünk a teremnek is beillő szobába, az egyszerű bútorzattal és dísztárgyakkal körülvett íróasztal mögött ült. Asztala szinte üres volt. A kellékek: egy naptár, pontos mása annak, amit évről évre a Hírlapkiadó Vállalat is gyártatott számunkra, a lehető legolcsóbb, leggyatrább kivitelben. Volt még az asztalon egy nagyméretű, krómozott hamutartó, egy pohár ásványvíz, egy ugyancsak egyszerű jegyzettömb és néhány ceruza.

Lassan felállt és elénk jött. Valamivel az íróasztala előtt találkoztunk. (Egyszerű szürke öltöny volt rajta, nyakkendőt nem viselt, nem tudta megkötni.) Rédei Ferencet ismerősként üdvözölte. Engem hosszasan megnézett, miközben fogta a kezemet. Kézfogása határozott és férfias, de erőtlen volt. Ez volt az első jel, egyben bizonyság is arra, hogy valóban műtétet hajtottak rajta végre.

— Mi ugye ismerjük egymást — fordult hozzám inkább állító, mint kérdő hangsúllyal, s közben helyet mutatott. Megkérdezte, „milyen legyen az ülésrend", azaz hogy helyezkedjünk el, hogy „a művész jó képeket csinálhasson". Javaslatunkat, hogy a magnetofon használata és a fényképezéshez szükséges beállítás miatt is a legjobb lesz, ha a kis tárgyalóasztal mellett foglalunk helyet, ellenvetés nélkül elfogadta.

Néhány másodpercig szótlanul, várakozóan tekintett rám. Nem tudtam mit vár tőlem, választ a kézfogás közben feltett kérdésre (Mi ugye ismerjük egymást?), vagy pedig arra, hogy igazítsuk el, mi a teendő, a munkarend. Mert ahogy ő fogalmazott, nála „mindennek van rendező elve".

Ha a kérdésre várt választ, azt akkor nem kaphatta meg. Gondoltam, talán majd menet közben, ha többször is beszélgethetünk, akkor lesz idő elmondani, honnan is ismerjük egymást. Újságírói munkám során többször is találkoztunk, néhányszor elkísértem külföldi útjára. Ezeken, hacsak tehette, mindig váltott néhány szót az újságírókkal. A hetvenes évek közepén, moszkvai tudósító koromban kétszer is járt a szovjet fővárosban. A kijevi pályaudvaron, miután a hivatalos üdvözlés lezajlott, ellépett Brezsnyevtől és a többi szovjet vezetőtől, s odajött az újságírókhoz. Kezet fogott mindenkivel. Később a nyolcvanas évek elején bonni tudósítóként Helmut Schmidttel folytatott tárgyalásairól tudósíthattam.

Mindez átvillant az agyamon amíg rendezkedtünk. Én a magnetofonnal és a jegyzettömbbel bíbelődtem, ő pedig ép bal kezével a nadrágja zsebéből egy csomag Symphoniát és egy öngyújtót halászott elő. Arra a megjegyzésre, hogy amíg a fotózás tart, jobb lenne nem rágyújtani, szó nélkül *letette a cigarettát és a tűzszerszámot.*

Nem mindig volt ilyen „kezes". Találkozásaink során többször is vitatkoztunk, amikor megtagadta a kérdésre a választ. A másodiknál kikapcsoltam a magnetofont és elkezdtem összecsomagolni.

— Mit csinál? — kérdezte a jól ismert hangsúllyal.

Mondtam, ha bizalmatlan velem, nem tudom folytatni a munkát. Engem lehet helyettesíteni, de ő nem hagyhatja abba. Számadással tartozik az utókornak. Amikor látta, hogy komolyan gondolom és szolgálati kötelességére figyelmeztetem — amire maga is gyakran hivatkozott —, kompromisszumot ajánlott.

— Elmondom, de nem írhatja meg. Én nem akarok senkire se ujjal mutogatni. Se lefelé, se fölfelé, érti?

Ígéretemet nem mindig tartottam meg. Inkább csak olyankor, ha élő személyekről volt szó. Úgy vélem, hogy ezt a hitszegést ő, „a kompromisszumok robotosa" megbocsátotta nekem. Legalábbis nem tiltakozott. Igaz, sorozatunk utolsó darabjait már nem tudta olvasni, felolvasták neki.

Végre minden készen állt, bekapcsoltam a magnetofont. Néhány mondatban vázoltam, milyen munkamódszert javaslok. A beszélgetéseket rögzítjük, majd leírjuk, a nyersanyagból készített nyomtatásra szánt szöveget eljuttatjuk hozzá, ami az ő jóváhagyásával jelenik meg. Ez megfelel az interjúkészítés általános szabályainak. S ő maga is ehhez ragaszkodott.

Még mielőtt az első kérdést feltehettem volna, egy teljes magnókazettát igénybe vevő mondókába kezdett arról, hogy miért csak most, március 10-én kerülhetett sor az első találkozóra, miért kellett annyit várni.

Miközben beszélt, figyeltem őt. Szomorúan állapítottam meg: nem a műtét viselte meg. Nehezen szedte a levegőt, s a szokottnál is lassabban és nagyon halkan, erőtlenül beszélt, úgy, hogy a mikrofont kétszer is közelebb tettem. Féltem, hogy nem lesz jó a felvétel, és soha többé nem tudjuk megismételni. Aztán ahogy belelendült, felerősödött a hangja, megélénkült. Amikor a fotózás abbamaradt, megszólaltam:

— Rédei talán el is mehetne.

— Engem ő nem zavar, ha akar, csak maradjon — mondta, de már nyúlt is a cigaretta után. Kissé nehézkesen, bal kézzel rágyújtott és mélyen leszívta a füstöt. A csomagot rögtön visszatette a nadrágzsebbe. Ez minduntalan megismétlődött, amit sehogy se értettem, hiszen olyan nehezére esett előhalászni, amikor rá akart gyújtani, s minél élénkebb lett a beszélgetés, ezt annál gyakrabban tette.

Mielőtt az általa elmondottakat lejegyezném, hadd számoljak be arról, amiről ő nem beszélt, nevezetesen, hogy hogyan jutottunk el az interjúig. Ezt a kérdést szinte minden, az interjúhoz kapcsolódó olvasói levélben feltették. A kíváncsiság oka feltehetően az a közismert tény, hogy Kádár János nem szeretett interjút adni. Csak ritkán szólalt meg, s akkor is inkább kül-

földi lapokban, ami miatt a magyar sajtó munkatársai, magamat is beleértve bizony nehezteltünk.

Nos, az interjú gondolata még a múlt esztendőben fogant, a Népszabadság szerkesztőségében, ahol akkor dolgoztam. Mindenki örömmel fogadta, kivéve Kádár Jánost. Sokáig húzódozott, majd azt üzente, állítsuk össze a kérdéseket, s küldjük el hozzá. Ebből arra következtettünk, írásban akar válaszolni, szokásához híven maga írja a válaszokat és persze kézzel, mert hiszen mint tudjuk, nem szeretett diktálni.

Előbb egy nagy interjúra gondoltunk, amit a Népszabadság karácsonyi számában jelentettünk volna meg. Aztán amikor a kérdéseket elkezdtük fogalmazni, kiderült, hogy a téma túl nagy, a válaszok nem férhetnek bele egyetlen interjúba. Akkor úgy véltük, egy háromrészes sorozatot készítünk, ennek megfelelően csoportosítottuk át a kérdéseket. Az interjú azonban nem készülhetett el karácsonyra. Megakadályozott bennünket az a bizonyos kézműtét. De erről már beszéljen ő maga.

Éhségsztrájk Rákosiért?

— Sok olyan levelet kapott az utóbbi időben az MSZMP Központi Bizottsága, és kaptunk mi is, amelyek írói az iránt érdeklődnek, miért van Ön oly hosszú ideje távol a közélettől, miért nem foglal állást a pártot és az országot foglalkoztató sorsdöntő kérdésekben?

— Tudom, hogy sokan érdeklődnek, párttagok és pártonkívüliek, mi van velem. Miért vagyok ritkán látható, miért nem szólalok meg? Ezt kérdezte az egyik hetilapban megjelent cikk szerzője is. Hosszabb ideje betegeskedem, ezért nem tudok részt venni a párt vezető testületeinek munkájában, a döntési folyamatok előkészítésében. Ezt elmondtam a Központi Bizottság 1989. február 20—21-i ülésén, amelyen részt vettem, hangsúlyozva, hogy távollétem ellenére kötelezőnek tartom magamra a párt vezető testületeinek határozatait akkor is, ha a döntés nem minden részletével értek egyet.

Tudom, nagyon sok interjúkérés érkezett. (Szám szerint ötvenegy — a szerző.) A Magyarországnak azért mondtam igent, mert elsőként jelentkezett. Magam is úgy érzem, nem hallgathatok tovább. Hallgatásomat sokan félreérthetik, sőt félre is magyarázzák.

— Talán nem illik, mégis felteszem a kérdést, milyen jellegű az Ön betegsége?

— Először is, a múlt év őszén megbénult a jobb kezem hüvelyk- és mutatóujja. Műtétet hajtottak rajta végre, s a kezem lassan javul, de még mindig nem tudom használni. Nem tudok fogni, írni, és ez nagyban akadályoz a munkában. Ezenkívül persze számos nyavalyám van, amelyek részben a

korral járnak, részben pedig nem egészen nyugodalmas életem során, az illegalitásban és később a börtönben szereztem őket. Most, hogy itt beszélgetünk, tapasztalhatja, nehezen kapok levegőt, s vannak más bajaim is: emiatt sok gyógyszert kell szednem, s azok hatása sem kellemes. Zavarja a koncentrált munkát. De nem akarom sajnáltatni magam, erre nincs semmi szükség. Én röstellem a legjobban, hogy ilyen helyzetben vagyok, de ezen semmilyen határozattal nem lehet segíteni. Ezért is jeleztem az Elnöki Tanácsnak, az Országgyűlésnek és a Hazafias Népfrontnak, hogy egyelőre nem tudok részt venni a munkában. Az orvosok is csak heti egy-két alkalommal, igen rövid munkát engedélyeznek számomra.

— *Ne hagyjuk abba a beszélgetést? Hiszen a mai napra engedélyezett penzumot Ön máris túllépte, s nem szeretném túlságosan kifárasztani.*

— Engem a beszélgetés nem zavar, ennél sokkal kellemetlenebb a passzivitás. Be szoktam vallani az orvosoknak, hogy néha kirúgok a hámból, s egy-egy órára bejövök.

— *Noha a jelen kérdései rendkívül izgalmasak, mielőtt ezekre rátérnénk, szeretnék visszanyúlni az időben, s ha Ön is egyetért vele, a korábbi történéseken át közelítenénk a mához.*

— Csak tessék.

— *Ön a koncepciós perek egyik áldozata volt. Kérem, beszéljen a letartóztatását megelőző időszakról. Például arról, milyen viszonyban volt Rákosi Mátyással, a párt akkori főtitkárával. Tapasztalt-e megkülönböztetést azokkal szemben, akik nem a moszkvai emigrációból tértek haza?*

— Rákosi Mátyással életemben először a szegedi Csillagbörtönben találkoztam, úgy emlékszem, 1934-ben. (Kádár Jánost először 1931. november 10-én tartóztatták le, s hosszabb vizsgálati fogság után kétévi fegyházra ítélték. Büntetésének egy részét a gyűjtőfogházban, majd pedig a szegedi Csillagbörtönben töltötte.)

— *Tudtak Önök egymásról? Tudta-e Rákosi, hogy Kádár János az illegális párt ifjúsági szervezetének egyik vezetője?*

— Akkor nem ezen a néven voltam ismert, de ő pontosan tudta, hogy ki vagyok. Az én igazi nevem Csermanek János, de az illegalitásban használtam a Lupták és a Kádár nevet is. Ezt az utóbbit aztán 1945 után belügyminiszteri engedéllyel véglegesítettem.

— *Szóval a szegedi Csillagban ismerkedtek meg Rákosival?*

— Igen, ő akkor már évek óta ott ült. A szegedi Csillagbörtönben sajátos volt a kommunista rabok elhelyezése, még az őreink is be voltak zárva. Amikor felvezettek bennünket az emeleti szintre, ott két dupla rács zárta el a folyosót. Az első mögé anyaszült meztelenül kellett belépni. Ott megkaptuk a rabruhát, s beléphettünk a második rács mögé, ahol a többi rab várt minket. Kíváncsiak voltak ránk. Egy tucatnyi ember volt ott, vagy talán

több is. Az ismerkedésnél majdnem hibát követtem el. Tudtam, hogy Rákosi is ott van, s vártam a vele való személyes találkozást. Szóval ott állt jó néhány politikai rab, s a csoport közepén megláttam egy nagyon jó tartású, magas, derék embert. Én ilyennek képzeltem Rákosit, s azt hittem, ő az. Mielőtt megszólalhattam volna, egy alacsony, kövérkés ember lépett hozzám, s kezét nyújtva bemutatkozott: Rákosi Mátyás vagyok. Mondhatom, nagyon örültem, hogy nem siettem el a dolgot a megszólítással.

— *Korábban nem találkoztak, nem ismerték egymást?*

— Nem, holott a gyűjtőfogházban az előző évben még éhségsztrájkot is folytattam érte, a többi kommunista rabbal együtt. Ott is az volt a szokás, azzal tiszteltek meg bennünket, hogy a nevünk mellé odaírták: kommunista. A sztrájk két hétig tartott, de az ötödik vagy hatodik napon nálam, az orvosi vizsgálat alapján mesterséges táplálást alkalmaztak.

— *Mi volt a sztrájk célja?*

— Elsősorban amiatt tiltakoztunk, hogy Rákosit, akinek vége felé járt a nyolc és fél éves fegyházbüntetése, nem akarták szabadon engedni, hanem újabb pert akartak indítani ellene. De voltak saját követeléseink is: a fogházviszonyok és a politikai foglyokkal való bánásmód javítása. Úgy emlékszem, az ítélethirdetés előtt mindenki élhetett a spájzolás lehetőségével. Az őrök a környékbeli fűszeresnél vásárolták be azt, amit kértünk, rendszerint a hét végén, pénteken vagy szombaton. Éppen aznap kezdtük az éhségsztrájkot, s képzelje, az őr meghozta a kenyeret, a szalonnát és valami zöldfélét hozzá, amiben a börtönben nagy hiány volt. Mondtam az őrnek, ne tegye be a cellába, amit hozott, mert én éhségsztrájkot folytatok. Csak nem gondolják, mondtam, hogy én itt föl-alá járkálok, maguk meg lesik a cirklin, hogy mi történik. Ha mégis otthagyják, kivágom az ablakon. Mivel nem vitték el, meg is tettem. Az őr az ablakcsörömpölésre jött be. Emiatt aztán összkedvezmény-megvonást és külön büntetést kaptam.

— *Az mit jelentett?*

— Először is két hét kemény fekhely, négy hónapi sétamegvonás, aztán elvették a könyvet, a füzetet, az íróeszközöket. Hat nap sötétzárka is járt vele. A kenyeret, a szalonnát oda is betették. A rozscipót, aminek hej, de jó illata volt, párnának használtam, s aztán másnap kiadtam. Többet nem kísérleteztek vele. Az egyik nap arra lettem figyelmes, hogy a fogház túlsó szárnyában valaki nagyon kiáltozik. Kérdeztem az őröket, mi történik ott? Tőlük tudtam meg, hogy egyik rabtársunk, akitől megvonták a kedvezményeket (se munka, se látogató, se séta vagy könyv), a magányt nem bírta, s szegény bedilizett. Szó szerint belepusztult a fogságba.

— *A felszabadulás után aztán hol találkozott Rákosival?*

— Mi, akik itthon voltunk, tudtunk Rákosiék későbbi sorsáról, s felnéztünk a moszkvai emigránsokra. Közülük többen, és nemcsak Rákosi, Vas

Zoltán , sokáig börtönben ültek, majd emigrációban voltak, ezért nem ismerték a hazai viszonyokat. Rákosi emiatt gyakran hívatott engem, s kért, hogy informáljam őt különböző dolgokról.

— *Hol dolgozott Ön akkor?*

— Én 1945 elején főkapitány-helyettes voltam Budapesten, ebbe a pozícióba úgy jutottam, hogy Vas Zoltán, tudtom nélkül, kineveztetett a Budapesti Nemzeti Bizottsággal. Azt mondta nekem Vas, hogy a volt kisgazdapárti, és 1944-től a KMP katonai bizottságában működő Sólyom Lászlót javasolja főkapitánynak, akiről valamennyien tudtuk, hogy velünk tartó, korrekt ember. A rendőrség politikai osztályának vezetője pedig Péter Gábor lett. Vas kezembe nyomott egy papírt. Kérdeztem, hát ez meg mi, mire ő azt felelte: ez a kinevezésed, főkapitány-helyettes vagy. Így lettem én főkapitány-helyettes, ami nem sokáig tartott, mert később egy rövid ideig, a párt káderosztályát vezettem, majd 1945 novemberében budapesti titkár, végül — 1946 őszén, az MKP III. kongresszusán — a párt főtitkárhelyettese lettem. (Sólyom László kisgazdapárti, antifasiszta beállítottságú katonatisztként 1942-ben került kapcsolatba a Kommunisták Magyarországi Pártjával, s a párt katonai bizottságának tagja, a fegyveres ellenállás egyik vezetője lett. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.)

— *Mi volt az Ön szakmája a háború előtt?*

— Írógépműszerésznek tanultam. Az akkor elit szakma volt, talán háromszázan lehettünk az egész országban. De hát nem sokáig dolgozhattam, mert hamar kiderült rólam, hogy ki vagyok. Így azután voltam segédmunkás egy szőnyegkereskedőnél, dolgoztam esernyőkészítőnél, szóval, mikor mi adódott.

— *Térjünk vissza még az Ön és Rákosi kapcsolatára. Hogyan alakult a viszonyuk később, amikor Ön már a Politikai Bizottság tagja és főtitkárhelyettes volt?*

— Rákosi gyakran hívatott engem, s kért tájékoztatást a magyar viszonyokról, amit hosszú távolléte miatt nem ismerhetett. Ennek ellenére azt kell mondanom, hogy én változatlan tisztelettel néztem Rákosira. Ő a börtönviselt embereknek felajánlotta a pertut, amit én visszautasítottam. Azt mondtam neki, ha akarja tegezhet, de én, már csak az életkori különbség miatt sem tegezem vissza. Így alakult ki, hogy ő tegezett, én pedig magáztam. A párt káderosztályának vezetőjeként, majd később budapesti titkárként és főtitkárhelyettesként szoros munkakapcsolatban voltunk. Mély emberi kapcsolat azonban nem alakult ki közöttünk. Ennek ellenére bíztam és hittem benne. Egészen a Rajk-ügy korai szakaszáig.

— *Ismerték egymást Rajk Lászlóval az illegalitás éveiben?*

— Mi nem ismertük egymást. Hol egyikünk, hol másikunk volt letartóztatva, s az vett részt a pártmunka irányításában, aki éppen szabadon volt

kettőnk közül. Természetesen, tudtunk egymásról. Én nagyon becsültem őt. Személyes kapcsolatba csak a felszabadulás után kerültünk. Rajkot 1944 decemberében letartóztatták. A párt megbízottai felkeresték a bátyját, Rajk Endre nyilas államtitkárt, s arra kérték, mentse meg a testvére életét. Az ő segítségével sikerült elérni, hogy Rajk László ügyét ne katonai, hanem polgári bíróság tárgyalja. Így hárult el a feje fölül a halálos ítélet veszélye. Rajkot Sopronkőhidára. majd onnan Németországba vitték. Egy ideig nem tudtuk, él-e. Aztán 1945 májusában előkerült, gyalog jött haza Németországból.

Vizsgálati jelentés a gyűjtőfogházban lezajlott éhségsztrájkról az Igazságügyminisztériumhoz

I. betétív 35.579/1934. IM IV. számhoz

VI. Ügyosztály

A budapesti kir. országos gyűjtőfogházban büntetésüket töltő kommunista letartóztatottak az 1934. évi június hó 7. napján nyilvánvalóan előzetes megbeszélés után és külső irányításra — demonstratív éhségsztrájkba kezdtek, amiben 25 letartóztatott vett részt.

A budapesti főkapitányság által folytatott nyomozás adatai szerint a sztrájk összebeszélésszerűen, továbbított jeladás, illetve utasítás eredményeképpen kezdődött.

Gyanú merült fel arra is, hogy a sztrájkot a kommunista „Vörös Segély" funkcionáriusai ügyvédi képviseleti megbízás felhasználásával és leple alatt készítették elő, erre azonban sem személyi, sem tárgyi adat nem volt beszerezhető.

A kikérdezett sztrájkolók előadták, hogy a sztrájk a „politikai" foglyokkal szemben túl szigorúan érvényesített fegyházszabályok ellen irányul és az a céljuk vele, hogy helyzetükön könnyítsenek.

A budapesti kir. ügyészség a Lukács Jenő és sztrájkoló társai ellen az állam és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló vétség miatt hivatalból teljesített nyomozást, a 80461/kü/1934. számú határozattervezet szerint, a Bp. 101. §-ának 3. pontja alapján megszüntetni szándékozik, mert a nyomozás adatai az eredményes vádemelés jogi és ténybeli előfeltételeinek biztosítására nem elegendők.

A keb. t. IV. ügyosztály esetleges intézkedés végett azért tette át az ügyiratokat a VI. ügyosztályba, mert a nyomozás során kikérdezett kommunista letartóztatottak különböző panaszokat adtak elő.

E panaszok a következők:

1. A 8 hónapi fogházbüntetésre ítélt Németh Mihály kijelentette, hogy ő azért kezdett éhségsztrájkot, mert a táplálékot kevesli és mert kevés az olvasmány. Séta közben egyik rabtársa fülbesúgással hívta fel őt a sztrájkra.

2. Az 1 évi fogházbüntetésre ítélt Szabó János azért vett részt az éhségsztrájkban, mert a többi kommunista letartóztatottal együtt őt is fegyelmi büntetéssel sújtották, s ebből folyóan elvették tőle az olvasnivalót s nem adtak részére beszélgetési engedélyt sem. A sztrájkra egyik ismeretlen rabtársa a zárkájába bedobott cédulával hívta fel.

3. A 6 hónapi fogházbüntetésre ítélt Varga István azért vett részt a mozgalomban, mert séta alkalmával egyik rabtársa fülébe súgta, hogy kezdjen éhségsztrájkot.

4. Az 1 évi és 18 napi fogházbüntetésre ítélt Kőnig Ferenc a Népszava hírlapírója azért kezdett éhségsztrájkba, mert ezzel tiltakozni akart a politikai foglyokkal szemben alkalmazott bánásmód ellen.

5. A 3 évi és 8 hónapi fogházbüntetésre ítélt Kiss Károly rokonszenvből csatlakozott a mozgalomhoz, mert hallotta, hogy társai megkezdték az éhségsztrájkot.

6. A nem jogerősen 2 évi és 2 hónapi fegyházbüntetésre ítélt Zbiskó József a fegyházban lévő türhetetlen állapotok és a rossz táplálék miatt kezdett éhségsztrájkot.

7. A 4 hónapi fogházbüntetésre ítélt Béres György társaitól hallotta, hogy a rossz bánásmód miatt éhségsztrájk tört ki, ehhez ő is csatlakozott, s kijelentette, hogy azt addig folytatja, amíg követeléseiket nem teljesítik.

8. A 10 hónapi fogházbüntetésre ítélt Sebes György azért vett részt a sztrájkban, mert a táplálékot ehetetlennek tartja. Kijelentette, hogy addig sztrájkol, amíg kívánságaikat nem teljesítik (ezek: javítsák meg az ellátást, engedjék meg, hogy a könyvpiacon megjelenő könyvekből kaphasson, hetenkint fürödhessék és zárkatársat kapjon).

9. A 2 évi és 2 hónapi fegyházbüntetésre ítélt Baksa József előadta, hogy az éhségsztrájkról — annak megkezdése előtt már másfél héttel előbb értesült. Ugyanis mikor egy ízben a sétáról visszakísérték zárkájába, ott egy cédulát talált, amelyben az éhségsztrájkban részvételre hívták fel.

10. Az 1 évi fogházbüntetésre ítélt Löwinger Ferenc azért vett részt az éhségsztrájkban, mert sérelmesnek találja, hogy ő a közönséges bűncselekmények miatt elítélt rabokkal egyenlő elbánásban részesül, s mert rossznak tartja a táplálékot.

11. A nem jogerősen 2 évi és 6 hónap szabadságvesztés büntetésre ítélt Kukella Sándor azért csatlakozott a mozgalomhoz, mert 1934. jún. 3-án az éhségsztrájkra felhívó cédulát talált zárkájának asztalán. A fürdőben arról értesült, hogy a kommunista letartóztatottak a közönséges bűntettesektől elkülönítésük végett kezdtek sztrájkba.

12. A nem jogerősen 10 hónapi fogházbüntetésre elítélt Hörömpő Mihály előadta, hogy 1934. évi jún. 6-án délután és 7-én reggel fogolytársai adtak jelt a sztrájk megkezdésére azzal, hogy mindkét kezüket a gyomrukra tették. Őt még letartóztatása előtt kiokították az ilyen jel értelmére.

13. Az 1 évi fogházbüntetésre ítélt, s 8.477 törzskönyvi számú Rosinger Andor előadta, hogy ő az osztályvezetőtől értesült az éhségsztrájk megkezdéséről. Erre elhatározta, hogy ő is csatlakozik sztrájkoló társaihoz.

14. A 6 hónapi fogházbüntetésre ítélt Horváth József azért vett részt az éhségsztrájkban, mert az 1934. évi jún. 3-án reggel az éhségsztrájkra felhívó cédulát talált zárkájának asztalán. A cédula szerint azért kell éhségsztrájkot kezdeni, mert a bánásmód és a táplálék nem kielégítő.

15. A 2 évi és 8 hónapi fegyházbüntetésre ítélt Neumann Jenő séta közben, egy mögötte haladó rabtársától értesült 1934. jún. 6-án délután az éhségsztrájk megkezdéséről.

II. betétív a 35.579/1934. IM IV. számhoz

16. A 2 évi fegyházbüntetésre ítélt Csermanek János előadta, hogy követeléseikről egy 8 pontban összeállított ultimátumot szerkesztett, s azt Czibere Zsigmond osztályvezető fegyőrrel juttatta el az igazgatósághoz.

17. A 2 évi fegyházbüntetésre ítélt Molnár László kijelentette, hogy a gyűjtőfogházban uralkodó embertelen bánásmód miatt kezdett éhségsztrájkot.

A nyomozás során az eljáró titkosrendőrök Molnár László, Csermanek János, Pór Gergely, Kajli József, Rudas Ervin, Grüngold Pál, Kifut István, Haracsi Mihály, Lukács Jenő és Baksa József kommunista elítéltek füzeteiben feljegyzéseket találtak a letartóztatottak követeléseiről, melyek közül Haracsi Mihály feljegyzései a legfigyelemreméltóbbak. Ezeknek a feljegyzéseknek egy része szó szerint a következő:

„Az igazságügyminisztérium a Bp-hez híven még a kilencvenes években kiadta a fennhatósága alá tartozó fegyházak házzsabályait, melyek hivatva vannak a fegyencek, tehát a Btk. ellen a legsúlyosabban vétő bűnözők életét a fegyházak keretein belül szabályozni.

Mi, a gyűjtőfogház politikai letartóztatottjai azt tapasztaljuk, hogy a 40-50 évvel ezelőtt hozott közönséges (élet, vagyon stb. ellen) bűnözőkre alkalmazott fegyházszabályok 1934-ben a fennálló társadalmi rend közel tíz éve tartó és soha nem tapasztalt mértékben érezhető gazdasági krízisek kiváltotta politikai mozgalmak résztvevőire még szigorított formában vannak érvényben. Többek közt pár példa.

Míg a közönséges bűnözők csak az éjjeli időtartamra vannak lezárva, addig felső parancsra a politikaiak zárkái nappal is kulcsra vannak lezárva, ami sokszor azt eredményezi, hogy míg a közönséges bűnözők az ételt idejében melegen kézhez kapják, addig a kulcsra lezárt politikai foglyok élelmét egyszerűen a küszöbre teszik és majd csak akkor szedi fel félig kihűlve a küszöbről, ha a lezárást sorban végző őr odaér az ő cellájához. A közönséges bűnözőknek alkalom adódik arra, hogy időközönként rabtársaival elbeszélgethessen, azokkal érintkezhessék. Ez a politikai letartóztatottaknál kizárt dolog, mert az őrszemélyzetnek ki van adva, hogy a politikaiakra különösen szigorúan kell ügyelni, hogy azok egymással ne érintkezhessenek. Ezt azért is könnyű végrehajtani, mert hisz a

politikai letartóztatottak szétosztva (egy-egy osztályon 8-10 ember) vannak és ezek ellenőrzése könnyebb, mint a többi 80-90 bűnözőé. Egy másik példa a zárka és testkutatás. Míg a közönséges bűnözőknél, kik között természetesen előfordul rabló és gyilkos, egy- esetleg kéthavonta kutatják ki a zárkát, addig a politikai letartóztatottaknál előfordul, hogy hetenkint háromszor tartanak kutatást, s ez a kutatás sokszor vérig sértő módon történik. Előfordult már sokszor, hogy az őr a cella közepén mezítelenre vetkőztette a különben érettségizett, de azonkívül is magas műveltséggel bíró politikai letartóztatottat, hogy még a lába közé is benézzen. Különben az sem ritkaság, hogy az őrparancsnok személyesen jön kutatni, miközben gúnyos és sértő megjegyzéseket tesz a politikai letartóztatott személyét és tárgyait illetően. Azonkívül még főtiszti kutatásaink is vannak időközönkint. Itt megjegyezzük, hogy a közönséges bűnözőknél sem tiszti, sem főtiszti kutatás nincs. De mi még a közönséges bűnözőkkel sem szabad hogy érintkezzünk. Előfordult, hogy egy közönséges bűnöző egy papírdarabot át akart adni egy politikai letartóztatottnak. Ezt egy őr észrevéve, őt előállította. A közönséges bűnöző meglepődve, hogy ilyen csekélységért őt előállítják, holott a házjog szokásaiban ilyen csekélységért nem szoktak előállítani, megkérdezte úgy az őrt, mint a főfegyőrt, hogy miért állítják ilyen semmiségért elő, az volt az egyöntetű válasz, ,,ha nem kommunistának akarta volna adni, akkor nem lett volna előállítva! Nem tudja maga azt, hogy kommunistával nem szabad érintkezni?"

Ebből a pár példából is látható, hogy a politikai letartóztatottakra a közönséges bűnözőkre hozott fegyházszabályokat még szigorítottabb formában alkalmazzák, de a politikaiaknak meglévő engedményeket is annyira megszigorítják (pl. könyvcenzúra), hogy tűrhetetlen a helyzetünk.

Ezért mi politikai letartóztatottak helyzetünk megjavítására más utat nem találva, kényszerítve érezzük magunkat alább felállított követeléseinkért a végső fegyverrel harcba szállni és több felsorolt követeléseinkért a végsőkig kitartani.

Követeljük:

I. a) A politikai letartóztatottaknak a közönséges bűnözőktől szétválasztását és egy helyen összpontosítását.

b) Kívánatra cellatárs engedélyezését.

c) A cellában elvégezhető magánmunkák, pl. festés, lombfűrész, agyagmunka engedélyezését és durva hang kiküszöbölését.

II. a) Az élelmezés megjavítását. A főzelékféléknek az idegen részektől való megtisztítását (pl. a lencsefőzelékben mindenesetben a következő idegen tárgyak találhatók: árpa, kukorica, zab, kavics, homok és nagy mennyiségben konkoly).

b) Az élelmezés egyhangúságának és ízetlenségének megszüntetését (előfordul, hogy délben lencse, este pedig bab vagy az ellentéte, különösen a burgonyaleves vagy főzelék, már a színe visszariaszt, az íze pedig borzasztó kellemetlen, a tészta sok esetben főtlen, de minden esetben található benne olyan, ami a a kondér oldalához tapadt és onnét idegen tárgyakkal együtt vált le).

c) Követeljük a politikai foglyok részére a rendszeres élelmiszercsomag beadását engedélyezni. Politikai letartóztatottak között sok a vidéki, akiknek hozzátartozói pénzsegélyt küldeni nem bírnak, ellenben élelmiszert küldeni, azt bírnak.

d) A ház ne árusítsa élelmicikkeit a foglyoknak drágábban, mint az kint szabad kereskedelemben beszerezhető. (Mint ez pl. a tél folyamán történt, ahol kilónkénti árnál 8-10 fillér eltérés volt, ha a szalonnát kintről vagy a háztól kaptuk.)

III. a) Követeljük, hogy a cenzúra mindazokat a könyveket beengedje, amelyek kint szabadon árusíthatók.

b) Azon a címen, hogy jegyzetek vannak a könyvekben, csak azon esetben küldesse letétbe, ha azok a jegyzetek tiltott értesítéseket tartalmaznak. Ha a jelzések a könyv tartalmához széljegyzetek, azok visszautasítása azért sem indokolt, mert hiszen azzal a ház szabályai nincsenek megsértve, de meg a letartóztatottak hozzátartozóinak nem áll könyvtár a rendelkezésére, hogy azokban válogathasson. De azon kívül az eddigi gyakorlat szerint a cenzúra sokszor érthetetlenül kifogástalan írók ártatlan szórakoztató műveit is letétbe küldte és előfordult, hogy a heti 5 db könyvből hármat, sőt négyet is elvitt.

c) Követeljük, hogy a cenzúra által beengedett könyveket tetszés szerinti mennyiségben, de legalábbis 10 kötet erejéig magunknál tarthassuk. Ezt annál is inkább, mert a tudományos könyvek nagy része egyik a másikára utal, vagy más műből idéz.

d) Követeljük, hogy az írószer tartási engedély kiterjedjen az irón és törlőgumira is és hogy a kiolvasott levelek szintén tetszés szerinti ideig nálunk maradhassanak, valamint váltófehérneműt és felsőruhákat és általában mindazokat a tárgyakat, amelyek a szabályok értelmében a házba bejöhetnek, a zárkában tarthassuk.

Mi politikai letartóztatottak azon jogviszonylatból indulunk ki, hogy évszázados joggyakorlat alapján a politikai letartóztatottak mindig megkülönböztető bánásmódban részesültek, őket a legkíméletlenebb ellenfelek sem igyekeztek a közönséges bűnözőkhöz lealacsonyítani, még kevésbé a közönséges bűnözőkre hozott rendszabályokat a politikai letartóztatottakra megszigorítva alkalmazni.

Sajnos, a humánusnak nevezett XX. század harmincas éveiben még kényszerítve vagyunk legelemibb jogainkért, azért, hogy a rettenetes fegyházszabályok ne tegyenek bennünket idegileg teljesen tönkre, szellemileg ne tompítsanak agyon, fizikumunk ne roppanjon össze, ehhez a rettenetes védelmi eszközhöz fordulni, de kitartunk a végsőkig, mert így még kegyetlenebb. Az éhségsztrájkot csak azon esetben vagyunk hajlandók abbahagyni, ha követeléseink teljesítve vannak.

Követeljük:

I. a) A politikai letartóztatottaknak a közönséges bűnözőktől való elkülönítését.

b) Kívánatra cellatárs engedélyezését.

c) A cellában elvégezhető magánmunkák (pl. festészet, lombfűrészet, agyagmunkák stb.) engedélyezését.

d) Általában a letartóztatottakkal szemben használt durva hangnem kiküszöbölését.

e) Rács nélküli beszélőt félórai időtartalommal.

II. a) Az élelmezés feljavítását, a főzelékféléknek az idegen részektől való megtisztítását.

b) Az élelmezés egyhangúságának és ízetlenségének megszüntetését.

c) Követeljük a politikai letartóztatottak részére a rendszeres élelmiszercsomag beadást engedélyezni.

d) A ház ne árusítsa saját termelésű élelmi cikkeit a foglyoknak drágábban, mint azt a szabad kereskedelemben árusítják.

III. a) Követeljük, hogy a cenzúra mindazokat a könyveket beengedje, amelyek könyvkereskedésben szabadon árusíthatók.

b) Azon a címen, hogy jegyzetek vannak a könyvekben, csak azon esetben tiltható le, ha azok a jegyzetek tiltott értesítéseket tartalmaznak.

c) Követeljük, hogy a cenzúra által beengedett könyveket tetszés szerinti mennyiségben, de legalábbis 10 kötet erejéig magunknál tarthassunk.

d) Követeljük, hogy az írószertartási engedély kiterjedjen az irón és törlőgumira is és hogy a kiolvasott levelek szintén tetszés szerinti ideig nálunk maradhassanak, valamint váltófehérneműt és felsőruhát, s általában mindazokat a tárgyakat, amelyek a szabályok értelmében a házba bejöhetnek, magunknál tarthassuk.

Bár nyilvánvaló, hogy a fentebb nevezett kommunista letartóztatottak a gyűjtőfogházban 1934. június havában rendezett éhségsztrájkot nem az előadmányban ismertetett panaszok miatt kezdték, s annak okai más forrásból erednek, érdemi állásfoglalás előtt a panaszokat és kívánságokat felvilágosító jelentéstétel végett közölni kell a gyűjtőfogház igazgatóságával.

A „Szent Korona'' nevében

A budapesti királyi büntető törvényszék az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló bűntett miatt Csermanek János és társai ellen megtartott nyilvános főtárgyalás alapján meghozta a következő ítéletet:

fellebbezett

A budapesti büntető kir. törvényszék.

B.XIV. 8192/1933/21 szám.
A beadványokban erre a számra kell hivatkozni.

Fogoly

Hgy Sh

A magyar Szent Korona ~~Ő Felsége a király~~ nevében!

A budapesti büntető kir. törvényszék ~~mint büntető bíróság~~ az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló bűntett miatt Csermanek János és társai ellen ~~a kir. ügyészségnek~~ a vádtanácsnak ... számú ~~vádiratában~~ vádhatározatában foglalt vád felett —

.... mint elnök,
.... kir. törvényszéki bíró és
.... kir. .... bíró,
valamint .... kir. törvényszéki
.... mint jegyzőkönyvvezető részvételével,
.... kir. .... ügyésznek mint közvádlónak / mint magánvádló(nak) — képviselőjének,
a szabadlábon — az előzetes letartóztatásban / a vizsgálati fogságban — levő vádlott....nak és
....
mint védő....nek jelenlétében —
~~192.... évi .... hó .... napján~~
megtartott ~~..........~~ nyilvános főtárgyalás alapján, ~~a vád és a védelem meghallgatása után~~ meghozta a következő

ítéletet:

I.) Csermanek János, 21 éves, r.k. vallású, fiumei születésű, budapesti (Dob u. 10. sz. a.) lakos, magyar állampolgár, nőtlen, műszerész-segéd, katona nem volt, 4 polgári osztályt végzett, vagyontalan, 1933. június 21.-től 1933. június 26.-ig őrizetben volt, azóta előzetes le-

25/VI

143.

Törvényszéki ítélet fejezete büntető ügyben (Bp. 327. §).

1936 DKT 9 R

-tartóztatásban levő vádlott, ———

II.) Molnár László, 20 éves, ev. ref. vallású budapesti születésű és (X. ker. Máv. Kolónia, 19. lépcső, fszt. 4. sz.) lakos, magyar állampolgár, nőtlen, gipszöntő-segéd, katona nem volt, 4 polgári osztályt végzett, vagyontalan, 1933 június 21-től június 26-ig őrizetben volt, azóta előzetes letartóztatásban levő vádlott, ———

III.) Rudas Ervin, 21 éves, izr. vallású, budapesti születésű és (Garam u. 5. I. 24. sz. a.) lakos, magyar állampolgár, nős, gyermektelen, vésnöksegéd, vagyontalan; katona nem volt, gimnáziumi érettségit tett, 1933. június 21-től június 26-ig őrizetben volt, azóta előzetes letartóztatásban levő vádlott és végül

IV.) Sebes (Dénes) György, 20 éves, izr. vallású, budapesti születésű és (Lehel u. 5. sz. alatt bejelentve volt) lakos, magyar állampolgár, ~~nőtlen~~, banktisztviselő szökésben levő vádlott ———

bűnösök az 1921. III. t. c. 1. §. 1. bek. ~~-be~~ ütköző, az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló bűntettben. ———

V.) Steiner Andor, 33 éves, izr. vallású, losonci születésű, budapesti (Olasz fasor 3. sz. a.) lakos, magyar állampolgár, nőtlen, magántisztviselő, vagyontalan, katona nem volt, kereskedelmi érettségit tett, 1933. június 21-től június 27-ig őrizetben volt, szeptember 1-óta előzetes letartóztatásban levő vádlott ———

VI. Domján József, 26 éves, r. k. vallású, hódmezővásárhelyi születésű, budapesti (Nyár utca 30. sz. a.) lakos, magyar állampolgár, nőtlen katona nem

volt, 4 polgári osztályt végzett és 4 osztályi kereskedelmi iskolát, állástalan kifutó, 1933. június 26-tól július 28-ig őrizetben volt, azóta előzetes letartóztatásban levő vádlott

bűnösök az 1921. III. t.c. 1.§. 2. bek.-be ütköző, az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló vétségben.

A kir. törvényszék ~~[illegible]~~ az 1921. III. t.c. 1.§. 1. bek.-e és 9.§ a alapján a Btk. 91.§-ának alkalmazásával I.) Hermann Tamás, II.) Molnár László és III.) Rudas Ervin vádlottakat egyenként 2 (kettő) évi fegyházra mint főbüntetésre további egyenként 10 (tíz) évi hivatalvesztésre és politikai jogaik gyakorlatának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére mint mellékbüntetésre ítéli; ~~további~~ az 1921. III. t.c. 1.§. 2. bek. és 9.§ a alapján IV.) Steiner Andor vádlottat 5 (öt) hónapi XII.) Domján József vádlottat 4 (négy) hónapi fogházra, mint főbüntetésre további egyenként 3 (három) évi hivatalvesztésre és politikai jogaik gyakorlatának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére mint mellékbüntetésre ítéli,

XIII.) Sebes /Deiner/ György távollevő vádlottal ~~[illegible]~~ szemben a kir. törvényszék büntetés kiszabását az 1921. III. t.c. 4.§. 2. bek.-e alapján mellőzi;

A kir. törvényszék ~~[illegible]~~

V.) Unger Imre, 23 éves, izr. vallású, budapesti születésű és (Szabolcs utca 63. III. a.) lakos, magyar állampolgár, nőtlen, elárusító, 4 polgári osztályt

végzett, büntetve nem volt, 1933. június 21.-től június 26.-ig őrizetben volt, azóta előzetes letartóztatásban levő vádlottat,

VI.) Fried Sándor, 26 éves, izr. vallású, debreceni születésű budapesti (gr. Zichy Jenő u. 44. sz. a.) lakos, nőtlen, állásnélküli magántisztviselő, vagyontalan, büntetve nem volt, magyar állampolgár, katonai szolgálatot tett, 1933. június 21.-től június 26.-ig őrizetben volt, június 26.-tól június 30-ig előzetes letartóztatásban volt vádlottat,

VII.) Schwarcz Endre, 22 éves, izr. vallású, budapesti születésű és /Akadémia út 4 sz. a./ lakos, magyar állampolgár, büntetve nem volt, [illegible] bíró gyakorló [illegible], vagyontalan, nőtlen, 1933. június 19.-től 26.-áig őrizetben június 26.-tól június 30-ig előzetes letartóztatásban volt vádlottat,

VIII.) Székely Károly, 20 éves, r.k. vallású, sátoraljaújhelyi születésű, budapesti (Dráva u. 19. sz. a.) lakos, magyar állampolgár, nőtlen, állásnélküli kereskedősegéd, vagyontalan 4 polgári osztályt végzett, 1933. június 21.-től június 26.-ig őrizetben, június 26.-tól - június 30.-ig előzetes letartóztatásban volt vádlottat,

IX. Sebes Sándor, 30 éves, izr. vallású, szegedi születésű, budapesti /Lehel u. 5. III. 33. sz. a./ lakos, magyar állampolgár, nőtlen, magántisztviselő, vagyontalan, büntetve nem volt, katonai szolgálatot tett, szabadlábon levő vádlottat,

X.) Rudas Ervinné szül. Laczkó Lujza, 19 éves, r.k. vallású, budapesti születésű, /Garam u. 25. I. 4. sz. a./ lakos, [illegible] felesége, 6 elemi osztályt végzett, szabadlábon levő vádlottat,

XI.) Barabás Gizella, 27 éves, ág. evang. vallású, [illegible] születésű, budapesti /Golgota u. 7. sz. a./ lakos, hajadon, [illegible], vagyontalan, 6 elemi osztályt végzett, magyar állampolgár, szabadlábon levő vádlottat az 1921. III. t.c. 1. §. 2. bek.-be ütköző, az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló vétség miatt ellenük emelt vád alól a Bp. 326. §. 2. p. alapján felmenti.

Veszélyes utakon

Kádár János önvallomása

1944-ben, amikor a Vörös Hadsereg határainkhoz közeledett, a pártvezetés úgy döntött, hogy kapcsolatot kell keresnünk a Szovjetunióban élő magyar kommunista vezetőkkel. E célból valakinek Jugoszláviába kellett mennie és Tito partizánjainak segítségével eljutnia a szovjet csapatokhoz. Én vállalkoztam az útra, amelyet nagy körültekintéssel — amennyire az akkori körülmények között lehetett — meg is szerveztünk. Magyarországon tartózkodott Titóék küldötte, egy asszony, aki azzal a feladattal érkezett, hogy keressen kapcsolatot a magyar kommunistákkal, ami sikerült is neki. Vele indultam el. Éjjel értünk a határhoz, ahol az erdőben a németek elfogtak bennünket. Nem tudtak velünk mit kezdeni, s ezért átadtak a helybeli csendőröknek, akik, minthogy tiltott határátlépéssel vádoltak és ez nem rájuk tartozó ügy volt, tovább küldtek a pécsi kémelhárító embereihez. Kihallgatásunkkor ott is csak azt mondtuk el, amit már a németeknek és a csendőröknek is előadtunk: hogy Budapesten ismerkedtünk meg, s mivel a nő jugoszláv állampolgár, én elhatároztam, hogy vele megyek Jugoszláviába, de mert útlevelem nem volt, így át akartunk szökni a határon. Ezt a tényt tehát el is ismertük. Pécsett azonban rájöttem, hogy a kémelhárító ennyivel viszont nem elégszik meg. Az újabb kihallgatásnál ugyanis elkezdték — mivel papírjaim szerint Lupták János tizedes voltam —, hogy biztosan „kommunista" vagy „szökevény" vagyok. Úgyhogy jobbnak láttam a vallomásomat megtoldani még azzal, hogy azért akartam átmenni a határon, hogy Titóékhoz csatlakozzam és harcoljak a hitleristák ellen. Ezt már elfogadták beismerésnek, mert ez már olyasmi volt, amit elhittek. Ennek alapján már elkészíthették a jegyzőkönyvet és többet nem foglalkoztak velem.

Ezt követően Pécsről felhoztak a kémelhárító központjába, a Hadik laktanyába. Ez számomra nem kis izgalommal járt, mert 1942 óta — mint a kommunista párt titkárát — a vezérkari főnökség hírhedt VKF 2. defenzív alosztálya körözött. Ez az osztály pedig csak egy emelettel volt lejjebb, mint ahol az én kihallgatásom zajlott. Amikor a helyszínre kísértek, a lépcsőházban — ahol egyébként mindig nagy volt a forgalom — úgy fordulgattam, nehogy az ott közlekedő detektívek valamelyike felismerjen.

Engem bíróság elé állítottak, a jugoszláv asszonyt pedig egyszerűen internálták. Ügyemet a magyar vezérkari bíróság tárgyalta. Megkérdezték:

— Beismeri, hogy Jugoszláviába akart szökni?

— Beismerem.

— Miért akart átszökni a határon?

— Hát azért... — s megismételtem a már korábban elmondottakat.

— Nem szégyelli magát, hazaáruló!

— Dehogy vagyok én hazaáruló. Maguk miért nem tettek valamit 1944. március 19-én? Ha tettek volna, akkor most nem kellett volna átmennem Jugoszláviába...

Ez után a válasz után rögtön abbahagyták további faggatásomat. Az ítélet meghozatalához kerestek egy olyan paragrafust, amelynek alapján 2—10 évig terjedő fegy-

házra lehetett ítélni. Az alacsonyabb büntetést szabták ki rám: a két év fegyházat. Az ítélet kihirdetésekor az egyik öreg tábornok „meleg hangú" beszédet tartott. Azt mondta: „... nem elveszett ember, s ha megbecsüli magát, még katonai rangját is visszanyerheti". Majd megfosztottak a tizedesi rangomtól. Bár sohasem voltam katona, de hát a hamis papírjaim alapján ez volt a rendfokozatom. Úgy látszik, katonásan viselkedtem, ha úgy vélték, hogy a rangomat még visszanyerhetem. Ezzel a tárgyalás be is volt fejezve.

Az ítéletbe belenyugodtam, eszem ágában sem volt fellebbezni. Örültem, hogy így megúsztam, anélkül hogy kiderülne, valójában ki vagyok.

A Conti (ma Tolnai Lajos) utcai börtönben töltöttem büntetésemet. Amikor a felvételezéskor bevittek a börtönirodába — akkor még nem is voltam jogerősen elítélve —, a főtörzsőrmester, aki a börtön réme volt, s akit a rabok röviden csak vaddisznónak neveztek, nagy hangon ordítozott velem: „Kicsoda maga?!" Én meg szép nyugodtan mondtam a mondókámat. Az irodán dolgozott írnokként több elítélt rab, összeszokott társaságnak látszottak. Ugyanazért, amiért a főtörzsőrmester megdühödött rám, ezek a rabok rögtön a pártfogásukba vettek. A főtörzsőrmester majd megpukkadt mérgében.

Az ítélet után is a Conti utcai börtönben maradtam. Egy idő múlva olyan hírek terjedtek el a foglyok között, hogy a börtön lakóit két csoportban evakuálni fogják. Ez be is következett és az első csoportot szeptemberben vonattal útnak indították. Engem ebbe a turnusba osztottak be, de amikor az irodában a fentebb már említett írnokok a nevemet meglátták a névsorban, kihúztak belőle és figyelmeztettek, hogy jelentsek beteget. Még azt is mondták, hogy legalább három napig ne menjek ki sétára, hogy „kedvenc főtörzsőrmesterem", aki pikkelt rám — mellesleg ő írt be a listára —, ne is lásson. Közben majd elmegy a csoport, s utána már nem tehet semmit.

Megfogadtam tanácsukat. Nem mentem ki a sétára és gyengélkedést jelentettem. Időközben elindították a foglyok első csoportját. Amikor aztán a főtörzsőrmester néhány nap múlva a sétánál észrevett, úgy nézett rám, mint aki kísértetet lát, s üvölteni kezdett:

— Maga miért van itt?!

Én meg persze, ahogy szoktam, nyugodt hangon feleltem:

— Mert itt tartanak, be vagyok zárva...

— Magának — ordította tovább, de nem folytatta, mert észbe kapott, hogy az udvaron ott sétálnak a többiek is, így jobbnak látta, ha odébb megy, s ott tombolja ki magát.

Így történt azután, hogy a második transzportba kerültem. Ekkor már a rabszállítás céljára nem tudtak vagonokat biztosítani, így gyalog mentünk Budapesttől Komáromig.

Már amikor elindultunk, elhatároztam, hogy útközben megszököm. Tisztában voltam azzal, hogy Komáromban bevagoníroznak és Németországba, koncentrációs táborba visznek. Úgy gondoltam, ha nem sikerül, inkább itt lőjék agyon az embert.

Útközben, Nyergesújfalunál megszöktem.

Míg én a Conti utcai bortönben raboskodtam, szeptemberben Horthy tárgyalni akart a kommunistákkal. Szakasitsot hívatta, és uzent, hogy velem akar találkozni. Az elvtársak ebben a helyzetben nem tudták, hogy most mit csináljanak, megmondják-e, hogy hol vagyok. Végul úgy határoztak, hogy nem. Szerencsém volt, mert ha közlik a valódi tényeket, a további történet most valószínűleg nagyon rovid lenne. Minderről utólag értesultem, november végén, amikor a pártvezetéssel ismét találkoztam.

Kozben a kintiek akciót indítottak a megmentésem érdekében és ügyvédet fogadtak, aki a bortonben meglátogatott. A beszélon bemutatkozott, hogy ő az én ügyvédem. Ez a tény számomra azt bizonyitotta, hogy az uzenetem eljutott az illetékesekhez és igy értesultek hollétemről.

Az ugyvéd megkérdezte: „Van magának valami betegsége?"

— Semmi kulönösebb bajom nincs — válaszoltam —, de ha akarja, gyomorfekélyem van, vagy amit ön akar.

— Jó maradjunk ennél — kozolte.

Megértettem e pár szóból is, hogy a buntetésemet akarja megszakíttatni, „súlyos egészségi állapotra" való hivatkozással. Azután azt mondta:

— Legyen nyugodt, ne idegeskedjen.

— Amíg meg nem láttam magát, egész nyugodt voltam.

Mert már arra gondoltam, hogy ha újra felbolygatja az ugyemet, lehet, hogy számomra ebből nem sok jó származhat. Az ugyvédből nem sok jót néztem ki. Láttam rajta, hogy csak az „anyagi osztonzés", az akkori megvesztegetés miatt vállalkozott erre a feladatra. Ha jól emlékszem, 25 ezer pengőt ígértek neki, ha buntetésmegszakítással kihoz a bortonből. Sőt azt is mondták neki, hogy ahány nappal előbb szabadulok, mint ahogy ígéri, annyival tobb ezrest kap. Persze, hogy mindent megmozgatott, és tényleg, meg is szerezte az engedélyt. Már csak a helyőrség parancsnokának aláírása hiányzott, kozben azonban október 15-én lezajlott a budapesti nyilas puccs. A helyőrségparancsnokot rogtön leváltották, s a helyére egy nyilas kerult, aki az engedélyt nem irta alá.

Rövidesen átszállítottak bennunket a Margit korúti fegyházba. Ott még egyszer beszélt velem ez az ugyvéd, akkor mondta el, hogy már minden megvolt, de nem adja fel a reményt. Legyek nyugodt, mire Komáromba érunk, meglesz a szabadlábra helyezés.

— Jó. rendben van — feleltem —, de azért én, gondoltam, majd megpróbálok más úton-módon szabadulni.

Később értesultem arról, hogy a párt vezetői Major Tamást és más elvtársakat gépkocsival elkuldték, hogy kutassanak fel. Az országút ekkor már tele volt kulönböző menetoszlopokkal. Major végigkiáltozta az országutat Budapesttől Sopronig, de senki nem válaszolt neki. Amikor találkoztunk és elmesélte nekem, egyeztettük az időpontot, és kiderult, hogy amikor ő utánam jott, én már akkor megszöktem a csoportból.

A társaság korulbelul 70 rabból és 38 katonából állt; koztünk sok volt a halálraítélt. Mielott elindítottak bennunket, visszaadták a civil ruhánkat, a katonák egyenruhában maradtak. Lassú menetben — ami teljes egy napig tartott — vergődtunk el a pilisvorosvári tuzérségi táborig. Az úton sorkatonák kísértek bennunket, akikkel beszélgetni is mertunk, ki-ki a szomszédjával. Megkérdeztuk:

— Mit csinál, ha szokunk?

— Mit csináljak, lőni kell...

— És magával mi lesz, hova megy azután, ha minket a célhoz kísért?

— Azt nem tudom...

Második nap este Dorogra, harmadnap este pedig Nyergesújfaluba érkeztunk. Úgy intéztuk a dolgot, hogy mindig visszafele kellett jönni, mert a legközelebbi állomás messze volt. Dorogon a bíró udvarában laktunk, Nyergesújfalun a templom korul kerestek egy olyan parasztházat, ahol nagy fészer volt, oda bezsúfoltak bennunket. Az órok, akiknek ránk kellett vigyázniuk, velunk maradtak, a többi katona ránk lakatolta a fészert — ami félig volt szénával — és a házban helyezkedett el. Innen persze nem lehetett megszökni.

Másnap reggel, amikor kiengedtek bennunket — rabok és katonák —, össze voltunk torve. Éjszaka hideg volt és hogy ne fázzunk, beástuk magunkat a szénába. Amikor kizúdultunk az udvarra, körulnéztem. Kozönséges parasztudvar volt, s mi ott álltunk foglyok, katonák „össze-vissza alakzatban". A parancs az volt, hogy a kútnál és a vályúnál mosakodjunk. De ott összekeveredtek a rabok a katonákkal és egymás hegyén-hátán kavarogtunk.

Gondoltam magamban: Itt az alkalom! Most vagy soha! Ha ezt a lehetőséget elmulasztom, tobbé nem valószínű, hogy ilyen helyzet adódik.

A szomszédban is hasonló parasztudvar volt, és a másik oldalon is. Odamentem az udvar egyik oldalához, kitéptem egy kerítésdeszkát és átdugtam a fejem a másik udvarba. Ott nemet katonák egy teherautót tankoltak. Mondom magamban, ez nem nekem való hely. Megnéztem az udvar másik oldalát, ott valami gyumölcsöskert volt.

Szóltam annak a három rabnak, akikkel előzőleg megbeszéltuk, hogy ha mód nyílik rá, megszokunk, hogy ugorjunk át a kerítésen a gyumolcsösbe, aztán majd csak lesz velunk valami. Azok tanakodni kezdtek, mondván, hogy nem lehet mindenki szeme láttára megtenni. Végul mégiscsak egyenként átugrottunk a kerítésen, nehányan eszrevették és még öt másik rab is követte példánkat. Így már kilencen voltunk a szomszéd telken. A katonák uvöltöttek, de a nagy zűrzavarban nem tudtak semmit sem tenni. Sok gondolkozni való időnk nem volt. Körulnéztem az utcai részen; csendorök álltak és tátották a szájukat, mert a helyzetből semmit nem értettek. Nem tetováztunk, nekiramodtunk libasorban az útnak a Duna felé. Jó iramot diktálva én mentem elol, nyolcan mogottem. Közben be-beugráltunk telkekre, udvarokba. Egyik helyen egy család beszélgetett, nagyot néztek, amikor bennunket meglátták, de mi nem vártuk meg, míg észbe kapnak, hanem tovább futottunk. Egyszer csak kint voltunk a Duna-parton.

Megtorpantunk: Mit csinálunk itt? Visszakanyarodtunk a zsúfolt községbe, s még vagy 200 métert mentünk a falu széléig. Láttuk, hogy ott hegyek vannak, arrafelé vettük az irányt és eltűntünk a hegyek között.

Egész Nyergesújfalu tátott szájjal bámult; minden második házban csendőrök, német katonák voltak. Még a legszélső ház udvarán is egy csendőr állt, egy másik ugyanott a lavórban mosdott és úgy, ing nélkül megfordult...

Nem ismertük a környéket, kitört közöttünk az anarchia, és mint ilyenkor lenni szokott, új „társadalmat" kellett alakítanunk. Jóformán nem is tudtunk semmit egymásról, hogy ki kicsoda. Volt közöttünk egy tatai bányász fia, s ő azt ajánlotta, hogy menjünk el Tatabányára, majd a bányászok elrejtenek bennünket. Ebben megegyeztünk.

Ránk esteledett, hideg volt, s kegyetlenül fáztunk. A társaság fele azt mondta, rakjunk tüzet, a másik fele — köztük én is — azt, hogy ne. Az előbbiek azonban hoztak fát és tüzet raktak. Nyomban elkezdett valamilyen repülőgép zümmögni felettünk. Persze azonnal széttapostuk a tüzet. Ezen összevesztünk, s megegyeztünk, hogy reggel mindenki megy, ki merre lát. Mindjárt ketté is váltunk, s aztán mindig kisebb és kisebb részekre oszlottunk.

Amikor még négyen voltunk, bementünk egy magányos házba, valami majorfélébe, és előadtunk szép történeteket arról, kik vagyunk, mik vagyunk. Megterítettek, adtak kenyeret, sót, pár falat ételt. Az egész történetre annyit mondott az asszony: „Tudom, az én uram is oda van..." Ugyanígy jártunk egy másik házban. Kaptunk főtt kukoricát, s ott is csak annyit mondtak: „Tudjuk, a mieink is oda vannak." Nem voltak kíváncsiak a történeteinkre.

Útközben többször igazoltattak bennünket, ezért szétváltunk azzal, ki-ki maga igyekezzék célja felé. Az elején, amikor elindultunk, megbotlottam egy deszkában. Egy méter húszas, félcolos deszka volt. Felkaptam és a vállamra vettem, mert már az illegalitásban megtanultam, hogy ez pszichológiai dolog: akinek a kezében táska, fejes vonalzó, tejesköcsög vagy bármi más használati tárgy vagy munkaeszköz van, az valami ügyben jár. Ez a deszka mindig velem volt. Tényleg elcsíptek a nyilasok — nem tudom, hány helyen sodródtam igazoltatásba —, de amikor mondtam, hogy „dologra emberek, reggel 6-kor kell a munkába jelentkeznem, ne tartsanak fel", rögtön látták, hogy komoly ügyben járok. Ez hatott.

Körülbelül három napi bolyongás után eljutottam Zsámbékig, ahol láttam, hogy az országúton velem szemben egy magyar katonai alakulat vonul. Erre visszafordultam és Tokodra, majd onnan tovább Dorogra mentem, ahova az éjszaka kellős közepén értem. Az utcán egy lélek sem járt. Egyszer csak hallom, hogy szembe jön velem valaki, de a sötétben nem tudtam kivenni, hogy ki. Kiabált, hogy „halló", én is mondtam: „halló", de csak amikor egymáshoz közel értünk, akkor láttam, hogy egy honvédszázados. Nagy hibát követtem el, mert amikor kérdezte, hogy ki vagyok, meg mit keresek itt, kihúztam magam, s azt kezdtem mondani, hogy így százados úr, úgy százados úr. Szóval még bennem volt a börtönregula. Ettől rögtön vérszemet kapott, magas hangon kezdett beszélni, hogy „Kicsoda maga... Előállítom..." Mikor hasonló hangnemben visszaszóltam, rögtön elhallgatott és eltűnt a sötétben.

Nem tudtam, mit csináljak. Elmentem a vasútállomásra, azt gondolván, hogy a

zsebemben levő 9-10 pengő elég lesz arra, hogy reggel valamilyen vonattal feljöjjek Budapestre. De nem tudtam, mennyibe kerülhet egy vasúti jegy, mivel börtönben voltam, és különben is ezen a vonalon sohasem utaztam, így hát az árakat még megközelítően sem tudtam. Két ing volt rajtam, az egyiket levettem azzal a szándékkal, hogy azt majd reggel legfeljebb eladom. Odaálltam a pénztár közelébe, hogy lássam és halljam, hogy az emberek mit fizetnek egy jegyért, mert ebből már megközelítőleg meg tudtam határozni pénzem értékét. Láttam, hogy egy ember odaad egy tízest, jegyet kap és visszakap 1 pengőt. Gondoltam, úgy látszik, 9 pengőbe kerül a jegy. Egy szót sem szólva benyújtottam a pénztárosnak apróban 9 pengőt, erre elém tett két jegyet. Nem vettem észre, hogy előttem az az ember tehát kettőt vett. Most már nem potyautasként felültem a hajnali zsúfolt munkásvonatra, arra, amelyiken a kocsi irányjelző táblján „Végállomás Budapest, Császár fürdő" felirat állt.

Az úton azon törtem a fejem, hogyan fogok leszállni, mert Pestet ugyan ismertem, de mindig elkerültem a Császár fürdő környékét. Nem tudtam, mit csináljak. Úgy helyezkedtem, hogy a peronon álljak, s ha kell, kifelé, ha kell, befelé mehessek. Azt terveztem, hogy ha lehet, a Filatori-gátnál leszállok. Mikor odaértünk, kinéztem, s láttam, hogy az állomáson éppen razzia folyik, melyet katonák, rendőrök, csendőrök végeztek, tehát jobban teszem, ha egyelőre a vonaton maradok. Amikor azonban elindult a vonat és már jóval túlhaladta az állomás területét, leugrottam. Óbudára, a Fő térre gyalogoltam a villamoshoz, hogy minél előbb a város belsejébe érjek. Volt hova mennem. A villamoson megint csak bajba kerültem, mert azt nem kérdezhettem meg, mennyi az átszálló. Így maradék vagyonomat, az 1 pengőmet adtam a kalauznak, gondoltam, ennyi csak elég lesz. Átszállót kérek — mondtam a kalauznak: „Igenis" — azzal elvette a pengőt és bedobta a táskájába, s adott egy jegyet. Mivel aprót vissza nem adott, tudomásul vettem, hogy az átszálló annyiba kerül. Később megtudtam, hogy csak 50 fillérbe, tehát itt is duplán fizettem.

Szerencsésen megérkeztem a címre és otthon találtam, akiket kerestem. Ott már biztonságban is voltam. A Conti utcai börtönből vissza Budapestre hat napig tartott az út. Ez idő alatt a cipőmet egyszer sem vettem le, egyetlen éjszaka sem aludtam, ennivalóm sem volt, csak itt-ott kaptam egy-két falatot, és mégsem éreztem fáradtságot, úgy éreztem, hogy a világ végéig el tudnék menni. A szó szoros értelmében nem éreztem fáradtságot, mentem, mint a gép.

Ahogy beléptem a lakásba és az ajtót betettem magam után, összecsuklottam, kipukkadtam, mint az a luftballon, amibe gombostűt szúrnak. Lehúztam a cipőmet és elámultam saját lábam formájától. Megfürödtem, s lefeküdtem. Egyhuzamban huszonnégy órát aludtam. Két napig tartott, míg magamhoz tértem.

Ezután elmentem a nekem megüzent illegális találkozóra, ahonnan elvittek Babics Antal lakására. Ahogy belépek az ajtón, látom, hogy az előszobafogason tiszti köpeny lóg. Aztán persze kiderült: ő akkor katonaorvos volt.

Most, hogy Pesten voltam, kétszeresen köröztek. Valódi személyazonosságom alapján mint kommunistát már két és fél éve, és hamis néven mint megszökött foglyot, frissiben. Az utcai igazoltatások igen gyakoriak voltak. Jó iratokkal közlekedtem, közöttük is a legértékesebbnek számított abban az időben, hogy a valódi katonakönyv egy létező személyé volt. Így ha az alakulatától erkölcsi bizonyítványt kértek, azt a választ kapták, hogy „büntetve nem volt". Kívülről tudtam az összes

adatokat. Nagy segítséget jelentett, hogy a keresztnév azonos volt. Így ha szólítottak, a János névre szinte reflexszerűen reagáltam.

Amikor az utcán jártam, jól körülnéztem, olvasgattam a plakátokat, hirdetményeket, amelyeken már szinte minden sorban ismételték: ezért és ezért főbelőnek, ezért és ezért felkoncolnak. Gondoltam, ha ezekért és ezekért a cselekedetekért halálbüntetés jár, akkor a kommunisták már nem is olyan árvák, mint 1942-ben, hiszen e plakátokat olvasó járókelők jelentős része már szökevény volt.

Ilyen körülmények között kapcsolódtam be ismét a párt központi bizottságának munkájába. (Megjelent a Tanúságtevők című sorozat 4/C kötetében.)

A Magyar Kommunista Párt és a Parasztpárt mérkőzik 1946. június 21-én

A Rajk-ügy

A Rajk-ügy az MDP Központi Vezetőségének 1949. június 11-i ülésén került először napirendre. Rajk Lászlót és társait mint idegen, imperialista hatalom ügynökeiként tevékenykedő trockista bandát bélyegezték meg. Ezen az ülésen konkrét tényekről nem esett szó, hanem csak az ügy jellegéről, a csoport szociális összetételéről és módszereiről. Konkrét tények nem is léteztek, csak egy koncepció, aminek mindent alárendeltek.

Ami a kémcsoport feladatait illeti, a referátum fő állítása az volt, hogy a szervezkedés tagjai az ellenség stratégiai tartalékát, ötödik hadoszlopát képezték. Szociális összetételük lényege, amint azt a beszámoló megfogalmazta, az, hogy „kivétel nélkül gyökértelen, félművelt entellektüelek. Ebből következett, hogy a munkásokat lenézték és megvetették. Munkamódszerük az volt, hogy miután beépültek vezető pozíciókba, osztályidegen, imperialista, titóista ügynökökkel vették magukat körül."

Ezenkívül nagy számban voltak köztük cionisták, illetve olyanok, akik tevékenységüket cionistaként kezdték; baloldali, radikális kispolgári frázisokat hangoztattak; eszmei-politikai jellemzőik közé tartozott a szovjetellenesség, a nacionalizmus, trockizmus, antiszemitizmus; a csoport mindenütt meghonosította a rothadt személyi kultuszt.

Rákosi Mátyás a következőkben vázolta felfogását a kémek és provokátorok kérdéséről a munkásmozgalomban általában:

„A kémek és provokátorok veszélye állandó, mindig meglévő veszedelem, ugyanolyan, mint mondjuk a légnyomás vagy a Föld vonzása."

Koncepciója saját szavai szerint a következőkben summázható: „Mi segíti elő a kémek és provokátorok munkáját? Elsősorban minden elhajlás a párt vonalától, minden rés a marxizmus—leninizmus ideológiáján, minden rés a szervezetben, amely módot ad a behatolásra.

Nálunk a legnagyobb elhajlás a nacionalizmus, a sovinizmus, azonkívül az antiszemitizmus" — sulykolta Rákosi hallgatói fejébe a tételeket.

Ha ezt összevetjük az ülésen elfogadott határozati javaslat negyedik pontjával, világossá válik, hogy ez az érvelés szolgált elvi alapul a gyanakvás légkörének a megmaradásához a pártban. Ezzel összefüggésben érdemes idézni az alábbi passzust Rákosi Mátyás zárszavából:

„Ami itt történik, hogy nagy lesz a gyanakvás, az nem baj. Azután a gondtalanság és liberalizmus után, amiben eddig éltünk, nem is árt egy kis gyanakvás."

— *Ön mikor és hogyan szerzett tudomást a Rajk elleni vádakról?*

— Mint már említettem, éppen emiatt romlott meg a kapcsolatom Rákosival, s odalett a bizalom is. Egyszer egy testületi ülésen elmondták nekünk, mégpedig katonai hírszerzésünk információjára hivatkozva, hogy a háború alatt Svájcban működött egy olyan segélyszervezet az amerikai felderítés égisze alatt, amely kommunistákat is támogatott. A szervezet állítólag Allen Dulles felügyelete alatt állt, aki akkor az amerikai hírszerzés európai megbízottja volt. Emiatt gyanúba is keveredett nálunk mindenki, aki ezzel a szervezettel kapcsolatba került. Az első, akit megneveztek, Szőnyi Tibor volt. Szőnyit le is tartóztatták. A kihallgatás során állítólag azt vallotta: Svájcban az iránt érdeklődtek tőle, hogy hazatérte után kire támaszkodhat, s ő Rajk Lászlót nevezte meg.

— *Ez volt a Rajk elleni hajsza kiinduló pontja?*

— Azt hiszem, ez volt a kezdete. Nem sokkal ezután zajlott le egy nyomott hangulatú beszélgetés Rákosi villájában. Egy nem hivatalos ülésen, amelyen Rákosin kívül Farkas Mihály, Gerő Ernő, Révai József és jómagam vettünk részt (ők már együtt voltak, amikor én megérkeztem), Rákosi azt mondta: Rajk gátolja az Államvédelmi Hatóság munkáját. Tudtam, hogy ez a vád csak Péter Gábortól származhatott, mert én is hallottam Pétertől ilyen megjegyzéseket, de ezeknek nem tulajdonítottam jelentőséget.

Ebben a komor hangulatban Farkas Mihály kijelentette: mi, akik Moszkvában voltunk, tudjuk, hogy aki az állambiztonsági szervek munkáját gátolja, az ellenség. Ez a kijelentés megdöbbentett, s Révai arcáról is ezt lehetett leolvasni.

— *Elhangzott konkrét vád is Rajk ellen?*

— Valami olyasmi, hogy Rajk többször többórás előadást tartott a hatóság emberei előtt, s ezzel elvonta őket a munkától. Meg hogy mint belügyminiszter, ellenőrizni akarja az államvédelmet. Én szót kértem, és azt mondtam, ismerem Rajk Lászlót, nem hiszem, hogy ellenség volna. Hozzászólt Révai is. Ő is ugyanilyen határozottan foglalt állást. Kizártnak tartotta, hogy Rajk ellenség legyen.

— *Mit mondtak a többiek?*

— Gerő nem szólt semmit. Arra már nem emlékszem, ki mondta, de elhangzott az is, hogy Rajk afféle világcsavargó entellektüel. A spanyol polgárháborúból is Hitler Németországán át tért haza, az átutazási engedélyt munkával váltotta meg, s ez módot adhatott a beszervezésére. (A spanyol polgárháború után Rajk éveket töltött francia internálótáborban. 1941 nyarán többedmagával Németországon át indult haza. Rajk egy Lipcse környé-

ki benzingyár építkezésén vállalt munkát, s onnan Bécsen keresztül tért haza illegálisan 1941-ben.)

— *Tehát már ott alakult a koncepció. Döntés is született a letartóztatásáról?*

— Nem, ott a letartóztatásáról nem esett szó. Rákosi azzal zárta le a megbeszélést, hogy ha így áll a dolog, jobb lesz, ha Rajk átadja a Belügyminisztériumot valaki másnak, ő pedig átveszi a külügyi tárcát.

— *És arról beszéltek-e, hogy Rajk helyett Ön legyen a belügyminiszter?*

— Nem, ez későbbi időpontban történt, a Politikai Bizottság ülésén. De én csak negyedórával előbb tudtam meg Rákositól, hogy mi a terv velem. Utólag úgy okoskodtam, hogy én a felszabadulás előtt soha külföldön nem voltam, talán azért találtak alkalmasnak és megbízhatónak a belügyminiszteri posztra. S a cserével, ez fontos volt nekem, Rajk László is megőrizhette az arcát.

— *Beszélt Ön valakivel arról, ami a Rákosi-villában lezajlott?*

— Nem, én erről senkivel sem beszéltem. Szégyelltem volna szólni róla. S azt is el kell mondanom, hogy a Moszkvából hazatért csoport tagjai (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai, Nagy Imre és Vas Zoltán) nekünk soha nem beszéltek arról, hogy ők ott mit csináltak, mit láttak, tapasztaltak, pedig én Farkas Mihállyal jó viszonyban voltam a letartóztatásomig. Nagy Imrétől tudtuk, hogy a moszkvai magyar rádiónál dolgozott, mások ennyit sem mondtak magukról. Ez is jellemző volt az akkori légkörre, amelyet a titkolódzás jellemzett.

— *Amikor átvette a Belügyminisztériumot Rajk Lászlótól, nem beszélgettek a kialakult helyzetről, vagy akkor még nem észleltek semmit a készülő tragédiából?*

— A csere 1948-ban (augusztus 5-én) történt, s a folytatást akkor még egyikünk sem sejthette. Bár azt én már akkor észleltem, hogy megrendült a bizalom irántam.

— *Ez miből derült ki?*

— Például abból, hogy egy alkalommal Péter Gáborral beszélgetve azt találtam mondani: nagyon nehéz nekem vele dolgozni. Ez a megjegyzésem arra vonatkozott, hogy Péter Gábor Rajkot is azzal vádolta, beleavatkozik a munkájába, zavarja az államvédelem tevékenységét, s amikor én lettem a belügyminiszter, Péter velem szemben is ilyen magatartást tanúsított. Nem engedett betekintést abba, amit csináltak, ő közvetlenül Farkassal, de még inkább Rákosival tartotta a kapcsolatot. Amikor azt mondtam neki, hogy nekem nagyon nehéz vele dolgoznom, Péter azt felelte, érdekes, hogy Rákosi tud vele dolgozni, vele csak az ellenség nem tud együtt dolgozni. Azt hiszem, ezt nehéz volt félremagyarázni.

— Egyes nyugati szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a Rajk-perben Ön is fontos szerepet játszott. Mások egyenesen azt állítják — s ilyenek Magyarországon is szép számmal vannak —, hogy Ön beszélte rá Rajkot a vallomásra.

— Nem tudom, kik azok, akik ilyesmit állítanak, de ez nem igaz.

— Igaz-e az, hogy az MDP Politikai Bizottsága, a Titkárság és a Központi Vezetőség többször is megtárgyalta a Rajk-ügyet és más ügyeket is később, sőt határozatokat hoztak, például a büntetésről, vagyis a halálra ítélésről. Volt, aki azt is állította, hogy a PB-tagoknak alá kellett írnia a halálos ítéleteket.

— Először is senkinek sem kellett aláírnia halálos ítéleteket, legalábbis én ilyenekről nem tudok. Ami viszont az ügyek tárgyalását illeti, természetesen a párt vezető testületeiben e kérdésekről több alkalommal is szó esett. Rákosi nem esett a feje lágyára. Ha mindent megtartott volna magának, akkor a felelősség is teljesen ráhárult volna. Mint később kiderült, ő a felelősséget nem szívesen vállalta, legfeljebb csak akkor, amikor ezt rábizonyították, például a Központi Vezetőség 1953. júniusi ülésén.

(Az MDP Központi Vezetősége 1953. június 27—28-i ülésén megtárgyalta a korábbi években elkövetett hibákat és a törvénysértéseket is, s határozatot hozott a hibák kijavítására. Ezen a központi vezetőségi ülésen Rákosi Mátyás magára vállalta, hogy ő irányította az államvédelmet. Egyebek között azt mondta: „Én vezettem az Államvédelmi Hatóságot... beleavatkoztam az ügyek vitelébe, beleszóltam abba, hogy kit tartóztassanak le, kit bántalmazzanak, kit hogyan ítéljenek el." Az idézet Habuda Miklós: Adalékok „a személyes diktatúra" természetrajzához című tanulmányából származik, amely a *Propagandista* 1989. évi 1. számában jelent meg.)

— A kérdés tehát az volt, hogy vajon tárgyalt-e az MDP Politikai Bizottsága, egyáltalán a szűkebb pártvezetés és a Központi Vezetőség a Rajk-ügyről?

— Nehéz ennyi idő után pontosan visszaemlékezni minden részletre, ami azonban eszembe jut erről, azt elmondom. Először is talán azt, hogy Rajk Lászlót Péter Gábor tartóztatta le a lakásán. A családja körében volt, amikor érte mentek. Erről maga Rajkné számolt be később, jóval később a nyilvánosság előtt. Az nagyon valószínű, hogy a letartóztatás után a dologról a Politikai Bizottság vagy a Titkárság előtt szó volt.

(Kovács István, aki tagja volt az MDP Politikai Bizottságának és a Titkárságnak, így emlékezik vissza az ügyre: Ő 1949. május 30-án látta utoljára Rajk Lászlót. Másnap összehívták a Központi Vezetőség ülését. Rajk László azonban ott nem jelent meg. Ezért Kovács István a szünetben érdeklődött felőle, többek között Rákosit is megkérdezte, aki azonban nem mondta meg, mi történt. Ezután felhívta Rajk lakását, de ott senki sem vette fel

a telefont. Ez már gyanús volt, hiszen Rajkéknál kisgyerek volt, ott lakott Rajkné anyja, s a háztartást segítő alkalmazott is. Kovács ezután újra érdeklődött, s a nyugtalanság másokra is átterjedt. Rákosi látva, hogy a dolgokat nem lehet elhallgatni, az ebédszünetben tájékoztatta a Titkárság tagjait. Hivatkozott a korábban őrizetbe vett Szőnyi vallomására, arra, hogy Rajk rendőrspicli volt és amerikai kém. A tájékoztató mindenkiben megdöbbenést keltett: kérdések nem hangzottak el.)

— *A Mozgó Világ 1988. júniusi számában interjú jelent meg Farkas Vladimirral. Ott arról van szó, hogy a Rákosi Mátyás vezetésével a Politikai Bizottság két tagja, így Farkas Mihály és Ön is, felügyeletet gyakorolt a Rajk-ügy vizsgálata fölött.*

— Én akkor a Politikai Bizottság és a Titkárság tagja és belügyminiszter voltam. Ebbéli minőségemben az említett bizottságnak én is tagja lettem. Ami pedig a Központi Vezetőséget illeti, emlékezetem szerint az két alkalommal tárgyalta az ügyet és Rákosi Mátyás előterjesztésében határozatot is hozott róla.

— *Tudom, hogy történelmi múltunk egyes, Önre nézve is súlyos következményekkel járó epizódjainak felidézése felzaklatja, mégis folytatnom kell a Rajk-üggyel kapcsolatos kérdéseket.*

— Kérdezzen csak.

— *Szó esett már az MDP Központi Vezetőségének 1949. június 11-i üléséről. Tudna-e arról és az azt követő fejleményekről részletesebben szólni?*

— Részletesen és pontosan nem, de talán nagy vonalakban igen. A dokumentumok segítségével a tévedések persze kiigazíthatók, ámbár azt mondják, nem maradt fenn minden (dokumentum) hiánytalanul. Az említett KV-ülés délelőtt zajlott le. A forgatókönyv szerint ott nekem mint főtitkárhelyettesnek és belügyminiszternek ismertetnem kellett a helyzetet. Ezt a hálátlan szerepet Rákosiék rám osztották ki. Később, a börtönben, többször is eszembe jutott, talán ez sem volt véletlen.

Rákosiék tehát úgy állították össze a tájékoztatót, hogy abban Rajk László mint egy kémcsoport vezetője szerepelt, a „beszervezett" tagok közé tartozott Szőnyi Tibor, a káderosztály vezetője is, akit, ha jól emlékszem, elsőként tartóztattak le.

— *Voltak-e hozzászólások, született-e valamilyen határozat?*

— Többen is hozzászóltak. Voltak, akik közvetve cáfolták a vádakat, vagy azok egy részét. A vádak között szerepelt például az is, hogy Rajk és környezete nem szerette a munkásembereket. Az egyik felszólaló viszont azt mondta, hogy Rajk nagyon népszerű volt a munkások között. De hát nem ez volt a mérvadó.

— *Hozott-e határozatot a testület?*

— Rákosi Mátyás volt az utolsó felszólaló és ő ismertette a határozati javaslatot is, amit a KV azután elfogadott.

— Szeretném felidézni Önnek, hogy Rákosi azt is hangoztatta a tanácskozáson: nem baj, ha a történtek után nagy lesz a gyanakvás, s örül, hogy mind többen felülvizsgálják korábbi nézeteiket, mert kezdetben meglepő dolgokat tapasztalt. „Voltak elvtársak, akik eljöttek a letartóztatottak ügyében és azt mondták, hogy tűzbe tették volna értük a kezüket. Mondtam, hogy az embernek csak két keze van, s ha nagyon tűzbe teszi, megégetheti." Ezek Rákosi szavai. Ön szerint voltak-e, akik kételkedtek Rajk bűnösségében?

— Voltak. A félelem persze sok embert megbénított, mások kételkedtek, vagy esetleg elhitték, amit mondtak nekik. Mindenesetre Rákosi megnyilatkozása is jelzi, hogy voltak, akik, ha erőtlenül és eredménytelenül is, de megpróbáltak legalább kételyeiknek hangot adni.

— Igazak-e azok a hírek, hogy Rajkot megkínozták és mégsem vallott?

— Egy alkalommal, azt hiszem, Péter Gábor számolt be arról, hogy Rajkot megverték, de nem vallott. Akkor én azt mondtam, hogy Rajk Lászlót ismerem. A horthysta rendőrség sem tudta megtörni. Veréssel most sem fognak vallomást kikényszeríteni belőle. Úgy tudom, ezt követően abba is hagyták a bántalmazást.

— Említette, hogy a Központi Vezetőség két alkalommal tárgyalt az ügyről. Az első júniusban volt. Mikor került ismét napirendre ez a téma?

— Ez szeptemberben lehetett. Akkor már nemcsak Rajk és Szőnyi, hanem mások is letartóztatásban voltak, köztük Pálffy György tábornok, továbbá két ezredes és több alacsonyabb rangú katona- és rendőrtiszt. Az ott elhangzott tájékoztató is Rákosi forgatókönyve szerint készült. Rajknak bűnéül rótták fel, hogy Horthy rendőrségének besúgója volt, kémszolgálatokat teljesített az OSS nevű amerikai felderítő szervezetnek, a Gestapónak és ez utóbbi ügynökeként tért haza, majd jelentkezett Hain Péternél. Itt már az is elhangzott, hogy Titóék formálisan beszervezték. Alekszanda Rankovics, állítólag Tito utasításaként közölte volna Rajk Lászlóval, hogy likvidálni kell a magyar állam és a kommunista párt vezetőit, továbbá, hogy a vezetést ezután Rajk vegye a kezébe. (A Központi Vezetőség említett ülését 1949. szeptember 3-ára hívták össze.)

— Kik szerepeltek a fizikai megsemmisítésre szántak állítólagos listáján?

— Rákosi, Farkas és Gerő.

(Korabeli feljegyzések és szemtanúk szerint Rajk László a kínzások ellenére sem vállalta a neki tulajdonított bűnöket. Rákosi a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudott eredményt produkálni. A helyzet megváltozott, amikor Fjodor Bjelkin tábornok megérkezett Moszkvából és magával hozta azt a Lazar Brankovot, akinek aztán igen fontos szerep jutott a perben. Részben

az ő vallomásai alapján bizonyították Rákosiék a Rajk-perben az úgynevezett jugoszláv vonalat.

Közben folyt a magyar és a nemzetközi közvélemény megdolgozása. Június 26-án a *Szabad Nép* például az egész első oldalát ennek az ügynek szentelte. A Barátság és erő című vezércikk az imperialisták és a belső ellenséges erők bűnös mesterkedéséről szólt, amellyel meg akarták bontani a magyar és a csehszlovák nép barátságát. Az apropót ehhez a barátsági szerződés adta.

A vezércikk mellett háromhasábos főcím követelt „Könyörtelen büntetést Rajknak és aljas bandájának", s az alcímben azt hirdette, hogy a budapesti pártaktíva „Izzó gyűlölettel ítélte el az árulókat, határtalan bizalmát, odaadó hűségét fejezte ki a Központi Vezetőség és Rákosi elvtárs iránt". Az interjút készítő újságíró akkor a Kecskeméti Ságvári Endre szakérettségis kollégium hallgatója volt. Ma borzongva olvassa a *Szabad Nép* névtelenségbe rejtőző munkatársának tudósítását és a szeptember 16-i vezércikket, s kérdezi önmagát és az olvasót, vajon hitt-e a szerkesztőség véleményét tükröző szerző abban, amit leírt?

A kutatómunka során az archívumban rábukkantunk a Rajk és társainak ítélete előtt a *Szabad Nép* Ítél a nép című vezércikkre.

A cikket némi rövidítéssel közöljük. Ez is segített megteremteni a halálos ítélethez szükséges hangulatot. Okuljon belőle minden tollforgató. Nagy az írástudók felelőssége.)

Bíráik elé állanak a leleplezett trockista kémbanda vezetői. Felelniök kell bűneikért, gyilkos terveikért, a népellenes összeesküvésért. A cáfolhatatlan vádak, az ezernyi bizonyíték és terhelő adat súlya alatt megtörve, ország-világ előtt fel kell tárniok embertelen elaljasodásukat, szörnyű gyalázatukat.

A vádlottak padján maroknyi, mindenre elszánt, emberi mivoltából kivetkőzött veszedelmes gonosztevő űl. A vádló — a magyar nép. A vádirat közlése óta izzó lánggal lobog népünkben az árulók elleni ádáz gyűlölet tüze. A pártnapokon, az üzemi röpgyűléseken, a falvakban, szövetkezetekben, hivatalokban ökölbe szorított kézzel, türelmetlen haraggal követelnek gyors és határozott elégtételt a dolgozók százezrei.

A gyűlölet árját nemcsak a — mégoly mélyről fakadó — düh, elkeseredés táplálja. Hiszen a dolgozó tömegek előtt Pártunk Központi Vezetőségének határozata már régebben leleplezte a Rajk-banda kémtevékenységét és elvetemült terveit. De a vádiratban részletesen ismertetett, két évtizedre visszanyúló fizetett árulás és provokációsorozat, a titokban szőtt, véres tervek, a népnek szánt szolgasors, a minden képzeletet felülmúló elvetemültségnek ez a szörnyű bűnlajstroma mélységesen megdöbbentett és felbőszített minden tisztességes gondolkozású embert.

Mi volt az orvgyilkos kémbanda célja? A magyar demokrácia megdöntése, az ország idegen szolgaságba taszítása. Magyarországot az imperialisták csatlósának, Titónak gyarmatává akarták züllleszteni. El akarták szakítani a béke táborától, a titóista szökevények uszályába akarták kötni hazánkat. Csendőrök, nyilas terrorlegények, horthysta tisztek segítségével térdig gázolva a dolgozó nép vérében, kísérelték meg újra azt, amibe elődeik, Nagy Ferenc, Sulyok, Mindszenty már csúfosan belebuktak. Vissza akarták hozni a múltat, meg akarták semmisíteni eddigi harcaink minden vívmányát és elpusztítani újjáépítésünk minden eredményét.

A vádoló sorok olvasásakor minden becsületes ember látja, hogy az országárulás ellene is irányult. Minden dolgozó érzi, hogy a gyilkos tervek őt is fenyegették, hogy számára készítették a fasiszta banditák a bitófát és a koncentrációs táborokat. Elgondolni is szörnyű azt a fasiszta rémuralmat, ahol bűn kommunistának lenni, ahol visszaveszik a felosztott földeket, az államosított gyárakat, ahol Rajk a miniszterelnök, a gyilkos Rajk a belügyminiszter, a Mussolini hadseregében nevelkedett fasiszta Pálffy a hadügyminiszter, Tito a „Gauleiter", s az ország sorsát a washingtoni „Birodalmi kancelláriáról" igazgatják. Mindenki élénken emlékszik még a Gestapo-rendszer borzalmaira, látja azok utánzását, sőt fokozását Jugoszláviában és tudja, hogy nem várhatott volna mást azoktól a banditáktól, akik testüket, lelküket adták el az imperialistáknak, áruba bocsátották országukat, gyűlölték a népet s az orvgyilkosságtól a puccskísérletig, a háborús provokációtól a magyar zubbonyba bújtatott idegen martalócok bevetéséig minden eszközt képesek lettek volna megragadni a nép ellen indított irtóhadjáratukban.

Ezért hat vádbeszédként, szenvedélyes felelősségrevonásként minden szó, levél, tiltakozás, hozzászólás, ami a vádirattal kapcsolatban e néhány nap során elhangzott. „Alávaló, hitvány ember az, aki nem gyűlöli ezeket a gazembereket" — mondotta egy értelmiségi dolgozó az Egyesült Izzóban. Horváthné, a párton kívüli munkásasszony hozzátette: „Nem vagyok még kommunista, de most látom, hogy ezek a hazaáruló bitangok mindnyájunk ellen törtek." „Százszor és ezerszer rosszabb sorsot nekik annál, amit ők nekünk, apánknak, anyánknak és gyermekeinknek szántak" — hirdeti a Láng-gyár motorműhelyében dolgozók határozati javaslata. „Mikor már ott tartottam, hogy a saját termésemből tarthattam fenn a családomat, kezdtem elfelejteni a régi rosszat, akkor jött a Rajk-eset, mint a villámcsapás. Egyszerre tudtam, milyen élet várt volna rám, ha sikerül a bitangoknak, mert én próbálgattam ezt az életet 30 esztendőn át" — írja Varga I. János tázlári újgazda, s aggódó hangja a dolgozó parasztok százezreinek érzelmeit tolmácsolja, mert az ő földjüket akarták visszavenni a régi földesurak megbízásából Rajkék. Határincidenseket szítottak, a háborús provokátorok terveit akarták végrehajtani a banditák, ezért kiáltotta a gyűléseken nevük említésekor ezer meg ezer dolgozó, az asszonyok, az ifjak: „Megvédjük a békét!"

Izzó gyűlölettel, egységes elhatározással kíméletlen megtorlást követelve fordul szembe népünk az árulókkal. A ma induló tárgyaláson megelevenednek a vádirat betűi, az ártalmatlanná tett gonosztevők vallomásaiból napvilágra kerül pokoli tervük minden részlete. A felelősségrevonás óráiban hálatelt szívvel, forró szeretettel fordul népünk azok felé, akik megakadályozták e véres tervek végrehajtását, ártalmatlanná tették és a vádlottak padjára juttatták a lelkiismeretlen kalandorokat. Hatalmas Pártunk bölcs vezére, Rákosi elvtárs ünneplésétől zeng az ország. „Az árulók a szocializmus ellen törtek? Akkor gyorsabban, jobban építjük az országot!" — határozták el a Vagongyári munkások. „Köszönjük a Pártnak, köszönjük Rákosi elvtársnak, hogy meghiúsították a banditák terveit. Ígérjük, hogy jó munkánkkal hálájuk meg védelmüket és éberségüket" — üzenik a WM dolgozói. Lángoló vádak, ünnepélyes fogadalmak; ékesen szóló tettek — ez a mi népünk ítélethirdetése az elvetemült bűnösök felett, akik meg akarták gyilkolni pártunk vezetőit, meg akarták semmisíteni pártunkat, újra igába akarták hajtani népünket. Leleplezett árulásuk minden eddiginél szorosabb egységbe kovácsolja népünket Pártunk lobogója alatt. Rákosi elvtárs vezetésével, az imperialisták minden rendű és rangú ügynökeivel szemben.

Persze, a leleplezett kémbandának védelmezői is akadnak. Sorra jelentkeznek Dálnoki-Veres, Nagy Ferenc, Mindszenty hírhedt prókátorai. Cinkosai érdekében már megszólalt „Amerika Hangja", a londoni rádió, De Gaulle sajtója, a trockista Franc Tireur. Már pedzik a lomtárból ismét előszedett, ezerszer leleplezett, hatástalannak bizonyult ostoba meséket, a mellébeszélési kísérleteket. Nyugtalanságuk, tanácstalanságuk, szánalmas dadogásuk csak megerősíti azt a meggyőződésünket, hogy komoly győzelmet arattunk az imperialisták felett. Rajkékon keresztül összefogott ellenünk az imperialista pokol minden gonoszsága. Az angol Intelligence Service-től az amerikai CIC kémszervezetig, a francia 2-iéme Bureau-tól (Deuxième Bureau — francia kémelhárítás. A szerkesztő.) Titóék titkos rendőrségéig. Ezt a nagy összeesküvést lepleztük le és semmisítettük

meg. A leleplezett ügynökökre kíméletlenül lesújt a nép ítélete, de bukásuk lerántja a leplet közvetlen megbízóikról, a Tito-fasisztákról az egész világ előtt feltárja az imperialisták aknamunkájának álnok módszereit és fokozott éberségre inti a békéért harcoló népeket a harcot vezető munkásosztályt a soraikba befurakodott ellenséggel szemben.

A győzelem tudata büszkeséggel tölti el népünket, megsokszorozza elszántságát, egységes akarattal kíméletlen megtorlást követel az árulók ellen. A magyar dolgozó nép, Pártunk, Rákosi elvtárs vezetésével, békénk és szabadságunk védelmezőjének, dicsőséges példaképünknek, a hatalmas Szovjetuniónak oldalán új győzelmek kivívására készülődik a szocializmus megvalósításáért vívott harcban. *(Szabad Nép, 1949. szept. 16.)*

Az olvasó talán megbocsátja ezt a kis kitérőt, ami szokatlan, de nélkülözhetetlen, ha fel akarjuk idézni a kort, amelyről szólunk, amelyben éltünk. Most folytassuk a beszélgetést Kádár Jánossal.

— *Úgy tudom, Ön jó viszonyban volt Rajk Lászlóval. Amikor őt letartóztatták, a felesége nem fordult Önhöz segítségért?*

— Akkor nem, de erre nem is volt módja, hiszen Őt is letartóztatták. Később keresett meg, amikor már kiszabadultam és a XIII. kerületi pártbizottságon dolgoztam. Nagyon rossz állapotban volt. Gyötörte a börtönben szerzett reuma, nem volt rendes állása, se lakása, nem tudta, mi lett a kisfiával. Én segítettem felkutatni a gyereket és visszaadni a nevét is.

— *Fennmaradt a kapcsolat később is?*

— 1956 októberéig, Rajk László temetéséig, később azonban elsodortak bennünket az események. A temetés előkészítésében, mondhatnám kierőszakolásában nekem is részem volt. Voltak ugyanis az akkori pártvezetésben olyanok, akik húzták-halasztották a dolgot. Aztán 1956 szeptemberében, mielőtt a kínai pártvezetés meghívására Pekingbe utaztam volna, a Politikai Bizottság ülésén kikényszerítettük a temetés dátumát, október hatodikát.

— *Szándékosan választották az aradi vértanúk napját?*

— Nem emlékszem, hogy akkor erre bárki is gondolt volna.

Részlet az MDP Központi Vezetősége 1949. június 11. ülésének jegyzőkönyvéből

Elnok: Szakasits Árpád
Előadó: Kádár János

A Politikai Bizottság megbízásából egy folyamatban lévő rendőri ügyről tájékoztatja a Központi Vezetőséget. Eszerint a legutóbbi hetekben az államvédelmi szervek lelepleztek egy trockista bandát, amelynek tagjai idegen imperialista ha-

talom ügynökeként végezték aljas, romboló tevékenységüket. A kémközpont feje Rajk László volt, egyik legfontosabb segítője Szőnyi Tibor, a központi káderosztály vezetője. Mindkettőjüket őrizetbe vették.

„A további nyomozás érdekében én mint a párt részéről az üggyel foglalkozó bizottság felelős tagja és belügyminiszter tájékoztatásomat rövidre fogom, a nyomozás részleteit és az egyes konkrét tényeket illetően szűkszavú leszek. Nekünk feltétlen biztosítanunk kell, hogy még akaratunk ellenére se nyújtsunk felesleges hírveréssel népünk ellenségeinek semmiféle segítséget. Ezért én inkább az ügy jellegéről, a leleplezett osztályáruló bandának a szociális arculatáról és módszereiről szeretnék tájékoztatást adni."

Először mégis Rajk és Szőnyi szerepének megvilágítására, azok vallomásából idéz részleteket. Hozzáfűzi: „azt hiszem tisztelt elvtársaim, ezek a vallomások világosan beszélnek". Kádár János az állítólagos kémcsoport feladatairól szólt:

a) beépülni a magyar munkásosztály vezető pártjába továbbá az államapparátus és a társadalmi szervezetek kulcsállásaiba;

b) a megszerzett pozíciókra támaszkodva hírszerző, kémtevékenységet folytatni imperialista gazdáik számára;

c) megbontani a forradalmi munkáspárt, a vezetés egységét;

d) ennek a pártunkba is beépült kémcsoportnak az imperialisták számára teljesített napi feladatok mellett kétségtelenül sokkal inkább az volt a célja, hogy az ellenség stratégiai tartalékaként, amikor a munkásosztály a magyar népi demokrácia valamely okból komoly nehézségekkel küzd, akkor arról az oldalról, ahonnan nem is várható, orvul támadja hátba, pártunkat és népünket. Egész pontosan szólva Rajk László vezette trockista kémcsoport képezte pártunkban a magyar demokrácia várfalain belül az imperialista ellenség ötödik hadoszlopát.

A kémszervezet szociális arculata.

A kémcsoport felderített tagjai között egyetlen egy munkás vagy dolgozó paraszt nincsen. Kivétel nélkül gyökértelen félművelt intellektüelekből áll ez a társaság. A munkásmozgalomhoz egy vagy más időben hozzácsapódott, de a munkásmozgalomhoz soha igazán nem tartozott, mindenre kapható hitvány karrieristák, immorális, erkölcstelen árulók egytől egyig.

Fontos körülmény és Pártunk egységes voltának bizonyítéka, hogy ez a csoport céljainak érdekében egyetlen számottevő munkáskádert az eddigiek szerint meghódítani nem tudott, pártunk munkástömegeire semmiféle befolyással nem volt, kapcsolatot a munkássághoz nem tudott kiépíteni.

A munkásokat nem szerették. Rajk nem tűrte meg közvetlen közelében a munkásembereket. Rajk és társai számára a munkás nem volt elég intelligens.

Rajk László a BM-ben is és a külügyben is saját vallomása szerint osztályidegen, imperialista, titóista ügynökökkel vette körül magát, a kulcspozíciókba a vezető tisztségekre a káderosztály megkerülésével nevezte ki ezeket. A Külügyminisztériumban Rajk László miniszterségé idején több mint kétszáz munkáskáder dolgozott, de ezeket kivéve, ha a párt név szerint hozott határozatot, milyen beosztást kapjanak, a legkülönbözőbb segédhivatalok mélyére ásta el. A Belügyminisztériumban tiszti vizsgát rendszeresített (bizalmas belső rendelettel), hogy a tisztikarból a munkásokat eltávolítsa.

Szalai András, a káderosztály volt vezetője:

Cionista volt, emiatt beidézték a rendőrségre (Pécsett) és rendőri spiclivé, politikai besúgóvá vált. 1945 után a trockista kémszervezet keretében a jugoszláv vonal tartása volt a feladata.

A csoport nézetei, politikai platformja, ideológiája:

„... a leleplezett kémcsoport tagjai közül feltűnően nagy számban vannak cionisták, illetve olyanok, akik közszereplésüket cionistaként kezdték..."

„A pártvezetéssel szemben ezek az ügynökök gyakran azzal igyekeztek hangulatot kelteni, hogy nekik a mi pártvezetőségünk soha sem volt elég baloldali. Baloldali frázisokat, radikális kispolgári frázisokat hangoztattak.

A számunkra legfontosabb tanulság ebben az ügyben máris az, hogy számukra, mint hal számára a víz, a szovjetellenesség, a nacionalizmus, a trockizmus és helyenként elég vastagon az antikommunizmus volt. Ez a kémcsoport, amelyet Rajk László vezetett, ahol csak a lábát megvetette, mindenütt meghonosította azt a rothadt személyi kultuszt, amikor a magas pozíciókba jutott ember talpnyalókkal és hízelgőkkel veszi körül magát.

Rákosi elvtárs közvetlen irányításával hosszú idő óta folyt a szívós munka az ellenség felderítése és leleplezése érdekében. Hozzávetőleg két évet igényelt felkutatásuk és felderítésük."

Minthogy ez a beszámoló az MDP KV 1949. június 11-i ülésén hangzott el, a fent idézett megállapításból az következik, hogy Rajk László és társai ellen a nyomozás már 1947 júniusában megkezdődött. Ennek azonban nem találtuk írásos bizonyítékát. Feltételezhető, hogy maga a szöveg, amelyet Kádár János előadott, egy előre elkészített beszámoló volt, amely ráadásul nem is teljesen tőle származott. Valószínű, készen kapta hozzá a legfontosabb elemeket és kulcsszavakat, magától Rákosi Mátyástól, aki az ülésen ugyancsak felszólalt. Íme, egy részlet a beszédből.

„A határozati javaslatot, amelyet a Politikai Bizottság megbízásából kidolgoztam, részleteiben meg akarom indokolni. Kémek, provokátorok kérdése a munkásmozgalomban általában. Amíg kapitalista lesz a világon, addig mindig lesz kém vagy provokátor. A kémek és provokátorok veszélye állandó, mindig meglévő veszedelem, ugyanolyan, mint mondjuk a légnyomás vagy a Föld vonzása. Mi segíti elő a kémek és provokátorok munkáját? Elsősorban minden elhajlás a párt vonalától, minden rés a marxizmus-leninizmus ideológiáján, minden rés a szervezeten, amely módot ad a behatolásra. Nálunk a leggyakoribb elhajlás a nacionalizmus, a sovinizmus, azonkívül az antiszemitizmus."

A Rákosi Mátyás által előkészített határozati javaslat a következőket tartalmazta:

1. A Központi Vezetőség kizárja Rajk Lászlót és Szőnyi Tibort az MDP soraiból.

2. A Központi Vezetőség megállapítja, hogy a népi demokrácia mostani fejlődési szakaszán az ellenség legveszélyesebb fegyvere a pártunkba való behatolás. Legjobb védekezés a párt helyes politikája, továbbá következetes és szívós harc minden elhajlás ellen.

3. Kíméletlen harcot kell folytatni a trockizmus minden megnyilvánulása ellen. Küzdeni kell csoportok, klikkek kialakulása ellen.

4. Fokozni kell az éberséget. Fel kell figyelni a legcsekélyebb pártszerűtlenségre, népszerűséghajhászásra, öntömjénezésre, személyi kultuszra, a történtőkre. Az eddiginél szigorúbb mértékkel kell ellenőrizni minden téren a párt és az állam funkcionáriusait.

5. A Központi Vezetőség helyesli és jóváhagyja a Politikai Bizottság és a Titkárság intézkedéseit. Megerősítik a Rákosi, Szakasits, Gerő, Farkas és Kádár elvtársakból álló, a PB által kiküldött bizottságot. Felhatalmazza e bizottságot arra, hogy a jövőben a Központi Vezetőség nevében minden intézkedést megtegyen a pártunkba behatolt ellenség felkutatására és kiküszöbölésére. A Központi Vezetőség utasítja a bizottságot, hogy munkájában a legnagyobb erélyel és szigorral járjon el.

6. A bizottság tegyen jelentést a PB-nek, és a Központi Vezetőség legközelebbi ülésén számoljon be működéséről, és dolgozzon ki megfelelő javaslatokat az ellenséges behatolás megakadályozására.

Ezután a hozzászólások következtek: Szabó Piroska, Galló Ernő, Kiss Károly, Bárd András, Bíró Zoltán, Kovács István, Szilágyi József, Apró Antal, Köböl József, Marosán György szólalt fel. Közülük többen azt hangsúlyozták, hogy Rajk nagyon népszerű volt a munkások között. Ezek az állásfoglalások nagy személyes bátorságról tettek tanúbizonyságot, hiszen Rákosi nem mentési kísérleteket várt a KV tagjaitól, hanem az általa előadottak feltétlen támogatását, bianko csekket kért és kapott az újabb akciókra, amelyek nem sokáig várattak magukra.

Voltak azonban más felszólalók is. Ezek viszont azt bizonygatták, hogy ,,Rajk személyi nimbuszt igyekezett szerezni magának. Olyan nimbusz kialakítására törekedett, ami egyetlen embernek jár ki, a párt vezetőjének Magyarországon és minden más országban."

,,Az elvtársak azt mondják, hogy minél több konkrét adatot közlünk, annál hatásosabb. Viszont minél több adatot közlünk, annál hamarább tudják meg a szabadlábon levő kémek, hogy mi a helyzet. Ami itt történni fog, hogy nagyobb lesz a gyanakvás, az nem baj. Azután a gondtalanság és liberalizmus után, amiben eddig éltünk, nem is árt egy kis gyanakvás. Nagyon örülök, hogy az elvtársak már kezdik elvégezni a revízió munkáját. Ez annál is fontosabb, mert kezdetben meglepő dolgokat tapasztaltam. Voltak elvtársak, akik eljöttek a letartóztatottak ügyében és azt mondták, hogy tűzbe tették volna értük a kezüket. Mondtam, hogy az embernek csak két keze van, ha nagyon a tűzbe teszi, megégetheti."

Nem is mert tovább senki ellenkezni. A Központi Vezetőség a Rákosi által fogalmazott és előterjesztett határozati javaslatot egyhangúlag elfogadta.

MDP Központi Vezetőség ülése

1949. szeptember 3.

Napirend: Információ az összeesküvésről

Előadó: Kádár János, aki a KV június 11-i határozatának megfelelően jelentést tesz a kiküldött bizottság nevében a vizsgálat újabb eredményeiről, majd bejelenti: „...a magyar dolgozók százezrei az árulás feletti felháborodásukban határozatokban, levelek, táviratok tízezreiben követelik a legnagyobb kíméletlenséget és következetességet a kémcsoport felszámolására".

Közli azt is, hogy az őrizetesek között van immár Pálffy György tábornok, továbbá két ezredes, négy alezredes és egy százados, mindnyájan a honvédség kötelékében teljesítettek szolgálatot. Letartóztattak továbbá három ezredesi, két alezredesi rangban lévő aktív rendőrtisztet és öt más személyt, akik akkor már nem voltak aktív szolgálatban.

Ezután ismertette „a kémbanda bűnös tevékenységét", amely nem tért el semmilyen lényeges ponton a június 11-i KV-ülésen Rákosi Mátyás által előadottaktól. Ami mégis új volt a beszámolóban az a következő:

Rajkot nemcsak az amerikaiak, hanem Titóék is beszervezték. Az amerikaiak célja az volt, hogy Titóék segítségével a népi demokráciákat maguk mellé állítsák. Rankovics volt az, aki Tito utasításait közölte. Azok lényege: Rajk arra vegyen irányt, hogy likvidálják a magyar állam és a párt jelenlegi vezetőit, semmisítsék meg Rákosi Mátyást, Farkas Mihályt és Gerő Ernőt, s a vezetést Rajk ragadja magához.

A hozzászólások támogatták az elhangzottakat.

Dobi István miniszterelnök kormánya 1949. június 10-én
Hiányzott Rajk László, de még ott volt Kádár János

Nagy Imre hallgatott

— Az előző alkalommal a Rajk-ügyről, a koncepciós per körülményeiről beszélgettünk. Ezt a témát szeretném lezárni, előbb azonban még tisztázni kellene bizonyos dolgokat. Az egyik az, hogy Ön is segített rábeszélni Rajk Lászlót a vallomásra. Ezt állítja Szász Béla is, magyarul is megjelent Minden kényszer nélkül című könyvében.

— Hogyan tudnám én ezeket az állításokat megcáfolni? A teljes igazságot csak a koronatanú mondhatná el, de sajnos ő már nem él.

— Rajkra gondol?

— Igen.

— Akkor talán megenged még egy utolsó kérdést. Vajon Ön hitt-e abban, amit Rajk vallott, vagy voltak kételyei?

— Én jól ismertem Rajkot, ezért nekem nagyon nehéz volt hinnem. S ha bárkiben felébredhetett a gyanú, mint később bennem is, akkor az éppen az önvallomás miatt történhetett. Rajkot veréssel, kínzással nem vehették rá a vallomásra. Talán azért vállalt végül is mindent, mert nem akart a pártnak ártani. Elhiszi?

Engem zavarba ejt, amikor ma olyanokat hallok, hogy valaki aki népbírósági ülnökként aláírja Rajk és mások halálos ítéletét, azt mondja, neki nem volt lelkiismeret-furdalása a kivégzés után sem. A mai helyzetben egyes emberek úgy viselkednek, mint nádszál az erős szélben.

— Hajladoznak?

— Jobbra-balra.

— Kérem, térjünk vissza Rajk vallomásához.

— Amikor tehát Rajk „bevallotta", hogy valami Paks melletti üdülőben...

— egy csőszkunyhóban...

— szóval egy csőszkunyhóban találkozott Rankoviccsal, elmentem Rákosihoz és azt mondtam neki: ez nem lehet igaz. Mert én ugyan kém még nem voltam, sem imperialista ügynök, de az nem létezik, hogy magyar területen találkoztak volna. (Alekszandar Rankovics — 1946—1962 — jugo-

szláv belügyminiszter volt.) Rankovics nem lehetett olyan tökkelütött, hogy Magyarországra jön, oda, ahol őt sokan ismerik. Még valaki elkiálthatta volna magát: Éljen Rankovics! Rajk pedig tapasztalt illegális vezető volt. Ő ilyen elemi hibát nem követhetett el. Miért nem ő ment a határ túlsó oldalára, ahol őt kevesen ismerhették. Szóval, ez sehogy se fért a fejembe.

— *Mit szólt Rákosi ehhez az okfejtéshez?*

— Azt mondta nekem: te nem ismered ezeket, ezek kalandorok. Én meg megkérdeztem tőle, tud-e ő olyan esetről, hogy valamely ország egyik első embere rendőrspicli lett volna? Igen, felelte, III. Napóleon. Én fenntartottam az álláspontomat, azt, hogy bármit vallott is Rajk, az nem lehet igaz.

— *Mi történt ezután a beszélgetés után?*

— Sokáig vívódtam, de újra gondolva a dolgokat, arra kértem Rákosit, mentsenek fel a belügyminiszteri tisztség alól.

(Kádár János 1950. június 23-án mondott le belügyminiszteri tisztségéről.)

— *Mit szólt Rákosi? Nem érdeklődött a lemondás okáról?*

— Ő egy percig sem próbált marasztalni, s az iránt sem érdeklődött, miért akarok elmenni a Belügyminisztériumból. Csak annyit kérdezett, kit javasolok utódomnak. Azt mondtam, Zöld Sándort, ő az illegális mozgalom kipróbált harcosa, egy idő óta belügyi államtitkár. Ő becsületes, tiszta ember.

(Zöld Sándor orvos volt, s 1932-ben lett a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja. A Debreceni Orvostudományi Egyetemen a baloldali fiatalok irányítója, a Márciusi Front egyik megalapítója és vezetője, a *Tovább* című népfrontos lap szerkesztője. A felszabadulás után fontos párttisztségeket töltött be. A két munkáspárt egyesülése után az MDP Központi Vezetőségének póttagja, 1949-től tagja, 1950-től a Politikai Bizottság tagja. 1948 őszén, tehát Kádár János miniszterségé kezdetén lett belügyi államtitkár, 1950. június 23-án belügyminiszter.)

— *Önt tehát felmentették. Mi történt azután?*

— Bevittek a pártközpontba, ami akkor az Akadémia utcában volt, s a Politikai Bizottság tagjaként, a Központi Vezetőség titkáraként a párt- és tömegszervezeti osztályt felügyeltem. Vagyis pártszervezéssel foglalkoztam.

— *Zöld Sándort rögtön elfogadták?*

— Igen. Aztán nem sokkal ezután egy PB-ülésen Rákosi megkérdezte tőlem, mi lenne a véleményem arról, ha Nagy Imrét visszahoznák a pártközpontba? Azt a kifejezést használta, hogy „Nagy Imre a moszkvai gránitból lepattant szilánk". Én azt feleltem neki, hogy szerintem kár volt eltávolítani. (Az MDP Központi Vezetősége 1949 szeptemberében „jobboldali, opportunista elhajlás" miatt elmarasztalta, a PB-ből visszahívta Nagy Imrét.

Miután azonban önkritikát gyakorolt, visszavették a pártközpontba, ahol a közigazgatási osztály vezetője lett.)

Nagy Imrét rendes, tisztességes embernek, művelt, okos kommunistának ismertem meg. Felnéztem rá. Bár magatartását nem mindig értettem.

Azt azonban én sohasem gondoltam, hogy ő ellenforradalmár lett volna, s környezetéről sem volt ilyen véleményem. 1956-ban azonban kiderült, hogy gyenge akaratú, könnyen befolyásolható ember, akit a környezete és az események magukkal sodortak.

— *Nagy Imrére még szeretnék később visszatérni, most azonban kérném, beszéljünk Zöld Sándorról.*

— Hiszen éppen arról akarok beszélni. Amit mondtam, azt éppen azért kellett előrebocsátani, mert segíthet a következő események megértésében. Nagy Imre visszakerülése után a Politikai Bizottság megtárgyalta a Belügyminisztérium jelentését, s ott már Nagy Imre mint a minisztériumot felügyelő osztály vezetője volt jelen. Rákosi Mátyás rövid bevezetője után Farkas Mihály kért szót. Indulatosan bírálta a jelentést, amely szerinte meg akarta téveszteni a Politikai Bizottságot. Zöld Sándor erre felugrott és zavarában vagy félelmében, nem tudom, azt találta mondani, hogy ő a jelentést nem is látta.

Ekkor felpattant Veres József is és azt mondta: hiszen ti tegnap jóváhagytátok a végleges változatot! Azonban sem ő, sem Zöld nem tudta kifejteni álláspontját, mert mindkettőjükbe belefojtották a szót.

— *Mások nem szólaltak meg?*

— Ott ült Nagy Imre, a Belügyminisztériumot felügyelő közigazgatási osztály vezetője. Néztem rá, de ő egy szót sem szólt. Kérdezem én, a kialakult gyakorlat szerint kerülhetett-e a jelentés a PB elé, ha azt a miniszter és az érdekelt osztály vezetője nem hagyta jóvá?

— *Ezután lett öngyilkos Zöld Sándor?*

— Én erre vezettem vissza Zöld szörnyű családirtását és öngyilkosságát. Gondoljon csak bele: a belügyminiszterről azt feltételezik, hogy félre akarja vezetni a Politikai Bizottságot. (1951. április 20-án Zöld Sándor agyonlőtte anyját, feleségét és két gyermekét, majd végzett magával is.)

Veres József emlékiratából

Veres József, az MSZMP KB tagja, akkor belügyi államtitkár volt, Kádár János után őt is letartóztatták. Készülő visszaemlékezésében a következő kiegészítést teszi a Kádár János által elmondottakhoz.

„Az 1950 őszén lezajlott tanácsi választások után Rákosi Mátyás magához rendelt. A beszélgetésen jelen volt Farkas Mihály is. Rákosi előbb megdicsért a választások szervezéséért, majd egy hirtelen fordulattal így szólt: »Na, azért

maguk sem dolgoztak Kádárral teljesen hibátlanul a Belügyminisztériumban.« Kifogásolta, hogy túl sok régi rendőr került a Belügybe, s hogy a tanácsokban is sokan pozícióba jutottak a régiek közül. »Veres elvtárs, gondolkodjon azon, amit Kádár Jánosról beszéltünk. Remélem, rájön, mik azok a hibák, amelyeket Kádár elkövetett. Írja le őket és személyesen hozza el hozzám« — fejezte be Rákosi a beszélgetést."

Veres József szerint Nagy Imre mint a közigazgatási osztály vezetője, Zöld Sándor belügyminiszter és Péter Gábor, az ÁVH vezetője, közösen készítették elő — Rákosi utasítására — Kádár János letartóztatását. Az azt megelőző beszélgetésen Zöld arra ösztönözte Verest, vallja be, hogy Kádárral együtt ő is trockista vonalat képviselt a pártban.

Ilyen előzmények után került sor Zöld Sándor öngyilkosságára, aki összeroppant a terhek súlya alatt. A tragédia után tartóztatták le Kádár Jánost, Kállai Gyulát és a többieket, köztük Veres Józsefet.

Veres József egyébként kiszabadulása után Nagy Imre miniszterelnökhöz írott levelében kérte teljes rehabilitálását. A válasz a lefőbb ügyésztől érkezett. A szentencia így szólt: »Jogsértés nem történt.« Az ajánlott levél feladó cédulája és az elutasító válasz Veres József birtokában van.

— Rajk és Zöld Sándor után tehát Ön következett.

— Már Rajk letartóztatása idején tapasztaltam a velem szembeni bizalmatlanságot. Ezért később arra kértem Rákosit, mentsenek fel, és adjanak valami más munkát. Elhatározásomhoz az adta meg a végső lökést, hogy egy politikai bizottsági ülésen Farkas Mihály arról számolt be: a katonai felderítés olyan információk birtokába jutott, hogy az ellenség beépült a párt legfelsőbb vezetésébe is. Ez pontosan beleillett az osztályharc élesződéséről szóló sztálini elméletbe. Minthogy akkor már Rajk nem volt köztünk, mindenki spekulálhatott, kiről vagy kikről lehet szó. Egyébként Farkas azt mondta, hogy az információt januárban kapták, s erről én csak három hónap múlva szerezhettem tudomást. Ha egyáltalán volt ilyen jelentés.

Szóval kértem a leváltásomat. Új beosztásom a pártközpontban volt. A Politikai Bizottság tagjaként, főtitkárhelyettesként működtem. Egy este, emlékezetem szerint 1950 augusztusában lehívatott magához Rákosi. Beszélgetés közben azt kérdezte tőlem, ki volt illegális kapcsolataim közül az, aki továbbította nekem azt az üzenetet, hogy Schiffer Pál lakásán találkozhatok Szakasits Árpáddal. „Mi ugyanis minden régi kapcsolatodat megkérdeztük, és egyik sem továbbította neked ezt az üzenetet" — mondta Rákosi.

Számba vettem szorosabb kapcsolataimat az illegalitásban. Péter Gábornak, Donáth Ferencnek, Fehér Lajosnak nem akartam ártani. Azt mondtam Rákosinak, az atyaisten tudná megmondani, hány emberrel kerültem kapcsolatba, s közülük ki volt az, aki a Szakasitscsal való találkozót közvetítette. „Valakinek azért lenni kellett" — mondta Rákosi.

— *Mire akart kilyukadni?*

— Ez hamar kiderült. Azt mondta, hogy az akkor már őrizetben lévő Szakasits Árpád bevallotta, hogy Hetényi rendőrspiclije volt. Tessék elképzelni azt az állapotot. Akkor már az 1951-es pártkongresszusra készültünk, ami február végén, március elején volt. Két bizottság foglalkozott az előkészítéssel, az egyiket, a szervezőbizottságot én vezettem. S akkor Rákosi hetenként egyszer-kétszer az esti órákban lehívatott magához, s egyre csak azt hajtogatta: „Valld már be, hogyan kerültél te a Schiffer lakásba a Szakasitscsal való találkozóra, ha egyszer a kapcsolataid nem továbbították az üzenetet." Mellesleg jóval később, a börtönben jutott eszembe, hogy a találkáról szóló üzenetet Péter Gábor hozta. Ennek azonban akkor már nem volt jelentősége.

— *Szólt-e elvtársainak vagy feleségének Rákosi gyanúsítgatásairól?*

— Dehogy szóltam. Nem szóltam én senkinek, annyira szégyelltem magam. Egy alkalommal Rákosi újra elővett. Unszolt, mondjam el neki nyugodtan, mi történt akkor. Ő ugyanis meg akar menteni engem, ha lehet, de melléfogni sem akar.

— *Ön mit mondott?*

— Azt válaszoltam, Rákosi elvtárs, az nekem egy kicsit kellemetlenebb lenne, mint magának, ha melléfogna.

— *Végül is mikor vették őrizetbe?*

— Zöld Sándor halála után rögtön. De az én letartóztatásomnak is voltak előzményei. Mint említettem, az 1951. februári II. kongresszusra készültünk, amelyen én voltam az egyik korreferens. (Kádárt a kongresszus a KV, a PB és a titkárság tagjává választotta. Ennek ellenére a kongresszusi jegyzőkönyvből már kihagyták a nevét minden testületből, s kongresszusi referátumát sem közölték.) Közelgett május elseje is. Ahogyan az akkor szokás volt, a kerületeknek és a nagyobb üzemeknek kiosztották a Politikai Bizottság tagjainak a portréit, majd egyszer csak magyarázat nélkül beszedték őket.

— *Köztük az Önét is?*

— Hát persze. Nyilván azért vették vissza, mert ők már tudhatták, hogy mi fog történni, de május elseje előtt nem akartak letartóztatni. Viszont azt sem akarták, hogy az emberek az én portrémmal vonuljanak fel. Ezt csak később értettem meg.

— *Hogyan történt a letartóztatás?*

— Azon a bizonyos napon valaki felhívott telefonon.

— *A munkahelyén vagy a lakásán?*

— A lakásomon. Ebédidőben volt. Én ugyanis hazajártam ebédelni, mert mindig későig dolgoztam. Szóval felhívott valaki, és megkérdezte, hogy mit csinálok. Mondtam neki, hogy ebédelek: „Hát azután mit csinálsz?" —

faggatott tovább. — Hogyhogy mit csinálok, megyek vissza dolgozni — feleltem. Erre aztán letette a telefont.

Az köztudott volt, hogy én milyen útvonalon közlekedek. Amikor kifordultunk az utcából, az első kanyarnál két kocsi keresztbe állt az úton, nem lehetett tovább menni. Az egyikből Péter Gábor szállt ki.

— *Ő volt a telefonáló?*

— Nem.

— *Nem emlékszik rá, hogy ki volt?*

— Erről nem szeretnék beszélni, csak annyit mondanék, hogy a Politikai Bizottság egyik tagja volt.

— *Az akkori PB-tagok közül Önön kívül még többen vannak életben. Nem modaná meg mégis, hogy ki volt a telefonáló?*

— Nem.

Itt meg kell szakítani a beszélgetést. A dolog ugyanis nem maradhatott annyiban. A figyelmeztetés után, hogy talán az utolsó alkalom, amikor beszélhetünk az ügyről, és kötelessége az utókor számára rögzíteni az eseményeket, megnevezni a személyeket, a válasz ismét kategorikus nem volt. Nem maradt más hátra, rá kellett vezetni, be kellett bizonyítani, tudjuk hogy ki volt az illető. Kizárásos alapon jutottunk el hozzá. De csak amikor bizonyossá vált számára, pontosan tudjuk, kiről van szó, csak akkor mondta: — Ő volt. De ezt nem írhatja meg! — emelte fel mutatóujját figyelmeztetőleg.

Meg kellett ígérnem. A telefonáló nevét az interjúsorozatban nem közöltük és most sem tesszük. Legyen meg az akarata.

— *Aztán mi történt?*

— Péter Gábor szólalt meg először, kérte, hogy üljek át hozzá.

— *S mit mondott Önnek a kocsiban?*

— Nem szólt semmit, de én se.

— *Ön tudta, hogy őrizetbe van véve?*

— Na hallja, ha kocsikkal keresztbe állnak előttem az úton, s ott van az államvédelem főnöke, akiről tudtuk, hogy Rajkot is ő vette őrizetbe...

— *...s aki az Ön harcostársa volt az illegalitásban.*

— Így volt. Aztán elvittek egy villába. Ott Péter Gábor azt mondta: „Tudod, hogy ha mi őrizetbe veszünk téged, az Rákosi elvtárs tudta nélkül nem lehetséges. Mondd meg, milyen kapcsolatod volt a horthysta rendőrséggel, s akkor nem lesz semmi bajod." Szóval azt kellett volna bevallanom, amivel Rákosi is mindig gyötört. Minthogy én harmincéves koromig munkásember voltam, külföldön soha nem jártam, rám nem lehetett azt modani, hogy kém meg imperialista ügynök vagyok. Bár később aztán már ilyesmi is volt.

— *Ön mit gondolt, amikor őrizetbe vették?*

— Hihetetlen, de szinte megkönnyebbültem. Vége lett a bújócskának, az örökös gyanúsítgatásnak.

— *Ott tartottunk, hogy Péter Gábor arra akarta rábírni, vallja be, hogy rendőrügynök volt.*

— Igen, egyre csak azt mondogatta, Kádár elvtárs — mert akkor még elvtárs voltam — most itt vagy, ha viszont a börtönbe visznek, akkor ott nyilvántartásba kell hogy vegyenek. De ha válaszolsz arra, amit Rákosi elvtárs is kérdezett tőled, akkor nem kerülsz börtönbe, nem regisztrálnak, tehát nem marad semmi nyoma az ügynek.

— *Gondolom, Ön nem nagyon hitt abban, hogy a dolgot ilyen egyszerűen meg lehet úszni.*

— Hogy hihettem volna, hiszen előttem voltak a példák.

— *Bántalmazták Önt?*

— Nem, engem nem kínzott senki. A kínzást nem könnyű elviselni, de a lelki kényszer sokkal rosszabb.

— *Mi történt ezután Önnel?*

— Hetekig nem vallottam semmit sem. Aztán amikor már láttam, hogy úgyis mindegy, azt mondtam a fő kihallgatónak, írja meg a jegyzőkönyvet, írjon bele, amit akar, és én alá fogom írni. De arra figyelmeztettem, hogy ha engem megaláznak (nem azt mondtam, ha vernek, hanem ha megaláznak), akkor ebből per nem lesz. A nyilvános tárgyalásra gondoltam. Tudom, nyugati újságokban olyasmik is megjelentek, hogy letépték a körmeimet. Ebből egy szó sem igaz. Nem ilyesmikért vallottam, hanem azért, mert nem akartam ártani a pártnak és a Szovjetuniónak. Ez foglalkoztatott a letartóztatásom után, ami az örökös gyanúsítgatások, az állandó bizonytalanság után már szinte megváltásnak tűnt. Én magam nem féltem, csak arra vigyáztam, hogy a vallomásomban élő vagy kezük ügyében lévő ember ne szerepeljen.

— *Végül is mit kellett bevallania?*

— Azt, hogy Sombor-Schweinitzerrel, Horthy politikai rendőrségének tisztjével, a kommunisták üldözőjével álltam kapcsolatban.

— *Jugoszláv kapcsolatokkal nem vádolták?*

— De igen, később már azzal is. Ennek is volt valami előzménye. 1944-ben, azt hiszem áprilisban lehetett, amikor az illegális párt vezetősége úgy határozott, hogy fel kell venni a kapcsolatot a moszkvai emigrációs csoporttal. A feladatra először Ságvári Endrét jelölték ki, neki kellett volna illegális úton kijutnia Moszkvába. Én azonban féltettem, hogy lebukik, ezért azt kértem, küldjenek engem. Így is történt. Jugoszlávián át, Tito partizánjai segítségével akartam eljutni Moszkvába, de a határ közelében, még magyar oldalon elfogtak, s mint Lupták János katonaszökevényt két évre

elítéltek. A Conti utcai börtönben töltöttem a büntetésemet, de a párt egy ügyvédet fogadott, aki nem kevés pénzért elintézte, hogy rövid idő múlva kiengedjenek. A szabadulás azonban, az október 15-i nyilas puccs miatt elmaradt, s engem egy transzporttal, amelyben hetven rab és harmincnyolc kísérő katona volt, gyalogmenetben elindítottak Komárom felé.

— *Visszatérve 1951-es letartóztatására, felesége mikor értesült az eseményről? Tarthatott-e kapcsolatot Önnel a börtönben?*

— Letartóztatásomat követően feleségem a párt több vezetőjének írt levelet, de választ egyre sem kapott. Csak több mint három év múlva, 1954-ben, közvetlenül a rehabilitálásom előtt tudta meg, hogy élek.

Szakasits Árpád ügye

MDP KV ülése 1950. április 25-én du. 4 óra

Az ülésen felszólal Rákosi Mátyás, aki ismertette Szakasits Árpád két levelét. Az egyiket Drahos Lajoshoz, az Országgyűlés elnökéhez, a másikat a Központi Vezetőséghez címezte.

Rákosi mindkét levelet felolvasta. Azok tartalma: beismerő vallomás arról, hogy éveken át a horthysta rendőrség besúgója volt. Ezt az állítást két volt horthysta rendőrtisztviselő nyilatkozatával is alátámasztja Rákosi, aki idéz a kihallgatási jegyzőkönyvekből is, amelyekben ilyen részletek találhatók: „... az utóbbi időkig kémkedett az angoloknak és az amerikaiaknak, ahogy éppen jött". Ahogy éppen jött, csak az állítás és a „vallomás" nincs semmilyen bizonyítékkal alátámasztva.

A meghökkent központi vezetőségi tagok előtt Rákosi azt a tanulságot vonja le (nem először), hogy fokozni kell az éberséget. Majd arról beszél, hogy „a magyar dolgozó nép pompás épületben van", amit nem lenne szabad akárcsak kis mértékben is megtörni. Úgy gondoljuk, hogy az egész kérdést, legalábbis a legközelebbi időben nem fogjuk a maga egészében a teljes nyilvánosság elé vinni. Egyelőre elfogadjuk kifelé azt a variánst, amit Szakasits Árpád Drahos elvtársnak írt, vagyis azt, hogy betegsége miatt lemondott. Közben meg fogjuk nézni az esetet a maga egészében és azután határozunk. Azt is javasolta, hogy az igazi okokat még ebben a stádiumban ne hozzuk a párt nyilvánossága elé sem. Javasolta, hogy helyette „szintén egy szociáldemokratát", Rónai Sándort nevezzük ki az Elnöki Tanács elnökének.

A határozati javaslatot a Központi Vezetőség elfogadta. Az ügy pikantériája, hogy előző este Szakasits még részt vett a párt vezető testületének az ülésén. Másnapra már fogoly volt. A dolgok azonban itt még nem értek véget, a volt szociáldemokraták lefogása ezután szériában ment. A Központi Vezetőség 1950. augusztus 16-i ülésén Rákosiék már Marosán György, Ries István és Vajda Imre letartóztatásáról számolhattak be. A Központi Vezetőség nem tiltakozott.

Ekkor már a korábban még előforduló, a letartóztatottak személyes becsületét védeni akaró erőtlen felszólalások sem hangzottak el. Nem csoda. Senki sem tudta, ki következik, meddig folytatódik még ez az őrület, meddig üldözik még a párt kipróbált vezetőit, a kommunistákkal egyesült szociáldemokratákat. Nem vethetjük senkinek a szemére, hogy az életét féltette. Senki sem volt biztonságban. Erről tanúskodott a következő „ügy", Kádár János, Kállai Gyula, Donáth Ferenc és Losonczy Géza letartóztatása.

Az ügy fővádlottja az a Kádár János volt, aki a Politikai Bizottság megbízásából tagja volt annak az ötös bizottságnak, amely úgymond „felügyelte" a Rajk-ügy vizsgálatát, noha valójában se neki, se a másik tagnak, Szakasitsnak nem volt a dolgok menetére semmilyen befolyása. Hogy részvételük az említett bizottságban csupán formális lehetett, azt igazolni látszik az is, hogy hamarosan ők kerültek sorra. Szakasits azért, mert szociáldemokrata volt, Kádár azért, mert kételkedni mert Rajk bűnösségében. Az osztályellenség elméletének igazolására újabb és újabb „bizonyítékokra" volt szükség.

Vannak azonban másfajta megítélések is arról, miért fajult idáig a dolog, mi húzódhatott meg a legjobb vezetők szisztematikus üldözésében és félreállításában. Erről az MDP Politikai Bizottságának volt tagja, ma is élő személyiség azt mondta a szerzőnek: Rákosi vezető szerepet játszott az irtóhadjáratban. Volt azonban valaki, akinek ez különösen érdekében állott: Farkas Mihály, aki vezéri szerepre vágyott. Rákosi utóda szeretett volna lenni, ezért igyekezett mindenkit eltávolítani az útból, aki riválisa lehetett volna. Szerinte ez is szerepet játszott Rajk László, a legposszibilisabb vetélytárs kivégzésében, s Kádár János félreállításában is.

Jegyzőkönyv

a Politikai Bizottság 1951. április 21-én reggel 9 órakor tartott rendkívüli üléséről

Jelen vannak:
Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József, Kovács István, Horváth Márton, Apró Antal, Rónai Sándor, Harustyák József, Szabó István, Hegedűs András, Vas Zoltán, Nagy Imre, Zsofinyecz Mihály, Kiss Károly, Piros László, Dénes István, Kristóf István, Hidas István, Friss István és Péter Gábor elvtársak.

Zöld Sándor, Kádár János és
Kállai Gyula ügye.
Előadó Rákosi Mátyás elvtárs.

A PB tudomásul veszi Rákosi elvtárs beszámolóját, jóváhagyja a hármas bizottság intézkedését Kádár János és Kállai Gyula őrizetbe vételére vonatkozóan.

A PB a pártvizsgálat lefolytatására 3 tagú bizottságot küld ki. A bizottság tagjai: Kiss Károly, Farkas Mihály és Kovács István elvtársak. A vizsgálat befejezése után tegyenek jelentést a PB-nek vagy a Központi Vezetőségnek.
A PB felhatalmazza a bizottságot, hogy minden dokumentumot megnézzen, és a vizsgálat lefolytatásához szükséges intézkedéseket megtegye.
A bizottságnak Péter Gábor elvtárs rendelkezésére áll.
A PB megbízza Kovács István elvtársat a szervező bizottság vezetésével; Kristóf István elvtársat a Párt- és Tömegszervezetek Osztálya ideiglenes vezetésével.
A jövő hét első napjaiban össze kell hívni a KV vezető pártfunkcióban levő tagjait és a vezető pártfunkcionáriusokat. A hármas bizottság egyik tagja informálja őket az eseményekről.

K. m. f.

Rákosi
főtitkár

A hármas bizottság jelentése

Az MDP Politikai Bizottsága 1951. április 21-i ülésén Farkas Mihály, Kovács István és Kiss Károly elvtársakból álló három tagú bizottságot küldött ki Kádár János, Donáth Ferenc, Kállai Gyula és Losonczy Géza ügyének kivizsgálására.

A kiküldött bizottság a vizsgálat eddigi eredményeiről az alábbiakban számol be:

1. Kádár Jánossal kapcsolatban megállapítást nyert, hogy 1933-ban, amikor mint a KIMSZ területi bizottságának titkára a rendőrség őrizetébe került, áruló módjára viselkedett. Úgy felső, mint alsó KIMSZ-kapcsolataira vonatkozóan beismerő, sőt felderítő vallomást tett. Árulásáért a KIMSZ 1933-ban kizárta tagjai sorából.

Hain Péter — felhasználva gyáva, áruló magatartását — beszervezte őt a horthysta politikai rendőrség ügynökének. Beszervezéséről Kádár az alábbiakat vallja:

„...Amikor 1933-ban a Hain Péter vezette kihallgatáson áruló vallomást tettem, Hain azt mondotta: Vedd tudomásul, hogy azzal, amit eddig elmondtál, elintézted magad mint kommunistát egyszer és mindenkorra. Vagy azt gondolod, hogy kommunista »elvtársaid« majd megdicsérnek érte? Múltad ezzel lezárult. Nincs más tennivalód — ha élni akarsz —, mindig ügyelj arra, hogy velünk többet ne húzz ujjat... A kihallgatás végén Hain Péter egy géppel írott nyilatkozatot tett elém azzal, hogy írjam alá. A nyilatkozatban az volt, hogy kötelezettséget vállalok arra vonatkozólag, hogy a kommunista mozgalom minden egyes részletéről a M. Kir. Államrendőrség illetékes osztályának jelentést teszek. A nyilatkozatot aláírtam..."

Kádár János beismerte, hogy ezt követően 1944 áprilisáig kapcsolatban állt a horthysta politikai rendőrséggel, részben magával Hain Péterrel, majd Sombor-Schweinitzerrel, illetve azok megbízottaival.

Kádár a horthysta politikai rendőrség utasítására furakodott be az illegális kommunista mozgalomba. Rendőrségi megbízóitól kapott feladatokat éveken keresztül végrehajtotta. Besúgói tevékenysége mellett a horthysta politikai rendőrség utasítására igyekezett gyengíteni, akadályozni az illegális Kommunista Párt harcát.

1943 tavaszán a horthysta politikai rendőrségnek Kádár János segítségével sikerült a legsúlyosabb csapást mérnie az illegális kommunista mozgalomra és ezen keresztül a dolgozó magyar nép kibontakozó fasisztaellenes ellenállási mozgalmára:

Kádár János Sombor-Schweinitzer egyenes utasítására feloszlatta a Kommunisták Magyarországi Pártját.

Áruló múltjának e legsúlyosabb cselekményéről Kádár az alábbiakat vallja:

„...Schweinitzer beszámoltatott röviden a Szakasitscsal való találkozómról, de láttam rajta, hogy ő máshonnan is ismeri a történteket... Miután látta, hogy én nem akarom megérteni, hogy ő mit akar kifejezni, dühösen és egyenesen megmondta, hogy az illegális Kommunista Pártot fel kell oszlatni. Ha én megfelelő meggyőzéssel beszélek, menni fog a dolog — volt Schweinitzer álláspontja. Tanácsként mondotta, hogy hivatkozzam a többi párttal való együttműködésre, a Komintern működésének beszüntetésére... Beismerem, hogy Schweinitzer utasítására végrehajtottam a párt feloszlatását..."

Kádár a Párt feloszlatásával kapcsolatban röpiratot írt, melyben azzal tetézte be a magyar munkásosztály és a párt elárulását, hogy meghamisította a Komintern feloszlatásáról szóló határozatot, úgy állítva be azt, mintha e határozat felruházta volna az egyes kommunista pártokat a feloszlatás jogával is.

A KMP feloszlatása után Kádár rendszeresen tájékoztatta a rendőrséget a Békepárt munkájáról és Schweinitzer utasítására igyekezett gátolni a Békepárt minden olyan ténykedését, mely egy aktív, fegyveres, németellenes ellenállás megszervezésére irányult.

A horthysta rendőrség erre vonatkozó utasításai mellett Kádárt ebben az irányban befolyásolta saját gyáva, opportunista, likvidátor beállítottsága is.

„...1931 óta, a munkásmozgalomba való kerülésem óta, a legkisebb nehézséggel szemben mindig a gyáva meghátrálás, likvidátori eljárás és áruló megalkuvás útjára léptem..."

Erre jellemző a felszabadulás előtti utolsó hónapban tanúsított magatartása, amikor a párt többszöri felhívására sem vállalta a harcban való részvételt, hanem dezertált, elbújt, hogy megmentse saját életét.

„...Saját életemet többre becsültem, mint a párt és a munkásosztály, illetőleg az egész nemzeti ellenállás sorsát" — mondja erről Kádár.

2. Donáth Ferenccel kapcsolatban megállapítást nyert, hogy Rajk László javaslatára került be az illegális kommunista pártba.

1940-ben, a Kulich-vonal felgöngyölítése során őrizetbe került. Alagon áruló magatartást tanúsított, mozgalmi kapcsolataira felderítő vallomást tett. E magatartása alapján beszervezték. Beszervezésében Wayand Tibor is részt vett:

„...Wayand elővette az Alagon aláírt nyilatkozatomat, majd arra utasított, hogy egy új szövegű nyilatkozatot írjak alá. Ennek oka az volt, hogy Wayand az Alagon felvett nyilatkozatot, illetve annak szövegét nem tartotta kielégítőnek. Az új nyilatkozat abban különbözött az előzőtől, hogy sokkal élesebb formában volt felvéve és tartalmazta, hogy a rendőrségnek felajánlom szolgálataimat. Beismerem, hogy a nyilatkozat aláírásával valóban vállalkoztam erre..."

A vizsgálat megállapította, hogy Donáth Ferencnek jelentős szerepe volt az illegális KMP feloszlatásában: részt vett a Kádár—Szakasits találkozó megszervezésében és a pártfeloszlatás irányában befolyásolta Kádár Jánost. Erről az alábbiakat vallja:

„...Emlékszem arra, hogy nem sokkal azután, hogy Kádárral kapcsolatba kerültem, felmerült közöttünk a németellenes, háborúellenes, széles nemzeti egységfront létrehozásának kérdése és ezzel kapcsolatban a KMP szerepe... Beismerem, hogy a KMP-ben a széles nemzeti antifasiszta egységfront létrejöttének akadályát láttuk... A KMP feloszlatásának helyeslése részemről tudatos, ellenséges cselekedet volt. Benne volt ebben a párttal, a munkásosztállyal szemben egész idegenkedésem, rothadtságom és gyávaságom. Személy szerint a KMP feloszlatásától, az illegális munka megszüntetésétől a harc letompítottságát, veszélytelenebb, kényelmesebb, kockázattal nem járó helyzetet vártam, a magam részére is.

Ezért helyeseltem és szorgalmaztam a párt feloszlatását és befolyásoltam Kádárt ebbe az irányba, mely felé ő hozzám hasonló beállítottsága miatt amúgy is vonzódott..."

Donáth következetesen pártellenes, likvidátor beállítottságát támasztja alá az a körülmény is, hogy 1944 szeptemberében következetesen a KMP újjáalakítása ellen foglalt állást.

3. Kállai Gyula az 1942-es tömeges letartóztatások idején került őrizetbe. Az Andrássy laktanyában súlyos beismerő vallomást tett. Többek között Rózsa Ferenccel, Kaszteli Andrással való illegális kapcsolatára, az illegális KMP propagandabizottságának munkájára vonatkozóan. Súlyos beismerő vallomása és gyáva magatartása alapján a kihallgatását vezető Wayand Tibor beszervezte. Erről Kállai az alábbiakat vallja:

„...Wayand kijelentette, hogy amennyiben a rendőrségnek felajánlom szolgálataimat arra, hogy a jövőben a kommunista mozgalomról számára besúgásokat végzek, úgy elintézi, hogy a bíróságon semmi büntetést ne kapjak, sőt visszatérhessek régi munkahelyemre, a Népszava szerkesztőségébe. Beismerem, hogy Wayand beszervezési ajánlatát gyáva és áruló magatartásom következtében és a börtönbüntetéstől való félelemben elfogadtam..."

Beszervezése alapján Kállait a VKF különbírósága valóban felmentette, ugyanakkor, amikor nála sokkal kisebb szerepet betöltő kommunistát, sőt egyszerű párttagót is súlyos börtönbüntetésre ítéltek.

Kállai Gyula szabadulása után végrehajtotta a Wayandtól kapott besúgó feladatokat.

4. Losonczy Géza 1940-ben Donáth Ferenccel és Újhelyi Szilárddal együtt került őrizetbe. Kihallgatása során tanúsított magatartásáról az alábbiakat vallja:

„...Alagon lettem árulá árulásomat két körülmény tette súlyosabbá. Egyrészt az, hogy kényszer, testi kínzás nélkül vallottam, másrészt az, hogy a felvetettnél jóval bővebben és részletesebben árultam el a nyomozó hatóságoknak mozgalmi tevékenységemet és kapcsolataimat. Elárultam pl., hogy Párizsból üzenetet és pénzt hoztam az illegális Magyar Kommunista Párt, név szerint Kulich Gyula részére..."

Losonczy már Alagon vállalkozott a letartóztatott kommunisták közötti besúgó munkára.

Áruló magatartásának eredményeként Donáthhoz és Újhelyihez hasonlóan rövidesen szabadlábra került. Szabadulása után a Böszörményi úti csendőrlaktanyában megtörtént a csendőrség által való beszervezése:

„...Vállaltam, hogy minden tudomásomra jutó baloldali-kommunista tevékenységet a csendőr nyomozóhatóságok tudomására hozok és név szerint jelentem azokat a személyeket, akik baloldali tevékenységet fejtenek ki..."

Losonczy Géza árulását azzal folytatta, hogy tájékoztatta a csendőr nyomozó szerveket az illegális kommunista mozgalomról.

Már az eddigi vizsgálat is megállapította, hogy az őrizetbe vett személyek mindegyike, elhallgatva a párt előtt múltbeli provokátor tevékenységét, a felszabadulás után kártevő tevékenységet fejtett ki, hivatali, illetve pártmunkája során.

Kádár János mint a budapesti főkapitány helyettese, Sólyom Lászlóval való szoros együttműködésben akadályozta az új demokratikus rendőrség megteremtését és elősegítette ellenforradalmi erők megőrzését, sőt koncentrálását az új demokratikus rendőrség területén, főként a budapesti és más nagyvárosi egységeken belül. Ezt a kártevő munkát Kádár közel kétévi belügyminisztersége alatt is folytatta. Ezzel kapcsolatban egyik saját kezűleg írt feljegyzésében az alábbiakat írja:

„...Nemcsak, hogy a titóista, imperialista kém, Rajk ellenforradalmi örökségének megsemmisítője nem lettem, hanem ellenkezőleg, annak megőrzője voltam..."

A rendőrség és a tanácsok terén kifejtett kártevő munkájában Kádár Zöld Sándorra és Veres Józsefre támaszkodott.

Belügyminiszterségéről történt leváltása után Zölddel és Veressel való szoros kapcsolatának fenntartása útján lényegében továbbra is irányító szerepe volt a belügyminisztériumban.

Donáth Ferenc felszabadulás utáni kártevő tevékenységével kapcsolatban fény derült arra, hogy aktív támogatója volt a Földművelésügyi Minisztériumban leleplezett összeesküvőknek.

Losonczy Géza a kultúrfronton kifejtett kártevő tevékenységén túl (klasszikus írók könyveinek selejtlistára való tétele, munkáskáderek tudatos lejáratása) Kállai Gyulával együtt rendszeresen tájékoztatta a szociáldemokrata párt imperialista ügynökökként leleplezett vezetőit a pártunkat érintő bizalmas kérdésekről.

A vizsgálat a fentieken kívül megállapította, hogy a felszabadulás utáni években a Párton belül egy nacionalista, antiszemita, szovjet- és pártellenes csoport tevékenykedett, amelynek tagjai Donáth Ferencen, Kállai Gyulán és Losonczy Gézán kívül Zöld Sándor, Újhelyi Szilárd, Tariska István és a titóista kémként leleplezett Haraszti Sándor voltak.

Ez a csoport szemben állt a párt vezetésével, amelyre Rajk Lászlót, majd annak leleplezése után Kádár Jánost tartotta hivatottnak.

Összefoglalva a vizsgálat eddigi eredményeit, megállapítható:

1. A KMP 1943. évi feloszlatása a horthysta politikai rendőrség provokációjának eredménye, amelyet a pártunkba befurakodott rendőrségi ügynökök — Kádár János, Donáth Ferenc és az angol kémként is leleplezett Szakasits Árpád — útján hajtottak végre. A Horthy-rendszer politikai rendőrségének olyan időpontban sikerült feloszlatnia az illegális kommunista pártot, amikor pártunkra az a történelmi feladat hárult, hogy a munkásosztályra támaszkodva a nemzeti ellenállás élére állva, Magyarországot a hitlerista Németország oldaláról elszakítsa és a Szovjetunió vezette fasisztaellenes szövetség oldalára állítsa át.

Kádár, Donáth, Szakasits rendőrségi provokátorok segítségével végrehajtott pártfeloszlatással a Horthy-rendszer olyan súlyos csapást mért a magyar munkásmozgalomra és a kialakulóban levő harcos függetlenségi frontra, hogy ezt követően a KMP már nem tudta teljesíteni a reá háruló történelmi feladatot.

2. Az őrizetbe vettek a horthysta rendőrség-csendőrség beszervezett besúgóiként, provokátoraiként súlyos károkat okoztak az illegális kommunista mozgalomnak, számos kipróbált harcos kommunistát juttattak pribékkézre.

3. A vizsgálat alatt álló személyek a Rajk-bandának a pártban meghúzódott maradványai.

Kádár János és társai ügyében a vizsgálat tovább folyik, jelenlegi fő feladata: fényt deríteni felszabadulás utáni kártevő tevékenységükre, a Rajk-bandával való kapcsolatukra, valamint imperialista, titóista összeköttetéseikre.

A vizsgálat jelenlegi megállapításai alapján a kiküldött bizottság javasolja, hogy a Párt Központi Vezetősége

I. zárja ki a párt soraiból a leleplezett rendőrségi provokátorokat, Kádár Jánost, Donáth Ferencet, Kállai Gyulát és Losonczy Gézát;

II. hagyja jóvá Kádár János, Donáth Ferenc, Kállai Gyula és Losonczy Géza őrizetbe vételét.

Budapest, 1951. május hó 19-én.

Farkas Mihály *Kovács István* *Kiss Károly*

Jegyzőkönyv

a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1951. május 22-én megtartott bővített üléséről

Rákosi Mátyás elvtárs megnyitja az ülést és javasolja a következő napirendet:

1. Politikai beszámoló. Előadó Rákosi Mátyás elvtárs. 2. Káderkérdések. Előadó Kovács István elvtárs. A KV a napirendet elfogadja.

1. Rákosi Mátyás elvtárs beszámolójában ismerteti Kádár János és Kállai Gyula ügyét, a hármas bizottság ideiglenes jelentését, valamint a klerikális reakció demokráciaellenes tevékenységét és a foganatosított rendszabályokat. A beszámoló után két elvtárs kérdéseket tesz fel.

Rákosi elvtárs válaszol a kérdésekre s utána szavazásra teszi fel a következő javaslatot:

A KV hagyja jóvá a hármas bizottság jelentését; Kádár János, Kállai Gyula, Donáth Ferenc és Losonczy Géza provokátorok kizárását a Párt soraiból; Kádár János és Kállai Gyula őrizetbe vételét. A KV egyhangúan jóváhagyja a javaslatokat.

Rákosi Mátyás előadói beszéde:

Tisztelt Központi Vezetőség!

A Politikai Bizottság megbízott azzal, hogy számoljak be a pártunkban lelepleződött újabb ellenséges csoportosulásról, valamint a katolikus egyházban felderített ellenséges szervezkedésről és a vele kapcsolatos politikai teendőkről.

Az elvtársak ismerik azokat a feladatokat, amelyek az elmúlt esztendőben pártunk figyelmét lekötötték: harcunkat a béke megvédésére, első 5 éves tervünk beindítását. Pártunk alapjainak megerősítésére új vezetőségeket választottunk és létrehoztuk népi demokráciánk fontos szerveit, a tanácsokat. Emellett folytattuk küzdelmünket az országon belül még meglévő ellenséges erőkkel szemben. Ennek a küzdelemnek a folyamán tovább szorítottuk vissza a katolikus egyházi reakciót, keresztülvittük a szerzetesrendek feloszlatását és rákényszerítettük a püspöki kart, hogy legalábbis szavakban elismerje a népi demokrácia vívmányait. Ugyanakkor lelepleztük és jelentékeny részben felszámoltuk pártunkon belül a jobboldali szociáldemokrácia szervezeteit.

Világos volt előttünk, hogy bármilyen jelentős csapás is volt az osztályellenségre nézve a pártba befurakodott jobboldali szociáldemokrata szervezet leleplezése és az egyházi reakció hátraszorítása, az ellenséggel szemben mindkét vonalon tovább kell folytatni a harcot. Ennek a harcnak volt egyik mozzanata az, hogy tavaly júniusban leváltottuk Kádárt a belügyminiszterségről. A leváltásnak két oka volt. Az egyik az, hogy megállapítottuk, hogy Kádár nem likvidálta Rajknak az örökségét a Belügyminisztériumban. Mi akkor ezt annak tulajdonítottuk, hogy Kádárnak azelőtt nem volt gyakorlata az állami ügyek vitelében, hogy nem bírja átfogni a tennivalókat és hogy a feladat meghaladja a képességeit. Ő maga is lényegében ezekre hivatkozott.

Ugyanakkor azonban felmerült vele szemben egy komoly vád. Szakasits a múlt év nyarán egyik vallomásában közölte, hogy a Magyar Kommunista Pártnak 1943-ban történt felosztásában neki is szerepe van, amennyiben Schweinitzer utasította őt, hogy ő is segítse elő a párt feloszlatását és erre a célra lépjen érintkezésbe a kommunista párt vezetőivel és igyekezzen őket ebbe az irányba befolyásolni. Schweinitzer erre a célra Csermaneket, azaz Kádárt ajánlotta, aki akkor

a kommunista párt titkári funkcióját töltötte be. Szakasits a saját vallomása szerint felvette az érintkezést Kádárral: Egy találkozáson igyekezett a Schweinitzertől kapott utasítás alapján reá hatni és nem sokkal később a párt feloszlatása után Schweinitzer neki telefonon gratulált a jó munkájáért.

Mi Szakasitsnak ezt a vallomását közöltük Kádárral és követeltük, hogy tisztázza magát. Kádár nem tagadta, hogy valóban tárgyalt Szakasitscsal, de az neki nyíltan nem ajánlotta a párt feloszlatását, csak arra akarta rábírni őt, hogy a kommunista párt a minimumra szorítsa le illegális működését és kilátásba helyezte, hogy a szociáldemokrata pártba belépő kommunistáknak a lehető legnagyobb cselekvési szabadságot engedélyezi. Kádár hivatkozott arra, hogy beszámolt a párt akkori vezetőinek a Szakasitscsal folytatott megbeszélésről és ők tudomásul vették. Azt is állította, hogy a Szakasitscsal való megbeszélésnek semmi köze nem volt ahhoz az elhatározásához, mely a párt feloszlatásához vezetett. Hivatkozott rá, hogy ezt a kérdést már 1945 januárjában kivizsgálták, amikor is a párt feloszlatása miatt szigorú megrovást kapott. Állításait jelentékeny részben megerősítette Donáth, akivel — mint utólag kiderült — előzőleg megállapodott, összebeszélt és ilyen módon tisztázni tudta magát.

Kádár múltjának kivizsgálása közben rájöttünk, hogy életrajzában azt írta, hogy az 1933-as lebukásakor tanúsított gyáva és áruló magatartása miatt a párttagságát felfüggesztették ugyan, de később, jó munkájának eredményeképpen, újra visszavették a pártba és a pártmunkába. Megtaláltuk az illegális Kommunista 1934. január 1-jei számát, amelyből kiderült, hogy Kádárt nem felfüggesztették, hanem kizárták a pártból Erre Kádár azt a magyarázatot adta, hogy neki a felfüggesztéről szóló közlést védője, Szana Tamás a börtönben tett és az a körülmény, hogy később visszavették a pártba, mutatja, hogy az életrajzában közöltek megfelelnek a valóságnak. Minthogy Szana a háború alatt elpusztult, erre a kérdésre sem tudtunk világosságot deríteni. A vizsgálat folyamán megállapítást nyert, hogy Kádár hazudott. A párt valóban kizárta és csak 7 esztendő múlva a rendőrség segítségével csempészték vissza a párt.

Miután Kádárt eltávolítottuk a Belügyminisztériumból, Zöldet jelölte a PB a helyére. Zöld mellett szólott az, hogy 1945-ben is belügyi államtitkár volt, a területet ismerte és reméltük, hogy ki fogja javítani a tapasztalt hibákat. Ugyanakkor azonban rajta tartottuk a szemünket a Belügyminisztériumon. Néhány hónap múlva azt vettük észre, hogy Zöld vezetése alatt sincs javulás, sőt nem egy téren igen komoly visszaesés volt. A tanácsok megválasztása után kiderült, hogy a tanácsok szerveibe rendkívül sok horthysta tisztviselő került vissza. Zöld a felelősséget ezért részben azzal hárította el magáról, hogy az ideiglenes tanácsokat még Kádár belügyminisztersége alatt hozták létre, részben pedig, hogy munkatársai, elsősorban a tanácsok főosztályvezetője, Igaz, és a személyezti osztály vezetője, Székely, megtévesztették. Ezt a két funkcionáriust emiatt el is távolítottuk a Belügyminisztériumból.

Megállapítottuk, hogy a rendőrségen belül sem javul a helyzet. A szervező bizottság, a titkárság és a Politikai Bizottság az elmúlt háromnegyed év alatt hatszor tűzte napirendre a rendőrség kérdését. Határozatokat hozott, hogy új iskolát kell felállítani, melyek gondoskodnak róla, hogy a régi rendőrtisztek és

altisztek helyére a demokráciához hű elemek kerüljenek. Közben azonban szaporodtak a vészjelek, melyek mutatták, hogy a rendőrségen komoly a helyzet. A múlt év őszén az ellenség okozta felvásárlási lázzal kapcsolatban arra lettünk figyelmesek, hogy a rendőrség olyan módon küzd e jelenség ellen, hogy az nem annyira a demokrácia, mint az ellenség malmára hajtja a vizet. A sorbanállásoknál találomra állítottak elő asszonyokat. Az áruhalmozással kapcsolatban a házkutatásokat a telefonkönyvből kiírt címek alapján végezték és amikor vagy 350 ilyen házkutatás adatait ellenőriztük, kiderült, hogy egy-egy háztartásban átlag 80 dkg cukrot találtak, ami azt mutatta, hogy ez a rendőrségi munka nem annyira az ellenség leleplezését, mint a lakosság zaklatását célozta. Kaptunk olyan híreket, hogy a rendőrségen verik az előállított munkásokat, hogy mint Rajk idejében, most is háttérbe szorítják a munkáskádereket. Ezeknek a bajoknak a feltárása közben a PB erős kritikát gyakorolt Kádár, Zöld és a rendészeti osztály vezetője, a miniszter első helyettese, Veres felett, s ezt jegyzőkönyvbe vettük. Mindhárman elismerték a kritika jogosságát, ígérték, hogy változtatni fognak a helyzeten, melyért a felelősséget elsősorban alantasaikra hárították, akik közül többeket, köztük Ratulovszkyt, a budapesti rendőrség kapitányát emiatt el is távolították. Ez év januárjában a PB újra foglalkozott a rendőrséggel és megállapítottuk, hogy a helyzet nem javult. Kiderült, hogy Budapesten, Szegeden, Pécsett, Kaposvárott és a jugoszláv határ mentén a rendőrtisztek és legénység között több volt a horthysta rendőr, mint amennyi a normális évi fogyás mellett lehetett volna, ha a rendőrséget a felszabadulás után érintetlenül meghagyjuk. Szóval a különböző tisztogatások, B-listázások, eltávolítások nem segítettek, mert még más városokból is Budapestre és a jugoszláv határra irányították a régi rendőröket. Erre új rendszabályokat foganatosítottunk. Kidolgoztuk a horthysta rendőrök eltávolításának menetrendjét azzal, hogy a pártkongresszus után meg fogjuk vizsgálni a végrehajtást.

Miközben belügyi téren ilyen jelenségekkel találkoztunk, kezdtek kialakulni a körvonalai annak, hogy a debreceni Márciusi Frontból a pártba bekerült elemek jelentékeny része is gyanús. A múlt év őszén letartóztatásba került Haraszti, aki Losonczynak az apósa volt. Haraszti hosszú ideig tagadásban volt, amíg elő nem került a belgrádi magyar követnek egy 1925-ből származó írása a belügyminiszterhez, melyből kiviláglott hogy Haraszti Jugoszláviában Horthyék bizalmi embere volt. Haraszti után Losonczy Gézára terelődött a gyanú, aki a múlt év őszén a forgalomból kivonandó könyvek listájának összeállításával kapcsolatban rendkívül komoly károkat okozott. Losonczyt emiatt eltávolítottuk a Népművelési Minisztériumból, de kézzel fogható bizonyítékaink arra vonatkozólag, hogy az ellenségnek tudatos ügynöke volna, akkor még nem voltak.

A pártkongresszus előtt felvetődött a kérdés, hogy mit tegyünk azokkal, akik gyanúba kerültek, vagy akiknek a működésével nem voltunk megelégedve. Losonczy és Donáth körül annyi volt a gyanús momentum, hogy elhatároztuk, hogy őket nem javasoljuk, hogy a pártvezetőségbe beválasszák. Kádár, Zöld és Kállaival kapcsolatban az volt a helyzet, hogy bár velük szemben, mint már elmondottam, voltak gyanúokok, de ezeket a tények akkori ismeretében nagyon nehéz volt a kongresszus elé tárni, annál is inkább, mert ilyen kérdések taglalására egy

nyílt kongresszus alkalmatlan. Ha mi akkor ezeknek a gyanúokoknak ismertetésével arra kértük volna a kongresszust, hogy ne válassza be Kádárt és társait a Központi Vezetőségbe, az elvtársak egy jelentékeny részénél az a vélemény alakult volna ki, hogy a felhozott gyanúokok magukban véve nem elegendőek ilyen lépésre. Ennek a kérdésnek ilyen meg nem érett állapotban a kongresszus elé vitele zavarta volna azt, hogy minden erőnket a döntő nagy kérdésekre, a béke megvédésére, a felemelt 5 éves terv megvalósítására, pártunk megerősítésére összpontosítsuk. Elmosta volna annak az egységnek a megnyilvánulását, amelyet a kongresszus szelleme és munkája mutatott. Ezért elálltunk tőle. Ezenkívül a kongresszus előtt úgy Zöld mint Kádár eljöttek hozzám és mindkettő megígérte, hogy az elkövetett hibákat jóvá fogják tenni és kiérdemlik a párt bizalmát.

Mindezen tényezők hatása alatt az elvtársak azon a véleményen voltak, hogy addig is, amíg a velük kapcsolatos kérdések tisztázódnak, hagyjuk meg őket a helyükön.

A kongresszus után egy sor olyan bizonyíték került a hatóságok kezébe, melyek szükségessé tették Donáth, Losonczy, Újhelyi, a debreceni Márciusi Front tagjainak letartóztatását. Ezek a letartóztatottak bevallották, hogy Horthyék valamennyiüket beszervezték. Azt is bevallották, hogy politikai veeztőjüknek Rajk lebukása után Kádárt tekintették. Ezek a tények a múlt hónap elején derültek ki. Április 18-án a titkárság újra foglalkozott a rendőrség kérdésével és ellenőrizte, hogyan hajtották végre a határozatokat. Kiderült, hogy nemcsak hogy javulás nem állott be, hanem a budapesti rendőrőrs-parancsnokok között a régi horthysták száma 52 százalékra nőtt, és ami még rosszabb, az őrsparancsnok-helyettesek között 70 százalék volt a régi horthysta rendőr. A közlekedési rendőrök, a rendőrségi telefonközpontokat kezelők között is megszaporodott a régi rendőrök száma. A titkárság két órát foglalkozott ezzel a kérdéssel, amelynek előadója Veres, a belügyminiszter első helyettese volt. Amikor Verest sarokba szorítottuk, hogy miért nem gondoskodott arról, hogy ezeket az elemeket demokratikus rendőrökkel váltsa fel, csak azt tudta válaszolni, hogy: „elfelejtettem". A kétórás vita alatt sem Zöld, sem Kádár nem kértek szót.

A titkárság előtt világossá vált, hogy itt már nem hibákról van szó, hanem az ellenség kezéről. Ezért a következő napon, április 19-én a PB elé vittük a kérdést. Én előzőleg közöltem Zölddel, hogy azok után, amiket tapasztaltunk, egy napig sem maradhat belügyminiszter és hogy a kérdést a PB elé visszük.

A PB előtt Zöld semmivel sem tudta igazolni a magatartását, csak dadogva célozgatott arra, hogy ellenséges befolyás alá került. A PB-nek ezen az ülésén a Központi Vezetőségünk 23 tagja vett részt és volt tanúja a sarokba szorított ellenség tehetetlenségének és zavarának. A PB egyhangúlag elhatározta Zöld leváltását. Zöld Sándor április 20-án reggel, a PB határozatának megfelelően, hozzám juttatta lemondó levelét, részt vett a Minisztertanácson, ahol bejelentette lemondását, tett egy sor előterjesztést, utána pedig hazament és öngyilkos lett.

Amikor ennek hírét vettem, rögtön megértettem, hogy a leleplezett ellenség így akart kibújni a felelősségre vonás alól és egyben ezzel a tettével még külön nehézségeket akart okozni a pártnak. Erre azonnal összehívattam azt a három tagú bizottságot, amelyet a pártvezetőség Rajk leleplezése után abból a célból

létesített, hogy sürgős esetekben, amikor a párt fontos érdekeinek a megvédése azonnali intézkedést követel, rögtön határozzon. A bizottság tisztában volt vele, hogy amennyiben Kádár és Kállai tudomást szereznek Zöld esetéről, megszöknek. Ezért elhatároztuk, hogy Kádárt és Kállait azonnal őrizetbe vesszük azzal, hogy másnap reggel, április 21-én 9 órára összehívjuk a Politikai Bizottságot, közöljük a tényállást és a továbbiakban a PB határoz.

A PB, melynek minden tagja, kivétel nélkül, hozzászólt a kérdéshez, helyeslőleg jóváhagyta az intézkedéseket és a hármas bizottság javaslatára megbízta Kiss elvtársat, a Központi Ellenőrző Bizottság vezetőjét, Kovács elvtársat, a Káderosztály vezetőjét és Farkas elvtársat, hogy az ügy további menetét vizsgálják ki. Erre a célra minden néven nevezendő felhatalmazást megkaptak, beleértve az Államvédelmi Hatóság közreműködését is azzal, hogy a Politikai Bizottságnak vagy a Központi Vezetőségnek megfelelő időben írásos jelentést kötelesek adni.

Azt hiszem, hogy leghelyesebb, ha felolvasom ennek a bizottságnak első ideiglenes jelentését, mely május 19-én kelt.

Amint a Központi Vezetőség látja, nem fogtunk mellé. Helyes volt a PB április 21-i határozata. A hármas bizottság jelentésének kiegészítéséül közölhetem, hogy Kádár bevallotta, hogy 1944 tavaszáig Schweinitzeréknek hónapról hónapra beszámolt az illegális kommunista munkáról, közölte az ülések helyét, időpontját, átadta a röpiratokat és kiadványokat, személyleírást adott a vezető elvtársakról, megjelölte a találkozók helyeit stb. Zöldre vonatkozóan azóta előkerült a tíz év előtti vádirata. A vádiratban Zöld a másodrendű vádlott. Az összes vádlott társai azóta vagy külföldre szöktek, vagy mint rendőrspiclik már előzőleg letartóztatásba kerültek.

Veresre, Zöld első helyettesére vonatkozólag kiderült, hogy végigjárta a felszabadulás előtt az összes fasiszta vagy pártellenes szervezeteket. Politikai pályáját Migrai mellett kezdte, akiről tudvalevő volt, hogy a rendőrség megbízásából afféle magyar nemzetiszocialista mozgalommal kísérletezett, utána Weiszhausnak, a rendőrspiclinek lett a jobbkeze, de a Magyar Nemzeti Munkaközpontban és egyebütt is tevékenykedett, és hogy a munkásosztály ellensége maradt a felszabadulás után is, amikor proletár álarc alatt minden eszközzel ártott, ahol tudott.

Most folyik a felderítése annak, hogy ezek a leleplezett ellenségek mit műveltek a felszabadulás óta. Ez a felderítés nehéz és hosszadalmas munka, de ugyanúgy el fogjuk végezni, mint annak idején Rajknál elvégeztük. Semmi kétség, hogy Kádár és társainak leleplezésével újra súlyos csapást mértünk az ellenségre. Rajta leszünk, hogy ezúttal alaposabb munkát végezzünk, mint Rajkék esetében. De egy tanulságot már most, amikor ennek az ügynek újabb részletei még nincsenek tisztázva, levonhatunk. Azt, hogy az ellenség mélyen beépült pártunkba és a magyar munkásmozgalomba. Megtanulhatjuk azt is, hogy az ellenség ezen a téren szakadatlanul támad. Minden leleplezett kéme helyett másikat küld pártunkba és kártevő munkáját szakadatlanul újra kezdi.

Napirendünk 2. pontjának, a kádermunka megjavításának tárgyalása közben látni fogjuk, hogy az ellenség újabban arra vett irányt, hogy az alsó szervekbe épüljön be. A kádermunka megjavítása a másik tanulság. Ezért is vetettük fel, részben a Kádár-eset hatása alatt a jobb kádermunka, a kádermunka megjavításának kérdését.

Amikor a Politikai Bizottságban Kádárék esetét tárgyaltuk, Harustyák elvtárs felvetette azt a kérdést, hogy mit lehetne tenni az ilyen esetek megismétlődése ellen és hogy lehetne gondoskodni arról, hogy az ellenséges elemek ne tudjanak ilyen hosszú ideig garázdálkodni a párton belül. Válaszomban rámutattam arra, hogy a mi módszerünk nem lehet más, mint az, hogy ilyen esetekben csak a tényleg bizonyítható vádak alapján tehetünk döntő lépéseket. Ha mi egyszerű gyanúra, vagy meg nem alapozott feltevésre rögtön leváltással, kizárással, letartóztatással, a legélesebb rendszabályokkal válaszolunk, úgy ezzel csak rontunk a helyzeten. Az elvtársakban az ilyen módszerek láttára az a benyomás keletkezne, hogy mi felelőtlenül, puszta gyanú alapján intézkedünk. Azonkívül az ellenség feltétlenül rákapcsolna az ilyen módszerre. Megindulna a feljelentések és gyanúsítások olyan áradata, amely végül is aláásná a párton belül az egymással szemben való bizalmat. Ezért pártunk vezetősége az éberség és a kádermunka megjavítása mellett a jövőben is döntő lépéseket csak abban az esetben tesz, ha az ilyen lépések megfelelően meg vannak alapozva. Azt hiszem, ez a módszer a helyes. Annál is inkább, mert elkerülhetetlen, hogy az elvtársak munka közben hibát ne csináljanak. Idéztem Lenint: nem az az okos ember, aki soha nem csinál hibát. Ilyen ember nincs. Ha mi minden hibánál azonnal csak az ellenség kezét látjuk és ennek megfelelően viszonyulunk hozzá, akkor magunk tesszük lehetetlenné, hogy az elvtársak hibáikat jóvátegyék, a hibákból okuljanak és tanuljanak. Ezért ismétlem, fokozni fogjuk az éberséget, megjavítjuk a káderek ellenőrzését, minden figyelmeztetést kivizsgálunk, de ugyanakkor ügyelünk arra, minden intézkedésünk szilárd alapon nyugodjék.

Áttérek most az egyházi reakció kérdésére. A megegyezés, amelyet a katolikus egyház vezetőivel tavaly létrehoztunk, népi demokráciánk komoly sikere volt. Ez a siker tette lehetővé, hogy a katolikus papság egy része a népi demokrácia jó munkája, különösen a béke érdekében vívott küzdelmünk következtében mellénk állt. A püspöki kart az a veszély fenyegette, hogy ha változatlanul fenntartja a népi demokráciával szemben ellenséges magatartását, akkor elveszti a néppel kapcsolatot tartó lelkészkedő papság közötti befolyását.

A megegyezés utáni hónapokban egyre inkább láthatóvá vált, hogy a püspöki kar zöme és különösen a feloszlatott rendek vezetői a megállapodást nem igyekeznek betartani. Észrevettük, hogy a feloszlatott rendek egy része titokban tovább működik. Tapasztalhattuk, hogy a katolikus papok egy része, gyakran a püspökök titkos helyeslése mellett, tovább áskálódik a népi demokrácia ellen. A békemozgalommal szemben is folytatta a püspöki kar negatív beállítottságát, dacára annak, hogy a kormánnyal kötött szerződésben kötelezték magukat a mozgalom támogatására. Világos volt, hogy a katolikus egyházi vezetők zöme változatlanul az amerikai imperialisták szekerét tolja, egy harmadik világháborútól várja régi befolyásának és vagyonának visszaállítását és e háború kitörésének meggyorsítása céljából igyekszik aláásni demokráciánk politikai és gazdasági erejét. Szaporodtak az illegális cselekmények, szökések a határon túlra, nyílt agitáció demokráciánk ellen stb.

A nemzetközi helyzet élesedése is odahatott, hogy a katolikus egyházi reakció a vereségek dacára is újra aktivizálódjék. Minden oldalról mutatkoztak ennek az aktivizálódásnak a jelei és amikor összegeztük őket, kialakult belőlük az

a kép, hogy a püspökök jó része, Grősz kalocsai érsekkel az élén, lényegében folytatja Mindszenty vonalát, csak természetesen a változott erőviszonyoknak megfelelően, nem nyílt lázítás és tömegmozgalom formájában, hanem illegálisan. Megállapítottuk, hogy változatlanul ragaszkodnak Mindszenty kedvenc eszméjéhez, mely szerint, ha az országnak valamely okból nincsen kormánya, akkor az esztergomi érsek az ideiglenes kormányfő, s hogy akire az esztergomi érsek ráteszi Szent István koronáját, az a magyar király. Ezt az elképzelésüket táplálják az amerikai imperialisták, akik a magyar koronát azért őrzik ilyen féltékenyen, mert ők is azt hiszik, hogy akinek a fejére egyszer rányomják a koronát, azt a magyar nép szolgai hódolattal királyának ismeri el. A mi püspökeink változatlanul Habsburg-pártiak, mert nem felejtik el azokat az évszázadokat, amikor Habsburg-uralom alatt olyan nagy hatalmuk volt. Emiatt, ha most már inkább a föld alatt is, de jelentékeny részük tovább folytatta népi demokráciánk megdöntésére irányuló tevékenységét.

Most megérett a helyzet arra, hogy közbelépjünk. Három nappal ezelőtt letartóztatták Grősz érseket, miután bűntársainak egy jelentékeny része már előbb letartóztatásba került és beismerő vallomást tett. A PB véleménye az, hogy Grősz ék üzelmeit nyilvános per folyamán kell a magyar dolgozó nép elé tárni, és gondoskodni róla, hogy ez a leleplezett új összeesküvés a katolikus reakció komoly vereségévé váljon és további visszaszorítására szolgáljon.

Népi demokráciánk egyházpolitikája alapjában véve természetesen ezután sem változik. Mi a jövőben is együtt akarunk működni a kölcsönös megértés és megegyezés alapján a demokráciához hű katolikus papokkal, akiknek a száma egyébként nő. De ugyanakkor az eddiginél következetesebben és keményebb kézzel kívánunk fellépni azokkal az egyházi vezetőkkel szemben, akik javíthatatlanoknak mutatkoznak és tovább folytatják a dolgozó nép elleni harcot. Mi rendkívül vigyázunk arra, hogy ez a küzdelem ne fejlődjön vallásellenes harccá, hogy a katolikus papság becsületes, népéhez hű része megértse, hogy itt nem vallási, hanem politikai kérdésekről van szó és hogy akiket felelősségre vonunk, azokat nem általános egyházi működésük, hanem politikai bűnözésük miatt vonjunk felelősségre.

Ennek a politikának volt egy része az, amikor május elsejével rendeztük a rosszul fizetett lelkészkedő katolikus papság kongruáját. Ez a lépés megértette a lelkészkedő papokkal, hogy a népi demokrácia nemcsak hogy nem üldözi őket, hanem ellenkezőleg: megérti bajaikat és segíteni kíván rajtuk. A békebizottságban működő katolikus papok azt mondják, hogy ennek a lépésünknek igen komoly és egészséges visszhangja volt a lelkészkedő katolikus papok között. A saját tapasztalatunk is ezt mutatja.

A kongrua-rendezés mellett, mint az elvtársak tudják, felállítottuk az Állami Egyházügyi Hivatalt. Erre a lépésre nemcsak azért volt szükség, mert az egyház és az állam elválasztása után helytelen lett volna, hogy a Közoktatásügyi Minisztérium foglalkozzék ezekkel az ügyekkel. Másrészt az Állami Egyházügyi Hivatalon keresztül jobban kézben tudjuk tartani és figyelemmel tudjuk kísérni az egyházon belül folyó munkát, jobban tudjuk ellenőrizni a klerikális reakció működését.

Rajta leszünk, hogy a Grősz-eset politikai tanulságát, a magyar katolikusok, az egész magyar dolgozó nép megértsék. Reméljük, hogy ennek a pernek az

lesz az eredménye, hogy jobban a népi demokráciához fűzi a dolgozóknak még vallásos részét és jelentékeny csapást fog mérni a klerikális-reakciós papságra.

A klerikális reakció leleplezésének következményeképpen természetesen erősíteni fogjuk a párton belül, de az egész dolgozó népen belül a papi befolyás elleni harcot. A mi Agitációs és Propagandaosztályunk, szervezeteink, de tagságunk is legyen erre felkészülve. Ha jól dolgozunk, ezen a téren újabb lépést tehetünk előre.

Összefoglalva: Javaslom, hogy a KV hagyja jóvá a hármas bizottság jelentését és javaslatait Kádárt és társait illetően. Amennyiben az elvtársaknak e tárgyban kérdésük van, úgy tegyék fel, de egyébként azt javaslom, hogy ebben a kérdésben, most, amikor még nincs lezárva, ne kezdjünk vitát.

Javaslom, hogy a KV hagyja jóvá Politikai Bizottságunknak a klerikális reakció ellen foganatosított rendszabályait.

Jegyzőkönyv

a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1951. november 30-án tartott üléséről

Gerő Ernő elvtárs megnyitja az ülést és javasolja a következő napirendet:

1. Gazdasági helyzetünk problémái. Előadó Rákosi Mátyás elvtárs. 2. A Központi Vezetőség által kiküldött hármas bizottság jelentése. Előadó Kiss Károly elvtárs. 3. Szervezeti kérdések. Előadó Rákosi Mátyás elvtárs.

A Központi Vezetőség a napirendet elfogadja.

1. Rákosi elvtárs megtartja beszámolóját gazdasági helyzetünk problémáiról.

Gerő Ernő elvtárs felolvassa a párt és Minisztertanács határozatának tervezetét.

Farkas Mihály elvtárs megnyitja a vitát Rákosi elvtárs referátuma felett. A vita során 13 hozzászólás hangzott el.

Rákosi elvtárs válaszol a hozzászólásokra.

Farkas Mihály elvtárs javasolja, hogy a Központi Vezetőség Rákosi elvtárs beszámolója alapján hagyja jóvá a jegyrendszer megszüntetését, a mezőgazdasági termények forgalmának felszabadítását olyan formában, ahogyan a felolvasott párt- és minisztertanácsi rendelet tartalmazza.

A Központi Vezetőség elfogadja a párt- és minisztertanácsi határozatot.

2. Kiss Károly elvtárs ismerteti a Központi Vezetőség által kiküldött hármas bizottság jelentését Kádár János, Kállai Gyula, Donáth Ferenc és társai ügyében.

Farkas Mihály elvtárs felteszi a kérdést, kíván-e valaki hozzászólni a hármas bizottság jelentéséhez.

Felszólaló nem jelentkezik, Farkas elvtárs szavazásra teszi fel a bizottság jelentését és javaslatát.

A Központi Vezetőség egyhangúlag tudomásul veszi a bizottság jelentését és elfogadja a javaslatot, hogy a leleplezett rendőrségi provokátorok és imperialista ügynökök kártevő munkájának további felderítését az Államvédelmi Hatóság folytassa és annak befejezésével az ügyet tegye át az illetékes bírósághoz.

3. Rákosi elvtárs előterjeszti a Politikai Bizottság javaslatát, hogy a Politikai Bizottságban megüresedett két helyre póttagból rendes tagként hívja be a Központi Vezetőség Kristóf István és Hidas István elvtársakat, póttagul Házi Árpád elvtársat. A titkárságban megüresedett helyre válassza be a Központi Vezetőség Hidas István elvtársat.

Farkas Mihály elvtárs szavazásra tesszi fel Rákosi elvtárs előterjesztését.

A Központi Vezetőség elfogadja a javaslatot, hogy a Politikai Bizottságba rendes tagként Kristóf István és Hidas István elvtársakat, póttagként Házi Árpád elvtársat behívja, a Titkárság tagjának Hidas István elvtársat megválassza.

Farkas Mihály elvtárs a Központi Vezetőség ülését bezárja.

K. m. f.

Rákosi
főtitkár

Farkas Vladimir a Kádár-ügyről

Amikor elkövetkezett Kádár és Kállai letartóztatása, újra létrehoztak egy külön vizsgálati csoportot, és kijelöltek egy úgynevezett pártbizottságot, amelynek vezetője Farkas Mihály volt, két tagja pedig Kiss Károly, a KEB elnöke, valamint Kovács István a KV káderosztályának vezetője, mindketten a Politikai Bizottság tagjai. Az ÁVH részéről Farkas Vladimir lett az ügy politikai vezetője, a vizsgálat operatív részét pedig Károlyi Márton vezette.

Arra a kérdésre, hogy mi volt az indoka Kádár és Kállai letartóztatásának, Farkas ezt válaszolta: „A Zöld család öngyilkossága, illetve kiirtása, mert a trojka azt feltételezte, hogy vagy megszöknek egy nyugati követségre, vagy ők is öngyilkosok lesznek. Kádárral és Kállaival szemben kezdetben semmi konkrét vád nem volt, és úgy nézett ki, hogy letartóztatásuk valóban csak preventív intézkedés... A Farkas Mihály vezette bizottság tájékoztatott bennünket arról, hogy a letartóztatottak, Kádár és Kállai, az illegális mozgalomban hogyan fejtették ki ellenséges tevékenységüket.

Az egyik eligazításon, amelyen jelen voltak a vizsgálók és a párt részéről a három tagú bizottság, valamint Péter Gábor, jelentettem, hogy semmi bizonyítékunk sincs a felmerült vádakra. Ekkor hangzott el Farkas Mihály szájából az a mondat, amelynek sok tanúja volt: »Hogy lehet egy államvédelmis alezredes ilyen naiv és hülye?«

Egy másik kérdés így hangzott: Ki kreálta a vádpontokat? Válasz: Úgy tudom, azok Rákosi szellemi termékei voltak, de Farkas Mihály, a bizottság tagjai és Péter Gábor is hozzátettek... Egy alkalommal Péter Gábor magához hívatott. Nála volt Farkas Mihály is. Kijelentette, hogy Rákosi nagyon elégedetlen és követeli, hogy még aznap le kell leplezni Kádár Jánost mint rendőrspiclit. A feladatot rám osztották ki. Én tiltakoztam azon az alapon, hogy nincs rá semmi bizonyítékom, de Farkas Mihály arra hivatkozott, hogy Rákosi elvtárs üzeni: a végére kell járni ennek az ügynek, hiszen ma már világos, hogy a Kádár-ügy a Rajk-ügy folytatása."

Farkas Vladimir ezután a kihallgatásról számol be, jelezve, hogy ő egyetlen egyszer hallgatta ki Kádár Jánost, méghozzá úgy, hogy a szomszéd szobában végig ott ült Farkas Mihály, Péter Gábor és Károlyi Márton, akik a beépített lehallgató berendezés segítségével követhették az eseményeket.

Farkas Mihály azt tanácsolta fiának, hogy a kihallgatás során az 1943-ban elhatározott pártfeloszlatásból induljon ki, amit Rákosiék Kádár terhére róttak és nagy hibának minősítették, figyelmen kívül hagyva, hogy az MKP az illegalitásban megtizedelődött, s hogy az utódjaként létrehozott Békepárt a fasizmus elleni népfrontos összefogást segítette a szociáldemokratákkal, minden hazafias érzésű magyarral, így a kommunistáktól távol álló, a fasizmus ellen küzdeni akaró katonatisztekkel is.

Szóval az ifjabb Farkas megmondta Kádárnak, ő azért van ott, hogy egyetlen kérdésről, a pártfeloszlatásról beszéljen vele, Rákosi személyes utasítására. „Kádár tiltakozott, s kijelentette, ha így folytatódik az ügy, akkor valótlan dolgokat lesz kénytelen mondani. Én azt válaszoltam, hogy ne találjon ki valótlan dolgokat, mert amit mond, nem nekem mondja, hanem Rákosi elvtársnak. Kádár ekkor beismerő vallomást tett, vállalta a rendőrspicliséget. Amikor kijöttem Kádártól, Péter Gábor megkérdezte, hogy szerintem igaz-e amit mondott, de én csak a vállamat rándítottam. Farkas Mihály azonban nagyon meg volt elégedve a kihallgatással... Másnap Károlyi Márton közölte, hogy Kádár visszavonta a nekem tett vallomását. Ezt írásban jelentettük Rákosinak. Ezt követően Péter a Gyorskocsi utcában kért egy szobát, amelyik úgymond lehallgatásmentes és ott négyszemközt beszélt Kádárral. E beszélgetés után Kádár újra vállalta Károlyi Mártonnak mindazt — már jegyzőkönyvben —, amit nekem elmondott, s amit előtte egyszer Károlyi Márton előtt visszavont." (Megjelent a Mozgó Világ 1988. júniusi számában.)

Ítélet: életfogytiglan

— Az előző alkalommal az Ön letartóztatásának körülményeiről volt szó. Beszéltünk arról is, hogy Szakasits vallomása alapján rendőrspiclinek tartották Önt. Mi volt a vád? Az, hogy rendőrkézre juttatott másokat?

— Nem, ilyesmivel nem vádoltak. Már a kihallgatások során, majd a bírósági tárgyaláson is azt igyekeztek rám bizonyítani, hogy én 1943-ban a horthysta rendőrséggel összejátszva közreműködtem a Kommunisták Magyarországi Pártjának feloszlatásában, méghozzá egy olyan szakaszban, amikor a párt tevékenységére az antifasiszta erők összefogásában nagy szükség lett volna. Sajnos, a korábban letartóztatott Szakasits ilyen értelmű vallomást tett. Nem tudom, milyen kényszerítő módszereket alkalmazhattak vele szemben, hogy rábírhatták erre a vallomásra. De én soha sem nehezteltem rá ezért.

— Az MDP Politikai Bizottsága már 1951. április 21-i ülésén, tehát még az Ön „beismerő vallomása" előtt megtárgyalta Kádár János, Donáth Ferenc, Kállai Gyula és Losonczy Géza ügyét. Létrehozott egy hármas bizottságot is — Farkas Mihály, Kovács István és Kiss Károly voltak a tagjai — azzal a feladattal, hogy vizsgálják ki az ügyet. A Központi Vezetőség egy hónappal későbbi, május 22-i ülésén Rákosi Mátyás már azt a tényállást ismertette, amiről Ön beszámolt. Erről mi a véleménye?

— Ez csak megerősíti azt az ügy kezdeti szakaszában keletkezett gyanúmat, hogy Rákosiék már előre elrendezték a dolgokat, s csupán a beismerő vallomásokra volt szükségük, hogy azzal hitelesítsék és legalizálják eljárásukat a közvélemény előtt.

— Nem merült fel Önben az a gondolat, hogy a bírósági tárgyaláson visszavonja korábbi vallomását és leleplezze Rákosi, Farkas Mihály és Péter Gábor tevékenységét, amelynek következtében Rajk László és a párt több más ismert vezetője is az akasztófán végezte be életét?

— Ez nem olyan egyszerű dolog. Először is, emlékezetem szerint 1950 őszén, talán októberben egy titkársági ülésen Rákosi kezdeményezésére szó-

ba került személyem és tevékenységem. Ott sok minden hangzott el. A részletekre már nem emlékszem, de arra igen, hogy én ott mint a horthysta rendőröket védő miniszter, rendőrspicli és az ÁVH ellen fellépő egyén kerültem terítékre. Kóválygott a fejem, amikor felálltam. Egyre csak az járt az eszemben, szóval én is ellenség vagyok, mint Rajk László.

Gondoljon csak bele, ilyen előzmények után tartóztattak le, tárták elém a vádakat és a rám nézve terhelő vallomásokat. Schiffer Pál ugyan nem volt hajlandó azt vallani, amit vártak és követeltek tőle, de hát mit számított az, amikor a többiek mind „beismerték", amit Rákosiék hallani akartak, s aki még felmenthetett volna a súlyos vádak alól, az maga Péter Gábor volt, de a vizsgálatot éppen ő irányította.

— *Még nem válaszolt arra a kérdésre, miért nem leplezte le a bírósági tárgyaláson a per koncepciós jellegét, azt, hogy akárcsak a Rajk-ügyben, ezúttal is hamis vádak alapján akarják Önt és társait elítélni?*

— Azt hiszem, kiszabadulásom előtt Rákosinak írt levelemben már próbáltam válaszolni erre a kérdésre. Ma is csak azt tudom mondani, amit akkor írtam.

Természetesen megfordult a fejemben, hogy a bíróság előtt feltárom az igazságot. Azt, hogy velem valótlan dolgokat íratott alá a kihallgatóm, Farkas Vladimir. Csakhogy a másik gondolatom meg az volt, hogy Rákosi már nyilván tájékoztatta a Központi Vezetőséget, a Központi Vezetőség pedig az én valótlan vallomásaim alapján engemet mint ellenséget elítélt, a pártból is bizonyára réges-rég kizártak.

— *Milyen volt a tárgyalás és hogyan hangzott az ítélet?*

— A tárgyalásra nem érdemes sok szót vesztegetni. Annyit mondhatok, hogy sem a bíró, sem az ügyész nem állt a helyzet magaslatán. Az ügyész, dr. Alapi például olyanokat mondott, hogy „Kádár különösen álnok összeesküvő volt, aki sakkozással álcázta magát". Ami pedig az ítéletet illeti, az köztudott: engem életfogytiglanra ítéltek.

— *Ezt várta és megkönnyebbült az ítélet hallatán?*

— Egyáltalán nem. Úgy gondoltam, rám is Rajk elvtárs sorsa vár. Talán megnyugtatóbb is lett volna számomra. Ámbár a börtönben később többször megfordult a fejemben, hogy ha kivégeznének, abban a tudatban kellene meghalnom: elvtársaim és hozzátartozóim soha nem tudnák meg, hogy ártatlan voltam.

— *Vannak, akik azt állítják, hogy a Conti utcai börtönben igen kényelmes szállása volt, és jó ellátásban, bánásmódban részesült Ön és Mindszenty is, aki akkortájt ugyancsak ott ült.*

— Nem tudom, kik azok, akik ezt állítják. S lehet, hogy a hercegprímásnak jó szállása és ellátása volt. Én mindenesetre nem kívánnám senkinek azt az ellátást és kényelmes szállást, amiben nekem volt részem.

Mint említettem, néhány héttel az ítélet után már beláttam, hogy akkor is vállalnom kell a küzdelmet, ha nem tudom, hogy mi lesz a vége. Szóval megírtam, hogy mi is történt az én ügyemben, de az írások ugyanazok kezébe kerültek, akik engem a börtönbe juttattak. Miként is várhattam hát, hogy éppen ők segítenek feltárni az igazságot. A következménye ennek a próbálkozásomnak az lett, hogy Péter Gábor utasítására olyan szigorú, szinte állatias rezsimet vezettek be ellenem a börtönben, amilyet ember még nem tapasztahatott.

— *Miből állt ez a szigorú rezsim?*

— A teljes és szörnyű izoláción kívül, egyebek között azt is jelentette, hogy az ivóvizet egy bizonyos időre megvonták tőlem. Nem olvashattam és nem írhattam, éjjelente nem hagytak aludni, s azt is meg kell mondamon — mert csak így lehet teljes képet alkotni sanyarú sorsomról —, hogy napokon át nem engedtek kimenni a mellékhelyiségre sem.

— *Meddig tartott ez az állapot?*

— Nem sokkal azután kezdődött, hogy 1951. december végén első kísérletet tettem a történtek feltárására, és írásom nyilván Péter Gáborék kezébe került, s tartott minimális enyhítésekkel egészen szabadlábra helyezésemig, 1954 júliusáig. Meg kell jegyeznem, hogy az első enyhítést csak úgy tudtam kicsikarni, hogy összetörtem a zárka berendezésének egy részét. Hát ez volt a finom bánásmód velem szemben a Conti utcai börtönben.

Még valamit azonban el kell mondanom. Ez pedig az, hogy Péter Gábor letartóztatása után 1953 januárjában engem a börtönben kihallgatott Farkas Mihály és Piros László. A kihallgatás során ügyem érdemi vonatkozásain túl erről az embertelen bánásmódról is beszámoltam, és kértem, érvénytelenítsék a velem szemben foganatosított intézkedéseket. Erre Farkas Mihály és Piros László ígéretet tett. Csakhogy semmi sem történt. Hónapok múltán írásban fordultam az érdekeltekhez, így Piros Lászlóhoz is. Választ azonban nem kaptam. Újabb hónapok elteltével engedélyt kértem, hogy a Politikai Bizottsághoz, személy szerint pedig Farkas Mihályhoz írhassak beadványt. Ezt azonban nem engedélyezték.

— *Mit gondol, miért nem könnyített Farkas Mihály és Piros László az Ön helyzetén, hiszen ezt akkor már könnyűszerrel megtehették volna. Péter Gábor ugyanis letartóztatásban volt és Rákosiék minden korábbi bűnt az ő nyakába varrtak?*

— Nehéz erre magyarázatot adni, ennyi év távlatából. Arra azonban emlékszem, hogy én akkor abban a meggyőződésben éltem, hogy mindazt, ami Péter letartóztatása után velem történt, Farkas Mihálynak köszönhettem. Ebben megerősített az, hogy rehabilitásom után Farkas Mihály hónapokig kerülte a velem való találkozót. Csak tudnám, miért tette ezt velem, hiszen én a letartóztatásomig jó viszonyban voltam vele. Egyedül vele tar-

tottam közvetlen, mondhatni magán természetű, tehát csaknem bizalmas kapcsolatot a Moszkvából hazatértek közül.

— *Beszámolt-e Ön később erről Rákosi Mátyásnak vagy a Politikai Bizottságnak?*

— Igen. Emlékezetem szerint én ezeket a dolgokat megírtam Rákosinak. Ez azonban már nem sokat változtathatott a dolgokon, hiszen erre is csak a kiszabadulásom előtti napokban nyílott lehetőségem. Azután, hogy két magas rangú szovjet tiszt szintén kihallgatott a börtönben, s nekik is beszámoltam mindarról, ami velem történt.

— *Mikor tudta meg a felesége, hogy Ön él, és hogy reménykedhet a viszontlátásban?*

— Talán két-három héttel a kiszabadulásom előtt Gerő Ernő behívatta feleségemet a pártközpontba és közölte vele, hogy életben vagyok, s hogy ügyemben felülvizsgálat folyik, amelynek eredményeként hamarosan szabad lehetek.

Ez idő tájt történt azt is, hogy az egyik kihallgatáson — ez már a rehabilitálási eljárás része volt — megkérdezték tőlem, nem akarok-e találkozni a feleségemmel? Kérdésemre, hogy ez hol történne, azt válaszolták, hogy a börtönben. Mire én kikeltem magamból, s azt találtam mondani: találkozzon Gerő a feleségével a börtönben. Igen ám, csakhogy a feleségem az egész beszélgetés alatt ott volt a szomszédos cellában.

— *Akkor hát mégis létrejött a találkozó?*

— Igen.

Egy nappal a szabadulása előtt Kádár Jánosnak megengedték, hogy levelet írjon Rákosi Mátyásnak, az MDP első titkárának.

Kádár levele Rákosihoz

Az MDP T. Főtitkára részére

Kérem egy nagyon súlyos, fontos kérdés megvizsgálását, tisztázását, személyem teljes figyelmen kívül hagyásával. Teljesen tisztában vagyok helyzetemben szavaim hitelét illetően, tudom, hogy ha állításaim az ellenőrzés során igazolást nem nyernek, a legsúlyosabb retorziókat vonom magamra. Csak állításaim ellenőrzését kérem, semmi mást.

Azzal, a párt vezetői előtt máig sem tisztázódott kérdéssel kell foglalkoznom, hogy ki volt az a személy, aki 1943-ban a Szakasits nevében tárgyalásra szóló meghívást hozott hozzám, illetve a KMP vezetőségéhez. Ez a kérdés, hogy nem egy, hanem két személyről van szó, csak ma áll előttem tisztán és ezt bármi is történik, a párt vezetőjével közölnöm kell ellenőrzés végett. Azért láttam meg

több mint másfél év szörnyű eseményei után csak most, mert ebben a kérdésben a párt vezetőit és engem magam teljesen félrevezető nem normális tényező játszott közre, mely az ÁVH-vizsgálatot is elkerülhetetlenül vakvágányra vitte.

Ez a nem normális tényező Péter Gábornak, nyilván gondatlanságból eredő, de ténylegesen *félrevezető állítása* volt. Amikor 1950 nyarán a párt főtitkára előtt kijelentette, hogy az ismeretes Szakasits tárgyalásról előre semmit nem tudott és nem ismerte azt a személyt, aki nekem a meghívást átadta, *valótlant állított.* Ez az egész ügyre rányomta bélyegét.

Ma olyan momentumok alapján, melyek, bár egy köztem és Péter G. között lefolyt négyszemközti tárgyalásról van szó, mégis lehetővé teszik annak talán csak két ember (Simon Jolán és Péter G.) meghallgatása alapján való tisztázását, állítom:

1. az MKP vezetőségéhez Orbán L. (ezt Péter közölte akkor) hozta Szakasits nevében az üzenetet.

2. Péter Gábor közölte velem az üzenetet.

3. Péter G. és köztem volt megbeszélésen lett elhatározva, hogy elfogadjuk és én menjek el.

4. Én Péter G.-tól kaptam olyan eligazítást, hogy a választ Donáth egy kapcsolatán keresztül lehet küldeni és az időpontra stb.-re vonatkozó konkretizálást is ezen az úton lehet végrehajtani.

1950 nyarán, amikor a párt főtitkára kérdezte, kitől kaptam a meghívást (azonnal hozzátéve, hogy Péter G. kategorikusan kijelentette, hogy ő semmiről nem tudott), csak azt tudtam mondani, hogy pártkapcsolatomtól kaptam, megbeszélés után mentem el, utána beszámoltam róla. *Valamire emlékeztem, hogy Orbántól jött és Péter G.-tól kaptam, de a párt főtitkára közlése hatása alatt, mivel Péter G.* jóhiszeműségében, emlékezetében semmi okom kételkedni nem volt, ezt *teljesen kivertem fejemből.* Így állt elő az a helyzet, mely érthetetlenségénél fogva az eszemet elvette; hogy bár mindenki megvolt és nem egy személlyel kellett a tárgyalás előtt beszélnem; Péter G. csak utána, Szirmai hét év múlva, Orbán két év múlva, Donáth 1944 végén értesült róla (mindegyik a leghatározottabban állította ezt) és nem akadt ember, aki akár csak arról hallani akart volna, hogy előre tudott róla, nem hogy bármiféle közvetítő szerepe lett volna.

Mindenkit végigkérdezve, megállt az eszem és lemondtam arról, hogy a kérdést megérteni vagy megfejteni tudjam.

Őrizetbevételem után közölték velem, hogy Donáth bevallotta, hogy én kezdeményeztem. Én nem a pontos emlékezetem, hanem annak alapján, hogy már tudtam és emlékeztem arra, hogy Donáthnak szerepe volt a közvetítésben, ezt lehazudta, most provokál és más egyszerűen nem lehetett, aki hozta; az egész vizsgálat alatt állítottam (megmondva, hogy nem száz százalékig emlékszem) más egyszerűen nem lehetett: Donáth hozta nekem a meghívást. Végül, valamikor ősszel, ez a közben elsüllyedt kérdés, tizennégy hónapi vajúdás után lekerült a napirendről, úgy látszott, végre megoldást nyert.

Kb. őrizetem harmadik hónapjában sokszor felhozták ellenem, hogy én a Szakasits-féle tárgyalást előtte a vezetőség felé titokban tartottam, mondtam, (áttörve azt a *bennem is megkövesedett gondolatot, hogy Péter G.-vel nem be-*

széltem volna), hogy az nem létezik, hogy elmentem volna a tárgyalásra anélkül, hogy Péter G.-vel erről előre nem beszéltem volna. És ezen gondolkozva egyes töredékek eszembe jutottak, készítettem egy feljegyzést és kértem, mutassák meg Péter G.-nak.

Erre azt a választ kaptam, hogy *nem emlékszik rá Péter G.*

Akkor gondoltam, miért most mondja Péter G. azt, hogy *nem emlékszik,* mikor fejem tetejéig úszok a mocsokban? És a párt főtitkárának 1950 nyarán a *kerek tagadó* információ helyett miért nem azt mondta, hogy *nem emlékszik?* Akkor még nem voltam rendőrspicli, kém, összeesküvő őrizetes, hanem titkársági tag és ha Péter azt mondta volna a párt főtitkárának, hogy nem emlékszik: lehetővé vált volna a kérdés rövid idő alatt való teljes tisztázása, a Szakasits-féle üzenet útjának teljes feltárása, a közvetítésben részt vevő valamennyi személy kilétének megállapítása.

Ezzel a Péter G.-vel a tárgyalás előtt, arról volt megbeszélésünkkel — melyben most már teljesen bizonyos voltam — állandóan foglalkozva, újabb és újabb részletek jutottak eszembe. És most, e levél írása előtti napokban egyre újabb olyan részletek jutottak eszembe, melyekből egyszerre világossá vált előttem, hogy a Szakasits-féle tárgyalás párton belüli előzményeinek kérdése, egész másképp áll, mint ahogy eddig az mindenki és a párt vezetője előtt is felmerült és végül tisztázva látszott. És láttam az okot is!

Ennek, hogy a Szakasits-féle üzenet útja a pártban Orbán—Péter—én—Donáth volt, csak most derülhet ki, nem én, hanem a párt főtitkárát kezdettől fogva megtévesztő, engem teljesen összebolondító és lehetetlen helyzetbe hozó, az ügy egész kikerülhetetlen menetét eleve eldöntő Péter G. volt.

Péter G. és köztem a Szakasits nevében beérkezett üzenet alkalmával lefolyt megbeszélés, általam szó szerint és pontosan idézhető részei a következők:

Péter közölte velem, hogy Orbán hozott egy üzenetet a szoc.-demektől „Szakasits tárgyalni akar a kommunisták vezetőjével. A tárgyalás színhelyéül javasolja veje lakását, ahová ő, a kommunistáknak alkalmas időben, bármikor feltűnés nélkül el tud menni". P. G. hozzátette: el kell döntenünk, elmenjünk-e? ki menjen? választ kell adnunk. Ezután hozzátette „Orbán azt mondta, *ő nem találkozik már azzal* az emberrel, aki az üzenetet neki átadta, de a választ meg lehet adni egy újságíró-párttagon keresztül, akit Donáth tart, az Szakasitscsal találkozni szokott". Ezután P. G. a következőt mondta, „Orbán megnevezett téged, hogy Szakasits veled akar tárgyalni". Én mondom, ez hogy lehet? Szakasits az én nevem nem tudhatja, még az sz. d. pártból sem, hiszen nem ismer? Péter azt mondta, „úgy látszik mégis ismer, mert Orbán a te nevedet mondta". Mondtam, Orbán, az ismer engem a legális mozgalomból, de honnan tudod, hogy engem nevezett meg, hiszen te nem tudhatod az én legális nevem? P. G. „de én ismerem a te legális neved, tudom, hogy téged Csermaneknek hívnak".

Ezután megbeszéltük a meghívás kérdését. Megállapítottuk, hogy bár nem a legjobbkor jött, mégsem lehet nem elmenni, ha már egyszer a szoc.-demek maguk kezdeményeznek. Úgy látszik, megjött az eszük és együtt akarnak dolgozni a KMP-vel. Ha másra nem is, de arra jó lesz ez a tárgyalás, hogy a másfél éve megszakadt kapcsolatot a két párt között létrehozzuk, amire egyébként is

szükség van. El kell mennünk. „Menj el te", mondta Péter G., „te jobban tudsz tárgyalni és úgy látszik, a Szakasits mégis veled akart tárgyalni".

Ezután beszéltünk a konspirációs kérdésekről. Hogy az ilyesfajta találkozás mindig kényes, vigyázni kell. Péter G. azt mondta (beszéltünk arról, hogy remélhetőleg nem valami lebuktatási csapda van e mögött?) „mindenesetre intézd úgy, hogy valamivel előbb érj oda, menj egy darabig gyalog, nézz jól körül a környéken. Magán a tárgyaláson, biztos vagyok, lebukás nem lesz, nem így szokták azt csinálni."

Ezután volt beszélgetésünknek az a része, melyre Péter G.-nek nem emlékeznie *lehetetlenség.* Péter Gábor ismerte Schiffer lakását, melyről nekem fogalmam nem volt. Én később kaptam Donáthtól egy cédulára leírva a címet.

Péter G. azt mondta, elmondja nekem, hogy hol van Szakasits vejének lakása és hogy lehet azt jól megközelíteni. „Szakasits veje a Hűvösvölgyi úton lakik a harmadik (?) megállónál, jobbra. Legjobb, ha előbb leszállsz, talán még a János kórháznál és gyalog mész odáig, körül tudsz nézni..." P. G. látva meglepetésemet, azt mondta:

„Ugye csodálkozol, honnan tudom én Szakasits vejének lakását?..." „...ezt én onnan tudom, hogy az én feleségem gyerekekkel foglalkozik, Szakasits vejének is vannak gyerekei, a feleségem innen ismeri őket." Ezután pontosan nem tudom, de vagy ezt mondta, hogy egyszer elkísérte a feleségét és onnan, vagy felesége elbeszéléséből tudja, hová esik a Schiffer lakás.

Még azt mondta Péter G., hogy ha Donáthtal megküldöm a beleegyező választ, „...mondd meg, hogy rövid időn belül hozzák meg a találkozót, mert ilyen esetekben annál jobb, mennél kevesebb nap telik el az üzenet és a találkozó között, annál kevesebb a veszély, hogy akár Szakasits, akár a közvetítők fecsegnek és az a rendőrség fülébe jut... Bár azt hiszem, bármilyen fecsegő Szakasits, ebben tartani fogja a száját, jobban félti a bőrét annál, semhogy arról fecsegjen, hogy a kommunistákkal tárgyal, ilyen időkben."

Még a tárgyalásra vonatkozóan ugyancsak ő mondta „...majd ott meglátod mit akarnak. Ha olyan, egyezz meg vele, ha olyan dolog merül fel, hogy megkívánja, hogy azt mi megbeszéljük, állapodj meg velük újabb találkozóban. Majd meglátod."

Arra, hogy az üzenet nem Szakasitstól származna, egyikünk se gondolt. Ebben nyilván szerepet játszott az, hogy mindjárt az üzenetben volt, hogy a veje lakását ajánlja a találkozó helyéül.

Ez után küldtem én a beleegyező választ Donáth útján. Míg a találkozó létrejött (P. G.-vel volt megbeszélés után 3-4 nap múlva), lehet, hogy még egyszer beszéltünk, de ott érdemleges dolog a tárgyalás kapcsán nem kerülhetett szóba.

Ez történt 1943-ban a Szakasits-tárgyalás előtt.

Hogy miért tette Péter Gábor azt, amit 1950 nyara óta ebben a kérdésben tett, nem tudom.

Miért mondta a párt főtitkárának, hogy semmiről nem tudott, holott
ő hozta az üzenetet hozzám,
övele megállapodva döntöttünk a válaszról,
ő hozta Orbántól, ő mondta, hogy Donáth útján.

És miért csak egy év múlva mondta azt, hogy *nem emlékszik?*

Róla mindezek után én semmi tudatos ártó szándékot feltételezni nem tudok. Gondoltam már arra, hogy 1949 végén egyszer összeszólalkoztunk és akkor nagyon megsértődött és ez befolyásolta tudtán kívül, de amit tett, azzal a pártnak ártott, mert valótlan állítás az igaz ügyet nem szolgálja, rosszból csak rossz jöhet ki.

Én még a mostani, számára csábító helyzetben is bízok benne, hogy ha vele a párt főtitkára beszél és benne erősebb lesz a kötelességtudat, mint a helytelen cselekedetének beismerésétől való félelem (bármekkora is legyen felelősségének súlya), ha megérti, hogy nem az számít, hogy én megdöglök vagy élek, hanem *mindennél fontosabb az igazság kiderítése;* a kérdés, az ő segítségével napok vagy órák alatt tisztázható lesz.

A kérdés ellenőrzésénél, tisztázásánál figyelembe vehető támpontok:

1. Ellentét P. G. *1950-ben tagadó* és egy évvel későbbi *nem emlékező* válasza között.

Ellenőrizhető Károlyi alezr. meghallgatásával.

2. Felesége ismerte-e a Schiffer lakást 1943 nyara előtt, elkísérte-e őt férje, vagy ő elmondta-e férjének, hogy hol ez a lakás?

Ellenőrizhető: Simon Jolán meghallgatásával.

3. Az Orbánnal kapcsolatos kérdés tisztázása megfelelő eljárással.

Péter Gábor emlékezetét megkönnyítheti:

1951 nyarán már valamire emlékeznie kellett, mert teljes negatív álláspontját megváltoztatta. *Orbán*tól kaptam az üzenetet. Akkor közölte velem, hogy tudja legális nevem, tudta, és ő közölte velem, hol lakik Schiffer. *Az* általam leírt beszélgetés minden részlete. Általában az, hogy mindenképpen be kellett volna számolnom neki (magam is illegalitásban lévén), hogy miképp kerültem össze Szakasitscsal.

Ez a végül is, maga nemében szörnyű ügy talán nem nehezen tisztázható lesz. Azt kérem, hogy vizsgálják ki.

Ne azt nézzék, hogy kitől jön, hanem hogy miről van szó.

Az én szörnyű helyzetem olyan reménytelenül összekuszálódott, hogy a jövőmre se így, se úgy gondolni sem tudok.

De ha ez az engem megölő kérdés tisztázódik végre, semmi más nem érdekel.

Akárhogy is vélekednek rólam, azt látták, hogy ha semmi mást, de nem gyűlöltem a pártot.

Ebben az egész vizsgálatban nem védtem magam, nem kentem semmi mulasztásom, bűnöm másra.

Tudom, ha állításaim nem igazolódnak (és ez nem lesz könnyű, az én szavam ma semmi: mégis el kellett ezt mondanom, mert nem lehet, hogy ezt a párt vezetője meg ne tudja) mi vár rám. Nem kérem és nem kérhetem, hogy higgyenek, csak egyet, de *azt mindenképpen kérem,* nem miattam: *vizsgálják meg a kérdést.*

Kádár János

(Rákosi Mátyás azt írta a kézzel írott levél borítójára: Őszintének látszik. — A szerkesztő.)

Kádár újabb levele Rákosihoz

T. Rákosi Mátyás elvtárs részére

Tisztelt Rákosi elvtárs!

Úgyszólván valamennyi, személyemmel kapcsolatos és pártvonatkozása miatt fontos kérdésre az újonnan lefolytatott állami vizsgálat világosságot derített.

Van azonban ezek között néhány olyan kérdés is, amelyekre — természetszerűen — még ez a vizsgálat sem adhatott teljesen pontos választ.

Mivel Önnek ezekről a még ma is bizonyos fontossággal bíró kérdésekről mindent pontosan tudnia kell, írok Önnek.

Bocsásson meg nekem ezért a levelemért, ha benne nem helyesen, vagy talán szükségtelenül vetek fel valamit; de úgy érzem, hogy néhány kérdésről kell, mégpedig fenntartás nélküli őszinteséggel kell írnom Önnek.

Ezért minden további hosszadalmas bevezetés nélkül rá is térek azokra a kérdésekre, melyekre gondolok:

1. Amikor 1950 májusában Ön megkérdezte tőlem, miért nem akarok a Belügyminisztériumban dolgozni, akkor nem őszinte, kitérő választ adtam.

Valójában engem a következő dolgok befolyásoltak: 1949 július végén történt egy eset, amit akkor így láttam: Ön egy szombat este értesítést küldött nekem, hogy másnap legyek Aligán, a Rajk-ügyben lesz egy bizalmas megbeszélés. Másnap reggel azonban Ön vagy Farkas elvtárs már nem tartják kívánatosnak jelenlétem, mert letiltják a telefonértesítést, melyet indulásomhoz meg kellett volna kapnom.

1950 október végén Rajk kivégzése után Ön és Farkas elvtárs feltételezik rólam, hogy engem lesújt összeesküvők, kémek és gyilkosok kivégzése.

1950 novemberében Ön és Farkas elvtárs feltételezik rólam, hogy én tudomással bírok arról, hogy a hatvani országúton egy klerikális-fasiszta banda garázdálkodik, de valamilyen oknál fogva nem intézkedem, hanem hagyom őket ott garázdálkodni mindaddig, míg az Ön közvetlen beavatkozása ennek véget nem vet.

Ugyanebben a hónapban az ÁVH vezetője nekem olyat mond, aminek az az értelme, hogy én csak ellenség lehetek.

1950 decemberében Farkas elvtárs már úgy véli, hogy azt sem lehet már rám bízni, hogy az ÁVH pártszervezetének munkáját bíráló titkársági határozatot én kommentáljam egy szűkebb, zárt ÁVH-aktíva előtt.

Ezek után én megkérdeztem magamat, hogy lehetek-e én tovább belügyminiszter? És úgy láttam, hogy a Magyar Népköztársaságban nem lehet belügyminiszter olyan ember, aki az Ön (és ami ugyanaz, a párt és a nép) bizalmát nem bírja. Én az Önök bizalmának híján nem rendelkeztem többé azzal az erkölcsi alappal és hátvéddel, ami nélkül még csak tűrhető módon sem oldhatok meg olyan természetű feladatokat, melyeket naponta tucatjával vet föl a belügyminiszter feladatköre.

Ezért kértem más beosztást. Önnek ezeket a dolgokat így elmondani nem tudtam, mert az előzmények után még azt sem értettem, hogy miért nem váltatott

le Ön már régen és ha most már magam kérem leváltásom, akkor miért éntőlem kérdezi ennek okát?

2. Péter Gáborral volt egész közös munkám alatt két eset kapcsán merült fel bennem az a gondolat, hogy ez az ember nem tudatosan rosszhiszeműen jár el? Egy eset kapcsán pedig egy pillanatra még az a gondolat is felmerült bennem, nem tudatosan provokál-e? Mindhárom eset 1949-ben történt.

Mikor 1949 januárjában, a néhány hete a Belügyminisztériumban dolgozó Veres Józsefre kijelentette, hogy nem szereti az ÁVH-t, továbbá mikor vádja tarthatatlansága után (amit bebizonyítottam neki) is eszelős módjára tovább hajtogatta, az volt az érzésem, hogy Ő maga is tudja, hogy nincs igaza. De mivel ugyanabban az időben egy sor más vezető ÁVH-beosztott részéről hasonló magatartást láttam, minden, a Belügyminisztériummal kapcsolatos kérdésben, arra gondoltam, hogy a belügyi szervekkel éveken át volt viaskodásuk következtében valamiféle üldözési mánia és (indokoltnak látszó) előítélet vett rajtuk erőt.

Mikor a hatvani országúti esetben Péter Gábor azt a látszatot keltette, hogy Ő csak este 10 órakor Rákosi elvtárs közléséből értesült a dologról, tudtam, hogy ez csak hazug beállítás lehet részéről. Végül arra gondoltam, hogy köznapi értelemben vett — nem ritka — emberi alávalóságról van szó; örül, hogy Rákosi elvtárs jogos haragja az én nyakamba, meg Veres, Balogh nyakába, s nem az Ő nyakába zúdul.

1949 novemberében történt, mikor egy határidőre el nem készült javaslatukat sürgettem rajta, kihívó és arcátlan válaszaival kiprovokálta belőlem azt a megjegyzést, hogy vele sem könnyű dolgoznom. Erre még kihívóbb és gyűlölködő hangon azt mondta nekem, hogy vele Rákosi elvtársnak nem nehéz, vele csak az ellenségnek nem könnyű dolgozni. Ezt követően bojkottált. Ekkor támadt az a gondolatom és érzésem, hogy ez a Péter Gábor tudatosan ellenséges viszonyt akar megint teremteni a belügy és az ÁVH között? Végül arra gondoltam, hogy a dicsőség a fejébe szállt, látja, hogy Rákosi elvtárs elégedetlen velem és most talán azért pimaszkodik, hogy csókoljak neki kezet? Még olyasmire is gondoltam, hogy nem egészen normális, mert már több ilyen cezaromániára valló dolgot láttam nála. Elhessegettem magamtól azt a képtelennek tűnő gondolatot, hogy ez a Kisgazda-, Pócspetri-, Mindszenty-, Rajk-ügyben komoly érdemeket szerző ember tudatos számításból akarna velem ellenséges viszonyt teremteni.

Néhány héttel ezután, egy vasárnap reggel, Révai elvtárs lakására mentem, hogy együtt indulunk valahová. Ő beszélgetés közben megkérdezte, milyen a viszony most a belügy és az ÁVH között? Én elmondottam neki a Péter Gábor és közöttem előállott képtelen állapotot. Révai elvtárs felidegesedve kérdezte, hogy hát ez meg micsoda már megint? Hát ez már nem Rajk-ügy — mi ez? Én mondtam, hogy nem Rajk-ügy és mégis ez a helyzet.

Ha Révai elvtárs akkor nem kérdezősködött volna, nem tudom, hogy magamtól később jelentettem volna-e ezt a dolgot vagy nem? De mivel Révai elvtárs kérdésére akkor megmondtam azt is, hogy Rákosi elvtársnak erről én még nem szóltam, ez után én úgy vettem, hogy Révai tájékoztatta Önt, s így Ön is tud erről a dologról.

3. Az 1950 augusztus elejétől tanúsított felelőtlen magatartásomról. Én életemben sokszor voltam olyan helyzetben, hogy félnem kellett valamitől. Ilyenkor féltem is, de leküzdöttem a félelmem és azután mindig szembenéztem, amivel kellett. De megrémülve csak egyszer voltam életemben, de akkor nagyon. Ez az az augusztusi este volt, mikor ön a Szakasits vallomását idézve közölte velem — más szavakkal, de félre nem érthetően —, hogy rendőrspiclinek, provokátornak tart engem. Ebből azután nem is tudtam többé magamhoz térni. Amikor megpróbáltam mégis gondolkozni, ahogy az eszembe jutott, hogy Ön kezében tartva egy rendőrspicli, provokátor vallomását, aki arról vall, hogy miképp bérelte fel őt a horthysta rendőrség az én beugratásomra, azzal fejezi be, hogy nálam kellett valaminek lenni — képtelen voltam tovább gondolkozni.

Ezenkívül teljesen megbolondított, hogy Péter Gábor, Szirmai, Orbán, Donáth, Kállai, tehát minden szóba jöhető ember egyhangúan és állhatatosan hajtogatja, hogy nem tudja, mi módon kerültem összeköttetésbe 1943-ban Szakasitscsal; nem tudtam, ki hazudik, ki provokál, ki az akinek a politikai felelősségtől való félelemtől elment az esze?

Erre csak hasonlatképpen tudom felhozni, hogy most — 1954 júliusában — Gács, akiről mindenki tudja, hogy 1943 januárjában találkoztam vele utoljára, rendületlenül tanúsítja, hogy május végén azt mondtam neki, hogy a pártot fel kellene oszlatni és Ő figyelmeztetett engem, hogy az nem lesz jó. A Donáth nem akar hallani sem arról, hogy a Komintern-határozat után a párt névmegváltoztatását felvetette. Orbán arra sem képes visszaemlékezni, hogy 1943-ban a Szakasits tárgyalási meghívását továbbította vagy nem? Látom, egyik sem ellensége a pártnak, nem vádolja őket senki árulással, nem személyes ellenségeim — miért beszélnek és viselkednek így; ép ésszel nem vagyok képes felfogni. 1950-ben pedig az egész olyan volt, mint egy varázslat, 1943-ban három, négy vagy öt ember vett részt a Szakasits-találkozás létrehozásában, minden akkori ember itt van és él — és nincs köztük egy, aki tudni akarna a Szakasits-tárgyalásról.

Amikor azután 1950 október végén egy titkársági ülés után, mindenbe belezavarodva, azzal álltam fel az asztaltól, hogy most már rendőrspicli is, horthysta rendőröket védő is, ÁVH-ellenes is lettem — egyszóval ellenség vagyok, mint Rajk; akkor már nekem végem volt és valami eltompulás, fatalizmus vett rajtam erőt. Elhatároztam, hogy többet nem is gondolkozom, lesz ami lesz; mert éreztem, ha én egy félóráig egyhuzamban gondolkozom ezeken a dolgokon, akkor vagy agyonlövöm vagy felakasztom magamat.

4. Az 1951. december 18-i tárgyalás megnyitása előtt úgy láttam az ügyemet, hogy a pártvezetőség téved, az ÁVH téved, Donáth és Zöld előre összebeszélve provokál, Péter Gábor pedig, aki ha előbb nem is, de feljegyzésem alapján 1951 szeptember elejétől tudja azt, hogy 1943-ban a Szakasits meghívását és hogy elmegyek a tárgyalásra, előzetesen a vezetőség tagjai közül vele átbeszéltem — aljasul hazudik.

Ezek már olyan dolgok voltak, melyeket nekem a tárgyaláson meg kellett volna mondanom. Erre azonban képtelen voltam. Mindig az kóválygott a fejemben, azt képzeltem magam elé, hogy Ön már hónapokkal előbb, az én valótlan vallomásaim alapján tájékoztatta a Központi Vezetőséget, a Központi Vezetőség en-

gem mint ellenséget réges-rég elítélt. Ha én a tárgyaláson ezzel a zavaros hebegéssel előállok — gondoltam —, az Önök felé egy esküdt ellenség provokációjának, vagy a legjobb esetben egy, az életéért reszkető utolsó, gyáva, rongy önmentési kísérletének fog tűnni. És ehelyett inkább háromszor felakasztattam volna magam.

Amikor néhány héttel utóbb felismertem Péter Gábor provokációs szerepét és láttam, hogy a kémek elleni harc, az ország határainak őrzése, a párt vezetőinek biztonsága fölötti őrködés kinek a kezében van; akkor már képes voltam arra, hogy nem törődve azzal, hogy ki mint fog erről vélekedni, mi fog ebből kijönni, harcoljak azért, hogy tudathassam Önökkel azt, amit látok.

5. Még egy dolgot meg kell mondanom, úgy ahogy az volt. Ön tudja, én nem őrültem meg a börtönben. Így nem kell sokat bizonygatnom, hogy bármi is történt velem az elmúlt években, nekem a párthoz, a Népköztársasághoz, a Szovjetunióhoz való viszonyom soha, egy pillanatra meg nem zavarodott.

Szólnom kell azonban azokhoz a vezető pártfunkcionáriusokhoz való személyes viszonyom alakulásáról, akik tudomásom szerint ügyemben döntő szóval rendelkeztek, azaz — elsősorban — az Önhöz, továbbá Gerő, Farkas és Révai elvtársakhoz való személyes viszonyomról.

Az Önökhöz való személyes viszonyom 1950 augusztus elejéig politikailag normális, emberileg közeli volt — gondolom ezt sem kell külön bizonygatnom.

1950 augusztus elejétől, 1953 január elejéig, bár magamban sokat háborogtam, hogy hogyan tudtak egy szempillantás alatt bennem árulót látni, politikailag úgy láttam mindig a dolgot, hogy Önök felelnek a magyar nép és annak állama sorsáért, nem tudhatják, velem valójában hogyan is áll a dolog, csak lelkiismereti, kommunista kötelességüket teljesítik akkor is, amikor velem szemben eljárnak. Mást nem is tehetnek; Önök helyében minden hasonló esetben magam is csak így járnék el.

Az után a kihallgatás után azonban, amikor 1953 január elején Farkas elvtárs beszélt velem a Conti utcában, én valahogy úgy vettem, hogy Önök azóta már tudják, hogy én nem voltam áruló, hogy az egész ügyem — ezt semmiféle nyomozó Önöknél jobban nem tudhatja — nem egyéb, mint Péter Gábor által végrehajtott ellenséges provokáció.

Mégis megértettem, hogy egy gondos vizsgálat mégis csak szükséges. Ültem és vártam türelmesem. Mikor azonban négy hónap múlva megünnepeltem a május elsejét is anélkül, hogy legalább a Péter Gábor által másfél évvel előbb rám rakott testileg, lelkileg gyötrelmes fegyelmi rendszabályok, akárcsak egyikét is hatályon kívül helyezték volna — mérhetetlenül elkeseredtem. Azután meg minél jobban múlott az idő, az elkeseredésem miatt harag gyűlt fel bennem Önök iránt. Én eközben is tudtam, hogy a párt vezetői milyen szörnyű munkába kellett, hogy belevágjanak, mikor ezt az Augiasz-istállót kell kitakarítaniuk itt az ÁVH-n, de mégse tudtam attól a rögeszmémtől szabadulni, hogy ha Önök akarnák, akkor gyorsabban is mehetne ez. De most már ennek is vége. Lassan ismét visszanyerem józan eszem és normális emberi érzéseim.

Azt mondhatom, hogy amit én — és persze nemcsak én — az utolsó négy év alatt átéltem — az nem embernek való. Ha lehetne sorsot cserélni, akkor

inkább választanám mindenkor, hogy mint kommunista üljek egy kapitalista ország börtönében 12 évet, mint a saját Népköztársaságom börtönében 12 hónapot. Sajnos, volt alkalmam a különbséget összemérni — ez a két dolog nem ugyanaz, nem is lehet összehasonlítani.

Befejezem. Még egyszer kérem Önt, ha rosszul tettem, hogy írtam, vagy nem úgy írtam, ahogy illő volna, bocsássa meg és tudja be annak, hogy már évek alatt elvesztettem a reális dolgokban minden mértékem és ítélőképességem.

Én nem akarok úgy visszamenni az életbe, hogy még mindég tartogassak magamban valamit, amit nem ugyan most, hanem réges-régen kellett volna elmondanom Önnek.

Remélem mindnyájan jó egészségben vannak és kívánom, hogy a jövőben kevesebb mérgelődés, gond és vesződség zaklassa Önöket, mint az utóbbi években és éppen ezekben az átkozott ügyekben az volt.

1954. július 21-én

Őszinte tisztelettel:
Kádár János

Schifferné Szakasits Klára emlékezik

Kádár János arról nyilatkozott, hogy őt Rákosi több alkalommal faggatta: mondja meg, miként is került sor a Schiffer lakásban a Szakasits Árpáddal létrejött találkozásra. A kérdezett — amint olvashatjuk — makacsul nem emlékezett a találkozó létrejöttének körülményeire. Egy alkalommal azután Rákosi, a már az ÁVH fogságában levő Szakasits Árpád állítólagos vallomására hivatkozva, arról tájékoztatta Kádárt, hogy Szakasits elismerte: Hetényi rendőrkapitány ügynöke volt.

Ehhez a koncepcióhoz rövid hozzáfűzni valóm van. Ha ugyanis Szakasits valóban vallotta volna a Hetényivel való kapcsolatát, úgy ennek hallatára Kádárban legalábbis fel kellett volna ébrednie a kételynek. Hiszen ő jól tudta, hogy Hetényi főkapitányt még 1938-ban nyugdíjazták.

Nem feladatom az, hogy ismertessem az ÁVH börtöneiben kicsikart és aláíratott koncepciós célzatú jegyzőkönyvek, vallomások hogyan keletkeztek, mit tartalmaztak az 1943-ban lakásunkon létrejött találkozóval kapcsolatban. Ezzel szemben azt, hogy miként került sor lakásunkban a Szakasits Árpád és Kádár János közötti találkozóra, azt én, Schifferné Szakasits Klára a valóságnak megfelelően tudom felidézni.

1943-ban a Szilágyi Erzsébet fasor 67. szám (a régi számozás szerint) alatti házban laktunk. Egyik napon, röviddel azután, hogy hazatértem a Budagyöngye piacról, megszólalt a lakás csengője. Ajtót nyitottam. Egy magas fiatalembert pillantottam meg. Szemei keskeny rés mögül tekintettek rám, angolosra nyírt, szőke bajusza volt. Az ajtóban álló ember olyan benyomást keltett bennem, mint aki állandóan résen van.

Aztán határozott mozdulattal átlépte a küszöböt, s betette maga mögött az ajtót. Meglepődve, s némi szorongással néztem rá: hát ez meg mit akar, ki a csoda lehet? Talán nyomozó, vagy valami efféle?

Ekkor az idegen felém nyújtotta a kezét, s azt mondta:

— A VI. kerületi pártszervezetből ismerem Schiffer elvtársat. A nevem Csermanek János. Schiffer elvtárssal szeretnék beszélni.

— Nincsen idehaza — feleltem, de mintha nem hallotta volna, kijelentette, hogy sürgős ügyben kell a férjemmel beszélnie.

Még mindig bizalmatlan voltam, ezért is, de a valóságnak megfelelően is közöltem, hogy nem tudom, mikor jön haza.

— Nem várhatom meg — mondta —, és nem tudok később jönni. Kérem, mondja meg Schiffer elvtársnak, hogy sürgős ügyben kell beszélnem vele.

Hallgattam, s rövid szünet után ő folytatta: Az elmúlt esztendőben több száz kommunista elvtárs bukott le. Az egyik elvtársunkat kivégezték... kettőt halálra kínoztak... és most egy újabb kommunistaellenes pert készít elő a hadbíróság. Sürgősen kell találkoznom Szakasits elvtárssal... a segítségét kérem... Embereket kell megmenteni a haláltól... Bízom abban, hogy Szakasits elvtárs segíteni tud... és segíteni fog...

Végül megmozdult, hogy távozzon, és én kikísértem. Amikor a férjem hazajött, elmondtam neki Csermanek látogatását és kérését. Megkérdeztem a férjem, hogy valóban ismeri-e Csermaneket, a látogatót. Férjem megnyugtatott és jelezte: lépéseket tesz, hogy létrehozza a találkozót Szakasits és Csermanek között.

Néhány nap múlva, egy késő délután találkoztak is a lakásunkban. Előbb apám érkezett. Beszélgetésünk során külön hangsúllyal figyelmeztetett, hogy felejtsem el a látogatót, a nevét, s mindent, ami ezzel összefügg. Még azt is, mondta, hogy legjobban szeretné, ha elmennék hazulról és késő este jönnék csak haza.

Férjemtől megkérdezte, hogy mit tud a látogatóról, Csermanek Jánosról. Férjem néhány szóval válaszolt. Elmondta azt, amit Csermanekről tudott, s amit a látogatás céljával kapcsolatban Haraszti Sándor közölt vele. Én kimentem a szobából. Később, amikor már alkonyodott, észrevettem, hogy a piac felől a már ismerős férfi közeledik. Szóltam, hogy nyissanak ajtót neki.

Néhány nappal Csermanek látogatása után, egyik vasárnap Haraszti Sándor és felesége, Irénke találkozott nálunk szüleimmel. Ezen a délutánon elhelyezkedvén az asztal mellett, Haraszti apámhoz fordult:

— Mondja Szaki — kezdte — hallott valamit a lefogottak perének alakulásáról?

— Hallottam — felelte apám. — Egy elvtárs, akit mindketten ismerünk, tájékoztatott az ügyről.

— És... tud valamit tenni?

— Remélem — válaszolt a kérdésre apám, majd elmondta, hogy beszélt Bajcsy-Zsilinszkyvel, aki megértette, hogy a lefogottak ellen emelt vádak nem indokolják a hitvány eljárást. Megígérte, hogy azonnal lépéseket tesz ebben az ügyben, ha kell, a parlamentben interpellál. Apám még elmondta, hogy szólt Peyernek és Kéthly Annának is. Mindketten eljárnak az ügyben. Ha kell, írásban tiltakoznak a kormánynál...

Újabb találkozásom Csermanek Jánossal már a felszabadulás utáni időkben történt, valamikor 1945-ben. Vorosilov marsall, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke a Béke Szállóban fogadást adott. Abban az élelmezési nehézségekkel terhes időben egy ilyen fogadás dúsan terített asztalt jelentett. Mi is hivatalosak voltunk erre a rendezvényre, s férjemmel a szálló hallján keresztül mentünk arrafelé, ahol a terített asztalt sejtettük. Sok ember gyűlt össze. Egy folyosón kellett keresztülmenni és ott összetömörült a közönség. A mozgás lelassult. Férjem hátra pillantott, majd megfogta a karom, s egy félfordulatot tett, amivel engem is megfordított. Egy magas férfi állt velem szemben.

— Megismered? — kérdezte férjem, miközben a viszontlátás örömével szorított kezet a számomra ismeretlennel. Az pedig zavart félmosolyt küldött felénk.

— Nem, sajnálom, nem ismerem — mondtam és kutatva néztem az arcot. — Mintha talán mégis ismerném.

— Hát nem emlékszel Csermanek elvtársra?

Ekkor jöttem rá, hogy mi az, ami hiányzik erről az arcról, ami miatt nem tűnt ismerősnek. Hiányzott az angolosan nyírt bajusz.

— Megváltozott — mondtam neki, miközben kezet fogtunk.

A férfi kényelmetlenül feszengett. Férjem ezt nem vette észre, tovább beszélt és közölte: most nem Csermanek Jánosnak, hanem Kádár Jánosnak hívják. Férjem, a viszontlátás hangulatában kérdéseket intézett a fiatalemberhez, aki kényszeredetten, zavartan válaszolt. Láttam (vagy csak megéreztem?), hogy Kádár nem szívesen emlékszik, nem örül annak, hogy emlékeztetik... Aztán rövidesen elsodródott az embertömegben. S ezzel talán már akkor kitörölte emlékezetéből a Szakasits Árpáddal 1943-ban létrejött találkozó részleteit, annak minden feltételét, értelmét. Elfelejtette, hogy néhány halálraítélt kommunista megmentése érdekében kereste a találkozást Szakasits Árpáddal az én, majd a férjem segítségével. Feledte azt is, hogy Haraszti Sándor közvetítette a helyet és időpontot Szakasits és Kádár között az elítéltek megmentése és a fasizmus elleni harc jobb szervezése érdekében.

1949 egyik nyári vasárnap délutánján, Aligán történt.

Ebéd után elborított az a hirtelen támadt unalom, amely az eseménytelen vasárnapokon a nyaralókat elfogja. Mélázásomból egyszerre csak kedélyeskedő hangok ráztak fel. Kádár János érkezett, s anyám meg apám őszinte örömmel fogadták. Beszélgetés közben Kádár bejelentette, hogy megnősült. Szüleim gratuláltak neki... Aztán valahogy megéreztem, hogy felesleges vagyok, zavarok. Elhagytam a szobát. Már alkonyodott, amikor Kádár János szüleimtől elbúcsúzott. Anyám viselkedésére fel kellett figyelnem: zavart és izgatott volt. Kíváncsiságom felébredt, s már bántam — a mai napig is bánom —, hogy akkor kimentem a szobából. Faggatni kezdtem anyám. Előbb húzódozott, majd azután szóra bírtam: Rajk László letartóztatásának okairól és körülményeiről tájékoztatta őket Kádár. Többek között megtudták, hogy Rajk lefogása előtt naponta találkoztak, sőt annak a napnak a délutánján is együtt voltak, amelyiknek az estéjén Péter Gábor őrizetbe vette Rajk Lászlót. Azután ismertette szüleimmel a Rajk ellen felhozott vádak részleteit.

Ennek a látogatásnak a Rajk-üggyel kapcsolatos drámaisága csak később tudatosult bennem.

Kádár Jánosnak 1954-ben, kiszabadulása előtti napon Rákosihoz írt levelével kapcsolatban is szeretnék néhány megjegyzést tenni. Az interjút készítő egyik kérdésére ugyanis Kádár így felelt: „Azt hiszem, kiszabadulásom előtt Rákosihoz írt levelemben már próbáltam választ adni erre a kérdésre. Ma is csak azt tudom mondani, mint akkor írtam."

Azt olvastam a visszaemlékezésben, hogy nem tudta felidézni a Schiffer lakásán létrejött találkozás megszervezésének körülményeit. Kár, hogy legalább egy fél órán át nem gondolkozott, nem kutatott emlékeiben, mert ha azt teszi, akkor rá kellett volna jönnie, hogy mind ő, mind az anyám vallomása, ugyanúgy, mint az egész vád minden részletében kiagyalt és hazug volt. Nem kellett volna Orbánra, Szirmaira, Donáthra, Kállaira, Péter Gáborra gondolnia a találkozás létrejöttével kapcsolatban. Csak arra, hogy ő keresett fel engem 1943-ban, és én közvetítettem azt a bizonyos (Heténvi és utódja, Sombor-Schweinitzer tudta nélkül létrejött) találkozót. És még valami: Kádár Jánossal lefogása után olyan hazug vallomást írattak alá, hogy ő Sombor-Schweinitzer főkapitánnyal állt ügynöki kapcsolatban. Érthetetlen, hogy visszaemlékezéseiben csak önmagát tudta ártatlannak. Talán feltételezte a körülmények ismerete ellenére, hogy a többiek mind valamilyen mértékben bűnösök lehettek?

Nagy Imre szerepe

— Szabadulása után Ön találkozott Rákosi Mátyással. Emlékszik-e, hogy zajlott le a beszélgetés?

— Mielőtt kérdésére válaszolnék, szeretnék megjegyezni valamit. Amíg én a börtönben voltam, feleségem is súlyos megpróbáltatásoknak volt kitéve, munkához is csak nehezen juthatott. Hogy mégis kibírta a nehéz éveket, azt annak köszönhette, hogy voltak, akik nem szakították meg vele a kapcsolatot akkor sem, amikor pedig az ilyen barátság a börtönt, de a legjobb esetben is a kitagadást jelentette. Köszönet nekik emberségükért.

Ami pedig a Rákosival való első találkozásomat illeti, arra néhány nappal kiszabadulásom után került sor, az Akadémia utcai pártközpontban. Rákosi tettetett szívélyességgel fogadott, sajnálkozott amiatt, ami velem történt. Képmutató módon még azt is megkérdezte, miért nem fordultam hozzá.

— Mit válaszolt erre a kérdésre?

— Mit is mondhattam volna, azok után, amin én átmentem, s amit akkor már határozottan tudtam: Rákosi és közvetlen munkatársai, így Farkas Mihály és Péter Gábor személy szerint felelősek a koncepciós perekért, a kivégzésekért.

Rákosi egyébként megkérdezte, hogy mihez akarok fogni. Én azt mondtam neki, hogy világ életemben munkás ember voltam, amihez a szakmámon kívül még értek, az a pártmunka, s bár voltam belügyminiszter is, oda semmi kedvem visszamenni. Rákosi arról hallani sem akart, hogy én ne a pártapparátusban dolgozzam. Rögtön fel is ajánlotta, hogy legyek kerületi párttitkár, s úgy emlékszem, a budapesti VIII. és XIII. kerületről tett említést, mondván, hogy ott most üres a titkári hely. Én az utóbbit választottam, mert abban a kerületben ismerős voltam és engem is ismertek. Utólag tudtam meg, hogy a hely nem volt üres.

— Mit tapasztalt, mi változott az országban és a fővárosban, amíg Ön börtönben volt?

— Az első, amit észre lehetett venni, az az volt, hogy a dolgozók előtt lejáratták a pártot és a kormányt. Emlékszem például arra, hogy a békekölcsönjegyzés akkor már komoly ellenállásba ütközött a munkások körében.

Engem akkoriban gyakran kerestek meg régi ismerősök, de jöttek olyanok is, akik soha nem találkoztak velem korábban. Az emberek elkeseredettek voltak, s a vezetőket tették felelőssé a túlzott iparosításért, s még az egyébként — szerintem — szükséges földalatti építését is kifogásolták.

— *Nem sokáig állt a XIII. kerületi pártbizottság élén.*

— Még egy évig sem dolgoztam a kerületben, ahol egyébként nagyon jól éreztem magamat, amikor Rákosi ismét hívatott. Ez 1955 májusában lehetett. A múltról beszélgetve kértem, tegyék lehetővé, hogy a Központi Vezetőség előtt számolhassak be arról, miért tettem fiktív vallomást a börtönben, továbbá elmondhassam mindazt, amit Farkas Mihálynak és Farkas Vladimirnak a koncepciós perekben viselt felelősségéről és szerepéről tudtam.

— *Sor került-e az említett központi vezetőségi ülésre?*

— Igen, csak nem akkor és nem úgy, ahogy én gondoltam. Visszatérve a Rákosival folytatott beszélgetésre, ő akkor azzal állt elő, hogy javasolni akarja a Politikai Bizottságnak, nevezzenek ki engem a Pest megyei Pártbizottság első titkárának. Megmondtam neki, hogy a feladatot megtisztelőnek tartom, de ha lehet, inkább maradnék a XIII. kerületben, ahol engem ismertek, s ahol én is szívesem dolgoztam.

Rákosinak megmondtam, s a Politikai Bizottsághoz írott levelemben is megírtam, hogy engem annak idején nem valamiféle vezetői ambíciók vittek a pártba. Amikor én beléptem, akkor nem állásokat, hanem egészen mást osztogattak a kommunistáknak. Zavart az is, hogy nem láttam bele a dolgokba, s nem tudtam például azt sem, hogy a Politikai Bizottságnak mi a véleménye rólam, s miért kell nekem még mindig viselni a hátrányos következményeit annak az ügynek, amiért nem engem terhelt a felelősség.

— *Végül mégis a Pest megyei Pártbizottságra került.*

— Igen, aminek azért volt előnye is számomra. Például az, hogy ebben a minőségben — noha akkor még nem voltam tagja a Központi Vezetőségnek — részt vehettem az üléseken, s így már jobban el tudtam igazodni a dolgokban. Az 1956. márciusi központi vezetőségi ülésen én is felszólaltam. Szóvá tettem, az 1955 tavaszán bekövetkezett visszarendeződést, Nagy Imre újbóli félreállítását és a törvénysértéseket, a rehabilitálások során tapasztalt lelketlenséget. Szóltam arról is, hogy a bűnösöket nem vonták felelősségre.

— *Kikre gondolt?*

— A párt legfelső vezetésében ott volt Rákosi, Gerő, Farkas, belügyminiszter volt Piros László, de voltak ott mások is. Ne értsen félre, én nem akartam bosszút állni, mert már akkor is az volt a véleményem, s ezt meg is mondtam: a bosszúállás újabb bosszút szül, se vége, se hossza nem lesz.

— Milyen szerepe volt az Ön és mások bírálatának abban, hogy Rákosinak végül is távoznia kellett a párt éléről?

— A felszólalások csak közvetítették a közvélemény hangulatát, tükrözték a pártban és az országban kialakult helyzetet. S ne feledjük, a poznani összetűzés az elégedetlen munkások és a fegyveres erők között komoly figyelmeztetés volt mindnyájunk számára. Én a belső és a külső körülménynek tulajdonítom, hogy júliusban végül is felmentették első titkári tisztségéből Rákosit. Gerő lett az első titkár, s engem beválasztottak a Központi Vezetőségbe és a Politikai Bizottságba.

— Ez volt az az ülés, amely kizárta a pártból Farkas Mihályt?

— 1956 nyarán volt egy központi vezetőségi ülés, amelyen többen felvetették, hogy kik a felelősök a koncepciós perekért. A legnagyobb felelősség Rákosit, Farkast és az időközben lecsukott Péter Gábort terhelte. Farkas ügyét egy külön bizottság vizsgálta ki, amelynek tagja volt Kovács István, Apró Antal és Nógrádi Sándor, talán még Molnár Erik is. Nagy vita volt. Farkas Mihály is felszólalt, védekezett, a végén talán még sírva is fakadt. De hát a jelenlévőket az nem hatotta meg, megjegyzem, engem sem. Kizártuk a pártból. Ettől azonban még nem változtak meg a dolgok, sem a pártban, sem az országban. Amikor Gerő Ernő, az új első titkár október közepén egy magas szintű párt- és kormányküldöttséget vezetett Jugoszláviába, többen is kérdezték, vajon okos dolog-e ilyen hosszú időre elhagyni az országot, amikor szinte minden nap új fejleményekkel lehetett számolni.

— A küldöttségnek Ön is tagja volt.

— Igen, azt hiszem, engem azért vettek be, mert Gerőék úgy gondolhatták, hogy miután engem börtönbe csuktak, s az ellenem hozott ítélet egyik vádpontja éppen a titóizmus volt, a jelenlétem direkt jól jött nekik.

— A párton belüli változásoknak volt még egy nem mellékes vonatkozása. Mégpedig az, hogy ismét napirendre került Nagy Imre visszatérése a pártba. Úgy tudom, ennek előkészítésében Ön is közreműködött.

— Nagy Imre ügyében nemcsak én, mások is közbenjártak. Valószínűleg ennek lett az eredménye, hogy a Politikai Bizottság megbízásából tárgyaltak vele. De ez már Rákosi leváltása után történt. Az első megbeszélések azonban nem vezettek eredményre. A helyzet akkor változott meg, amikor Nagy Imre valamikor október elején egy olyan levelet írt, amelyben korábbi hibáit részben elismerve önkritikát gyakorolt. A Politikai Bizottság azután hatályon kívül helyezte azt az 1955-ös határozatot, amellyel Nagy Imrét kizárták a pártból.

— Említette, hogy az új első titkár vezetésével Jugoszláviába utazó küldöttségnek Ön is tagja volt. Kikre emlékszik még az utazók közül?

— Talán Apró Antalra és Kovács Istvánra, de ennél sokkal többen voltunk.

— Mi volt a látogatás célja?

— Ez volt az első hivatalos látogatás azóta, hogy a Kominform határozata nyomán Rákosiék megszakították a kapcsolatot a jugoszláv testvérpárttal és a kormánnyal, illetve, hogy Sztálin utasítására hadjáratot szerveztek Jugoszlávia és személy szerint Tito ellen. Ennek a hadjáratnak sajnos, sokan áldozatul estek, nálunk. Az út a kibékülést szolgálta. A jugoszláv elvtársak jól fogadtak bennünket, igen gazdag programot szerveztek számunkra, jártunk az ország különböző részein. Szóval a látogatás jól sikerült.

— S míg Önök vendégeskedtek, aközben itthon tragikus fejlemények előjelei mutatkoztak.

— Az egész út alatt szinte alig volt kapcsolatunk Budapesttel, így nem tudtuk, hogy itthon mi történik. A küldöttség október 23-án délelőtt érkezett vissza. Az elvtársak, akik a Keleti pályaudvaron vártak bennünket, azt javasolták, hogy egyenesen menjünk a pártközpontba, s a Politikai Bizottság tárgyalja meg a helyzetet.

— Az 1956. október 23. és november 1. között lejátszódott eseményekről számtalan írás, tucatnyi könyv jelent meg. Ezért most ne menjünk a részletekbe, azt azonban meg kell kérdeznem Öntől, hogy több, mint három évtized távlatából miként értékeli az eseményeket?

— Az a véleményem, hogy az október 23-án megindult népmozgalom alapvető oka azokban a súlyos hibákban és bűnökben gyökerezett, amelyeket a párt és az ország vezetésében a Rákosi-klikk követett el hazánk, s az egész magyar nép kárára. A tömegek felháborodása teljesen jogos volt. Ez világos. De az is bizonyos, s ezt az események nyugati értékelői is elismerték, hogy kezdettől fogva jelen voltak és fokozatosan előtérbe kerültek azok az erők, amelyeknek célja nem a hibák kijavítása volt.

— Hogyan látja ma Nagy Imre szerepét az eseményekben?

— Én közreműködtem Nagy Imre becsületének, párttagságának a helyreállításában, s megszavaztam miniszterelnökké történt megválasztását is, majd pedig november elsejéig együttműködtem vele. Nem voltam tehát kívülálló, ezért nem könnyű értékelnem szerepét az események alakulásában. Azt mondtam, s ma is azt vallom, Nagy Imre maga és a körülötte lévő emberek nem akartak ellenforradalmat. Az viszont tagadhatatlan, hogy Nagy Imre az eseményekben részt vevő erők nyomása alá került. Csakis ezzel magyarázható, hogy nem tudott fellépni velük szemben, amikor pedig arra nagy szükség lett volna. S nemcsak arról van szó, hogy Dudás József ellenkormányt alakíthatott Budapesten, a Dunántúlon pedig „független köztársaságot" kiáltottak ki, hanem arról is, hogy október 30-ra már napirenden voltak a lincselések. Ártatlan emberek estek áldozatul, akárcsak a budapesti pártház ostrománál, ahol lemészárolták a magukat megadó, fegyvertelen

kommunistákat éppúgy, mint a pártházat védő kiskatonákat, akik parancsot teljesítettek, s egyetlen bűnük az volt, hogy az államvédelmisek kék parolis egyenruháját viselték. Ezeket a dolgokat én már nehezen tudtam összeegyeztetni a mi céljainkkal.

— *Ezek az események késztették Önt arra, hogy kiváljon a kormányból és a Szovjetunió segítségét kérje?*

— Azokban a napokban óráról órára változott a helyzet. Én úgy láttam, nem vehetek részt tovább annak a kormánynak a munkájában, amely már csak sodródott az eseményekkel és nem volt képes megakadályozni a mind jobban kiteljesedő tragédiát. Ezért november 1-jén Münnich Ferenccel elhagytuk a fővárost.

A rehabilitálás előzménye

Feljegyzés Egri Gyula elvtárs részére

Alább közlünk két feljegyzést, amelyek jelzik, milyen előzmények után került sor 1956. október elején Nagy Imre visszavételére a pártba, majd miniszterelnökké történt megválasztására.

Kedves Egri Elvtárs!

Megkaptam Nagy Imre július 22-i levelét Gerő elvtárs megjegyzésével. Az augusztus 3-i titkársági ülésen én előreláthatólag nem veszek részt, ezért kérem — hogyha egyetért vele — terjesszen elő egy ilyen értelmű javaslatot:

1. Az országgyűlés ülésszakának befejezése után hívassa Nagy Imrét Hegedűs elvtárs — függetlenül attól, hogy ő maga kéri-e ezt vagy sem — és beszéljen vele. Ha ezt a titkárság célszerűnek látja, helyes volna, ha Egri elvtárs is részt venne ezen a megbeszélésen.

Nagy Imrével közölni kellene a következőket:

a) A TSZ-vezércikk megállapításaival ne polemizáljon, tudhatná magától is, hogy e cikk megírása és megjelenése közötti időszakbn módosította a PB bizonyos értelemben — az Ő javára szóló módon — kizárásának kérdésében volt álláspontot.

b) Világosan értse meg Nagy Imre, hogy ügyének normális kezelését — és végső fokon kedvező elrendezését — csak oly módon mozdíthatja elő, ha a sérelmi pozícióit elhagyva, az általa kilátásba helyezett önkritikában kizárólag saját hibáival foglalkozik.

Az olyan hibák — pontosan szubjektív okokból eredő motiválások — megállapítását és helyrehozatalát, amelyek vele szemben, ügye során előadódtak, bízza Ő a Politikai Bizottságra.

c) Meg kell mondani, kérése a TSZ-cikkről az SZKP elnökségének tájékoztatására, teljesen komolytalan. Ügye az MDP belső ügye. Mikojan elvtárs érdeklődését ne értse félre.

Inkább szívlelje meg a Mikojan elvtárs által neki adott elvtársi tanácsot, amikor ügyének rendezésére külön bizottság kiküldését kérte. Tudtunkkal Mikojan elvtárs megmondta neki, hogy semmi ilyesmire szükség nincs. Többek között azért sincs erre szükség, mert a Politikai Bizottság ügyét jóindulatúan kezeli. A Politikai Bizottság nem játszik a szavával, s Ő is keveredjen már ki betegesen szubjektív pozíciójából és ne essen újra hisztériába egy korábbi keltezésű cikk elolvasásának hatása alatt.

Elvtársi üdvözlettel:
Kádár János

(A Társadalmi Szemle szóban forgó cikke elmarasztalja Nagy Imrét. A cikk azonban Rákosi leváltása előtt jelent meg 1956. július 18-án, s arra Nagy Imre július 22-i levelében válaszolt. Erre utal Kádár János figyelmeztetése.

Ami pedig a Mikojanra vonatkozó utalást illeti: Anasztaz Mikojan Budapesten járt, s a szovjet nagykövetségen Jurij Andropov jelenlétében találkozott Nagy Imrével, akit megnyugtatott, hogy a dolgok hamarosan rendeződni fognak. A szovjet vezetés egyébként ezúttal már másodszor interveniált Nagy Imre érdekében. Először 1953 nyarán, amikor Moszkvában Rákosi és az egész magyar vezetés súlyos bírálatot kapott. Ott javasolta Lavrentyij Berija, hogy Rákosi mondjon le a miniszterelnöki posztról és e tisztséget Nagy Imre töltse be. Így történt.)

Feljegyzés a Politikai Bizottság részére

Feltételezve, hogy Nagy Imre elvtárs kész október 4-i levelét egy bekezdéssel kiegészíteni, melyben visszautasítja nevének és személyi ügyeinek párt- és népi demokráciaellenes célra való felhasználását és leszögezi, hogy mint kommunista feltétlen híve a mezőgazdaság szocialista átalakításának, a következő határozattervezetet terjesztjük elő:

A Politikai Bizottság Nagy Imre elvtárs jelenlétében megtárgyalta levelét, amelyben párttagságának visszaállítását kérte. Május 4-i önbírálata után, nem volt helyes kizárni a pártból.

A megtárgyalás során megállapítást nyert az a tény, hogy Nagy elvtárs kizárását kimondó korábbi határozat keletkezésében jelentős mértékben a pártérdektől távol álló, személyi indító okok is károsan közrejátszottak annak idején. Nagy Imre elvtárs október 4-i levelében leszögezte, hogy a párt fő irányvonalával egyetért, a párt határozatait magára nézve kötelezőnek tartja, kész azokért küzdeni, továbbá, hogy pártszerű keretek között kész önbírálatot gyakorolni azokban a kérdésekben, amelyekben valóban hibákat követett el és helytelenül lépett fel.

E két tárgy lehetővé és egyben szükségessé tette Nagy Imre elvtárs párttagsági ügyének felülvizsgálatát. A Politikai Bizottság Nagy Imre elvtárs kizárását ki-

mondó 1955. novemberi határozatot hatálytalanítja, és visszahelyezi őt párttagsági jogaiba.

Nagy Imre elvtárs párttagságának rendezése kapcsán megállapítja a Politikai Bizottság, hogy a „Nagy Imre-ügy" menetében közrejátszott szubjektivizmus káros hatásaként, egyes felmerült fontos elvi és politikai kérdések megfelelő tisztázása sem történhetett meg hosszú időn keresztül. Ezért a Politikai Bizottság szükségesnek tartja, hogy a Központi Vezetőség alkalmas formában és időpontban egyes — még kellően meg nem vitatott — kérdéseket megvitasson és tisztázzon.

Ez egyben lehetőséget fog adni Nagy Imre elvtársnak is arra, hogy korábbi fellépéseiben ténylegesen megvolt helytelen nézeteit visszavonja és levelében jelzett szándéka szerint kommunista önbírálatot gyakoroljon. Ily módon meglesz a lehetősége annak, hogy Nagy Imre elvtárs a jövőben jelentős munkásmozgalmi tapasztalatának megfelelő tevékenységet fejtsen ki a párt- és közéletben.

Amennyiben Nagy elvtárs levelének a bevezetésben említett kiegészítésére nem hajlandó, úgy a határozatnak megfelelő bíráló megállapításokat kell rá vonatkozóan tenni.

1956. október 8-án.

Ács Lajos sk.
Kádár János sk.

Feljegyzés Rákosi Mátyás részére

A jegyzetben szereplő kérdések:

1. Vezető pártfunkcionáriusok személyi tekintélye, a KV tekintélye.
2. Régi, értelmes párttagok kérdése.
3. A BM kérdése.
4. Czakó és Alapi ügyészek kérdése.
5. Egy személyes kérdésem.

1. A politikai és társadalmi munka területén, továbbá kihatása miatt, a népgazdaság kérdéseinek eredményes és gyorsabb megoldásában a fő kérdés ma — nézeteim szerint — a párt központi vezető szerveinek és a kormánynak tekintélye, pontosabban e tekintély helyreállítása, elsősorban a munkások, általában a dolgozók előtt.

A XIII. kerületben a békekölcsönjegyzés az idén elsősorban az ipari munkásság jobban képzett felső rétege (különösen a vasipari munkásság felső rétege) igen komoly ellenállásába ütközött és ezt az ellenállást az osztályöntudatra való nagyon komoly apellálással lehetett csak leküzdeni.

Ezekben a napokban a párttól ugyan elszakadt, de ellenségnek semmiképpen nem minősíthető munkások részéről éles, elkeseredett és haragos kifakadások voltak, kárbament milliókról (földalatti stb.) és a vezetők felelősségéről.

Október végén volt a kerületben egy propagandista megbeszélés kb. 320 résztvevővel. Erről később jelentették az elvtársak, hogy ott az egyik üzemi pártszervezet részéről jelen volt megbízott a vezetők felelősségét vetette fel felszólalásában — erősen megtapsolták.

Mint hallomásból tudom, ezek a dolgok sokkal rosszabb formában jelentkeznek, minisztériumi és értelmiségi pártszervezetek rendezvényein, mint például a Szabad Nép alapszervezetének taggyűlésén.

A vezető pártszervek és a kormány tekintélye, a bizalom az országot irányító szervek iránt nem választható el a dolog személyi részétől.

Farkas Mihály elvtárs az EMAG-ban (Egyesült Magyar Gépgyár. — A szerkesztő.) tartott jelölőgyűlésen volt, felszólalásában a kérdést általánosságban felvetette, nézetem szerint azonban ennél többet és részben mást is kell tenni ennek az életbevágóan fontos kérdésnek megoldása érdekében.

Azzal a ténnyel, hogy 1953 júniusában nem a KV, hanem a kormány (Nagy Imre országgyűlési beszéde) lépett először az ország elé az elkövetett hibákkal, az idén tavasszal a Rákosi-képek levételére vonatkozó, egyébként is kétes értékű határozatnak otromba keresztülvitelével, a dolog alaposan el lett rontva. Tovább rontott rajta, az egyébként kitűnő októberi KV-határozatnak az a része, mely a júniusi határozattal szembenállók elleni kíméletlen és személyre való tekintet nélküli harcról szólt. A határozatnak ez a része elvileg feltétlen helyes, azonban a kívánttal ellenkező hatást váltott ki az a tény, hogy a nagy súllyal felvetett kérdéssel egy időben nyilvánosságra hozták a Szita—Karczag—Fock társaság eltávolítását. Ezek törpék. Nem vitás eltávolításuk helyessége. Azonban ha első pillantásra furcsa is, az ő eltávolításuk szinte lángra lobbantotta ezt az ellenség által szívósan és alattomosan terjesztett hangulatot, hogy mikor és hogyan felel Gerő a gazdasági munka terén elkövetett hibákért. Különösen durva hiba volt és egyenesen az ellenség kezére játszott e kérdésben Vas Zoltánnak, a Szabad Nép által leközölt, minden önkritikát nélkülöző őszintétlen és magyarul a labdát Gerőnek átdobó cikke.

Rákosi elvtárs! Itt bátrabb és másfajta lépések szükségesek. Először is nem tartható szerintem az, hogy az MDP főtitkárának személye jobban előtérbe ne legyen állítva. Nem egészségtelen és káros személyi kultuszról van szó. Meg van annak az egészséges módja is, hogy értsék meg az emberek, hogy nem a kormány, és nem a kormányból irányítják a párt Központi Vezetőségét, hanem fordítva.

Másodszor Gerő elvtársnak valamely nyilvános fellépésében ki kell mondania egyszer azt az egy mondatot, hogy ő maga személyileg is hibázott. Ez elkerülhetetlen éppen Gerő elvtárs korábban olyan nagy, és szerintem teljesen megérdemelt tekintélyének helyreállítása érdekében — ez a párt, a párt Központi Vezetősége szempontjából különösen fontos a mai helyzetben, amikor a népgazdaság égető kérdései állnak előtérben.

Farkas Mihály felelősségének kérdése szerintem egészen más gesztust kíván meg elsősorban személyesen az ő részéről. Végül is én ismerem Farkas szerepét a súlyosan káros államvédelmi és más adminisztratív vonalon elkövetett hibák keletkezésében. Senki nálam jobban nem tudja, hogy 1949-ben és későbbi-

ekben, hányszor volt olyan helyzet, hogy a párt összérdekeit alapjában érintő kérdésekben Rákosi elvtárs pontos tájékozódás híján bizonytalanságban volt, Farkas elvtárs segítségét kérte és ő a megbízatásokat — ezt minden felelősséget vállalva kijelentésemért állítom — a párt érdekeit szem elől tévesztve, személyes indulataitól vezettetve lelkiismeretlenül és felelőtlenül végezte el. Ez egy kissé túl sokba került a pártnak.

Annyira ismernek engem az elvtársak, hogy a hízelgés nem kenyerem. Rákosi Mátyástól, az embertől elvonatkoztatva, nehezen felmérhető kárt okozott Farkas azzal, hogy Rákosi Mátyást, pártunk főtitkárát lelkiismeretlenségével — pestiesen kifejezve magam — nem egy provokatív államvédelmi ügybe beugratta.

Tovább megyek. Nem volt a szovjetunióbeli emigrációból hazatért elvtársak között még egy olyan ember, akinek túl hivatalos pártkapcsolatainkon, olyan közeli, baráti viszonyba kerültem volna, mint Farkas Mihállyal. Mégis ki kell jelentenem (eltekintve minden, Farkas Mihállyal szembeni személyes érzéseimtől), hogy a párt számára ma van egy kérdés Farkas felelősségével kapcsolatban, amit nem lehet megoldani azzal, hogy Farkas nyilvánosan kijelenti: ne vájkáljunk a múlt hibáiban. Ez igaz, helyes és szükséges. De politikailag helyesebb, ha ezt nem Farkas Mihály mondja.

Én személyileg boldog volnék, ha olyan ideológiai képzettséggel, politikai tapasztalattal és személyi képességekkel rendelkeznék, mint Farkas Mihály. Nagyon fontos volna, a párt érdekei feltétlen megkövetelik, hogy a párt ezt a nagy értéket, amit Farkas képvisel és jelenthet, erői között tudhassa a jövőben is, ha lehet még inkább, mint a múltban volt. De ez szerintem semmiképpen nem érhető el azon az úton, hogy Farkas hibáival kapcsolatban akár a Központi Vezetőség, akár maga Farkas úgy tegyenek, mintha semmi sem történt volna.

A Vas Zoltán cikkével kapcsolatban pedig — annak ellenére, hogy hetek teltek el már megjelenése óta — még mindig megfontolandónak vélem, hogy maga a PB ítélje el nyilvánosan a Szabad Népben, ugyanakkor rója meg a Szabad Nép szerkesztőségét is, azért, mert azt leközölte.

Nézetem szerint az effajta kérdések pártszerű és bátor rendezése a Központi Vezetőség tekintélyét nagymértékben és gyorsan emelné.

2. Nézetem szerint a Központi Vezetőség október 3-i határozata a régi párttagok fokozottabb erkölcsi és anyagi megbecsüléséről jó. Hibája a határozatnak mégis, hogy tulajdonképpen az elöregedett és nem a politikailag aktivizálásra képes, de most elhanyagolt, félreállított helyzetben lévő régi párttagok kérdését állítja előtérbe.

Ismert dolog, hogy azok közül a középfokú pártfunkcionáriusok közül, akik 1945—1948-as években a párt tömegmunkájának jó részét vitték, az utóbbi évek sajnálatos eseményei következtében százával elkallódtak. Hiányukat pártszervezeteink munkája erősen sínyli.

Itt nem az a legfontosabb most, hogy a pártszervezetekben kutassuk a tagság között az elkallódott, elfelejtett, régi érdemes párttagjainkat. Ez is nagyon fontos. Ezt is feltétlen meg kell tenni. De szerintem még ennél is sokkal fontosabb lenne, hogy a KV titkársága utasítsa a KV párt- és tömegszervezetek osztályát a következőkre:

Vegyék egyszerűen elő azokat a névsorokat, melyekben meg vannak nevezve mindazok, akik a felszabadulás óta eltelt évek, mint pártunk tagjai

országgyűlési képviselők
budapesti és megyei törvényhatósági bizottsági tagok,
budapesti és megyei nemzeti bizottsági tagok,
nagy gyárak ü. b. elnökei, igazgatói,
végül
központi vezetőségi tagok,
budapesti, megyei pártbizottsági tagok,
budapesti, kerületi, vidéki városi és járási titkárok
minisztériumok, közigazgatási vezető beosztottak,
rendőrségi, államvédelmi, honvéd vezető beosztottak,
tömegszervezeti vezetők voltak.

Nézzék át ezeket és hasonló névsorokat. Állapítsák meg hol vannak ezek az emberek most? Állapítsák meg az elkallódottak közül, kik azok, akik ma is alkalmasak volnának politikai, társadalmi munkában középfokú vagy akár vezető poszt betöltésére. Készüljenek ilyen értelmű javaslatok, váljanak azok határozattá és kerüljenek végrehajtásra.

Egy sor, a politikai munkában nagy tapasztalattal rendelkező, jó pártfunkcionáriust és állami funkcionáriust nyerne a párt és az állam ezen az úton, rövid idő alatt.

3. Semmi garancia nincs a BM részéről a törvényesség betartására, a felelőtlenség következtében keletkező államvédelmi ügyek megakadályozására, amíg a BM magas rangú beosztottjai lehetnek Farkas Vladimir és hozzá hasonló hibákkal, bűnnel terhelt — rossz lelkiismeretű emberek.

Ez a dolog nem tartható azért sem, mert az államvédelmi ügyeket ismerő nem kevés ember nagyon jól tudja, hogy Farkas Vladimirnál, lényegesen kisebb felelősséggel és bűnnel terhelt emberek sora 6-8-10-12 évi börtönre lettek ítélve és ülnek.

Nézetem szerint a párt érdekei főképp azért sem engedik meg, hogy ezt a terhet tovább viseljük, amit Farkas Vladimirnak a BM vonalán való további tartása jelent, mert minden ember, aki a viszonyokat ismeri, tudja, hogy Farkas Vladimir csak azért lehet még mindig a BM-ben, hogy azt ne mondjam, csak azért nem került börtönbe, mert Farkas Mihály az apja.

El kell onnan sürgősen távolítani, mégpedig úgy, hogy a BM nyomozati vonalán dolgozó vezető beosztottak előtt nyíltan meg kell mondani, hogy Farkas Vladimir milyen durva hibái, pontosabban bűnei miatt nem dolgozhat ott sem ma, sem a jövőben.

A BM-ben egyébként a lelkiismeretlenség, a korrumpáltság következtében mélyen berágódott immoralitás korántsincs még felszámolva. És nem is lesz, míg onnan talán nem nagyszámú, de még mindig ottlévő hordozóit el nem távolítja a párt, illetve a miniszter.

Szégyenlem a példát, de meg kell mondanom, hogy ez év július 22-én ismételt kérésemre azzal fizettek ki engem, hogy a karórám elveszett. Miután szabadlábra helyezve megtudtam, hogy ezrekbe kerül egy olyan óra, mint az enyém volt, egy hét múlva erélyes követelésemre megkaptam az órámat, ami egy BM-beosztott karján volt egészen addig a napig. Ott volt természetesen akkor is,

miközben nekem ismételten kijelentették, hogy nem találják, mert elveszett.

Ha ezekben a dolgokban a KV, illetve a belügyminiszter nem csinál radikálisan rendet — semmi jó nem fog belőle kijönni a jövőben sem.

4. A Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze ma Czakó. Ez a Czakó egy gyorstalpaló tanfolyam elvégzése révén lett jogász. Én 1949-ben elbocsátottam a belügyből mint gyenge munkaerőt. Ez évben jutott tudomásomra, hogy Czakó a második világháború alatt mint szakaszvezető ment ki a szovjet frontra, ott a csernigovi partizánkerületben működő magyar csapatnál szolgált, partizánkivégzésekben vett részt, őrmesterré léptették elő (nem karpaszományos volt), egy orosz nőt hozott onnan 1943-ban haza magával, ennek a nőnek a KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal) akkor letelepedési engedélyt adott ki.

Az igazságügybe bevitte már volt felettesét (egy akkori tartalékos századost), a csernigovi horthysta helyőrség volt parancsnokát is stb.

Minimálisan az a kérdés merül fel: milyen erkölcsi alapon lehet ez az ember a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze? Tudomásom szerint Czakóról, a fent leírt dolgokról huzamosabb ideje, az év eleje óta tudomással bír Farkas Mihály is.

Nyilvánvalóan ez a kérdés is nem hosszú időn belül megoldást kíván.

Ma is ügyész még az a dr. Alapi, akinek ügyészi beosztása évei alatt kifejtett működéséhez az államvédelmi provokációs ügyek egész sorozata fűződik. Ha semmi más bűne nem lett volna, mint az, amit mint ügyész az ún. Kádár-ügyben tett, akkor sem szabadna egy napig sem ügyésznek lennie. Az 1951. decemberi tárgyaláson végignézte és fedezte az ott a tárgyaláson besült hazug, provokációs tanúvallomást, az ellenem tartott vádbeszédének fő megállapítása (politikai), hogy „a Kádár különösen álnok összeesküvő volt, aki sakkozással álcázta magát", nagyon jól mutatja, hogy dr. Alapi pontosan tudta, miféle vádat képvisel ő.

De Alapi esetében még súlyosabb az, hogy mint KEB-tag, pártvonalon bíró, még ma is kommunisták felett ítél életbevágóan fontos ügyben. Többek között Alapi dr. az az ember, aki e levél keletkezése idején mint KEB-tag, szavazatával dönt afölött is, hogy egyes, az ő általa képviselt hamis vád alapján, évekig ártatlanul börtönben szenvedő kommunistákat visszavegyen-e a KEB a pártba, vagy ne?

A párt és az állam erkölcsi követelményei nem engedik meg azt, hogy dr. Alapi továbbra a KEB tagja lehessen a Magyar Dolgozók Pártjában, sem azt, hogy ügyész lehessen a Magyar Népköztársaságban. Mellékesen meg kell említenem azt is, hogy dr. Alapi a rehabilitált és a pártba visszavett elvtársakra vonatkozóan ismerősei előtt nyugodtan fejtegeti álláspontját, hogy a pártba visszavenni ezeket az elvtársakat nem volt helyes.

5. Végezetül egy személyes, de korántsem csak magán vonatkozású ügy tisztázását kérem.

Az illetékes elvtársak előtt ismert dolog, hogy én 1951 december végétől a börtönből nyílt harcot kezdtem Péter Gábor leleplezése érdekében és ugyanakkor Péter Gábor foglya voltam, aki erről természetesen perceken belül tudomást szerzett. Ennek logikus és számomra nem váratlan következményeként állatias börtönrezsimet vezetett be ellenem. Ez többek között a legszigorúbb izoláción kívül például azt is jelentette, hogy az ivóvizet, írószert megvonták tőlem és egy mesterséges rendszer segítségével éjszaka nem hagytak aludni.

Ez a fogvatartási rezsim teljesen változatlanul érvényben volt velem szemben 1951 december végétől, 1953. augusztus 10-ig, és minimális egyhítéssel 1954. április 6-ig, majd jelentősebb enyhítéssel egész szabadlábra helyezésem napjáig, 1954. július 22-ig. Meg kell jegyeznem, hogy az első enyhítést is csak úgy tudtam elérni, hogy afölötti elkeseredésemben, hogy Péter Gábor letartóztatása után több, mint 7 (hét) hónappal, napokon át nem engedtek ki mellékhelyiségre, összetörtem zárkám berendezésének egy részét.

Ugyancsak meg kell jegyeznem, hogy feleségem, éveken át volt ismételt eredménytelen kísérletezés után csak 1954. július 8-án tudta meg azt, hogy egyáltalán élek. (Gerő elvtárs fogadta őt ekkor és igen emberies módon közölte vele azt, valamint azt is, hogy új eljárás folyik ügyemben.)

Az a kérdésem, hogy ki a felelős ezért? Kinek volt az érdeke, hogy Péter Gábor letartóztatása után, mikor már nyilvánvaló volt legalább annyi az én ügyemről, hogy akörül valami általában nincs rendben (1953 januárjában), még több mint másfél éven át engem testileg, idegileg és lelkileg gyötörtessen és megaláztasson.

Azért kell ezt ily módon feltennem, mert 1953 január első hetében kihallgatott engem Farkas Mihály és Piros László, s ott az ügyek érdemi részén kívül ez a kérdés is szóba került. Négy hónappal később, 1953. május másodikán írásban beadvánnyal fordultam ugyanebben az ügyben Piros László belügyminiszterhez (erre a mai napig sem kaptam egy szó választ), 1953 szeptember második felében engedélyt kértem, hogy írhassak a Politikai Bizottsághoz, Farkas Mihály kezeihez — közölték velem, hogy nem engedélyezik! Helyzetem pedig a fent leírt módon változatlan maradt.

Megmondom: egész 1954 október végéig abban a meggyőződésben éltem, hogy mindezt a személyes indulatoitól vezetett Farkas Mihálynak köszönhetem. Ebben megerősített az, hogy Farkas a rehabilitásom utáni hónapokban szándékosan kerülte a velem való találkozást.

Most 1954 október végén legnagyobb meglepetésemre arról értesültem Farkas Mihálytól, hogy ő 1953 január elején, a hivatkozott kihallgatásom után, utasította Piros László belügyminisztert, hogy engem helyeztessen elviselhető börtönviszonyok közé.

Ez azonban nem történt meg. Gondolom, van a párt számára is bizonyos jelentősége annak: tisztázódjon, hogy ez kinek a személyes utasítására volt így, ahogy leírtam.

1954. november 12-én.

Elvtársi üdvözlettel:
Kádár János s.k.

Magyar Dolgozók Pártja
XIII. kerületi szervezete
Budapest XIII., Váci út 63—67.

Az MDP Politikai Bizottsága részére,
Rákosi Mátyás elvtárs kezeihez

Levél a Politikai Bizottsághoz

Tisztelt Politikai Bizottság!

Május 14-én Rákosi elvtárs személyes kihallgatáson fogadott. Az ott felmerült kérdésekre vonatkozó három kérésemet terjesztem az alábbiakban a tisztelt Politikai Bizottság elé:

1. Kérem tegyék lehetővé számomra, hogy személyesen adhassam elő a Központi Vezetőségnek: miért tettem fiktív vallomásokat 1951-ben durva fizikai kényszerítő eszközök alkalmazása nélkül? Továbbá kérem, hallgassanak meg ezen az összefüggésen túlmenően is, Farkas Mihály KV-tag és Farkas Vladimir volt ÁVH-törzstiszt szerepéről a felülvizsgálat alá vett bűnügyek keletkezésében.

2. Rákosi elvtárs közölte velem, hogy tervbe van véve egy javaslat, mely szerint én a Pest megyei Pártbizottság első titkára lennék. Ezzel kapcsolatban közlöm, hogy ha a Politikai Bizottság ilyen értelmű határozatot hoz, akkor én e megbízást megtisztelő feladatként vállalom, és igyekezni fogok annak képességeimtől telhető legjobb módon eleget tenni. A kérésem azonban az, hogy határozathozatal előtt — más összefüggés miatt — a PB tegye ezt a tervet még egyszer megfontolás tárgyává.

3. A múlt év nyarán — kb. 1954. július végén — Rákosi elvtárs közölte velem, hogy a PB-nek olyan döntése van, mely szerint engemet — és másokat is —, kinek ártatlansága bebizonyosodott, nemcsak a törvény előtt, hanem politikailag is teljesen rehabilitálni szándékoznak. Az a terv — mondotta Rákosi elvtárs —, hogy egy bizonyos idő alatt „körülbelül a régi munkakörbe" kerüljek vissza én is, más rehabilitált is. Én ezt a döntést megnyugvással vettem tudomásul, mert ezt a párt politikai érdekeinek és saját személyes becsületem helyreállításának szempontjából is teljesen helyesnek tartottam.

Ebben megnyugvással dolgoztam a XIII. kerület első titkáraként 1954. szeptember 9-től egészen múlt hét szombatjáig, mikor Rákosi elvtárs a Pest megyei Pártbizottsággal kapcsolatos tervet közölte velem, amit első hallásra nem tudtam hová tenni. Ha csak arról van szó, hogy a Pest megyei bizottságban erősítésre van szükség, akkort ezt célszerűbb más személlyel megoldani, mert az elég fontos XIII. kerület VB-apparátusában volna elég dolog rajtam kívül is még egy-két, a pártmunkában tapasztalattal bíró funkcionárius részére. Én magam itt már ismerem a területet, az embereket, Pest megyében pedig nem. Ezért, ha csak arról van szó, hogy itt vagy ott pártmunkásként dolgozzam, akkor a magam részéről szíveseben dolgozom a jelenlegi helyemen, mint másutt.

Politikai rehabilitációm további lépését pedig én ebben a megoldásban nem látom.

Ha a Politikai Bizottság 1954 július vége óta megváltoztatta volna azt a döntését, hogy engem politikailag is teljesen rehabilitálni kell, mert a párt politikai érdekei ezt többé nem kívánják meg, úgy kérem, hogy ezt, valamint ennek okát közöljék velem.

Végezetül szeretnék — a félreértés elkerülése céljából — néhány dolgot leszögezni. Én kommunista vagyok, nem pedig karrierista. Én akkor jöttem a mozgalomba, amikor a kommunistáknak nem állásokat osztogattak; és szereplési viszketegségben sem szenvedtem soha. Ami az állást illeti, én ma is teljesen beérem

azzal, hogy munkásként dolgozzam, mint ahogy egész életemben tettem, míg függetlenített pártmunkás nem lettem. Én ma szolgálhatom pártomat és hazámat pártmunkásként is, másképp is. De tudnom kell, hogy mi a Politikai Bizottság véleménye rólam: szükség van-e rám mint pártmunkásra, vagy nincs? Ha igen, akkor kérem ügyem ennek megfelelő rendezését.

Elhiheti a Politikai Bizottság, hogy a „Kádár-ügy"-et én nem kívántam, nem csináltam. Nehéz megértenem, hogy miért kell nekem — a történteken kívül, amiket senkinek sem kívánok — viselnem személyileg ma is a hátrányos megkülönböztetést olyan ügyért, amiről mindenki tudja, hogy abban nekem csak a szenvedő alany szerepe jutott?

Ennek a dolognak politikai vetületéről részletesen nem írok, mert azt Önök munkakörüknél fogva nálam sokkal jobban át tudják tekinteni.

1956. május 16.

Elvtársi üdvözlettel:
Kádár János

Az MDP Központi Vezetősége 1956. július 18—21. között tartott ülésén foglalkozott ismét a Rákosi főtitkársága idején elkövetett súlyos bűnökkel. Ez volt az a tanácskozás, amelyen Farkas Mihályt, aki az összes koncepciós per felügyelője volt, Rákosi megbízásából, az ellene lefolytatott vizsgálat alapján kizárták a pártból.

Az ülésen felszólalt Kádár János is, aki ebben az időben már közel állott ahhoz, hogy ne csak látszólag, hanem teljes mértékben rehabilitálják. (Beválasztották a Politikai Bizottságba.) Felszólalása hozzájárult a Farkas Mihályt kizáró határozathoz.

Farkas Mihály, a hagyatékában fellelhető írásos anyagok szerint szintén készült arra, hogy felszólal, azonban — mint írja — Mikojan, akivel e kérdésben konzultált, lebeszélte tervéről. Farkas Mihály állítólagos felszólalásra készített szövegének kivonata megjelent a *Magyar Hírlap*ban.

Kádár János felszólalását és Farkas Mihály „tervezetét" rövidítve közöljük.

Kádár János felszólalása

Az MDP Központi vezetőségének 1956. július 18—21-i ülésén

A Politikai Bizottság szervezeti javaslatával, amelyet a Központi Vezetőség már határozattá emelt, egyetértek. Egyetértek a PB beszámolójával és a határozati javaslat alapvető irányvonalával. Egyetértek azzal a jelszóval, amit, ha jól emlékszem, a tegnapi Szabad Nép adott: pártegységgel a szocialista demokrá

cia kifejlesztéséért — és azt hiszem, hogy ez a legjobb gyűjtő kifejezés az összes feladatainkra, ami a legközelebbi időben előttünk áll. Milyen helyzetben született meg a KV-nek és azt megelőzően a Politikai Bizottságnak ez az állásfoglalása? Bizonyos ellentmondás van a helyzetben, mert azt hiszem el lehet mondani, hogy az utóbbi 3 esztendő alatt a nemzetközi helyzet gyorsan és kedvezően fejlődött a szocializmus erői szempontjából, a mi ügyünk szempontjából. Ezzel bizonyos mértékben ellentétesen, belpolitikai helyzetünk az utolsó időszakban kedvezőtlen irányban fejlődött. Hasonlóképpen el kell mondanunk ugyanezt pártunk helyzetéről is... Tartózkodnék attól a kifejezéstől, hogy ez a döntés az utolsó órában született, mert ilyent nem ismerhetünk mi a mi harcunkból, de el lehet mondani, hogy igen jó órában született meg ez a döntés ahhoz, hogy további bajoknak, nehézségeknek elejét vegyük.

Kell elvtársak néhány szót szólnom a tapasztalatok miatt a régi dolgokról is. Elsősorban Rákosi elvtárs felmentéséről és a személyi kultusz elleni harc egyes kérdéseiről szeretnék röviden szólni. Az én nézetem szerint Rákosi elvtárs felmentése, helyesen talán úgy jellemezhető, hogy ezt a döntést elsősorban nem az 1953. június előtti hibák miatt kellett hozni, bár azok is súlyos kérdések. Ez a döntés elsősorban Rákosi elvtárs 1953 júniusa utáni és különösképpen a XX. kongresszus utáni nem következetes állásfoglalásai és fellépései miatt volt szükséges. Én azt hiszem, nem sértő Rákosi elvtárs személyére nézve, ha mi a dolog politikai oldalát megnevezzük úgy, ahogy van. A régi dolgokról is szeretnék valamit szólni. Különböző természetű hibák voltak az igen nagy, alapvető eredmények mellett. Mert hiszen az, hogy Rákosi elvtárs személyes irányításával pártunk vezetősége és egész párttagságunk a felszabadulás után megteremtette azt a tömegpártot, amelyik eredményesen vezette a magyar munkásosztályt, ez az alapvető, s ez egy olyan dolog, amelyre mindannyian büszkék lehetünk, s amelyre a jövő harcokban is támaszkodhatunk. A másik alapvető eredmény, hogy Rákosi elvtárs személyes irányításával vívtuk meg a harcot, számunkra elég kedvező körülmények között, de mégis nehéz harcot a munkásosztály hatalmának megteremtéséért, s ez a harc is győzelmes és sikeres volt. Én azt hiszem, a kritikus vonások pártunk Központi Vezetőségének munkájában és így Rákosi elvtárs munkájában is, a hatalom meghódításának időszakában jelentkeztek. A pártvezetés krízise — meg kell mondanom, és ezt a súlyos szót kell használnom — valójában a Rajk-per kezdeti időszakától létezik annak ellenére, hogy beszélni csak sok évvel később kezdtünk róla. Hiszen mindannyian átéltük azt a szörnyű lelkiállapotot, amikor úgy látszott és úgy hittük, hogyy a párt vezető magvában, szívében ellenség van. S azóta azt hiszem, hogy felelős emberek a vezetőségben nyugodtan nem dolgozhattak. A régi hibáknak a legfontosabbját én mégis két kérdésben látom:

Az egyik kérdés a tömegekhez való kapcsolatunk romlása, a szövetséges társadalmi rétegekhez való kapcsolatunk romlása. A másik kérdés a pártegységen keletkezett és mind súlyosabbá vált szakadás, rés, visszaesés kérdése. Ez a kettő a döntő. S azt hiszem, politikailag a jövő munkájában ezt a két kérdést állandóan figyelembe kell vennünk és tartanunk. Amikor én a szövetséges rétegekhez való viszonyról beszélek, elemezni nem akarok, de gondolok igen széles

kispolgári rétegekhez való viszonyra is. Arra gondolok, hogy a kispolgári jelző ma a hazánk közéletében visszataszító, ellenséges, megbélyegző jelző, s ez nem egészséges. Ha kispolgári nézetekről van szó, ha eszmei kérdésről van szó, eszmei kérdésben természetesen pontosnak, félreérthetetlennek, kategorikusnak és élesnek kell lenni, de ha társadalmi kategóriákhoz való viszonyunkról van szó, a kispolgári jelzőt — szerintem — megbélyegző módon kezelni helytelen a mi viszonyaink között és ártalmára van a mi ügyünknek. Én emlékszem arra, hogy a párt megteremtésének időszakában, a nagy legális párt megteremtésének időszakában és a hatalom meghódításáért vívott harcban nem a fő erőnk természetesen, de nem haszontalan segítő erőnk és támaszunk volt pl. a budapesti kispolgári rétegek progresszív, haladó ezer- és ezernyi emberének támogatása. És tekintettel arra, hogy nálunk a szocialista társadalom még nincs felépítve, természetesen nem mint fő kérdést, vagy mint fő feladatot, de én azt hiszem, a Hazafias Népfront munkájával összefüggésben igenis figyelembe kell vennünk a kispolgári rétegekhez való pozitív állásfoglalást. Ami teljesen lehetséges a marxizmus szerint, hogy a kispolgári rétegeket bevonjuk a nagy munkába, a szocialista társadalom felépítésébe a munkásosztály és a párt vezetése alatt. Gondolok én a szövetségesekhez való viszony egy-más kérdésére is. Itt tisztára csak a tapasztalat dolgáról van szó. Én azt hiszem, hogy különböző polgári és kispolgári pártok vezetői között nekünk voltak hasznos szövetséges társaink. Gondolok itt kisgazdapárti államférfiakra, pl. Tildyre vagy más hasonló elemekre. Az a mód, ahogy mi ezt a kérdést abban az időben likvidáltuk, amikor már rájuk mint szövetségesekre úgy véltük nem volt szükségünk — nem volt hasznos. Merev és szektariánus politika volt. Ezt csak a tapasztalat miatt említem, mert hiszen megtörtént dolgot itt már mi rendbe nem hozhatunk. Csak arra gondolok, hogy a mai viszonyok között is szükséges és kívánatos és a tömegekhez való viszonyunk egyik kisebb kérdéseként, de igenis számon kell tartanunk a kispolgári rétegekhez való viszonyunkat. A pártegység kérdése ennél — természetesen — százszorosan fontosabb, azután a párt és a párton kívüli munkásokhoz való viszonyunk ugyancsak százszorosan fontosabb kérdés, amivel nagyon sokat kell majd foglalkozni.

A régi hibák eredményeképpen elvtársak, az utolsó időszakban — s ezt tudjuk és meg is kell mondanunk — abnormális helyzet állott elő nem egy kérdésben. Előfordult olyasmi, ami a kommunista párt általános tekintélyét teljesen aláássa, hogy szavak és a tettek nem estek egybe. Én emlékszem arra a Hazafias Népfrontkongresszusra, amit mi kritikusan rendkívül gyakran idézünk, ahol Nagy Imrének — állítom pártellenes — fellépése is volt, azonban ott beszélt Bereczky református püspök, s amit mondott, az nagyon figyelemre méltó dolog a mi számunkra, mert Bereczky is — úgy látszik — azok közé tartozik, akik ilyen-olyan oknál fogva, legalábbis egy ideig hajlandók a mi politikánkat támogatni. S Ő azon a kongresszuson kijelentette, hogy egy kívánsága és kérése van a pártvezetéssel szemben, hogy a tettek és a szavak essenek egybe. S ez egy alapvető és jogos kívánság, a velünk szimpatizáló, nem párttagok részéről is. Másik ilyen abnormális helyzet volt és ezzel is szembe kell néznünk, hogy az utóbbi időszakban, talán leginkább az utóbbi hónapokban olyan helyzet is volt, hogy becsüle-

tes, rendes, a pártért bizonyos esetekben meghalni kész emberek és az ellenség azonos dolgot mondott. Ez abnormális helyzet volt. Ilyenkor mi a teendő?

Volt sajnos olyan tendencia is nálunk, hogy a becsületes kommunisták jogos kérdésfelvetését vertük vissza azzal, hogy ez az ellenség hangja. Az abnormális helyzetért nem azok az elvtársak a hibásak, akik a kényszerű helyzet következtében ugyanazt tették szóvá, amit az ellenség is szóvá tett. Ilyen eseteknél a dolog sorrendje nem az volt, hogy az ellenség felvetett egy kérdést és azt a becsületes kommunisták vették át, hanem a becsületes kommunisták felvetettek a párton belül jogos bírálatot, az ellenség erről tudomást szerezve és nagyszerű érzékkel megérezve, hogy itt van a kritikus és gyenge pont, támadni kell, s átvette a jelszót. Én magam is voltam úgy, hogy gondolkoztam, tényleg, hol vagyunk? Én is mondok egy bizonyos kérdést, és az Amerika Hangja ugyanazt mondja. Mit lehet itt csinálni? A kérdés megoldva nincs. Erre csak azért utalok, hogy milyen abnormális helyzetet teremtett becsületes, rendes kommunisták számára néhány visszásság, amely a pártvezetésünk gyakorlatában az utóbbi időben előfordult.

Meg kell azt is mondanom elvtársak, hogy a kommunisták egy része az utóbbi időben, az utóbbi esztendőkben súlyos erkölcsi válságba is került. Ez vonatkozik még egyes kimagasló vezető elvtársakra is. Itt különböző kérdésekről van szó. Én emlékszem egy nagyon súlyos kérdésre, amit Kovács István elvtárs tett szóvá, ahogy én tudom, 1954 tavaszán. Felvetette, hogy ő, Kovács István, aki mint ismeretes, egész életében a mozgalomban volt, az osztályellenséggel szemben, az osztálybíróság előtt mindig meg merte mondani a véleményét. A felszabadulás után mint pártunk egyik kimagasló vezetője, mint a hatalom végrehajtásának egyik vezetője, nem mindig merte megmondani a véleményét. Szerintem ez az erkölcsi válság egyik formája.

Szeretnék valamit szólni ezeknek a hibáknak a forrásáról. Teljesen helyes az a meghatározás, ami a Szovjetunió Kommunista Pártjának a formulázásában található, de amit az egész nemzetközi kommunista mozgalom magáévá tett. Hogy azok a különböző hibák, amelyek a személyi kultuszból fakadtak, ezek nem részei, elkerülhetetlen tartozékai a marxizmus—leninizmusnak, a proletárdiktatúrának, hanem éppen ellenkezőleg, azokkal szöges ellentétben lévők, olyan járulékos kísérőjelenségei voltak, amelyek alapvetően idegenek a kommunista mozgalomtól, a munkáshatalomtól, a proletárdiktatúrától, a Szovjetuniótól stb. Tehát ez nem az eszmékből, nem az elvekből, nem a rendszerből következő hiba, hanem személyi, szubjektív okokból eredő dolgok és itt szeretnék én egy kérdést megemlíteni elvtársak, aminek bizonyos aktualitása ma is van.

Az én nézetem szerint egy kommunista, egy forradalmár különlegesen nehéz próbatétel elé két helyzetben kerülhet: az egyik, amikor mint a rendszerrel szemben legkövetkezetesebben harcoló forradalmár, kommunista az ellenség osztálydiktatúrájában, a burzsoá rendben az ellenség kezébe kerül. Ez az egyik próbatétel. Súlyos próbatétel, a kommunisták, forradalmárok többsége ezt a próbatételt becsülettel megállotta. Egy része viszont nem, és elveszett a harc számára, elgyávult, vagy elárulta a munkásosztály ügyét. De ahogy én gondolkoztam a felszabadulás utáni visszásságokon, nekem az a nézetem, hogy a for-

radalmár és kommunista számára van egy, a látszat ellenére ennél még súlyosabb próbatétel, amikor a kommunista és forradalmár kezében hatalom van. Ez egy rendkívül súlyos, jellembeli próbatétel. És sajnos az utolsó évek azt tanúsítják, hogy ezt a próbatételt még olyan elvtársak sem tudták teljes sikerrel megállni, akik az osztályellenséggel szemben, az egész nép vagy az egész világ előtt tisztelt módon, bátran, hősiesen, önfeláldozóan tudtak harcolni. Én azt hiszem, érdemes ezen a kérdésen elgondolkozni elvtársak, mert megmondom, aki a hatalom birtokában — úgy értem, amikor a munkásosztály hatalmon van, amikor a munkásosztály hatalmát, államát pártunk vezeti és ennek a pártnak jelentős tényezője valaki —, ezt a próbatételt nem állta meg, akkor jelentkezhet nála az, ami még Horthy-rendszer alatt sem jelentkezhetett. Megszokja, hogy elvtelenné válik, hogy visszaél a rábízott hatalommal, elszakad a néptől, véleményét nem meri kifejezésre juttatni, megtorolja a vele szemben alkalmazott bírálatot és hízelgéssel próbálja pozícióját szilárdítani akár a pártban, akár az államhatalomban. Erre elég példa van, én részletezni nem akarok. De ha a párt munkájában, jogosan, tényleg egy új szakaszt akarunk kezdeni, ezt rendkívül fontos kérdésnek tartom és ajánlom, hgoy a KV és minden pártszerv a jellemi kérdést vegye nagyon szigorúan a kommunistáktól, mert ha ezt nem veszi szigorúan, súlyos hibák fognak történni.

Van egy harmadik próbatétel is, ez szerencsére nem tömeges jelenség volt és remélhetjük, hogy soha nem is lesz, de egy kérdésre válaszolva ezt is meg akarom említeni. Nekem is szemrehányólag szóvá tették, hogy a börtönben miért tettem fizikai kényszer nélkül valótlan vallomást? Megmondom elvtársak, van egy harmadik próbatétel is, amikor az ember a saját pártjával, saját államhatalmával kerül szembe, amely őt ellenségnek nevezi. Hát erre én csak azt tudom mondani elvtársak, hogy ez a legrosszabb próbatétel, s ezt a legnehezebb megállni. De ez nem lényeges kérdés. A másodikra szerettem volna a KV figyelmét felhívni.

Egyenesen és nyíltan szeretnék arra a ki nem mondott kérdésre is válaszolni, hogy Rákosi elvtárs felmentése az adott helyzetben nyereség vagy veszteség a párt számára? Én úgy vallom és szükségesnek tartom így vallani, mert az utóbbi időszakban magam kritikusan álltam szemben Rákosi elvtárs nem egy fontos döntésével, hogy pártunk számára veszteség ez a döntés, Rákosi elvtárs felmentése. Ez azonban, ahogy már kifejtettem, nem most dőlt el, hanem 1953 és a mostani időszak között, s itt arról van szó, hogy a KV levonja a szükséges politikai következtetést és meghozza azt a döntést, amely az adott helyzetben elkerülhetetlen. Miért mondom én, hogy veszteség? Elvtársak, Rákosi elvtársat nem kell bemutatni és én emberileg soha sem sértettem meg őt olyan feltételezéssel, hogy bármit is tett volna, tudatosan, ártalmára a párt, a nép vagy a munkásosztály ügyének. Ezt én teljesen kizárt dolognak tartom Rákosi elvtárs részéről. Itt valószínűleg olyan hibáról van szó, amit az SZKP Sztálin elvtárs egyes hibáival kapcsolatban is megállapított, hogy itt egy olyan tragikus helyzet van, hogy nem helyes dolgokat, nem helyes döntéseket hozott és tett, abban a hiszemben, hogy azok helyesek és a köz érdekét szolgálják. Itt van az egyéni tragédia. Pártunk számára a politikai veszteség ott van, hogy pártunk olyan kimagasló vezetője,

aki csak hasonlítható is lett volna Rákosi elvtárshoz, évtizedek óta nem volt és bizony mondjuk meg, hogy nem is lesz egy jó ideig. S ez veszteség, a párt számára. Mégis, a döntés szükséges, mert az erkölcsi-politikai érték nagyon megfogyatkozott az utóbbi két esztendőben és olyan helyzet állott elő, hogy szerintem, ha ez így tovább megy, teljesen tönkre megy, viszont a döntés következtében, mint ahogy már az első visszhang is mutatja, megmaradhat és bizonyos mértékben növekedhet is a párt számára. Mert az a becsületes, nyílt, egyenes állásfoglalás és magatartás, amit Rákosi elvtárs ebben a súlyos pártkérdésben tanúsított, máris kedvező hatást váltott ki a mi tömegeinkből. És erre a mi pártunknak szüksége van, erre az erkölcsi és politikai tőkére.

Szeretnék néhány szót szólni az osztályellenség reményeiről is. Osztályellenségnek értem az imperialista vezető köröket és az itt, nálunk levő osztályellenséget is egységesen. Az osztályellenség egyik reménye, hogy a XX. kongresszus vonala nem fog érvényesülni nálunk, hogy a mi pártunk erői a belső ellentétek következtében semlegesítik egymást és a párt nem vezetni, hanem vergődni fog és a párt tekintélye nem növekedni, hanem csökkenni fog. Ez az egyik reménysége és minden lehetséges eszközt megragad arra, hogy ilyen állapotban tartsa a pártot. A másik reménysége az ellenségnek, hogyha mégis megindul a XX. kongresszus elveinek érvényre juttatása a pártban, akkor valamilyen irányú túlzással vagy elcsúszással olyan liberális vonásokat fog felvenni a pártvezetőség és a kormány munkája, amely bizonyos restaurációs törekvéseket juttat levegőhöz és az erőviszonyokat bizonyos mértékig a burzsoázia számára próbálja eltolni. Ezek az ő reménységeik. Reményük fűződik ahhoz is, hogy az egyes kommunista pártokat és közöttük elsőként emlegetik a Magyar Dolgozók Pártját, valami módon leszakítják, vagy legalábbis eltávolítják a kommunista és munkáspártok internacionalista testvéri közösségétől és egységétől. Ezek az ő reményeik. De az osztályellenesség igazi félelme az, hogy a XX. kongresszus vonalát mi hiba nélkül valóra váltjuk. Mert az ellenség azt pontosan tudja, ha a nem kívánatos, negatív vonásokat kiküszöböljük a párt tevékenységéből és az állami tevékenységből, ami a fő és kizárólagos érve volt a burzsoáziának, akkor politikailag ebben az országban egyszer s mindenkorra menthetetlenül meg van verve. Az ellenségnek is van annyi esze. Láttam egy cikket egy angol burzsoá lapban, ahol foglalkoztak Liszenko elvtárs lemondásával akadémiai tisztségéről. A szokásos köpködés nélkül, mély aggodalommal eltöltött cikket írtak. Azt magyarázták, hogy ők nagyon jól ismerik a Szovjetunió biológusait — mert éppen a biológusokról volt szó — és az a nézetük, hogy most, miután Liszenko lemondott, s különböző korlátai elesnek a tudományos kutatásnak, nekik az angol biológusoknak van mitől félniök és most reális a veszély, hogy a szovjet biológusok őket, rövid néhány év alatt komoly kutató munkában messze el fogják hagyni. Én nem akarom a cikk részleteit tárgyalni, miben van igazuk, miben nincs, de a burzsoázia legkomolyabb vezetői félnek attól, hogy a XX. kongresszus irányvonala az egész nemzetközi kommunista mozgalomban érvényre jut, mert az rájuk rendkívül hátrányos.

A jelenlegi helyzetet szerintem úgy kell felfogni, hogy nekünk is tudni kell, hogy ez teljesen érvényre fog jutni, s ezt az átmeneti zavart, krízist, nehézséget, ami

most van és ami az előrehaladást gátolja, ezt mi le fogjuk küzdeni gyorsan és sikerrel. S akkor majd nem a burzsoázia reményeit, hanem a félelmeit fogjuk valóra váltani Magyarországon is.

Az első feladat: megteremteni és védelmezni a pártegységet. A megteremtés szót használom elvtársak, mert ahhoz, hogy védelmezzünk valamit, annak léteznie kell. S megmondom őszintén, amikor négy hónappal ezelőtt kiadta a Politikai Bizottság a jelszót, hogy védelmezzük a pártegységet, akkor olyasvalaminek a védelmezésére hívott fel bennünket, ami a valóságban csökevényesen volt csak meg... A Hazafias Népfrontban összefogni szándékolt demokratikus népi egységet is ezután kell megteremteni. Ehhez persze óriási segítség és biztató kezdet, hogy a Politikai Bizottságunk referátumát — lehet mondani — osztatlan, egyértelmű helyesléssel fogadta a közvélemény. Tehát az elvi alap megvan, de még további tárgyalás, vita és nagyon sok türelmes, felvilágosító munka kell.

Itt meg akarom említeni a következőt. Ezekben a vitákban gyakran elhangzott a közbeeső hónapokban olyan meghatározás, hogy Rákosi elvtárs nem akar előre menni, a PB akar. Vagy olyasmi: a PB nem akar előre menni, a KV akar előremenni. Vagy azt mondják: a KV nem akar előre menni, a tagság előre akar menni. Az ilyesfajta meghatározások a valóságnak sohasem feleltek meg, s elvtelenek, helytelenek voltak. A valóságban a választóvonal — ha ilyesmiről lehet beszélni az nem vízszintes, hanem függőleges volt. Ezt azért szeretném aláhúzni, mert kijelentem elvtársak, hogy a PB és a KV eddigi vitája azt bizonyítja, hogy itt már semmiféle választóvonal nincs, az egységet illetően. De az alsó pártszervekben még van, elvtársak. Az utóbbi hónapok tapasztalata alapján, különösen a kulákkérdés rendezése tekintetében a legalsóbb, legkisebb falusi szervezeteinkben is vannak, akik a párt vonalát vinni akarják, s vannak, akik szektariánus, rossz nézetek miatt, megszokott rossz munkamódszerek miatt, szemben állnak azzal az irányvonallal, hogy a XX. kongresszus irányelveit valósítsuk meg... Ha azt mondjuk nekik megint, pártellenesek vagytok, akkor megint nem fogják megérteni, mit akarunk tőlük. Hisz ezek gyakran a legrégebbi, még az 1919-es elvtársak, akik egész életükben becsületesen kitartottak a párt ügye mellett.

Meg kell mondanom elvtársak, a KV helyzete nem lesz könnyű a jövőben sem. Először is, óriási feladatok várnak a KV-re. Mi egy időben — szerintem nem helyesen — örömmel konstatáltuk, hogy a pártviták nem terjedtek ki a széles munkástömegekre. Ez nem mindig pozitív dolgot jelentett. A munkástömegeknek igen súlyos problémáik vannak, vannak bíráló észrevételeik a pártvezetéssel, az államvezetéssel szemben. Ne becsüljük le, ha a munkások tömegesen lázadoznak, mert a nehézipari üzemek többségében két-háromhetes a munkanélküliség, végül 24-36-48 órás durchmars jön. Bizonyos munkáskategóriáknál a szó szoros értelmében szociális feszültség van, amivel nagyon komolyan kell foglalkozni és bizonyos dolgokat rendbe kell majd hozni. De nem könnyű a KV feladata és munkája amiatt sem, mert az igény a vezetéssel szemben rendkívül megnövekedett. Egyetértek azzal az elvtárssal, aki azt mondta, hogy nagyon sokat fejlődtek az emberek. Megtanulták kritikus szemmel nézni az összes intézkedéseket és észreveszik a hibákat. Nagyon nagy az igény most a vezetéssel szemben. Az én véleményem szerint a pártegység megteremtése mellett fel kell számolni

egy rendkívül súlyos hiányosságot. Kedves elvtársak, őszintén kell beszélni. Amióta viták vannak a KV-ben, mondjuk az utóbbi 4 hónapban, azóta az államapparátus gyakran igen magas vezető funkcionáriusai is a kivárás álláspontjára helyezkedtek. Lehetőleg nem döntenek, nem intézkednek egyes nagyon fontos dologban „... hát majd megnézzük, hogy mi lesz, mindenesetre jobb várni, mint valamit csinálni, ami miatt majd engem elő fognak venni". És ez a magatartás lejjebb húzódik, ezt még komplikálta most a területrendezéssel kapcsolatos kérdés és sajnos az államapparátusban egy ilyen kiváró, tunya, nem cselekvő, passzív magatartás lett úrrá. Meg kell ezt is mondani. És ennek a felszámolása a KV mostani fellépése következtében nagyon gyorsan meg kell, hogy induljon. Újra rá kell az embereket szoktatni, hogy igenis dönteniök kell és felelősen kell dönteni. A határozattal kapcsolatban is egy-két kérdést kell felvetnem. Nézetem szerint szükséges, hogy az elmúlt hónapok pártvitáját megfelelően értékeljük a határozatban. Ami a pártszervezetekben folyt vitát illeti, ott nincs semmiféle nézeteltérés az értékelésben. Ezt a PB ismételten pozitívan értékelte. Van bizonyos árnyalati eltérés a Petőfi-körben folyó vitát illetően. És szerintem fontos, részben az ifjúság egyes részeihez és részben az értelmiségiekhez való viszonyunk miatt, hogy ezt helyesen értékeljük. Ehhez csak azt szeretném mondani és szeretném, ha ez a határozatba valami módon bekerülhetne, ha egyetért vele a Központi Vezetőség, hogy a vita alapvetően pozitív volt, amelyet részben becsületes ingadozók oldaláról tanúsított helytelen, részben pártellenes elemek oldaláról jött ellenséges fellépések, nem kívánatos, káros jelenségei kísértek.

A Petőfi-körben folyt vita káros eltorzulásában jelentős szerepet játszott az olyan típusú emberek káros fellépése, amelyet személyileg Farkas Mihály testesített meg. Súlyos számlája volt a régi hiba miatt, arról nem adott számot, nem vonták felelősségre és a régi számláját egy új, másféle hibával igyekezett valahogy ledolgozni. Később azután mikor megint változott a helyzet, akkor megint álláspontot változtatott. Ezt nem lehet így csinálni elvtársak. És a mi számunkra pártunk nehézségeiből az egyik következtetés, ha felismertünk egy hibát, járjunk annak a gyökeréig, elvileg megvizsgálva, politikailag és számoljunk fel vele teljesen.

Na, most Nagy Imrénél is. Nem szabad olyan döntéseket hozni, vagy olyan agitációt vinnünk nyilvánosan a sajtóba, hogy mi magunk segítsük elő, hogy egy valamiféle ellenzéki vagy ellenséges tömörülés létesüljön Nagy Imre körül. Erre nagyon kell vigyázni. Nekem személyesen az a nézetem, hogy a múlt évi kizárás helytelen volt. Nem azért, mintha önmagában hibás nézeteinek a vissza nem vonása miatt ezt nem érdemelte volna meg, de a politikai meggondolás miatt helyesebb lett volna akkor ezt a dolgot nem élezni tovább. Szóval itt csak azt akarom mondani, hogy mi magunk ne teremtsünk olyan helyzetet, olyan csoportosulásokat, amelyeknek mi más úton-móson elejét tudjuk venni, fel tudjuk számolni. A határozati javaslattal kapcsolatban nekem az volna az indítványom, hogy politikailag helyes volna, ha mindazokat a központi vezetőségi tagokat, akik ellen alaptalanul bűnpereket folytattunk, megneveznénk ebben a határozatban mint rehabilitáltakat. Tovább én nem mennék. De ez szükséges, mert vannak

kézenfekvő dolgok. A most kooptáltaknál a dolog világos, ott a párt ország-világ előtt deklarálta, hogy rehabilitálta őket. De a nem kooptált volt központi vezetőségi tagoknál a kérdés nem ilyen egyszerű és ez foglalkoztatja a közvéleményt...

A jugoszláv kérdéssel kapcsolatos állásfoglalást a beszámolóban és a javaslatban is, én helyeslem, nagyon fontos kérdésnek tartom. Itt azonban szeretnék én felvetni egy másik problémát. Tényleg kívánatos, hogy az államközi viszonyon túl rendes, testvéri, elvtársi viszony létesüljön a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége és a Magyar Dolgozók Pártja között. Ez azonban nem zárja ki, hogy most vannak és a jövőben is valószínűleg igen komoly kérdésekben nézeteltéréseink lesznek. Pl. a következő: tisztelet és becsület a jugoszláv elvtársaknak azokért a pozitív érdemeikért, amelyek letagadhatatlanok a személyi kultusz káros kinövései elleni harcban. Ezért tényleg mély tisztelet, megbecsülés illeti őket. De ahogy ők „keleti" és „nyugati" országok kapcsolatairól beszélnek, valahogy az ember fülét sérti. Tehát országok ilyesfajta csoportosítása, értékelése — ami úgy látszik, a Jugoszláv Kommunisták Szövetségénél ma is uralkodó nézet — hogy az országokat keleti, nyugati, északi és déli megkülönböztetéssel kezelik és nem mint szocialista és kapitalista országokat, ezzel én például nem értek egyet és azt hiszem, a mi pártunkban nevelkedett marxisták közül nagyon kevés érthet ezzel egyet. És itt jön az a kérdés, hogy a mi számunkra a Szovjetunió nem „keleti" ország. A mi népünk, a mi államunk számára a Szovjetunió — itt nem akarok agitációt folytatni, mindenki tudja, hogy ennél többet jelent. Nálunk a legkritikusabb értelmiségi emberek, akiknek mit tudom én miféle nemzeti vagy nacionalista nézetei vannak, elismerik, hogy az ősi német elnyomás elleni segítségben, aztán a felszabadulásnak abban a tényében, hogy a magyar dolgozóknak, minden egyes embernek az életét mentette meg a felszabadító Szovjetunió, hálával és elismeréssel adózunk iránta. Hát ez egy alapvetően más viszony a Szovjetunió iránt, minthogy tőlünk keletre van és ilyen kérdésben mi a jugoszláv elvtársakkal vitatkozni fogunk. És ha az alapvető normalizálás megvan a két párt közötti viszonyban, akkor mi, ha lehet és mód van rá, nyíltan fogunk vitatkozni.

Helyes például a kommunista pártok egymás közötti viszonyának értékelése, hogy a pártok egyenjogúak és egyenrangúak, hogy egy párt nem avatkozik bele más párt belső ügyeibe. Ez lehet helyes és jogos követelmény. De hogy a példa tekintetében, a tanulás tekintetében, a nemzetközi politikában való orientálás tekintetében mi a Szovjetunió Kommunista Pártját egyenrangúként minősítjük bármilyen más kimagasló testvéri párttal is, az egyszerűen nem lehetséges. A valóságban a Szovjetunió Kommunista Pártja volt az, amelyik a történelem korábbi szakaszában Lenint adta a nemzetközi munkásmozgalomnak és az emberiségnek, és amelyik a legutolsó időszakban az egész emberiség sorsát befolyásoló olyan döntéseket hozott, mint a XX. kongresszus. Mi nem tekinthetjük csak úgy, mint egyik testvéri pártot a Szovjetunió Kommunista Pártját, hanem úgy tekinthetjük, és fogjuk a jövőben is, mint amely elvi, ideológiai, politikai kérdésben és a segítség számos más formájában olyasmit nyújt a mi pártunknak, ami nélkül a mi pártunk nem lett volna képes az eddigi eredményeket sem elérni. És a jövőbeni munkánkban is az egyik reménységünk, hogy ezt a támogatást, útmutatást élvezni fogjuk a Szovjetunió Kommunista Pártja részéről.

Befejezem elvtársak, elnézést, ha egy kicsit hosszúra nyúlt. Kicsit furcsa, a pártban nem is szokás, szakszervezeti taggyűlésen azt hiszem igen, hogy megköszönik a bizalmat azok, akiket megválasztottak. De mégis, erről is kell szólni. Amikor a megválasztás után mi, a Politikai Bizottság új tagjai ide bejöttünk, akkor Vas elvtárs ült szemben és egy tőle gyakran eredő szellemes megjegyzéssel fogadott, mondván: „mennyi új arc a Politikai Bizottságban". Hirtelen utánagondoltam és rájöttem, hogy a PB-be beválasztott 4 új tag közül már mindegyik volt PB-tag korábban. Tehát azt hiszem elvtársak, hogy nagyon bemutatkozni nem szükséges egymásnak és engedjék meg, hogy a magam nevében megmondjam, hogy ez a megtiszteltető bizalom súlyos kötelezettség az én számomra, és azt hiszem, a többi elvtárs számára is. Ismerve a helyzetet és tudva, hogy milyen munka vár rám, megmondom, hogy az elvtársak támogatása és megfelelő elvtársi viszony nélkül nem végezhetem el. Kölcsönös bizalom, elvtársi viszony alatt értve, hogy a kifogást szemtől szembe, bocsánat a népies kiszólásért, „szembe rózsám, ha szeretsz" — mert ha ezt nem tudjuk érvényesíteni, legalább a legfőbb pártvezetésnél, a Központi Vezetőségben, nem fogunk tudni rendesen dolgozni és megint az intrika, szóbeszéd, fecsegés, kombináció fog tovább menni. Ennek radikálisan véget kell vetni.

Az én véleményem az, hogy a kommunisták egymás közötti viszonyát az dönti el, minek alapján és hogyan ítéljük meg egymást? Lehet, hogy nem tetszik nekem az, hogy Házinak bajusza van, Pirosnak nincs bajusza. De nem az a döntő, hogy az egyiknek kissé élesebb a hangja, a másik halkan beszél. Ne így ítéljük meg egymást. Úgy ítéljük meg egymást, hogy becsületes kommunistának tartom, tisztességes embernek? Igen. Közös feladatra vállalkoztunk? Igen! Akkor ma haragudjak rá, ha valami rosszat csinál és legyen erőm holnap tisztelni őt, ha valami jót csinál. És ha ez lesz a viszonyunk egymáshoz, rendesen fogunk dolgozni. Én bízom a politikai vonal valóra váltásában.

Farkas Mihály a tragédiákról

Részletek egy el nem mondott beszédből

Mindannyian tudjuk, hogy pártunk a Központi Vezetőség mai ülésétől joggal elvárja, hogy végre fényt derítsen a teljes igazságra, azokkal a súlyos törvénytelenségekkel kapcsolatban, amelyek Rajk és más elvtársak tragikus halálához, Kádár és más elvtársak bebörtönzéséhez vezettek.

A párt joggal elvárja és tudni akarja, hogy hogyan történhettek meg ezek a szégyenteljes esetek, és milyen okok idézték azokat elő.

A párt joggal elvárja, hogy mindazok a vezetők, akiket felelősség terhel, kommunistához méltó bátorsággal, őszinte és mély önbírálattal hibáikat — akármilyen súlyosak is azok —, a párt előtt becsületesen beismerik...

Az Államvédelmi Hatóság munkájának pártellenőrzése 1948 augusztusától Rákosi elvtárshoz tartozott egészen 1953 júniusáig, tehát majdnem öt éven át. Kádár elvtárs letartóztatása után Rákosi elvtárs saját javaslatára az ÁVH állami vonalon való irányításával is Rákosi elvtárs lett megbízva.

Miután pártszerű ellenőrzés nem volt biztosítva, az ÁVH-n belül nagyon egészségtelen helyzet alakult ki. Egy sor helytelen és rothadt nézet kapott lábra az ÁVH-n belül. Az volt a véleményük, hogy ők a legjobbak, náluk jobb nincs, náluk csak megbízható, régi illegális kommunisták dolgoznak, ezzel szemben a pártközpont és az államapparátus tele van megbízhatatlan elemekkel. Kivonták magukat minden ellenőrzés alól és veszedelmes avantgárdizmus terjedt el náluk. Minden túlzás nélkül el lehet mondani, hogy az Államvédelmi Hatóság állam volt az államban. Nem tűrt el semmiféle kritikát. Látva, elvtársak, hogy milyen visszataszító törvénysértésekhez vezetett mindez, feltétlen szóvá kell tennem, hogy mindez ellen magam sem harcoltam kellő eréllyel. Elnézés, liberalizmus volt nálam is tapasztalható ezekkel az ÁVH munkájában megnyilatkozó súlyos hibákkal szemben. Meg kell mondanom azt is, hogy én Péter Gáborban bíztam és az ő személyében garanciát láttam abban, hogy az Államvédelmi Hatóságon a munka megnyugtató irányban fog fejlődni. Sajnos nem így történt... a titkárság és a Politikai Bizottság mellett létrejött az államvédelmi ügyek intézésére egy háromtagú bizottság (trojka), Rákosi, Gerő, Farkas. Ez a trojka a Rajk-ügy alatt kezdett dolgozni. Ez a bizottság időről időre kibővült a Politikai Bizottság egyes tagjaival. Ezt a bizottságot a Politikai Bizottság küldte ki Rákosi elvtárs javaslatára. Ennek a bizottságnak nagyon nagy jogai voltak. Nyomozást indíthatott, őrizetbevételeket foganatosíthatott. Ez a bizottság időről időre informálta a titkárságot, a Politikai Bizottságot a letartóztatási ügyekről, de meg kell mondani azt is, hogy az esetek többségében ez az információ utólagos volt. Ennek a hármas bizottságnak szükségességét azzal indokoltuk, hogy legyen a pártnak egy szűk bizottsága, amely szükség esetén, ha ezt a párt érdekei megkívánják, azonnal dönteni tudjon fontos államvédelmi ügyekben... Most vitatják, hogy volt-e trojka vagy sem. Igenis volt, elvtársak. Nemegyszer össze is ült és döntéseket is hozott.

Hogyan indult el Rajk elvtárs tragédiája?... Először Szőnyi Tibor tett vallomást arról, hogy Rajk amerikai kém és az ő felső kapcsolata. Hogy került erre sor? Szőnyi letartóztatása után Rákosi elvtárstól megbízatást kaptam arra, hogy menjek az ÁVH-ra és hallgassam ki Szőnyi Tibort... Emlékezzenek vissza elvtársak, hogy tavaly június 8-án zárt központi vezetőségi ülés volt, amelyen Rákosi elvtárs felolvasta a Politikai Bizottság zárójelentését a rehabilitációról. Ebben a zárójelentésben többek között, miután szóvá teszi, hogy Szőnyi már Rajkra azt vallotta, hogy amerikai kém és az ő felső kapcsolata, elküldött engem, hogy Szőnyit hallgassam ki és most szó szerint idézem azt, amit Rákosi elvtárs ezzel összefüggésben akkor mondott:

„Külön felhívtam a figyelmét (azaz az én figyelmem), hogy Rajk és Péter Gábor között rossz volt a viszony és nem tartottam kizártnak, hogy a vallomásban Péter Gábor keze is benne van. Hivatkoztam olyan esetekre, amikor lefogott kémek vagy provokátorok rendes elvtársakat is gyanúba kevertek."

Megfelel-e ez az állítás a tényeknek, az igazságnak?

Nem, elvtársak, ez nem felel meg a tényeknek és így az igazságnak sem... 1955 május elején Rákosi elvtárs magához kéretett és többek között közölte velem, hogy júniusban a rehabilitáció kérdését a Központi Vezetőség elé viszik. Arra kért, hogy adjak egy írásos nyilatkozatot, amelyben lényegében az lett volna, amit ő a Politikai Bizottság beszámolójában elmondott és amit én fentebb idéztem. A beszélgetésnél rögtön megmondtam Rákosi elvtársnak, hogy amit ő mond, nem felel meg a tényeknek, és ezért ilyen nyilatkozatot én Rákosi elvtársnak nem tudok adni. Rákosi elvtárs tőlem se szóban, se írásban ilyen nyilatkozatot nem is kapott. De miért nem felel meg Rákosi elvtárs állítása a valóságnak? Azért, mert amikor ő engem Szőnyihez küldött állítólag azzal, hogy vizsgáljam felül Szőnyi Rajkra vonatkozó vallomásának valódiságát, Szőnyinek még olyan vallomása nem volt, amelyben ő Rajkot amerikai kémnek és felső kapcsolatának nyilvánította volna ki. Ezért Rákosi elvtárs olyan instrukciót, amelyről ő szólott, nekem nem is adhatott.

De igenis adott más irányú instrukciót. Instrukciója körülbelüli tartalma a következő volt. Menj az ÁVH-ra, mondotta és hallgasd ki Szőnyit, mondd meg neki, hogy tagadásának sok értelme nincs, vallja be végül, hogy amerikai kém és közölje azt is, hogy ki volt itthon a felső kapcsolata. Ezzel a feladattal küldött engem Rákosi elvtárs Szőnyi kihallgatására.

Szőnyi e kihallgatás közben vetette fel először Rajk nevét és nem előbb. Amikor Szőnyi Rajkot — anélkül, hogy én Rajk nevét említettem volna vagy Rajkra célzást tettem volna — mint amerikai kémet és saját felső kapcsolatát nevezte meg, én erre neki a következőket mondottam. Idézek elvtársak szó szerint a bizottságnál elfekvő kihallgatási jegyzőkönyvből:

„Ide figyeljen Szőnyi — mondottam —, mi ismerjük a trockisták és amerikai kémek trükkjeit, akik még az utolsó lehetőséget is felhasználják arra, hogy a pártot bomlasszák. Ne higgye, hogy erre rálépünk, mint légy a mézre..." Szőnyi ennek ellenére vallomását fenntartotta és megismételte. Most azt mondják, hogy Szőnyit kihallgatás előtt bántalmazták. Én erről nem tudok, nekem akkor senki semmiféle közlést nem tett. Visszajövet, jelentettem a trojkának a kihallgatás eredményeit. Szőnyi vallomása mindannyiunkat meglepett. Mi Szőnyi vallomását nem tartottuk elegendőnek ahhoz, hogy Rajk elvtárs ellen intézkedést foganatosítsunk. Szőnyi vallomása után jött a Berija-banda provokációja. 1949 májusában a Csehszlovák Kommunista Párt kongresszusán, amelyben pártunk képviseletében részt vettem, Bjelkin szovjet államvédelmi altábornagy közölte velem, hogy ő most Moszkvából jön, ott megnézték Rajk ügyét — ez már Szőnyi vallomása után volt — és az ő információjuk szerint Rajk egy Genfben székelő európai trockista szervnek, amely együtt dolgozik az amerikai hírszerző szervekkel, a magyar rezidense. Kért engem, hogy visszajövet azonnal jelentsem Rákosi elvtársnak. Bjelkin e közlése és Szőnyi vallomásának fenntartása eredményezte Rajk elvtárs letartóztatását. Ahogy megjöttem Prágából, még aznap felkerestem Rákosi elvtársat Aligán és Péter Gábor jelenlétében átadtam Bjelkin üzenetét.

Már Aligán kialakult az a véleménye, hogy másnapra össze kell hívatni a trojkát és dönteni kell Rajk őrizetbe vétele kérdésében. Ez másnap meg is történt.

Rajk letartóztatása után érkezett Moszkvából a Brankov vallomásáról szóló jegyzőkönyv. Brankov e vallomásában súlyosan terhelő vallomást tesz Rajkra és azt állítja, hogy Rajk a jugoszlávok beszervezett ügynöke volt. Az egész jugoszláv koncepció, a Tito-ellenes vonal, Brankovval jött Moszkvából.

Rajk elvtárs letartóztatása utáni kihallgatásai, amelyet az ÁVH folytatott, eredményt nem hoztak. Rákosi elvtárs a kialakult helyzettel nagyon elégedetlen volt. Elküldött engem és Kádár elvtársat is az ÁVH-ra, hogy hallgassuk ki Rajkot. Rákosi elvtárs személyesen nekem elmenetelem előtt körülbelül a következőket mondta: véget kell vetni ennek a huza-vonának. Menj az ÁVH-ra, hallgassátok ott ki Rajkot, és reggelre, mondotta, legyen már végre eredmény. Több szempontot adott arra, hogy hogyan és mire hallgassuk ki Rajkot.

Rajk elvtársat Kádár és én hallgattuk ki. Rajk tagadta, hogy ő ellenség vagy amerikai kém lenne. Hangoztatta, hogy ő a párt hű harcosa. Mi Kádár elvtárssal Rajk vallatását abbahagytuk és átmentünk egy másik szobába. A kihallgatást Péter Gábor és Szűcs államvédelmi ezredes folytatták tovább. Miután Rajk elvtárs nem tett beismerő vallomást, Péter Gábor utasítást adott, hogy Rajkot verjék meg. A verésre Péter Gábornak engedélye volt Rákosi elvtárstól. Mi ott a helyszínen, Kádár elvtárs és én, mindketten hozzájárultunk a veréshez. Rajk elvtárs ügyével kapcsolatosan itt terhel engem a legnagyobb felelősség. Én Rajk elvtárs tagadásában nem azt láttam, hogy ártatlan, hanem hogy annyira elvetemült ellensége népünknek, hogy nem akarja felfedni kémkapcsolatát és konok tagadásával bűnösségét csak takarni akarja. Sajnos, ilyen értelemben értékeltük Rajk magatartását aznap éjjel Kádár elvtárssal együtt. A verés után Rajk rövid vallomást tett, amelyben beismeri, hogy a munkásmozgalom ellensége. Én ezt a vallomást kora reggel Rákosi elvtárs lakására elvittem és részletesen beszámoltam neki arról is, hogy milyen körülmények között született meg ez a vallomás... Sajnos, úgy én, mint Kádár elvtárs, aki tudvalevőleg akkor belügyminiszter is volt és akihez hozzátartozott az Államvédelmi Hatóság munkájának vezetése is, engedélyt adtunk ahhoz, hogy Rajk elvtársat megverjék. Miért járultam én ehhez hozzá? Azért elvtársak, mert én akkor Rajkot már ellenségnek tekintettem, és másrészt, mert egyetértettem azzal a véleménnyel, amit Rákosi elvtárs képviselt, amikor a verés szükségességét hangoztatta, amikor is azt mondotta, hogy a Horthy-rendőrség a kommunisták kihallgatását azzal kezdte, hogy agybafőbe verte a kommunistákat, és mi most kesztyűs kézzel bánunk az ellenséggel, ami helytelen. A verés az ÁVH-nál szükséges eszköz, mondotta Rákosi elvtárs és élni kell vele. Én akkor Rákosi elvtársnak ezt a véleményét teljes mértékben helyeseltem és ezért ennek következtében volt idő, amikor én is megengedtem más esetben verést. Világos, elvtársak, hogy ez súlyos hiba volt!

A bizottság egyik ülésén az elvtársak azt kérdezték tőlem, hogy miért nem mondtad el a Politikai Bizottságban, hogy Rajkot megverték, hogy Rajk tagadott, és hangoztatta ártatlanságát. Ha ezt szóvá tetted volna — mondották az elvtársak —, lehet, hogy Rajkot meg tudtuk volna menteni. Erre, elvtársak, csak azt

válaszolhatom, hogy én Rákosi elvtársat részletesen tájékoztattam és én akkor Rajkot ellenségnek tekintettem. Ha ezt a kérdést feltesszük ma Kádár vagy Rákosi elvtársnak, mert ők sem szóltak erről sehol, valószínű, hogy hasonló értelmű választ adnak mint én. Elég szomorú elvtársak, hogy ez így történt.

Igaz-e, hogy én többször megfordultam az ÁVH-nál és instruáltam az ÁVH nyomozóit? Igen, igaz. De saját kezdeményezésemre tettem-e ezt vagy a párt megbízásával? Én amikor az ÁVH-ra mentem nyomozók instruálására, úgy ezt minden esetben a párt, Rákosi elvtárs megbízásából tettem...

Miután azok a speciális szovjet tanácsadók, akiket a Rajk-ügy kivizsgálására kértünk, megjöttek, nekem többé aktív szerepem a Rajk-ügyben már nem volt. Rákosi elvtárs a Rajk-ügy nyomozását Péter Gábor és a szovjet tanácsadókon keresztül végezte és a tárgyalást is velük együtt készítette elő.

Teljes joggal vetődik fel a kérdés, ki felel Rajk és a vele együtt kivégzett elvtársak haláláért?

Felelősségem teljes tudatában kijelentem, hogy Berija provokációja nélkül nincs Rajk-ügy és ha Sztálin nem avatkozott volna be közvetlenül a Rajk-ügybe, úgy ma Rajk és a vele együtt kivégzett elvtársak is élnének!

De bennünket is, az akkori szűk pártvezetőség tagjait is, komoly felelősség terhel.

Kádár elvtárssal rehabilitálása után egy alkalommal hosszabb beszélgetést folytattam. E beszélgetésen, amely nagyon őszinte és nyílt volt, szintén felvetődött a Rajk-üggyel kapcsolatosan a felelősség kérdése. Ekkor Kádár elvtárs azt mondotta nekem, hogy a Rajk-ügyben három ember felelős: Rákosi, Farkas és Kádár.

Én akkor is egyetértettem Kádár elvtárs e meghatározásával és ma sincs hozzátennivalóm. Igen, hármunkat terhel mindenekelőtt a felelősség, éspedig Rákosi Mátyás elvtársat, Farkas Mihályt és Kádár János elvtársat. Ez felel meg az igazságnak és minden más állítás eltér az igazságtól és ezért azt csak az igazság elferdítésének lehet minősíteni.

Rátérek ezek után Kádár János elvtárs szomorú esetének a megvilágítására és ezzel kapcsolatosan az én szerepemre is. Mindjárt az elején meg kell mondanom, hogy amíg a Rajk-ügy a Berija-provokáció és Sztálin közvetlen beavatkozása következtében fordulhatott elő, addig Kádár elvtárs esete, hogy úgy mondjam, már magyar ügy. És ezért mi vagyunk a felelősek.

Amikor Kádár elvtársat 1950 júniusában a párt vezetése visszahívta a Belügyminisztériumból, ennek egyik oka az volt, hogy a párt vezetésének az volt a véleménye, hogy Kádár elvtárs nem tudja felszámolni a Belügyminisztériumban azt a helyzetet, hogy ott elnyomják a munkáskádereket... abban az időben rengeteg baja volt a pártnak a rendőrséggel és a belügy nem kielégítő munkájával. A belügyminiszter Zöld elvtárs volt akkor. Az akkori tanácsválasztás alatt rendkívül sok horthysta tisztviselő került vissza a tanácsok apparátusába. Zöld elvtárs ezért komoly bírálatot kapott.

1951-ben, mint már mondottam, a titkárság és a Politikai Bizottság többször foglalkozott a rendőrségen uralkodó helyzettel. Rákosi elvtárs az 1951. május 12-én megtartott Központi Vezetőség ülésén elmondott beszámolójában, ahol

is ő a PB megbízásából a Központi Vezetőséget Kádár elvtárs letartóztatásáról is tájékoztatta, többek között a következőket mondotta:

„A titkárság előtt világossá vált — mondja Rákosi elvtárs —, hogy itt már nem hibákról van szó, hanem az ellenség kezéről. A Politikai Bizottság elé vittük a kérdést. Én — folytatja Rákosi elvtárs — előzőleg beszéltem Zölddel és megmondtam neki, hogy ezek után egy napig sem maradhat belügyminiszter. A Politikai Bizottság előtt Zöld semmivel sem tudta magát igazolni, csak dadogva célzott arra, hogy ellenséges befolyás alá került. A Politikai Bizottságnak ezen az ülésén — folytatja tovább Rákosi elvtárs — a KB 13 tagja vett részt és tanúja volt a sarokba szorított ellenség tehetetlenségének és zavarának.

Másnap Zöld elvtárs részt vett még a Minisztertanácson, elküldötte nekem lemondó levelét és aznap, április 20-án, öngyilkosságot követett el.

Amikor ennek hírét vettem — folytatja tovább Rákosi elvtárs —, rögtön megértettem, hogy a leleplezett ellenség így akart kibújni a felelősségre vonás alól és egyben ezzel a tettével még külön nehézséget akar okozni a pártnak.

Erre azonnal összehívtam azt a háromtagú bizottságot — itt én kötelességemnek tartom azt a megjegyzést tenni, hogy ezen az ülésen, amely Rákosi elvtárs lakásán folyt le, Révai elvtárs is jelen volt —, amelyet a pártvezetőség Rajk leleplezése után abból a célból létesített, hogy sürgős esetekben, amikor a párt fontos érdekeinek a megvédése azonnali intézkedést követel, rögtön határozzon. A bizottság tisztában volt azzal, hogy amennyiben Kádár, Kállai tudomást szereznek Zöld esetéről, megszöknek. Ezért elhatároztuk, hogy Kádárt és Kállait azonnal őrizetbe vesszük. Másnapra, április 21-re összehívtuk a Politikai Bizottságot és a Politikai Bizottság jóváhagyta a hármas bizottság döntését."

Eddig szól Rákosi elvtárs közlése. Ehhez hozzá kell tennem, hogy Kádár és Kállai elvtárs letartóztatására a javaslatot Rákosi elvtárs tette azzal az indoklással, hogy félő, hogy mindketten meg fognak szökni. Ezen az ülésén azt is javasolta, hogy a továbbiakban az Államvédelmi Hatóság munkájának állami vonalon való irányításával is a párt őt bízza meg. Én ezt a javaslatot elleneztem, de Gerő és Révai elvtársak egyetértettek a javaslatával. Ennek alapján ettől az időtől kezdve Rákosi elvtárshoz tartozott nemcsak az Államvédelmi Hatóság munkájának pártellenőrzése, hanem az Államvédelmi Hatóság munkájának állami vonalon való vezetése is.

Így került sor Kádár elvtárs letartóztatására. Itt is komoly felelősség terhel engem. Nem lett volna szabad Zöld elvtárs tragikus halálát bűnössége elismerésének tekintenem. Ha előzőleg alaposan kivizsgáltuk volna Zöld elvtárs öngyilkosságának igazi okait, aligha került volna sor Kádár és Kállai elvtársak letartóztatására. Sajnos, ezt akkor nem tettük meg!...

Kádár elvtárs ügyének kivizsgálására a PB egy háromtagú bizottságot küldött ki. Tagjai voltak Farkas Mihály, a bizottság vezetője, Kovács István és Kiss Károly elvtársak. Ma meg kell állapítani, hogy ez a bizottság feladatát nem végezte el. Tevékenysége formális volt és lényegében az ÁVH segítő szervévé vált. A bizottság a pártvezetés számára elkészített jelentést kizárólag az ÁVH anyagai alapján készítette el. Meg kell őszintén mondanom, hogy a bizottság munkájával kapcsolatosan engem mint a bizottság vezetőjét, komoly felelősség terhel.

Hogy Kádár elvtárs szomorú ügye bekövetkezhetett, azért én is felelősnek érzem magam és mélységesen sajnálom és fájlalom, hogy hibáimmal én is hozzájárultam Kádár elvtárs letartóztatásához és kommunista becsületének beszennyezéséhez. Engedjék meg nekem az elvtársak, hogy itt a Központi Vezetőség előtt, Kádár elvtárs jelenlétében ezért mélységes megbánásomat fejezzem ki.

(Farkas Mihály irathagyatékából)

Elfogyott a kazetta

— Mennyi idő alatt tudna ideérni? — kérdezte a titkárnő, jelezve, hogy Kádár János szeretné folytatni a beszélgetést, „de csak kevés ideje van". Minthogy a Gyulai Pál utcából a Blaha Lujza téri megállóig, s onnan villamossal a Jászai Mari térig alig tizenöt perc az út, azt válaszoltam, húsz perc alatt ott tudnék lenni. Akkor indulhat — szólt vissza néhány másodpercnyi csönd után a titkárnő.

Szerencsére kéznél volt Rédei Ferenc, akivel úgy állapodtunk meg, hogy mivel az első alkalommal „az Öreg" jól fogadott bennünket, s készségesen alávetette magát a fotózással járó procedúrának, ő minden alkalommal eljön és felvételeket készít. S hogy kedveskedjen neki, a róla készült korábbi felvételekből összeállított egy kollekciót, amit magunkkal vittünk.

Kádár kijött elénk a titkárságra. Láttuk rajta, hogy meglepte őt Rédei jelenléte. Mondta is, hogy egyszer már készültek felvételek, minek újra fotózni. Tréfával akartam elütni a dolgot, mondván, hogy az előző alkalommal a művész nem nagyon remekelt, nem vagyunk elégedettek, s ha nem zavarja őt, szeretnénk még néhány felvételt készíteni, hadd legyen választék. Ami pedig a fotóst illeti, az előző felvételek gyenge minősége miatt levonunk a prémiumából.

A tréfa balul sült el. Nemhogy lecsendesült volna, még zsörtölődőbb lett. Zavarunkban elkövettük az újabb hibát. Átadtuk neki a korábbi felvételekből készített összeállítást, amelyben néhány igazán jó kép volt, így például a sajtóban már megjelent, feleségét és őt meghitt kettesben ábrázoló kép.

— Mi ez? Ezek régi felvételek. Ezen itt én mosolygok. Hát nézzenek rám, így nézek én ki. Mindenki úgy tudja, hogy beteg vagyok — tört ki. Aztán kihalászott egyet a csomóból, azt, amelyik valamikor a Keleti pályaudvaron készült. Külföldről érkezett haza, s a Politikai Bizottság néhány tagja is látható volt a képen. Ezen aztán végképp feldühödött.

— Ez meg már publikus volt, megjelent a *Népszabadság*ban is. Arra is emlékszem, mi volt a címe: „Megérkezés után" — nézett ránk szigorúan. (Utóbb ellenőriztük, igaza volt.)

Megsemmisültünk. Nem volt mit tenni, Rédei csomagolt, vette a felszerelést, a képeket, s távozott. Pár pillanatig haboztam, vajon nekem is mennem kell-e, vagy a történtek ellenére is lesz beszélgetés. A biztonság kedvéért követtem őt a dolgozószobába. Az íróasztalnál megállt, egy darabig csak nézett rám, nem szólt semmit, de látszott rajta, neheztel rám. Aztán leereszkedett a kis tárgyalóasztal melletti székre.

— Maga vezet? — kérdezte enyhültebb hangon.

— Villamossal jöttem, az gyorsabb mint a gépkocsi — mondtam.

— Kér valamit inni, esetleg egy whyskit? — hangzott a következő kérdés.

— Csak ha Ön is ihat — válaszoltam. Csak egy villanásnyit tétovázott, ezt kihasználva az időközben odaérkező titkárnő a fejével intett felém, jelezvén, nem szabad alkoholt innia. Aztán ő maga is megszólalt:

— Én gyógyszert szedek, nekem nem szabad, de maga csak nyugodtan kérjen valamit.

Kértem. Egy üdítő italt, ő egy ásványvizet, amihez egész este hozzá se nyúlt. Ellenben ahogy magunkra maradtunk, előhalászta a cigarettát és az öngyújtót, miközben én kipakoltam a táskámból a magnetofont. Az első szippantás után hosszan nézett, majd maga elé húzta a *Magyarország* március 10-i számát. Mutatóujjával rábökött az impresszumra:

— Aztán ha felhív engem Pálfy, mit mondjak neki? — kérdezte, miközben merően nézett a szemembe.

A kérdést nem értettem.

— Ő a főszerkesztő — mondta nyomatékkal és ismét rábökött az impresszumra.

Csak ekkor esett le a tantusz. Az impresszumban ugyanis még Pálfy József szerepelt főszerkesztőként, noha engem már március 10-én úgy mutattak be neki, mint a lap új főszerkesztőjét. Megmagyaráztam, hogy hetilapról lévén szó, mindig két számot terveznek előre. Minthogy a március első és második hetében megjelenő számot még Pálfy József tervezte munkatársaival, úgy illett, hogy a lapot is ők jegyezzék. Így állapodtunk meg, amikor a munkát átvettük március elsején.

Mélyet szívott a cigarettából, kifújta a füstöt és hallgatott egy darabig, majd elém tette a *Népszabadság* egyik számát. A lap a negyedik oldalon volt kinyitva és a belső két hasábon az egyik tudósítás néhány mondata piros ceruzával többször is aláhúzva. — Olvassa el, legyen szíves — mondta.

A címre ránézve rögtön láttam, miről van szó, a lapot s a szóban forgó tudósítást már olvastam. Jeleztem neki, mire határozott hangon rám szólt, hogy olvassam csak el. Nem tehettem mást, újra átfutottam a tudósítás pirossal jelölt mondatait, amelyben az állt, hogy Grósz Károly nyilatkozott a Moszkvában megjelenő *Litye raturnaja Gazetá*ban. Abból idéztek néhány mondatot, amelyből a Kádár János által megjelölt rész valahogy így szólt:

Kádár János elévülhetetlen érdemeket szerzett, de az utóbbi években már nem tudott újítani.

— Most már érti, miért van nekem üldözési mániám — kérdezte, ujjával az inkriminált sorokra mutatva. Minthogy nem egészen értettem, miért tekinti magára nézve sértőnek a főtitkár nyilatkozatát, magyarázni kezdtem azt, hangsúlyozva, hogy egy kiragadott idézet alapján nem szabad egy interjút megítélni. Felajánlottam, ha kívánja, megszerzem a *Lityeraturnaja Gazeta* szóban forgó számát, s elkészítem neki a teljes szöveget. Akkor majd jobban megítélheti, miről is van szó.

Magyarázatom azonban csak olaj volt a tűzre. Ingerült lett, s a vita hevében észre sem vettük, hogy a titkárnő kinyitotta a két szobát elválasztó ajtót. Csak akkor figyeltünk fel, amikor beszólt, hogy most már becsukja, mert visszajött.

— Miért csukná be, hagyja csak nyitva — szólt rá a titkárnőre még mindig ingerült hangon, az meg magyarázni próbálta a helyzetet, hogy ő csak néhány pillanatra hagyta el a szobáját, s ezért nyitotta ki az ajtót, de már újra a helyén van, tehát becsukhatja, hogy zavartalanul dolgozhassunk.

Úgy gondoltam, a munkát zavarta volna a nyitott ajtó, határozottan kértem a titkárnőt:

— Legyen szíves csukja be az ajtót, ha szükségünk lesz valamire, majd szólunk. Az ajtó becsukódott.

— Mi ismerjük egymást — hangzott el szájából ismét a félig-meddig állító mondatként hangzó kérdés. Megbeszéltük, hogy 1957-ben találkoztunk először, Róna Ottóék Bródy Sándor utcai lakásán. Róna neki régi ismerőse volt, az illegalitás éveiben kerültek kapcsolatba, majd amikor Kádár budapesti rendőrfőkapitány-helyettes lett, Róna főhadnagyként szolgált a politikai osztályon. Nem sokáig, mert amikor Kádár körül szorulni kezdett a hurok, baráti tanácsra a civil életben helyezkedett el. Talán ennek köszönhette, hogy elkerülte a letartóztatást. Igen változatos pályát futott be. Rendőrnyomozóból a körúti Erzsébet söröző vezetője lett, ahol azokban az években gyakran megfordultunk. Kitűnő konyhájuk volt, s ami ugyancsak nem mellékes, olcsón lehetett étkezni. Aztán volt a Margitszigeten működő Szikvíz Üzem, később a Fővárosi Sütőipari Vállalat igazgatója. Onnan ment nyugdíjba.

Azon az első találkozáson — mert valójában ez volt az első találkozásom Kádár Jánossal — nem sok szót váltottunk. A társaság már együtt volt és szokás szerint ultiztunk. Csakhogy amikor ő és felesége megérkeztek, a parti már teljes volt, ahhoz hogy ő is beszállhasson, valakinek át kellett adnia a helyét. Magától értetődő volt, hogy a lefiatalabb száll ki, s az én voltam. Onnantól kezdve csak kibiceltem, s hallgattam a beszélgetést. Mire emlékszem belőle? Főként arra, hogy Kádár még az elején így szólt: hagyjuk most

a politikát, játsszunk vagy beszéljünk másról. Nekem elég a napi tizenhat óra a politikából.

Aztán éjfél előtt az ő javaslatára kimentünk a József körútra sétálni. A Rákóczi út felé indultunk, s úgy emlékszem, egészen a mai November 7. térig jutottunk el. Ott váltunk el egymástól. Ők kocsiba ültek, mi egy darabig együtt maradtunk. Séta közben sokan köszöntötték a szembejövők közül, s ő a kalapját levéve fogadta az üdvözlést, mosolygott, egyik-másik ráköszönővel kezet fogott. Ilyenkor a testőrség, amely folyton ott téblábolt körülötte, ha lehet a szokottnál is idegesebb lett. Nem csoda, alig néhány hónappal voltunk 1956 októbere után.

A közös emlékek felidézése után folytattuk a munkát. De egyszer csak elfogyott a magnószalag. Nem akartam bevallani, ezért a faliórára nézve javasoltam, mára fejezzük be a munkát, hiszen megint jócskán túlléptük az engedélyezett időt, mindketten kikapunk. Csakhogy ő még nem akarta abbahagyni. Újabb csomag cigarettát vett elő az íróasztal fiókjából és rágyújtott.

— Miért, hány óra van? — kérdezte. Amikor jeleztem, hogy már este hat óra is elmúlt, kijelentette, hogy ő onnan nem látja az órát, s különben sem a munka zavarja őt, hanem a passzivitás. Szóval csak folytassuk.

Kénytelen voltam bevallani, elfogyott a kazetta.

— Miféle újságíró maga — dörrent rám, félig komolyan, félig tréfásan, majd megkérdezte, ,,ceruzája meg jegyzetfüzete tán csak van?'' Volt. — Hát akkor jegyezze — mondta és folytattuk este nyolc óráig. Akkor is csak úgy hagyta abba, hogy mondtam: én már nagyon éhes vagyok. Akkor jött rá, hogy ő is. Meg aztán jobb is, ha együtt vacsorázik a feleségével.

— Tudja, Ő is beteg. A betegsége miatt nagyon lefogyott és az orvosok szerint elősegítené a gyógyulását ha néhány kilót hízni tudna. Úgy, hogy nekem is enni kell vele, mert akkor ő is jobban eszik. Pedig néha azt se tudom, hogy mit eszem — magyarázta, miközben szedelőzködtünk.

Kikísért az ajtóig, s ott még valami ,,nagyon fontosat'' kezdett el mondani, ami jó ideig eltartott, miközben a titkárnó és Nádja az orosz tolmács is ott álltak. Várták, mikor vet véget az elnök a ,,munkaidőnek''. Az újabb kézfogás után még elkísért az előszoba ajtajáig.

— Mikor folytatjuk? — kérdeztem.

— Majd üzenek, de aztán ne feledkezzen el a magnószalagokról — csipkelődött.

De lássuk, ezen a találkozón miről is folyt a beszélgetés.

Vita a szomszédokkal

— Nagy Imrének az 1956. október 23. és november 4. közötti időszakban betöltött szerepét már több alkalommal is érintettük. Kérem, vegyük most sorra a legfontosabb eseményeket. Kezdjük talán az Ön és Nagy Imre együttműködésével a november elsejét megelőző héten.

— Azokban a napokban a kormány tagjai közül tényleges beleszólása az események menetébe Nagy Imrének, Losonczynak és nekem volt. Ez lett a tulajdonképpeni kabinet, a Minisztertanács nem működött, abban a hangadó egyébként sem Nagy Imre, hanem elsősorban Tildy Zoltán, aztán Losonczy és bizonyos mértékig talán még Erdei Ferenc lett. A fő kérdéssé akkor a szovjet csapatok kivonása vált, mikózben messzemenő politikai engedményeket tettünk. Mai szemmel a legfontosabb ezek közül a többpártrendszer elfogadása volt. Ezt magam is megszavaztam. Abból indultam ki, hogy a tűzszünettel és ezekkel a messzemenő politikai engedményekkel sikerül kikerülni szorongatott helyzetünkből. A szovjet elvtársak megkérdezték a véleményemet a csapatkivonásról és a többpártrendszerről. Én azt mondtam, minden újonnan bevetett szovjet egységgel erősebbek leszünk katonailag és gyengébbek politikailag.

— Eddig a pontig tehát Önök együtt mentek Nagy Imrével és a kormány többi tagjával.

— Igen, így volt. Én szentül meg voltam győződve akkor és ma is, hogy az a harc, amit Nagy Imre folytatott Rákosiék ellen, igazságos és pozitív volt. Úgy éreztem, hogy egy vonalban vagyunk, együtt harcolunk, de aztán később elváltak az útjaink.

— Mikor változott meg a helyzet?

— Akkor, amikor kiderült, hogy nem tudunk vagy talán nem is akarunk ellenállni a folyamatnak, amely már a sebtében összehozott koalíciós kormány létét is veszélyeztette. Október utolsó napjaiban nem úgy nézett ki, hogy sokáig tartani tudja magát a kormány, hiszen már senki sem hallgatott ránk.

— Szemtanúk szerint Ön is tiltakozott, amikor — október 30—31-e körül — kiderült, hogy a szovjet vezetés ahelyett, hogy leállította volna a csapatok kivonását, újabbakat vezényelt magyar területre, s ezt aligha lehetett másként felfogni, mint egy újabb beavatkozás előkészítéseként.

— Mint mondtam, én a további vérontást el akartam kerülni. Erre azonban mind kevesebb remény kínálkozott az október 30-án meghirdetett tűzszünet ellenére.

— Az is felmerült, hogy kezdetben az SZKP vezetése és a szovjet kormány sem egységesen ítélte meg a helyzetet, s csak november elejére, Hruscsov határozott fellépésére foglalt úgy állást, hogy be kell avatkozni, mert nemcsak a magyarországi rendszer került veszélybe, de felrémlett egy háborús konfliktus lehetősége is.

— Nekem akkor erről nem voltak pontos információim. Abban azonban bizonyos vagyok, hogy a szovjet vezetés tájékozottabb volt az eseményekről, mint mi a magyar kormányban. Az is valószínű, hogy Mikojan, Szuszlov, a Budapesten járt szovjet vezetők talán másként értékelték a helyzetet és a teendőket, mint azok, akik a helyszíntől távol ítélhették meg a dolgokat.

— Mindenesetre ilyen előzmények után döntöttek a második beavatkozás mellett. A szovjet csapatok november 4-i támadása elől menekült Nagy Imre és szűkebb környezete a jugoszláv nagykövetségre. A menedékjogot — úgy tudjuk — a jugoszláv kormány kínálta fel nekik, miközben Tito elnök Brioni szigetén támogatásáról biztosította Hruscsovot, később szükséges rossznak minősítette az újabb katonai akciót.

— Nagy Imre lépése rendkívül bonyolult helyzetet teremtett. Először is bejelentette a rádión keresztül tett nyilatkozatában, hogy a magyar csapatok harcban állnak, s a kormány a helyén van.

Ez nem felelt meg a valóságnak, s mondjuk meg őszintén, sok embert félrevezetett. A további lépés: menekülésük a jugoszláv követségre, magát a jugoszláv kormányt hozta kényes helyzetbe.

Az új kormány megalakulását követő napokban felkeresett engem a Parlamentben a jugoszláv nagykövet. Átadott egy névsort és közölte, hogy a névsorban szereplők menedékjogot kértek és kaptak. Megkérdeztem, mi az ő javaslatuk. A követ viszont a magyar álláspont iránt érdeklődött.

— S Ön mit válaszolt?

— Miután kiderült, hogy a névsorban szereplőket ki akarják vinni Jugoszláviába, én azt mondtam, hogy ebbe semmi szín alatt sem egyezhetünk bele. Először is Nagy és Losonczy utolsó fellépése az ellenállásra felszólító nyilatkozat volt, s bár a kormány időközben széthullott, ők nem mondták ki, hogy nem tekintik magukat hivatalban lévőnek. Azt javasoltam, mondják meg nekik: adják írásba, hogy nem tartják magukat többé miniszternek és mondjanak valamit az új kormányról is. Jelentsék ki, hogy soha, sehol sem lépnek fel ellene. Amíg ezt ki nem jelentik, nem tárgyalhatunk. Megismételtem, hogy noha a helyzet számunkra kellemetlen, de még kellemetlenebb a jugoszláv kormányra nézve. Ha ugyanis kivinnék őket Belgrádba, úgy nézne ki, mintha a jugoszláv kormány szembehelyezkedne velünk, ami nem igaz, de még így is felmerülhet, hogy talán egy másik kormány részére tartalékolják őket. A jugoszláv követ erre azt mondta, hogy erről szó sincs,

ők a munkás-paraszt kormányt támogatják, de kötelezi őket a nemzetközi jog, és mit szól a világ, ha azt nem tartják be.

— *Tájékoztatta Ön ezekről a dolgokról a kormányt vagy a párt vezetését, s ha igen, mikor?*

— Én ezekről a dolgokról azon melegében tájékoztattam a párt vezető testületét.

— *Arról nem esett szó, hogy tárgyalni kellene Nagy Imrével és megkísérelni együttműködni vele, illetve támogatóival?*

— Dehogynem. Emlékezetem szerint többen is voltak, akik azt ajánlották: tárgyaljunk Nagy Imrével, Szántó Zoltánnal, vegyük be őket a kormányba. Végül azonban az az álláspont kerekedett felül, hogy inkább legyünk csak pár százan, akik együtt dolgozunk, a párt ne vegye körül magát az egyik oldalon Andics Erzsébetekkel, a másik oldalon pedig mondjuk Losonczyval. Mert ha a párton belül ismét két vonal alakul ki, akkor az újra csődhöz vezet.

— *Mi volt az Ön véleménye?*

— Az, hogy el kell magunkat határolni tőlük. Tudtuk ugyan, hogy nem úgy léptek fel, mint akik inkább az ellenforradalmat választják, s nem a népi demokráciát, de mégis feladták pozícióikat, s ezt meg kellett mondani az embereknek. Voltak elvtársak, akik a párt javát akarták, s a tárgyalást szorgalmazták.

— *Tehát Ön ellenezte, hogy visszakerüljenek a kormányba, egyáltalán a politikai életbe?*

— Először is, Nagy Imre nem válaszolt a mi üzenetünkre. Én úgy gondoltam, ha elkezdünk futni utánuk, folytatódik a régi nóta. Azt nem mondtam, hogy közülük senki sem kerülhet be a vezetésbe.

— *Kire gondolt?*

— Például Szántó Zoltánra. De az is megfordult a fejemben, hogy ha őt bevesszük, akkor majd kérni fogja, hogy Donáthot is hozzuk be, ő meg majd Losonczy visszahívását fogja követelni és így tovább. Én azt mondtam, hogy a cselekedeteiktől kell elhatárolni magunkat. Azokban a napokban beszélgettem munkásdelegációk tagjaival is, akik szintén követelték, hogy vegyék be a kormányba Nagy Imrééket. Nekik is azt válaszoltam: ez elsősorban Nagy Imrén múlik. Ha ő elhatárolja magát tőlünk, hogy mondjuk mi neki azt, hogy támogassa a kormányt?

— *A dolgok azonban végül is egészen másként alakultak.*

— Mint említettem, a jugoszláv elvtársak azt kérték tőlünk, hogy Belgrádba vihessék Nagy Imrééket, s mert mi ehhez nem járultunk hozzá, akkor ők a szovjet kormányhoz fordultak. Én az egyik beszélgetésen megmondtam Vidics elvtársnak, a jugoszlávok képviselőjének, hogy ezt ne tegyék velünk. Ne támasszák alá, amit a nyugati sajtó híresztelt, hogy a magyar

kormány bábkormány. Ha valaki, akkor ők pontosan tudták, hogy nem az. Emlékeztettem őket a november 2-áról 3-ára virradó éjszakára is, arra, hogy miért nem történt meg az, amiről akkor volt szó.

— *Mi volt az?*

— Hát az, hogy ők beszélnek Nagy Imrével és felszólítják, tegyen lépéseket, verje vissza a kormányellenes akciókat, védje meg a kommunistákat.

— *Megtörtént a felkérés?*

— Azt én nem tudhatom.

— *Van egy dolog, ami mind a mai napig nem tisztázódott. Ez pedig az, hogy a magyar kormány írásos menlevelet adott Nagy Imrének és a vele együtt lévőknek, aztán mégis elfogták őket. Mi ebből az igazság?*

— Többszöri vita után a jugoszláv elvtársak azt mondták, hogy őket a kérdés tovább nem érdekli. A dolgot magyar ügynek tekintik, de úgy akarnak kikerülni belőle, hogy az az ő tekintélyüknek ne ártson. Ezért kérték, foglaljuk írásba, hogy a múlt hibái miatt nem éri bántódás a követségen lévőket, enélkül ugyanis nem írják alá a menedékjog megszüntetéséről szóló levelet. A szövegbe Vidics elvtárs azt a formulát akarta mindenáron bevenni, hogy szabadon elhagyhatják a követséget és lakásukra távozhatnak. Mi megmondtuk nekik, hogy most semmi szín alatt sem maradhatnak itthon, de vagy háromórás vita után mégis beleírtuk ezt a szövegbe.

— *Tudott-e a magyar vezetés arról, hogy Nagy Imréék mégsem mehettek a lakásukra, hanem Romániába szállították őket?*

— A jugoszláv elvtársak is nagyon jól tudták, hogy ebben a kérdésben több variáns volt, így az is, hogy menjenek Romániába. Erről az érintett kormányok között, beleértve a Szovjetuniót és Jugoszláviát, jegyzékváltás történt. Ha én azt le tudnám írni, vagy pláne filmre venni, hogyan folytak akkor a tárgyalások, akkor tisztábban lehetne látni, mi történt azokban a hetekben.

— *Nagy Imréék tehát végül is a saját lakásuk helyett Romániában, Snagovban kötöttek ki, s ott tartózkodtak egészen 1957 áprilisáig. Mi történt közben?*

— Az egyik központi bizottsági ülésen azt hiszem, többek között Kállai Gyula is, újból azt javasolta, hogy tárgyaljunk Nagy Imrével. Arra hivatkozott, hogy ilyen értelmű közvetítő ajánlatot juttatott el hozzá korábban Donáth Ferenc és még valaki más. Végül is őt bíztuk meg, hogy utazzon el Romániába és beszéljen az érintettekkel. Ez meg is történt.

— *Mikor került erre sor s milyen eredménnyel zárultak a beszélgetések?*

— Ez valamikor 1957 elején történt. Ami pedig az eredményt illeti, hát az meglehetősen sovány volt. Úgy emlékszem, hogy Szántó, Vas és Lukács elhatárolták magukat az eseményektől és Nagy Imrétől is. A többiek azonban kitartottak korábbi álláspontjuk mellett.

(Az MSZMP Központi Bizottsága 1956. november 11-én, egy külön ebből a célból összehívott pártaktíva értekezleten november 13-án, majd a KB újabb ülésén december 2-án és 3-án, továbbá 1957 januárjában és februárjában, s végül 1957 áprilisában tárgyalta az október 23. és november 4. közötti időszakot. Az említett tanácskozásokon minden alkalommal szerepelt az események megítélése, továbbá az a kérdés, hogyan viszonyuljon a magyar pártvezetés az országból erőszakkal eltávolított Nagy Imréhez és társaihoz.

Ami az előbbieket illeti, a Központi Bizottság egységes volt abban, hogy Rákosi, Farkas, Gerő nem vehetnek részt többé a magyar párt- és állami életben. Hasonló elbírálás alá estek mindazok, akik október utolsó napjaiban Moszkvába távoztak. Közéjük tartozott Kovács István és Hegedűs András is.

Ami pedig Nagy Imre személyét, kormányzati tevékenységét illeti, a megítélés kezdetben nem volt egységes. Ez kiderül Kádár János azon megállapításából is, hogy többen a vele való tárgyalást, mi több a megegyezést sürgették. Elhangzott olyan felszólalás is, hogy Nagy Imrének követői vannak az országban, s azokat is integrálni kell a kibontakozás érdekében. Ilyen előzmények után utazott pártmegbízatással Bukarestbe, illetve Snagovba Kállai Gyula, a Politikai Bizottság tagja. Tárgyalásairól a helyszínen tájékoztatta Borisz Ponomarjovot, az SZKP KB titkárát aki külön ezért utazott Bukarestbe.

A tárgyalások eredménye volt, hogy a csoport egyes tagjait elkülönítették Nagy Imrétől, miután ők nem vállaltak vele mindenben közösséget. Sikertelen volt viszont a tárgyalás magával Nagy Imrével, aki nem változtatta meg korábbi véleményét és nem mutatott semmilyen együttműködési készséget. Ebben bizonyára nemcsak korábbi, Rákosival szemben is képviselt álláspontja, hanem — miként a snagovi emlékirathoz fűzött megjegyzése is jelzi — szubjektív érzések, s a harag is akadályozta őt.

Alighanem e beszélgetés után vett olyan fordulatot az ügy, amely végül is Nagy Imre és sorstársainak kivégzéséhez vezetett.)

— *Tájékoztatták-e erről a beszélgetésről a szomszédos országok vezetőit, s ha igen, mi volt az ő állásfoglalásuk?*

— Bizonyos, hogy az SZKP vezetői közvetlen tájékoztatást kaptak. Arra azonban nem emlékszem, hogy mi volt az ő reakciójuk, hogyan értékelték az eseményeket akkor. Magyarország eléggé el volt szigetelve azokban a hetekben a nemzetközi politikában, de az, ami az országban zajlott, nem volt független a külső fejleményektől. A baráti országok pedig érthető okokból figyelemmel kísérték mindazt, ami nálunk történt, nyilatkozataikban elítélték Nagy Imre magatartását.

— *Akkor másként teszem fel a kérdést. Volt-e befolyásuk arra, hogy mi történik Nagy Imrével és társaival? Ezt azért kérdezem, mert olyan hírek is elterjedtek, hogy a pert végül is külső nyomásra rendelte el a magyar pártvezetés.*

— Gondolom, a történészek majd fényt derítenek az események minden részletére, s akkor a dolgok a maguk teljes egészében megmutatkoznak. Így az is, hogy kinek milyen szerepe volt a történtekben itthon és külföldön. Én most csak azt tudom mondani, hogy közvetlen befolyása egyetlen szomszédos országnak vagy testvérpártnak sem volt ez ügyben.

— Egyesek azt is tudni vélik, hogy egy nemzetközi tanácskozáson több testvérpárt vezetője szigorú eljárást követelt azokkal szemben, akik az 1956-os eseményekért felelősséget viseltek.

— Ez nem ilyen egyszerű.

Páncéloson Budapestre

— Az egész ország lakosságát foglalkoztatja az a kérdés, mi történt azokban a novemberi napokban, attól kezdve, hogy Ön és Münnich Ferenc kilépett Nagy Imre kormányából, egészen addig, hogy megalakult a Munkás-Paraszt Forradalmi Kormány. Azóta több, mint három évtized telt el. A főszereplők közül egyedül Ön van életben. Úgy gondolom, most már fel lehetne lebbenteni a fátylat az akkori történések ma még ismeretlen részleteiről. Erre már csak azért is szükség van, hogy eloszlassuk a mendemondákat és a legendákat, amelyek az akkori eseményeket átszövik.

— Legendák mindig voltak és mindig is lesznek. Persze a múló idő más megvilágításba helyezi a történéseket. Azt is mondják, az idő mindent megszépít. Van ebben valami, de úgy gondolom, hogy ehhez mi magunk is hozzájárulunk. Szeretnénk, ha a szerepünk a valóságosnál is jobb színben tűnne fel. Ilyen az emberi természet. Azt gondolom, hogy ez alól nagyon kevés kivétel van.

— Való igaz. Ezt magunk is tapasztaljuk. Mert talán nem árulok el titkot, s Ön nem sértődik meg, ha elmondom, hogy e beszélgetéssel párhuzamosan másokat, az akkori eseményekben ugyan távolabbról részt vevő, de még élő személyiségeket is megkerestünk. És nem mindenki vállalta akkori önmagát.

— Ez az ő dolguk. A lelkiismeretével mindenkinek magának kell elszámolnia.

— De most térjünk rá az 1956. novemberi eseményekre. Először talán azt mondja, miért és hogyan távozott Budapestről. Az egyik változat szerint ugyanis Önt és Münnich Ferencet elrabolták.

— Azokban a napokban sok furcsa dolog történt, de azért ez elég nevetséges állítás. Alighanem azok találták ki és terjesztették, akik úgy akarták a dolgokat beállítani, hogy ami november 4-én és azt követően történt, az szovjet parancs-

ra következett be, s hogy mi, akik meg akartuk akadályozni a katasztrófát, nem voltunk a magunk urai. Mit mondjak, elég gyalázatos feltételezés.

Ami a tényeket illeti: a szovjet vezetés képviselőivel nemcsak Nagy Imre állt kapcsolatban, nemcsak vele konzultáltak. Azokban a nehéz napokban a magyar vezetés más tagjaival együtt engem is megkérdeztek, véleményünket meghallgatták. Sokszor elmondtam már, s most is megismétlem: én megszavaztam Nagy Imre visszavételét a pártba, beválasztását a Politikai Bizottságba és a kormányba.

— *Igen, erről már beszéltünk.*

— Akkor most az együttműködésről essék szó a kormányban és a pártvezetésben. Azt azért el kell mondanom, hogy az MDP feloszlatása nem ment olyan egyszerűen. Ezt elsősorban a Nagy Imre környezetében levő személyek sürgették. Emlékezetem szerint benne volt Losonczy Géza és Lukács György is. Utóbbi ki-be szaladgált, amíg mi tárgyaltunk és sürgetett bennünket, hozzunk döntést. Mert, ha mi nem alakítjuk meg a pártot, akkor megalakítják az írók és újságírók, meg az egyetemi ifjúság. Azt mondta, azok is üléseznek és várják a telefonértesítést. Szóval így mentek a dolgok. A lényeg azonban az, hogy én is elfogadtam az új párt, az MSZMP megalakítását. Sőt a párt új nevét is én adtam, s tagja lettem a héttagú vezetőségnek.

A kormányban pedig azt mondhatnám, hogy az utolsó pillanatig támogattam Nagy Imrét és intézkedéseit, bár voltak fenntartásaim.

— *Mondana erre példát?*

— Példa több is van. De most csak arra utalnék, hogy amikor a katonai bizottság elkészítette a tervet a Corvin közi fegyveres góc felszámolására és kitűzte a támadás időpontját, akkor Nagy Imre, egy félórával korábban Apró Antalnak, a párt által kiküldött katonai bizottság elnökének azt mondta, ha ezt megteszik, azaz ha megindul a támadás, akkor ő lemond.

— *Erre Apró Antal is emlékezik. De vannak olyan vélemények, hogy ebben a kérdésben Ön is osztotta Nagy Imre álláspontját, azt, hogy politikai megoldást kell keresni.*

— Éppen ezt akartam mondani. Ha úgy volt, ahogy mondja, nyilván azért fogadtam el ebben a kérdésben Nagy Imre álláspontját, mert úgy véltem én is, hogy elég volt a vérontásból. Amikor aztán a budapesti pártbizottság épületének felmentése körül is vita támadt, s a bennszorultak nem kapták meg a segítséget, aminek a tragikus következményei ismertek, akkor úgy véltem, hogy ezeket a dolgokat én már nem vállalhatom tovább, s órákon belül mindnyájunkat elsöpörnek. Ezzel a véleményemmel nem voltam egyedül.

— *Ekkor született meg a döntés a kormányból való kiválásra?*

— Igen. Ekkor mi Münnich elvtárssal úgy határoztunk, hogy kilépünk a kormányból, s olyan megoldást keresünk, amely véget vet a szemünk láttára kibontakozó tragikus folyamatnak és közelgő katasztrófának. Annak árnyé-

kát már előrevetítették a lincselések, a hajtóvadászat előbb az ávósok, aztán a kommunisták után. Kérdés, kik következtek volna még.

— *Hogyan távoztak, szóltak-e valakinek róla?*

— Úgy emlékszem, Münnich elvtárs vagy az ő közvetlen munkatársai biztosítottak gépkocsit, azzal mentünk a szovjet nagykövetségig. Ott kaptunk egy másik gépkocsit és kísérőt, így jutottunk Tökölre, a szovjet katonai repülőtérre. Ott egészen alacsony rangú emberekkel találtuk magunkat szembe. Gyanakodva fogadtak, s valamilyen félreértés miatt szóba se akartak állni velünk. Szólni akkor senkinek sem szóltunk, én legalábbis nem. Így esett, hogy még a feleségem se tudta, hová lettem, s másnap a Parlamentben keresett engem. Azt hiszem, ekkor figyeltek fel a többiek, s maga Nagy Imre is arra, hogy mi eltűntünk. A feleségemet aztán, úgy emlékszem, Köbli elvtárs vette magukhoz. (Köbli Gyula ma az MSZMP KB osztályvezető-helyettese. Megerősítette, hogy Kádár Jánosné azokban a napokban Róna Ottóék Bródy Sándor utcai lakásán tartózkodott, de férje eltűnése után nem érezte magát biztonságban, ezért a Köbli családhoz költözött.)

— *S hová vezetett az út Tökölről? Mint Ön is tudja, különféle történetek keringenek. Az egyik szerint — ezt az* Élet és Irodalom *című lapban megjelent cikk is említi — Önök Ungváron jártak és ott alakították meg az új kormányt. (A szóban forgó cikk az* Élet és Irodalom *1989. február 3-i számában jelent meg.)*

— A cikket magam is ismerem, s tudom, hogy máshol is felvetődtek ilyesféle feltételezések. Ungváron valóban jártunk, de ott mi kormányt nem alakítottunk. Azt, hogy egy független magyar kormány ne magyar földön alakuljon meg, azt sem én, sem Münnich Ferenc nem vállalta volna. Egyébként az útról még arra emlékszem, hogy egy kis gépen utaztunk, fáztunk mint a kutya. S Ungváron talán annyit időztünk, hogy egy zsíros kenyeret megettünk. Innen Moszkvába vitt az utunk.

— *Mi történt tehát?*

— Az történt, hogy mi november 2-án és 3-án tárgyaltunk több szocialista ország és testvérpárt vezetőivel a magyarországi helyzet alakulásáról. Teljes volt az egyetértés, hogy a dolgoknak nem engedhetünk szabad folyást.

— *Kik voltak azok, akikkel Önök tárgyaltak?*

— Nem hiszem, hogy a nevek felsorolása előbbre vinné a dolgok megértését, de azért azt elmondhatom, hogy beszéltem szovjet, kínai és más pártok embereivel. Eközben szovjet részről megtárgyalták a magyarországi eseményeket Tito elvtárssal. Nekik is az volt a véleményük, hogy ha nem történik valami, az események elsöprik a Magyar Népköztársaságot. Ők is szükségesnek tartották egy olyan kormány létrehozását, amely képes fellépni a

demokratikus rendszer védelmében. Azt is mondták, hogy megbízást adnak budapesti nagykövetüknek...

— *Szoldaticsnak?*

— ...Azt hiszem, így hívták. Szóval Belgrádból megbízást adnak neki, hogy tárgyaljon Nagy Imrével és Losonczyval, kérje fel őket, hogy tegyenek ellenlépéseket, nyissák meg az utat egy forradalmi kormány létrejöttéhez. Nem tudom, hogy ez megtörtént-e, s ha igen, miért nem vezetett eredményre. Tény azonban, hogy ezt ők vetették fel, azt hiszem, november 2-án vagy 3-án.

Mindenesetre, ami minket illet, november 3-án már készen volt az elhatározás, és hogy semmi időt ne vesztegessünk, hiszen minden perc késedelem újabb véráldozatokat hozott, november 4-én hajnalban megkezdődött a szovjet hadsereg támadása.

— *Ekkor, vagyis november 4-én hangzott el az a rádióüzenet, amelyben Münnich Ferenc bejelentette, hogy megalakult a Munkás-Paraszt Forradalmi Kormány. Önök akkor hol tartózkodtak?*

— Münnich Ferenc és sokan mások, katonák, tisztek és pártmunkások a szovjet csapatokkal együtt nyomultak be Budapestre. Én néhányad magammal Szolnokon maradtam és ott kezdtük el a szervezést, hiszen az új kormány egyes tagjaival addig nem is tudtunk beszélni. Azt akkor már tudtuk, hogy Marosán György, Apró Antal, Nógrádi Sándor, Kiss Károly és mások november másodikán este a mi üzenetünk vétele után szintén elhagyták Budapestet, szovjet segítséggel.

A helyzet azonban annyira zűrzavaros volt, hogy hozzánk való érkezésüket nem lehetett megvárni. Így esett meg, hogy egyesek éppen a már említett rádióüzenetből tudták meg, hogy ők is tagjai az új kormánynak.

— *A kormányalakítás körülményei miatt Önökkel szemben akkor és azóta is több elítélő állásfoglalás született.*

— Mi azt tettük, amit a lelkiismeretünk diktált. Valakinek vállalnia kellett a felelősséget. Én akkor is úgy véltem, és ma is úgy gondolom, hogy a magyar nép érdekében cselekedtünk.

— *Többször is említés esett arról, hogy az akkori szovjet pártvezetés nem Önt, hanem Münnich Ferencet szerette volna a kormány élén látni, s hogy végül is Tito volt az, aki Ön mellett foglalt állást.*

— Emlékezetem szerint ez a dolog szóba került akkor, sőt egy későbbi találkozón is Nyikita Hruscsovval és Kliment Vorosilovval. Ez azonban se engem, se Münnich elvtársat nem nagyon érdekelt. Mi nem frakcióra vadásztunk, nem hivatalt akartunk. Azt tettük, amit a helyünkben igen sok becsületes magyar ember tett volna, ha válaszút elé állították volna az események.

— Ön miért nem vonult be november 4-én a szovjet csapatokkal Budapestre?

— A katonai vonatkozású feladatok Münnich elvtársra hárultak, nekem a kormány és a párt lapjának szervezésével kellett foglalkoznom.

— Úgy tudom, ez utóbbi később gondot is okozott Önöknek.

— Ha arra céloz, hogy volt néhány nap, amikor két pártlap jelent meg, azt kell mondanom, hogy igen. Az egyik *Szabad Nép* fejléccel Szolnokon készült, Berei Andor és Andics Erzsébet irányításával, a másik pedig Budapesten jelent meg, ennek Fehér Lajos lett a főszerkesztője, ez a mai *Népszabadság*. A probléma abból adódott, hogy a szolnoki lapot a *Népszabadság* megjelenése után is kiadták még talán kétszer vagy háromszor. És hát, mit mondjak, abban nem éppen az a vonal tükröződött, amit az MSZMP új vezetősége és a kormány felvállalt. Ez is hozzátartozik azoknak a napoknak a történetéhez. Mit szépítsük a dolgot, zűrzavaros idők voltak, csak lépésről lépésre lehetett rendet teremteni.

— Kik lettek a kormány tagjai?

— Az új kormánynak alig néhány tagja volt. A névsor biztos megvan valahol. Akikre én emlékszem, az Marosán György, akivel november 5-én külön is beszéltünk a jövőről. Azért, mert úgy gondoltuk, hogy noha az MDP lejáratta a munkásegységet a két párt egyesülése után, a kommunistáknak és a szociáldemokratáknak minden sérelmet félretéve össze kell fogni a jövő érdekében. Szóval Marosán, s mellette még Apró Antalra, Rónai Sándorra, s talán Kossa Istvánra emlékszem.

— A névsorban szerepelt Horváth Imre külügy- és Dögei Imre földművelésügyi miniszter is.

— Igen, ők is ott voltak. Az embereket úgy válogattuk össze, hogy kiknek a közreműködésében bízhatunk. Aztán november hatodikán este egy szovjet harckocsikból és páncélkocsikból álló konvojjal mi is Budapestre indultunk. Megérkezni azonban csak másnap reggel tudtunk, mert nem a főútvonalon, hanem kerülő utakon közlekedtünk. Így hetedikén hajnalban érkeztünk meg a Parlamenthez.

— Elég hosszú ideig tartotta magát a hír, hogy a Munkás-Paraszt Forradalmi Kormánynak nem volt legitimitása, hiszen Nagy Imre és kormánya még jogilag hatalmon volt, viszont a jugoszláv nagykövetségen tartózkodtak.

— Ami a kormány törvényességét illeti, a megbízást mi ugyanattól a testülettől kaptuk, amelyik Nagy Imrét és kormányának tagjait is felmentette, vagyis az Elnöki Tanácstól. Az igaz, hogy az Elnöki Tanács teljes létszámmal nem volt jelen, de a két legfontosabb tagja, az elnök és a titkár, továbbá a parlament elnöke jelen volt. Mi előttük tettük le az esküt. Akkor rendkívüli állapotok voltak, s ez az eljárás azt hiszem, megfelelt minden formaság-

nak. Igaz, elismerésünkkel sok ország évekig várt, de akkor ezzel nem sokat foglalkoztunk.

— *Melyek voltak az új kormány legfontosabb lépései?*

— Pontosan kidolgozott programmal nem rendelkeztünk, de azért elég hamar meg tudtuk határozni, melyek a legsürgősebb teendők. Mi a biztonság megteremtését, a gazdasági élet helyreállítását, vagyis a munka felvételét tartottuk a legfontosabbnak. Ez nem ment könnyen, de hogy mindössze néhány hónap alatt sikerült újra beindítani az életet, abban szerepe volt a kormány első intézkedéseinek, például annak is, hogy felemeltük a fizetéseket, eltöröltük a gyermektelenségi adót, felajánlottuk, hogy a párt kezelésében levő épületek egy részét, továbbá minisztériumi épületeket is átadunk lakás céljára.

— *Voltak politikai jellegű elhatározások is, amelyek azután később nem valósultak meg.*

— Igen, azt is elhatároztuk, hogy nem csinálunk elvi kérdést a többpártrendszerből. Azt mondtuk, hogy az ország újjáépítéséből és az ügyek intézéséből mindenki részt vállalhat. Bár meg kell mondanom, hogy a korábban létező pártok egyike-másika, helyesebben egyik-másik vezetője előttem 1956-ban leszerepelt. Megrohanták az MDP székházait, széthurcolták a berendezést, gépkocsikat vittek el a garázsból, pénzt vettek fel a bankszámláról. Szóval ezek nem voltak gusztusos dolgok, ezért nekem voltak aggályaim, de legyőztem őket.

— *Szerepelt a programban az is, hogy március 15-e nemzeti ünnep lesz, s hogy a szovjet csapatok kivonásáról tárgyalások kezdődnek a két kormány között. Ezek miért sikkadtak el később?*

— Tudom, hogy ezek is szerepeltek a tervünkben. Ami a március 15-ét illeti, nem is tudom, mi volt az oka annak, hogy ezt az elgondolást nem valósítottuk meg. Valószínű, hogy a nacionalizmus felerősödésétől való félelem is szerepet játszott benne.

— *És a szovjet csapatok kivonása?*

— Az más lapra tartozik. Mi komolyan gondoltuk, hogy a rend helyreállítása és a konszolidáció után felül kell vizsgálni a Varsói Szerződés alapján hazánkban állomásozó szovjet csapatok ügyét, s meg kell állapodni, rendezett kivonásukról. Bár ellenvélemények ez ügyben is voltak. A szovjet elvtársak nem zárkóztak el az elől, sőt, ha jól emlékszem egy alkalommal — az ötvenes évek végén maga Hruscsov elvtárs is felvetette, hogy miután megtörtént a magyar néphadsereg átszervezése, s a dolgok politikai és gazdasági vonatkozásban is kezdtek jól alakulni, napirendre lehetne tűzni a csapatkivonást is. Mi akkor úgy véltük, hogy belső helyzetünk miatt nincs szükség a szovjet csapatok jelenlétére. A nemzetközi körülmények azonban akkor még nem látszottak érettnek egy ilyen lépésre.

— Az akkori elgondolás, ha három évtizedes késéssel is, de megvalósulóban van. A szovjet kormány már megtette az első lépéseket csapatainak csökkentésére, s ez a folyamat elvezethet a teljes kivonásig. Mi erről az Ön véleménye?

— Ma is azt mondom, amit akkor. Belső viszonyaink nem igénylik a szovjet katonai egységek jelenlétét Magyarországon. Örülök neki, hogy ma már a nemzetközi feltételek is lehetővé tesznek egy ilyen lépést.

— Szeretnék felidézni még egy dolgot az új kormány megalakulásával kapcsolatban. Ez pedig az, hogy noha az első napokban a közvélemény nem fogadta nagy ovációval az Önök lépését, mégis voltak, akik rövid idő múlva jobbról és balról is jelentkeztek és szívesen vállaltak volna miniszteri tárcát.

— Hát, ami azt illeti, nem nagyon tolongtak az emberek a magasabb tisztségekért. Az ilyesmihez akkor némi bátorság is kellett. Annál inkább meglepett, hogy Balogh páter levélben fordult hozzám és azt ajánlotta, belép a kormányba, ha ő képviselheti a politikai jobbszárnyat.

— S Ön mit válaszolt?

— Megtanácskoztam a dolgot kollégáimmal, aztán úgy döntöttünk, hogy ezt a „segítséget" nem fogadjuk el.

— Volt-e másfajta jelentkezés is?

— Igen volt. Mégpedig olyan valaki, aki Nagy Imre környezetéhez tartozott és vele együtt távozott Romániába. Ez az ember jelentkezett, hogy bármilyen feladatot elvállalna a kormányban.

— Ki volt az illető?

— Vas Zoltán.

— Nagy Imre szerepe akkor is sok gondot okozott, s mind a mai napig feltáratlanok bizonyos összefüggések.

— Nagy Imre tragédiája az én személyes tragédiám is. Ön már a beszélgetés elején feltette nekem a kérdést, de akkor abban állapodtunk meg, hogy kövessük az események időrendjét. Most itt az ideje, hogy beszéljünk Nagy Imréről, s arról, ami történt.

Hruscsov és Tito tanácskozott

Vukašin Mićunović visszaemlékezése

1956 októberének és novemberének eseményeit egy külföldi diplomata szemszögéből világítja meg a Moszkvai évek címen németül és angolul megjelent memoárkötet. Szerzője Vukašin Mićunović 1956 és 1958 között Jugoszlávia moszkvai nagykö-

vetének posztját töltötte be, s ebben a minőségben maga is részt vett a magyar politikai élet alakulását döntő mértékben befolyásoló tárgyalásokon.

Részletek a memoárból.

BELGRÁD, 1956. OKTÓBER 28.

...A magyarországi helyzet egyre súlyosbodik. Kényszerű módon (válogatásra már nem volt lehetőség) a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Politikai Bizottsága újjáalakult Kádár János vezetésével, míg Nagy Imre — tegnap még kizárva a pártból — miniszterelnök lett. Kádár több évet töltött börtönben Sztálin áldozataként — azaz a Rákosi-terror során —, s most rajta áll, hogy lecsillapítsa a forrongó tömegeket. Gerő egyszerűen eltűnt a színről...

...Belgrádban értesültem arról, hogy Nagy Imre a szovjet csapatok azonnali visszavonását követelte magyar földről. Légyegileg azonban úgy látszik, ez csak Budapest környékére vonatkozik. Azt is hallottam, hogy Nagy Imre hevesen tiltakozott a szovjet nagykövetnél újabb és újabb nagyszámú szovjet csapatok érkezése ellen. Az oroszok hallgatnak. Nagy Imre tiltakozásait meg sem említik; közben egyre több katonát küldenek Magyarországra és fokozatosan bekerítik Budapestet.

BRIONI, 1956. NOVEMBER 3.

(Tito villája a dalmát tengerpart egyik szigetén.)

Tito titkársága arról értesített tegnap, hogy Hruscsov és Malenkov délután Brioniba érkezik és mindennél sürgősebb tárgyalásokat akar. Inkognitóban utaznak, egy kis kétmotoros Iljusin—14 gépen. Ők kezdeményezték ezt a látogatást, hivatkozva a találkozás sürgető fontosságára. Egyúttal ők ragaszkodtak ahhoz, hogy útjuk teljesen titokban maradjon. Tito késő délután vagy este várja őket. A titok megőrzése érdekében jobb, ha sötétben érkeznek a pulai repülőtérre és onnét Brioniba...

...Hruscsov azzal a kijelentéssel kezdte, hogy tanácskozni kíván velük a magyarországi helyzetről, és tájékoztatni akar arról, hogy milyen lépésekre készülnek. Tegnap, azaz november elsején mondotta, megbeszéléseket folytattak a lengyelekkel Breszt-Litovszkban; orosz részről Hruscsov, Molotov és Malenkov, a lengyelek közül Gomulka, Cyrankiewicz és Ochab vett részt. Molotov visszatért Moszkvába, ők ketten pedig Bukarestbe repültek és ott találkoztak Gheorghiu-Dej-zsel és más románokkal. A csehszlovák vezetők — köztük Novotny — szintén odajöttek és részt vettek a megbeszéléseken. Majd Hruscsov és Malenkov továbbment Szófiába, a bolgárokkal tárgyalni. Mindezen látogatások teljesen titokban történtek. A tanácskozásokba bevonták a kínaiakat is, annál is inkább, mert a kínai kommunista párt küldöttsége épp Moszkvában volt, Liu Sao-csi vezetésével. Mind a kínaiak, mind a többiek mindenben egyetértettek az oroszokkal..A lengyeleknek ugyan megvan a saját véleményük, de ők is elismerik, hogy Magyarországon a helyzet kezd ellenforradalomba torkollani. A lengyelek is tisztában vannak azzal, mire határozta el magát a Szovjetunió — más megoldás nincs. Hruscsov és Malenkov azért akar tájékoztatni bennünket a Szovjetunió elhatározásáról, s egyben véleményünket szeretnék kikérni.

Hruscsov újfent kijelentette, hogy a magyar események ellenforradalomra vezetnek. Felhevülten kezdte magyarázni — mellőzvén az előzményeket —, hogy Magyarországon gyilkolnak, mészárolnak, akasztják a kommunistákat. Felhozta Nagy

Imre segélykérő szózatát az Egyesült Nemzetekhez, a négy nagyhatalomhoz, kilépését a Varsói Szerződésből. Mindez nem más, mint a kapitalizmus visszaállítása Magyarországon. Arra a kérdésre, hogy Nagy Imre vajon puszta eszköz-e csupán, avagy tudatos ügynöke-e az imperializmusnak, egyelőre nehéz válaszolni — de a fontos kérdés nem ez, hanem az egymást követő események, amelyek mind a kapitalizmus visszaállításához vezetnek. — Mit tehetünk? — kérdezte Hruscsov, a Szovjetunióra célozva. — Ha engedünk, a Nyugat azt fogja mondani, hogy idióták, gyávák vagyunk, ami egy és ugyanaz. Ezt egyáltalán nem engedhetjük meg magunknak, sem mi mint nemzetközi kommunisták, sem a Szovjetunió mint nagyhatalom. A kapitalisták a Szovjetunió kapuja előtt állnának.

Ezt követőleg Hruscsov közölte, hogy elegendő számú csapatot központosítottak és elhatározták: véget vetnek ennek a helyzetnek Magyarországon. Egy-két nap alatt elintézik az egészet. Azt is említette, hogy a nap folyamán Bulganyin telefonált, s egy jó hírt közölt. Münnich Ferencnek és Kádár Jánosnak sikerült elmenekülnie Budapestről és útban vannak Moszkvába repülőn. Ez roppant fontos dolog, mondta Hruscsov. Azt kérdezte tőlünk, nem tudjuk-e mi történt Apró Antallal, igen fontos lenne, hogy ő is kimásszon a csávából. Az oroszok nagyon szeretnék őt is felhasználni, de fogalmuk sincs, mi van vele.

Aztán megint a szovjet hadsereg magyarországi beavatkozásáról beszéltek. Már csak azért sem engedhetik meg a kapitalizmus helyreállítását, mert ennek súlyos belpolitikai következményei lennének magában a Szovjetunióban. Ott is vannak, talán nem is kevesen, akik azzal fogadnák az egész ügyet: lám, amíg Sztálin volt uralmon, mindenki engedelmeskedett és soha nem volt semmi zűrzavar. Most bezzeg, amióta ezek ... (itt Hruscsov egy igen durva kifejezést használt a jelenlegi szovjet vezetők jellemzésére) kerültek hatalomra, itt a kudarc, Magyarország kiválása. És mindez pont akkor, amikor a szovjet vezetők elítélik Sztálint. Hruscsov szerint elsőnek a szovjet hadsereg hangoztatna ilyeneket: ez az egyik fő ok, amiért be kell avatkozniok Magyarországon.

Hruscsov azután előadta, milyen katonai előkészületeket tettek: említette Zsukov marsall nevét, s azt mondta, a magyarországi hadmozdulatok Malinyin tábornok kezében vannak. Román csapatok is részt vehetnének a műveletekben, bár az oroszok ennek nem látják szükségét. Kijelentette továbbá, hogy két napon belül véget fognak vetni az egésznek, minden ellenállást le fognak törni Magyarországon. Azt nem mondta, mikor fog mindez megkezdődni, de világos volt, hogy halasztás nélkül — mi voltunk az utolsók, akiket tájékoztattak. Őszintén szólva, az oroszoknak semmi szükségük nincs jugoszláv hozzájárulásra. Magyarországon azt fogják csinálni, amit akarnak, tekintet nélkül arra, hogy helyeseljük-e avagy sem, annak ellenére, hogy Hruscsov hangsúlyozta, mennyire fontos, hogy mindezt „megértsük" ...

... Malenkov szintén kijelentette, hogy a Szovjetunió részéről minden készen áll az azonnali beavatkozásra Nagy Imre kormánya ellen. Nyilvánvaló, hogy az oroszok nyíltan fognak fellépni, hatalmas erőbevetéssel, tekintve, hogy teljesen el vannak szigetelve a magyar néptől. Tény, hogy az egész magyar nép szemben áll az oroszokkal.

Hruscsov megemlítette a Miskolc környéki munkásokat: állítólag a magyar bányászok hívek maradtak a párthoz, ámbár Miskolcon magán a reakció lett úrrá.

A csehek fegyvert is juttattak a bányászoknak, talán velük lehet valamit kezdeni, politikai ellenállást Nagy Imrével szemben, a bányászok esetleg erre alkalmasak lesznek. Aztán újból kijelentette, minden készen áll a döntő lépésre, ahogy már előbb elmondta. Más megoldás nincs, ezért ezt a megoldást a leggyorsabban és legerőteljesebben véghez fogja vinni. Felhozta azt is, hogy Magyarország két ízben harcolt Oroszország ellen mint a Nyugat szövetségese. Azt is említette, hogy a szovjet hadsereg hangulata igen ellenséges a magyarokkal szemben, tekintve, hogy megint a Nyugattal akarnak szövetkezni az oroszok ellen.

A magunk részéről leszögeztük, hogy kezdettől fogva a legnagyobb figyelemmel kísértük a magyarországi helyzet alakulását. A lázadás és az egész magyar nép felkelése egyenes következménye annak az elégedetlenségnek, amit Rákosi politikája és a közelmúlt hibái és tévedései eredményeztek. Ha kellő időben megtették volna a szükséges lépéseket, a dolgok nem jutottak volna idáig. Mi nyíltan hangot adunk magatartásunknak Nagy Imre első kormánya irányában, amikor Kádár lépett Gerő helyébe: ezt fejezte ki Tito üzenete a magyarokhoz. (Hruscsov és Malenkov helyeselték ezt az üzenetet: megemlítették, hogy ők is hasonló baráti hangnemben nyilatkoztak a szovjet kormány nevében október 30-án: ez a nyilatkozat szerintük Nagy Imre mellett szólt.)

Azt is látjuk, nem kis aggodalommal, hogy a helyzet a jobboldal irányába fordul, és ellenforradalmi színt kezd ölteni: mi más lehetne a véleményünk egy olyan kormányról, amely tűri a kommunisták felakasztását? (Nagy Imre kormányáról van szó.) Ha Magyarországon tényleg ellenforradalom tör ki, akkor be kell avatkozni. De nem lenne szabad ezt egyedül és kizárólag a szovjet hadseregre bízni. Ennek véres összeütközés lesz a vége, az egész magyar nép harcolni fog a szovjet csapatok ellen, mivel a magyar kommunista párt, a történtek következtében megszűnt létezni, teljesen széthullott. Ebben a helyzetben valamiféle politikai megoldást kéne előkészíteni, menteni, ami még menthető — például összehozni és kinyilvánítani valamiféle magyarokból álló kormányt, amely határozott programmal léphetne a magyar nép elé.

Hruscsov azt választolta, hogy ez már tervbe is van véve: egy új magyar kormány, Münnich Ferenc vezetésével (volt moszkvai magyar nagykövet — a felkelés előtt nevezték ki belgrádi követnek). Ott van Kádár is. Hruscsov azt kérdezte, mi a véleményünk róla. Tito azt kérdezte, miféle ember Münnich? Rankovics említette, hogy nemrég találkozott vele. A jugoszláv résztvevők azt javasolták, hogy az új forradalmi kormány inkább Kádár Jánossal az élen alakuljon meg, mint Münnichhel, ámbár egyiküket sem ismertük eléggé. Az oroszok szemmel láthatóan inkább Münnich pártján vannak, de hajlandók elfogadni a mi érveinket.

Mi azt húztuk alá, hogy nagyon sok függ az új kormány programjának hangvételétől. A jugoszláv részről tett megjegyzések azt hangsúlyozzák, hogy ennek az új kormánynak a legerélyesebben el kell ítélnie Rákosi és Gerő politikáját, s velük együtt az egész múltat, ami a jelen helyzethez vezetett. Hruscsov és Malenkov egyetért ezzel, ha nem is szívesen. Az a benyomásunk, hogy inkább beszélnének a mai ellenforradalomról és a Nyugatról, mint a múlt hibáiról, de elfogadják a mi megjegyzéseinket. Hruscsov átkokat szórt Rákosira, majd a legdurvább hangon szidta Gerőt, aki — alighogy megválasztották a párt főtitkárának — elment nyaralni

a Krímbe, majd Jugoszláviába. Rákosi Moszkvába menekült, s „felajánlotta szolgálatait", ha kell, Budapesten, de Hruscsov megmondta neki: „Csak menjen vissza, ha akar, majd ott úgyis felakasztják." Rákosi telefonálni akart Budapestre, de a szovjet telefonos nem volt hajlandó kapcsolni; Hruscsov szerint ez a telefonos nagyobb politikai érettségről tett tanúságot, mint Rákosi, aki olyan hülye, hogy a legelemibb dolgokat sem érti meg...

Vacsora alatt Hruscsov megint felhozta, hogy a románok hajlandók csapatokat küldeni Magyarországra. A jugoszlávok ellene voltak; balfogás lenne, mondták, és Hruscsov nem firtatta tovább.

Hruscsov említette Zsukov marsallt is, mint aki az egész ügy katonai oldalával van elfoglalva. Dicsérte Zsukov katonai érdemeit és felemlítette, Zsukov azért lett kegyvesztett, mert egy ízben Sztálinnal a haditervről tárgyalva, amikor Sztálin kijelentette, hogy ő a felelős a Szovjetunió sorsáért, Zsukov megjegyezte: Sztálin éppúgy felelős.

Szóba került Kádár (november elsejei) rádiónyilatkozata a magyarországi események tragikus fordulatával kapcsolatban. Kádár attól félt, hogy a szocializmus ügye és a munkáshatalom teljesen összeomlik Magyarországon, Hruscsov úgy beszélt Kádárról, mint mologyecről (Körülbelül annyit tesz, mint „belevaló gyerek". — A szerk.), majd arra terelődött a szó, hogy milyen kínzásokon ment keresztül Kádár, mikor Rákosi idején börtönbe került. Különösen Farkas Mihály fia tűnt ki a Kádár iránti kegyetlenkedésekben. Malenkov és Hruscsov nyomottan-zavartan ismételgeti: szvolocs (csirkefogó)...

Valahányszor Nagy Imre kerül szóba, Hruscsov mindig felhozza, hogy „kommunistákat gyilkolnak Magyarországon", a Nagy-kormány teszi ezt, ők a felelősek. A megbeszélések elején, valahányszor fölhozták Nagy Imrét, Hruscsov mindig ezt az érvet használta. Utóbb, mikor arról került szó, hogy netán Nagy Imrének is lehetne szerepe a helyzet kibogozásában, Hruscsov más nótát kezdett fújni, nem hajtogatta mindenre csak azt: „ott kommunistákat ölnek"; hajlandó volt Nagy Imrét más szempontból mérlegelni, elfogadta, hogy igenis sok mindent tehet és segíthet és méltó maradhat a kommunista névhez.

ÚTBAN MOSZKVA FELÉ, 1956. NOVEMBER 6.

...A szovjet csapatok a november 3-áról 4-ére virradó éjszaka vetették magukat Budapestre, ahol minden értesülés szerint a felkelők voltak az urak — azaz nem egészen 24 órán belül, attól számítva, hogy Hruscsov és Malenkov eltávozott Brioniból.

November 4-én hajnalban, Nagy Imre és több más jelentős magyar államférfi, családtagjaikkal együtt, a mi ottani nagykövetségünkre menekültek és menedékjogot kértek. Úgy tudom, közel negyven lélekről van szó.

Nem sokkal később az orosz páncélos erők, harckocsik és más páncéljárművek teljesen körülfogták nagykövetségünket, se be, se ki, aki be akart jönni vagy távozni akart, annak igazolnia kellett magát. Az épület ablakai jórészt be voltak törve — és ezen a november 4-én kemény hideg volt. Amellett a magyar menekültek közt többen betegek voltak, sürgős orvosi segítségre szorulva: de a szovjet hatóságok senkit nem engedtek be a jugoszláv diplomáciai személyzet kivételével. Amellett táp-

lálni is kellett a magyar menekülteket. Egyszóval, elég problémája volt az ottaniaknak, amikre nem számítottak: nem is beszélve a teljesen váratlan, új politikai helyzetről, amelybe mind ottani követségünk, mind maga Jugoszlávia került...

Nyilvánvaló, hogy az oroszok és az új magyar kormány vádolni fogják Nagy Imrét olyasmivel is, amiért nem ő a felelős. Máris azt hánytorgatják föl, hogy elárulta a szocializmust, mivel ki akart válni a varsói egyezményből, s a Nyugat védelme alá akarta helyezni az országot. Nagy Imre e pillanatban a budapesti jugoszláv nagykövetség védelmében áll — s ők ellenforradalmi tettekkel vádolják. Nem kell messzire menni, hogy lássa az ember: az ilyen vádakat hamarosan ki lehet terjeszteni azokra is, akik menedéket nyújtottak neki.

Amikor arra fog sor kerülni, hogy az oroszok okot keressenek a véres eseményekre Magyarországon, nyilván ugyanazt a zűrzavaros utat fogják követni, mint a válságot megelőzően. Hivatalosan máris „ellenforradalomnak" titulálják a történteket. Így a „forradalom védelmében" orosz csapatokat zúdítanak a fellázadt Budapestre, és a felkelés okait onnét kezdve Amerikáig pécézik ki, szerintük mindenki ludas, csak ők nem.

Az új körülmények közt a velük kötött szóbeli megegyezés, valamint az ölelkezés és csókolódzás nem fog sokat érni — ha egyáltalán valamit is ér — a helyzet váratlan és gyökeres fordulata után. Most, ha az lesz számukra a tetszetős magyarázat, ki fog derülni, hogy mindvégig mi voltunk Nagy Imre gazdái és védelmezői: tulajdonképpen bennünket kell majd okolni a „magyar ellenforradalom" miatt. Holott az oroszok a főbűnösök az egészben: tízéves szovjet uralom után Szuszlov és Mikojan tanácsára, Rákosi és Gerő támogatásával az ő balfogásaik robbantották ki Magyarországon a véres eseményeket, a nép felkelését...

Ép ésszel lehetetlen most a XX. kongresszus irányvonaláról és desztalinizációról beszélni, mikor a Szovjetunió fegyveres erőivel „teremt rendet" Magyarországon, s ugyanazzal fenyegetőzik a többi kelet-európai ország irányában...

MOSZKVA 1956. NOVEMBER 12.

...Ámbár Magyarországról hosszasan folyt a szó, egyikünk se tudott semmi újat mondani. Mindössze megismételtük a november 7-i találkozó érveit. De Hruscsov némileg más hangon beszélt Nagy Imréről és társairól, mint a november 7-i vita alkalmával. Akkor ugyancsak kinyitotta a száját és állandóan fenyegetőzött: alig egy-két pontban tudtam csak egyetérteni vele — mint például abban, hogy a Rákosi-Gerő „klikket" elítélték, és Kádár lesz a miniszterelnök. Viszont minden más ponton egyre távolabb kerültünk egymástól.

Most Hruscsov azt reméli, hogy válaszunk legutóbbi javaslatukra (hogy Nagy Imre Romániába távozhassék) egyetértő lesz: szerinte ez a kompromisszumos megoldás az egyetlen, amit akár mi, akár az oroszok, akár a magyarok elfogadhatnak; a románok szintén egyetértenek és hajlandók segíteni. Nagy Imre mellett — aki nem maradhat Magyarországon — Losonczy a másik főkolompos, feltehetően azért, mert az oroszok azt hiszik, kapcsolatban állott velünk. Nyilván azért iparkodott a Kádár-kormány november 6-i nyilatkozata őt is elítélni és befeketíteni: ebben a „Nagy—Losonczy-csoport"-ról beszéltek.

MOSZKVA, 1956. NOVEMBER 18.

... Úgy látszik, nyilvánosságra akarják hozni, hogy Nagy Imre budapesti nagykövetségünkön tartózkodik. Azt kérdezték tőlem, van-e értesülésem Belgrádból erre vonatkozólag. Mondtam, hogy nem hallottam semmit, s véleményem szerint a legjobb megoldás az volna, ha Nagy Imre és társai szabadon hazatérhetnének.

Hruscsov is egyetértett velem ebben...

MOSZKVA, 1956. NOVEMBER 23.

Írásbeli megegyezés történt a jugoszláv és a magyar kormány között Nagy Imre és társai menedékének megszüntetéséről. A magyar kormány először szóbelileg, majd írásban kötelezettséget vállalt, hogy a budapesti nagykövetségünk védelmében álló minden egyes személy szabadon hazatérhet. Mikor az egyezmény szövegét felolvasták nekik, mind Nagy Imre, mind a többiek kijelentették, hogy ennek alapján nincs többé szükségük menedékre. A magyar kormány írásban kötelezte magát, hogy nem fogja felelősségre vonni őket azért, ami november 4-ig bezárólag történt. Nagy Imre és társai november 22-én este hagyták el budapesti nagykövetségünket. Remélem, most eggyel kevesebb vitás kérdés lesz köztünk és az oroszok közt, a Kádár-kormánnyal kötött egyezség nyomán.

Sajnos, túl korán örültünk, hogy a probléma Nagy Imre és társai körül ily sikeresen megoldódott. Alighogy elhagyták nagykövetségünket, a szovjet katonaság letartóztatta őket. Úgy látszik, vagy senkinek nem jutott eszébe, hogy megkérdezzék erről a Kádár-kormányt, vagy pedig az oroszok Kádárékkal összejátszva fogták le őket. Az egyezmény, amit a magyar kormány éppúgy aláírt, mint a jugoszláv kormány, szokás szerint annyit se ért, mind az a darab papír, amire írva volt. Nagy Imrét és társait ismeretlen helyre vitték, talán valahol Magyarországon, talán Romániában — a románok egyek az oroszokkal a „Nagy Imre-ügyben".

Most majd jönnek a hivatalos jelentések mindenről, majd a mi tiltakozó jegyzékünk a Kádár-kormányhoz, ígéretünk megszegése, az egyezség durva felrúgása miatt...

Jegyzőkönyv

készült a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Intéző Bizottságának 1956. november 11-én megtartott üléséről

Kádár János előadói beszéde

Szeretnénk tájékoztatást adni az elvtársaknak néhány olyan dologról, ami talán nem árt még akkor sem, ha ismétlés. Először pár szót a múlt hét eseményeiről, olyan dolgokról, amit az elvtársak nem ismernek részleteiben.

Mi történt a kormányon belül a múlt héten. Nekem személyes meggyőződésem, hogy Nagy Imre, Losonczy Géza és a többi elvtársak, akik a kormány tagjai voltak, az ellenforradalmat segíteni nem akarták. Ténylegesen az intézkedések-

be beleszólása a kormány tagjai közül Nagy Imrének, Losonczynak és nekem volt, csakhogy ez a kabinet volt, a Minisztertanács nem dolgozott egész héten. A Minisztertanácson belül a hangadó a valóságban nem Nagy Imre volt, hanem elsősorban Tildy, Losonczy és bizonyos mértékig Erdei Ferenc. Ahogyan mentek előre az események, ezek az emberek mind élesebben olyan álláspontra helyezkedtek, amit nem lehet másként minősíteni, mint nacionalista álláspontnak. Semmivel sem törődtek, mint azzal, hogy ússzanak az árral és a munka homlokterébe a szovjet csapatok kivonásának kérdését állították a kormányon belül is. Ezt a vonalat átvette Nagy Imre elvtárs is némi bizonytalansággal és igen határozottan Losonczy Géza. Az elvtársak tudják azt is, hogy közben messzemenő politikai engedményeket tettünk — a legdöntőbb persze a több párt rendszerének elfogadása volt. Meg kell mondani, hogy ezt magam is megszavaztam. Milyen meggondolásból? Abból a meggondolásból, hogy tűzszünetet elrendelve, a legmesszebbmenő politikai engedményt megtéve sikerül politikai eszközökkel kikerülni a helyzetből. Megmondom azt is, hogy közben gyakran tanácskoztam szovjet elvtársakkal is ezekről a nehéz kérdésekről, ők is megkérdezték a véleményemet és én abban a szituációban, amikor dönteni kellett, hogy elfogadjuk-e a többpártrendszert, megmondtam, hogy az a benyomásom, ha így megy tovább, ez az ellentmondás megöl bennünket, mindent bevetett szovjet egységgel erősebbek leszünk katonailag és gyengébbek politikailag. Azt is megmondtam, hogy napokon belül az egész felkelés átalakul nemzeti háborúvá a Szovjetunió ellen, hiszen ahány szovjet egység aktivizálódik a harcban, olyan mértékben erősödik és mélyül a nacionalista pozíció a tömegekben. Nemzeti háború jellege alatt azt értem, hogy az egész néphadsereg a kormánytól parancsot fog kapni a szovjet hadsereg elleni harcra. Ebben a szituációban kellett ezt a döntést elfogadni. Én arra gondoltam, hogy bármilyen nehéz helyzet is áll előttünk, ehhez a politikai bázis lehetősége adva van, hiszen a mi pártunkat az elmúlt 12 évben nemcsak negatív, hanem igen sok pozitív vonás is jellemezte. Ha fellépünk azokkal a dolgokkal, amí 12 év vívmánya volt, és amiben a pártnak nagy szerepe volt: államosítás, földreform és más alapvető kérdés — akkor egy politikai küzdelmet több-kevesebb sikerrel megvívhatunk és végül olyan helyzet alakulhat ki, hogy a kormányban tűrhető, sőt jelentékeny befolyásunk lesz és a népi demokratikus rendszer alapjait, a tömegek támogatását meg tudjuk tartani.

E döntés után az történt, hogy az ellenforradalom mindkét vonalon rendkívüli erővel előretört, teljesen világossá vált, hogy normális politikai eszközökkel, politikai intézkedésekkel, meggyőzéssel kikerülni ebből a helyzetből nem lehet. Maga a fegyveres harc is mindinkább ellenforradalmi jelleget öltött, bekapcsolódtak ebbe igen nagy számban eddig nyugaton élt és most valamilyen úton hazaszivárgott fasiszták is. Politikai vonalon felléptek részben általunk tisztességesnek ismert koalíciós partnereink is messzemenő követelésekkel, amit úgy lehet jellemezni, hogy bár nem harcoltak kifejezetten a kormány ellen, de a maguk pecsenyéjét meg akarták sütni. Különböző pozíciókat követeltek, ugyanakkor a terhekből semmit sem vállaltak, ha küldöttségekkel kellett beszélni, akkor Nagy Imrét taszigálták oda, ők maguk addig a párt szervezésével foglalkoztak olyan módszerekkel, amiket határozottan el kellett ítélni: bementek

az MDP épületeibe, a garázsába, bankokba, több millió forintot felvettek, tehát nagyon visszataszító szerepet játszottak. Azonkívül a politikai partnereink közül a szociáldemokrata párt, amely Kéthly, Kelemen stb. vezetése alá került, olyan módon léptek fel a tömegek előtt, hogy a koalíciós kormányban pozíciót nem vállalnak. Amikor mi a többpártrendszer mellett állást foglaltunk, nem volt kontaktus a szociáldemokrata párttal és volt olyan elképzelés, hogy az általuk megnevezett személynek biztosítunk egy helyet a kabinetben. Ők ezt nem nevezték meg, nyilvánvalóan azért, hogy a tömegek lássák, nem vállalják a kormányban való részvételt.

Ebben az időben a párt kérdésében a következő történt: volt az úgynevezett elnökség. A párt állásfoglalása részben azért is késett a harcok alatt, mert a harcoknak a megítélésében változott az álláspont. A fegyveres felkelés kirobbantásának időpontjában világosan úgy nézett ki, hogy ellenforradalmi megmozdulásról van szó. Később, amikor láttuk, hogy különösen vidéken óriási dolgozó tömegek, munkások, bányászok stb. mozdultak meg, olyan szociális követelésekkel, a szovjet csapatok kivonásán kívül, a begyűjtés eltörlése stb., amit nem lehet ellenforradalmi követelésnek nevezni, ennélfogva lehetetlen lett volna az egész mozgalmat tovább ellenforradalmi megmozdulásnak minősíteni. Eljött tehát az időpont, a koalícióra vonatkozóan, amikor úgy nézett ki, hogy ezzel megvan az elgondolás és a platform a politikai bázisra. Felmerült ekkor, mi legyen a párttal. Teljesen egyöntetű vélemény volt — ezt a szovjet elvtársak nemcsak helyeselték, de bizonyos tekintetben sürgették, kérték is —, hogy rendkívül élesen határoljuk el magunkat a Rákosi-féle politikai rendszertől. Felmerült a kérdés, hogyan. Javaslat merült fel az elnökségen belül, amiben öten egyetértettünk. Mi volt ez a javaslat? Az, hogy egy politikai állásfoglalással ítéljük el a Rákosi-féle politikát, változtassuk meg a párt nevét és a párt központi lapjának a nevét. Ezzel álljunk meg és reorganizáljuk az MDP szervezeteit és tagjait. Némi indokolás után Nagy Imre is erre az álláspontra helyezkedett. Később Szántó Zoltán fellépett azzal a javaslattal, hogy teljesen új pártot kell szervezni új tagfelvétellel. Ezt nem tudtuk elfogadni. Később az elnökséget nagy nyomás alá helyezték Donáth, Lukács, Horváth Márton. Nem voltak többé ülések, csupán tucatnyi ember vitatkozott, és hisztérikus hangulatkeltéssel komolyan befolyásolták az elnökséget. A hangulatkeltés lényege az volt, hogy sietni kell az új kommunista párt megalakításával, mert az írók és más rétegek már összeültek és ha mi nem alakítjuk meg, ők fogják az új pártot megalakítani. Úgy nézett ki, hogy két-három kommunista pártot alakítanak meg egy időben, ami politikailag és ideológiailag komoly zavarra vezetett volna a munkásosztály soraiban. Ebben a helyzetben mindannyian beadtuk a derekunkat abból a meggondolásból, amivel a koalíciós megoldásba belementünk: ha sikerül a helyzetet konszolidálni, megszűnik a fegyveres harc, normális politikai tevékenység indul meg, sikerül zömmel az MDP tagjaiból újjászervezni a pártot, a politikailag rosszul exponált elemeket kihagyni. Ez az elgondolás és ez a határozat, ami ezzel kapcsolatban megszületett és amit én olvastam be a rádióba, az akkori szituáció alapján született azzal a feltételezéssel, hogy normális politikai küzdelemmel nézünk szembe.

Ennyit a múlt hétről.

Most a kormányalakítással, deklarációval kapcsolatos kérdéseket nem részletezem. Van azonban egy fontos esemény, amit az elvtársaknak ismernie kell. A múlt hét végén általam nem ismert körülmények között úgy látszik, az események tovább sodródtak a nacionalista pozíciók felé és vasárnap reggel az történt, hogy Nagy Imre fellépett a kormány nevében, hogy a szovjet csapatok támadnak és kijelentette, hogy a kormány a helyén van és védekezni fog.

Van egy nagyon konkrét dolog és kérem, hogy ezt a legszigorúbban tartsák meg maguk között, mert az egész kérdés igen bonyolult. A nagy ellenállás után nem volt itt senki, pánikszerűen menekültek: Nagy Imre, Lukács, Donáth, Haraszti, Vas, Jánosi, Tánczos, Rajk Júlia, Vásárhelyi, a jugoszláv követségen kért és kapott menedéket. Ez a kérdés egy rendkívül kényes és bonyolult kérdés. Itt járt a jugoszláv követ tegnapelőtt és én beszéltem vele. A követ átnyújtotta a névsort és közölte, hogy az abban szereplők menedékjogot kértek és kaptak. Megkérdeztem, van-e valami véleményük erről, van-e valami propozíciójuk? A követ azt válaszolta, hogy nincs, mert szeretnék előbb ismerni a magyar kormány álláspontját. De a lényeg az volt, hogy egyezzünk bele, hogy kivigyék ezt a társaságot Jugoszláviába. Hangsúlyoztam, hogy én a saját véleményemet mondom csak el. Azt mondtam, hogy semmi szín alatt nem egyezhetünk bele, hogy elhagyják az ország területét. Először is, mert Nagy és Losonczy utolsó fellépése a kormánynyilatkozat volt, a kormány széthullott, de sehol sem mondták ki, hogy nem tekintik magukat kormánytagoknak. Azt javasoltam, mondják meg nekik, hogy adják írásba, hogy önmagukat mint minisztereket megszűntnek tekintik és mondjanak valamit a jelenlegi kormánnyal kapcsolatban. Feltétlenül ki kell jelenteniök, hogy ez ellen a kormány ellen sehol sem fognak fellépni. Amíg ezt nem mondják, semmiféle kérdésről tárgyalni nem lehet. Azt mondtam, hogy rendkívül kellemetlen ez a mi számunkra, de különösen a jugoszláv kormányra nézve. Mindenki előtt világos, hogy a felkelés eszmei vezetői, kb. azonosak azokkal az emberekkel, akik most ott vannak. Ha kivinnénk Belgrádba őket, az a benyomás támadna, mintha a jugoszláv kormány szemben állna a forradalmi kormánnyal, ami nem áll fenn, másrészről, hogy egy új kormány részére tartalékolják őket. Nagyon nyersen beszéltem. Megmondtam, hogy nem vagyok diplomata és megmondtam, hogy nagyon nehéz lenne megmagyarázni a világ munkásainak. A jugoszláv követ azt mondta, hogy természetesen ilyesmiről szó sincs, ők a Forradalmi Munkás—Paraszt Kormányt helyeslik, de hát a nemzetközi jog, mert hát mint magánemberek kérték a menedéket. Megmondtam, hogy nem magánemberek. Ez a legkényesebb kérdés most nemzetközileg és párton belül is.

Mikor a szovjet csapatok vasárnap bejöttek, lefegyverezték az egész magyar hadsereget. Ezeknek az egységeknek egy része tulajdonképpen szétszóródott, feladatuk nem volt, az élelmezésük nem volt biztosítva, csoportosan szétmentek az országba. Ebben a helyzetben azt kellett kérnünk, hogy járuljanak hozzá ahhoz, hogy megalapozzunk egy új hadsereget. Javaslatot tettünk arra, hogy elsősorban Budapesten szervezzük meg és végül megegyeztünk, hogy két-három forradalmi ezredet talpraállítunk Budapesten. Ezeknek szervezése folyamatban van, kicsit katonásan ment ugyan a dolog — tervezetek, szabályzatok, rajzok

stb. —, holott sokkal sürgősebb lenne, mit akarunk ezzel az erővel. Nagyon fontos belpolitikai, de legalább ilyen fontos külpolitikai szempontból, hogy magyar egységek végezzék ezt a munkát. Ezért gondoltuk ezeket a forradalmi ezredeket felállítani, de csak Budapesten. Arra gondolunk, hogy itt olyan erőt kell tömöríteni, amely abszolút szilárdan áll a forradalom, a munkásosztály mellett. Arra gondulunk, hogy a néphadsereg tagjaiból, más harcoló munkásegységekből, amelyek szilárdak voltak, továbbá önkéntesen jelentkezőkből kellene megszervezni. Az adott helyzetben egész nyugodtan úgy intézkedhetünk, hogy egynéhány száz nagyon jó kommunista aktíva adja rá a fejét arra, hogy jó ideig katona lesz. Azért mondom, hogy jó ideig, mert a helyzetet konszolidálni kell, de a saját erőnkkel. A kívánatos az volna, hogy minél előbb a szovjet egységeket kivonni, az ország bizonyos területeiről is. Ez politikailag nagyon kívánatos volna.

Személyes benyomásom, hogy a Szovjetunió csak kötelességből tette meg azt, amit tett. Egy bizonyos idő múlva amúgyis le kell ülni tárgyalni a szovjet csapatok kivonásának kérdéséről, s ami a perspektívát illeti, nem kétséges, hogy előbb-utóbb ki kell vonni Magyarország területéről őket. Ehhez kell a saját erő. Van töredékes elképzelésünk ugyan, nagy hadsereg helyett legyen egy 20—30 ezer főből álló olyan hadseregünk, amely önkéntesekből áll, s azoknak az ellátását úgy biztosítsuk, mint a hivatásos katonáknak szokás. Nem is ez a lényeg most, hanem az, hogy legyen a forradalomhoz hű saját katonai erőnk, elsősorban Budapesten. Ugyanígy állunk a rendőrséggel is, ez a kérdés legalább olyan fontos, mint 1945-ben. Be kell küldeni a rendőrségre is néhány száz szilárdan a forradalom ügyéhez hűséggel viseltető kommunista forradalmárt, akik arra rendezkednek be, hogy esetleg esztendőkig ezeken a posztokon kell szolgálniok.

A második kérdés az élet normalizálódása. Makón felléptek velünk szemben a mi saját volt embereink, Kissék — ismeretesek régebbi pártügyekből, kijelentették, hogy ez a kormány áruló. Kisebb felkelést csináltak, amit azonban rövid idő alatt sikerült szétverni. Ennek kivételével a normalizálás felé haladunk az egész országban. A vasutak részben megindultak, az északi bányákban dolgoznak, Pécsett nem, az iskolákban megindult a tanítás. Budapesten is nagyon sok jel mutatja, hogy ezen az úton haladunk, bár sokkal alacsonyabb fokon ugyan, a közintézményekbe, hivatalokba a kormány felhívására az emberek egy része jelentkezik, napról napra növekszik a számuk, a Külügyminisztériumban például az első nap hetvenen, a második nap száztízen jelentek meg. A főváros üzemeinek egy része dolgozik, a nagyobb gyárakba körülbelül ezer ember ment be. A lakosság részéről a hangulat olyan, hogy szeretne békességet, nyugalmat, visszataszítónak tartja az emberek zöme az orvlövészeket, fosztogatásokat, például feltörtek kirakatokat, s az utcán az embereknek kínálták a dolgokat, azonban az emberek jelentős része nem vette el tőlük. Egyes felkelők feltörték a kirakatokat, raktárakat, s elfogtak járókelőket, s mindegyik kezébe nyomtak télikabátot, két-három ruhát, három-négy kézigránátot és felszólították őket, hogy harcoljanak velük. A járókelők többsége elment az első utcasarokig és ott a sötétben lerakták a kézigránátokat, s volt olyan, aki a ruhát is. Egy tisztogató emberrel beszéltem, aki elmondja, hogy a Molnár utcában bementek egy lakóházba és itt beszéltek az embereknek, s azután a beszélgetés után az emberek

felmentek a lakásukba és hozták a fegyvert, egy szatócs kinyitotta az üzletét és előhozta a fegyvert.

Ugyanakkor előtérbe kerültek különböző politikai kérdések. Most már az a törekvés, hogy a szovjet csapatok hagyják el az országot — eltűnt. Előtérbe kerültek politikai, gazdasági természetű kérdések, s más követelések. Az emberek egy része lamentál, hogy ha teljesítik ezeket a követeléseket, akkor dolgozik, ha nem, akkor nem dolgozik.

A mi értelmiségünk, különösen annak ismert góca, az egyetemi forradalmi ifjúsági bizottság nem adták fel a harcot. Összeültek ezelőtt 3 nappal az írók és azt mondták, hogy a harcot folytatni kell. Plakátokat tettek ki 5-6 ponttal. Van például olyan jelenség, hogy itt a kormány rádiójában olyan lamentálás és vita folyik a munkatársak közöttt órákon keresztül, hogy miért nincs a munkástanácsoknak intézkedési joguk, miért csak javaslattevő joguk van. Cenzúráznak mindent. A Togliatti-beszédet nem adták le, mert nem értenek vele egyet. Lassacskán kibújik a szög a zsákból. Fehér elvtárs tárgyalt velük és sarokba szorította őket. Gimes kénytelen volt kijelenteni, hogy ők nem állnak a marxizmus—leninizmus alapján. Ezek a rádiósok azt mondják, hogy nem lehet Magyarországon szocializmus, ha a tömegek nem akarják. Az ifjúság és az intelligencia egy része rájött, hogy maga is teljesen letért a marxizmus—leninizmus álláspontjáról.

Meg kell mondani, hogy valójában forradalmi időket élünk, és forradalmi módszerrel is kell dolgozni. Aki továbbra is a népköztársaság ellen uszít, legyen bárki, izolálni kell, mert ebbe tönkremegy az ország.

Az ideológiai fronton a helyes álláspont az, hogy legyen nekünk inkább csak tíz munkatársunk, de feltétlenül egy pozíciót hirdessen. Ennek a két hétnek a tragikomikuma az volt, hogy valójában két politikai vonal volt. Ez volt az, amely teljesen összezavarta az embereket. Az adott pillanatban ezt nem lehet megtűrni. Egy politikát kell vinnünk. Mindenki megmondhatja a véleményét. De úgy, hogy kijelentik, hogy a 64 pontra, ha nem kapnak kielégítő választ, akkor 11-kor abbahagyják a munkát, ha később sem kapnak választ, akkor megint abbahagyják a munkát; így nem lehet harcolni.

Érdekli az embereket olyan kérdés, hogy mi a politikai garancia arra, hogy nem folytatódik a régi dolog. Ez összefügg olyan egyszerű fizikai jelenséggel, hogy régi Rákosi-képviselőkkel találkoznak az emberek. Szolnok és Nógrád megyei emberekkel beszéltünk. Megverték és szétkergették ezeken a helyeken a funkcionáriusokat és rendőrtiszteket. Most mindenki meg van egy kicsit szeppenve, mert érzik, hogy valamit mégis nem jól csináltak.

Vidéken egy sor helyen újra megalakult az államvédelmi a régi egyenruhával. Itt azonnal intézkedni kellett, mert a tömeg maga is egy kicsit ludasnak érzi magát.

Foglalkoztatja az embereket, mi lesz a koalícióval, mi lesz a más pártú emberekkel? Ezekre a kérdésekre kategorikus választ kell adni. Azt a választ tudjuk adni, hogy most nem arról van szó, hogy népköztársaság legyen egypártvezetési rendszerrel, hanem hogy népköztársaság legyen. Azonkívül meg kell mondani, hogy mi, mindenféle pártállású emberek dolgozzunk együtt.

Most más a szituáció, mint a múlt héten volt és a többpártrendszer úgy néz ki, hogy valójában azokkal fogunk tudni dolgozni, esetleg lesznek önálló pártszervezetek is, akik velünk egy táborba jönnek és megvan a garancia arra, hogy nem játsszák át az országot az ő kezükre.

Vannak más ilyen kérdések is: szociális kérdések, munkabér, norma, begyűjtés, és így tovább. Mi hoztunk pár kormányhatározatot ezzel kapcsolatban. A munkabéreknél amit elhatároztunk, elég nagy összeget jelent: hoztunk egy határozatot, hogy emelni kell a fizetését a munkásoknak, bányászoknak és rendőröknek, de egyelőre másnak a fizetését emelni nem tudjuk. Ha ennél tovább megyünk, az azt jelentené, hogy január elseje után rohamosan nőne az infláció. Ezt nem lehet megengedni. Még ennél a döntésnél is az a helyzet, hogy külön kell a testvérpártokhoz fordulni, hogy adjanak nekünk hosszú lejáratú kölcsönt áruban vagy valutában, mert különben infláció kezdődik, és tartani is kell ezt a vonalat.

Vannak más természetű kérdések is, mint a nemzeti kérdés, a Kossuth-címer, a katonák egyenruhája és több más kérdés is, amiről nyilvánvaló, hogy ahogyan eddig csináltuk, helytelen volt, mélyen sértette a nemzeti érzéseket. Nekünk nagyon határozottan kell vinni azt a vonalat, hogy tegyék félre a vitatkozást és az alapvető feladatokat segítsék, tehát a fegyveresek lefegyverzését, a fegyverek összeszedését, a munka beindítását, az ellenforradalom visszaverését és utána fogunk majd dönteni bizonyos kérdésekben, amit az adott viszonyok között egyszerűen nem is tűzhetünk napirendre. Elhatároztuk, hogy a lakáshiány enyhítése céljából késlekedés nélkül felszabadítunk bizonyos épületeket — például a Népművelési Minisztériumra nem igen van szükség —, felajánlottunk épületet a párt központi házai közül, nem neveztük meg, hogy melyiket. Tehát lehetséges és azonnali intézkedéseket meg kell tenni, ugyanakkor meg kell mondani, hogy legyenek a tekintetben nyugodtak, hogy a pártban sehol olyan ember nem lehet, akiket a tagság nem akar. Meg kell azt is mondani, hogy egyetlenegy alapvető kérdést sem lehet eldönteni a jövőben a tömegek bevonása nélkül és akaratát figyelmen kívül hagyva. Ha ezt az emberek hallják, megnyugszanak. Én magyaráztam, hogy nincs a vezetők között olyan, aki azt mondja, hogy a régit vissza kell hozni — és ha lenne is — nincs aki ezt megcsinálhatná.

Javasoltunk más, félre nem érthető intézkedéseket is. A következőre gondoltunk: Andics Erzsébet, Bata István, Berei Andor, Bíró Zoltán, Kovács István, Nonn György, Piros László, Révai József, Betlen Oszkár, Hazai Jenő, Komor Imre, Szíjártó Lajos, Bíró Ferenc, Alapi Gyula — ez a volt vezetőknek az a csoportja, akik a mi nézetünk szerint semmiféle vezető szerepet nem tölthetnek be sem a párt, sem az ország életében. Ezek az általunk ismert nevek. Van egy másik csoport is, akiknek segítséget kell nyújtanunk, hogy ne legyenek a tömegek előtt, mert hiába magyaráznánk, hogy muszájból beállítottunk pár embert, egész Budapest tudja, hogy a szolnoki rádióban Andics Erzsébet kormánymegbízottnak nevezi magát és híreket terjeszt, de nem tudtunk mást csinálni. Ezt csak azért mondom, hogy lássák az elvtársak a politikai karakterüket azoknak, akik a mi véleményünk szerint semmiféle szerepet nem játszhatnak az ország politikai és gazdasági életében. Hasonló probléma van a funkcionáriusok más

kategóriájával, Ács Lajos, Egri Gyula, Farkas László a Baranya megyei első titkár, aki a megyében nem volt jó, nem jó módszerekkel dolgozott, Szalai Béla, Vég Béla, Matusek Tivadar, Tóth Lajos, Horváth Márton, Házi Árpád elvtársakkal kapcsolatban. Ezekről az emberekről nekünk az a véleményünk hogy valamennyien térjenek vissza eredeti foglalkozásukhoz és vezető beosztásuk sem a pártban, sem az ország életében ne legyen. Van pár más ember, mint például Bebrits Lajos, Orosz Nándor, Ratkó Anna, Kassai Géza elvtársak, akik már idős emberek, ezeket nyugdíjazni kell. Ezt minél hamarabb végre kell hajtani. Horváth Márton dolgát külön meg kell említeni. Nem teljesen a mi elhatározásunktól függ, hogy politikailag passzív legyen. A többi ember mind olyan, hogy meg fogja csinálni, amit mondunk neki, de Horváth Márton politikailag tevékenykedik, és hallom, tegnap is kontaktusba lépett Honttal, Kállai elvtárs üzent, Major Tamással beszélt és hirdeti a maga platformját: nagy hiba volt a forradalmi kormány létrehozása, mert Nagy Imre éppen azon a ponton volt, hogy konszolidálni tudta volna a helyzetet.

Beszéltem Halásszal, a Minisztertanács titkárságának vezetőjével, aki ma jött be hosszabb idő után dolgozni. Kérdeztem, akar-e dolgozni, egyetért-e a kormány programjával? Mondta, hogy azzal egyetért, de bizonyos barátaival nem akar szakítani. Például Gyenessel és más nékoszistákkal, olyanokkal, akiknek egy része a felkelők berkeiben van. Mondtam, nézze, magának ezek régi barátai, nem mondom, hogy átkozza ki őket, de tudni kell, hogy a barátság politikai is, és nem lehet olyannal barátkozni, aki a munkásmozgalommal szemben áll.

Itt van Szántó Zoltán esete. Úgy hallottam, hogy ő elhagyta a jugoszláv követséget. Ez rendben van, ha közeledik, mi is keressük a közeledést. De ha mi megegyezünk vele, akkor jön Újhelyivel, azután Donáthtal és ott vagyunk máris Losonczynál. Inkább legyünk ötszázan a munka indulásakor, de az álláspontunk legyen szilárd, minthogy megint körülvegye magát a párt vezetése egyik oldalon Andics Erzsébettel, másik oldalon Losonczyval. Nemcsak az orvgyilkosok tettek minket tönkre, hanem az, hogy a párton belül két vonal volt, nem volt egységes álláspont. Ha hatvan politikai csoport is van, nekünk a tömegekre kell támaszkodnunk. Ha nem ezt tesszük, az teljes csődbe vezet, ezt az utat már kipróbáltuk.

A párton belüli helyzetre egy pár javaslatot szeretnék tenni: Itt van a volt szektariánusok teljes félreállítása, ehhez kérek hozzájárulást. Kérem, erősítsék meg ezt az intéző bizottságot, amit teljesen a párt alkotmányától függetlenül hoztunk össze. Ez az intéző bizottság: Apró Antal, Biszku Béla, Fehér Lajos, Kádár János, Kállai Gyula, Kiss Károly, Marosán György. Kérem, hogy erősítsék meg és adjanak felhatalmazást arra a munkára, amit — őszintén meg kell mondani — felhatalmazás nélkül vittünk. Itt van a mai kormány összetétele. Ezzel kapcsolatban is hangzottak el kritikus észrevételek. Felhívom a figyelmet a következőkre: az, hogy a konszilidálódás felé halad az ország, attól is függ, hogy negyedik vagy ötödik napja van egy kormány, amelynek összetétele nem változik. Mi az intéző bizottsággal nem akarunk nyíltan fellépni, de a munka alapvető feltételeit meg kell teremteni és egy bizonyos konszolidálódás szükséges. Én az elvtársakkal együtt dolgoztam a nagyon nehéz helyzetekben és azt mondom, hogy Aprónak, Kiss Károlynak eszében sincs a régit folytatni.

Mi összetoboroztunk egy ideiglenes pártvezetőséget azzal, hogy bizonyos időszakokban hetenként üljön össze, vitassa meg a fontos kérdéseket. Mi a régi központi vezetőségi tagokból kivettük azokat az elvtársakat, akikkel most a munkát meg lehet kezdeni. Itt is fennáll, hogy némely ember szerepe vitatható, de azt gondolom, hogy most ezek az emberek bevonhatók, nyilvánosan a listával nem lépünk fel, de dolgozunk velük. Ez mind olyan elvtárs, aki késznek mutatkozik dolgozni. Összesen 21 tagú ideiglenes vezetőségre tettünk propozíciót. A 21 ember között 15 az MDP Központi Vezetőségének tagja volt és 6 olyan, akiket mi gondolunk bevonni. Apró Antal, Fehér Lajos, Földes László, Friss István, Gáspár Sándor, Horváth Imre, Kádár János, Kállai Gyula, Kiss Árpád, Kiss Károly, Marosán György, Münnich Ferenc, Rónai Sándor, Biszku Béla, Dögei Imre, Aczél György, Uszta Gyula, Gyenes Antal. A következő elvtársak azok, akik nem voltak KV-tagok: Biszku Béla, Aczél György, Somógyi Miklós, Uszta Gyula, Gyenes Antal, Sándor József. Ami a szavazást illeti, azt gondolom, úgy kell feltenni a kérdést, hogy az elvtársak készek-e dolgozni ilyen ideiglenes központi vezetőséggel.

Még egy kérdés, amit el kell feltétlenül dönteni: a párt központi lapját Budapestre kell felhozni. Ezt sürgeti, hogy a mi nézetünk szerint amíg mi lent voltunk Szolnokon, balra, szektariánus irányba csúszott el a lap. Általában az ellenforradalomról és ilyesmiről volt szó, de nem volt olyan megkülönböztetés, ami nélkül ma nem lehet fellépni. Az egyik számban nyolc cikk szólt a tsz-parasztságról, de a parasztságról általában egyik sem. Részben ez is eltér attól, amit mi Budapesten mondtunk ebben a kérdésben. Van egy kellemetlen dolog is. Mi újra megindítottuk a *Szabad Nép*et, mert a helyzet teljesen megváltozott, a pártszervezést másképp kezdtük, mint egy héttel ezelőtt és a konszolidálódott elemeket hoztuk előtérbe. Meg kell mondani, hogy a *Szabad Nép*et a nemzetközi sajtó is üdvözölte. Ennek ellenére azt indítványozom, hogy a *Szabad Nép* nevet ne tartsuk meg.

A javaslatunk az, hgy a párt színvonalas központi lapja a *Népszabadság* legyen. Nem szabad semmilyen formában engedményt tenni, de vannak taktikai lépések. A felbőszített embereknél olyan hangulat van, hogy például mikor a Szolnokról kapott *Szabad Nép*et kitettük az árusító helyekre, megrohanták, összetépték, elégették. A javaslat tehát az volna, hogy a *Népszabadság* legyen a párt központi lapja. Egyébként a párt központi lapjának szerkesztésével mi Fehér Lajos elvtársat bíztuk meg. Tekintettel a kérdés nagy fontosságára, javaslom, vagy vegyék tudomásul, vagy hagyják jóvá az elvtársak, hogy Kállai elvtárs felelősséggel vegye kezébe a Rádió irányítását. Amikor ma délelőtt 10 órakor beszéltem a rádióban Újpesten, a Rózsadombon kikapcsolták a villanyt. Így nem tudunk dolgozni. a Rádió munkatársai kijelentik, hogy ők csak semleges anyagot adnak, például a Togliatti-cikket nem adták le. Mi semleges rádióval nem dolgozhatunk. Az a javaslat, hogy minden különösebb spekuláció nélkül össze kell állítani egy olyan stábot, amely képes arra, hogy a rádiót üzemeltesse, ha ez megvan, le fogunk ülni a rádióban dolgozó emberekkel, megkérdezzük tőlük, hogy hajlandók-e a kormány rádióját szolgálni, s ha nem, szépen menjenek haza. Ha itt valami élesebb konfliktusba keverednénk, akkor akaratunk, szándékunk ellenére nagyon radikálisan kellene fellépnünk. Be akarok jelenteni egy számomra

nem különösen hálás kérdést: az intéző bizottságban nincs vezető, minden összekavarodik, pártügy, államügy. Nekünk rendet kell csinálni. Az a javaslatom, hogy az intéző bizottság tagjai közül legyen egy titkár, aki adminisztratíve biztosítja a párt ügyének intézését. Gondoskodjon az intéző bizottság ülésezéséről és a napirendekről stb.

A Kádár-kormány azt képviseli, ami Magyarországon a legbecsületesebb

Joszip Broz Tito pulai beszéde a Kommunisták Szövetsége isztriai aktívája előtt 1956. november 11-én

Mindenekelőtt szeretnék visszatekinteni arra, ami Magyarországgal és Lengyelországgal történt, hogy pontos nézeteink legyenek ezekről az eseményekről. Ezek az események nagyon bonyolultak, különösen Magyarországon, ahol az történt, hogy a munkásosztálynak és a haladó szellemű embereknek nagy része fegyverrel a kézben küzdött az utcákon, a szovjet fegyveres erők ellen. Amikor a magyar munkások és haladó erők tüntetni kezdtek, majd később ellenállást tanúsítottak és fegyveres akciókat indítottak a Rákosi-féle módszerek és a Rákosi-féle irányvonal további fenntartása ellen, akkor nem lehetett ellenforradalmi törekvésekről beszélni. Mondhatjuk, szomorú és tragikus dolog, hogy a reakció itt nagyon termékeny talajra találhatott és az ügyek folyását fokozatosan saját malma felé hajtatta, kihasználva a maga céljaira azt az indokolt felháborodást, ami Magyarországon valóban fennállott.

Nagyjából tudjátok, hogy milyen okok vezettek a magyarországi és lengyelországi eseményekhez. Vissza kell térnünk az 1948-as esztendőre, amikor Jugoszlávia először adott erélyes választ Sztálinnak és megmondotta, hogy független akar maradni, életét és a szocializmust hazájának különleges adottságai szerint akarja építeni és nem engedi meg senkinek, hogy belügyeibe beavatkozzék. Természetesen, akkor nem került sor fegyveres közbelépésre, mert Jugoszlávia egységes volt. A különféle reakciós elemek, mivel fő erejüket a népfelszabadító háborúban felszámoltuk, nem hajthattak végre különféle akciókat. Másodszor, nekünk nagyon erős, egységes és sziklaszilárd kommunista pártunk volt, mely a háború előtti időszakban és a népfelszabadító háborúban edződött meg. Erős és edzett hadseregünk is volt és ami a legfontosabb, megvolt népünk egysége, amely mindezt formába öntötte.

Amikor a hazánkra vonatkozó igazság győzött és megkezdődött a viszonyok rendezése azokkal az országokkal, amelyek a rosszemlékű határozat után megszakították velünk a kapcsolatokat, a keleti országok vezetői azt az óhajukat fe

jezték ki, hogy ne emlegessük azt, amit ellenünk vétettek, feledjük el azt, ami volt. Mi ebbe beleegyeztünk, csak azért, hogy az említett országokkal a helyzet minél előbb megjavuljon.

De bizonyos embereket, akik ma ismét rágalmazni kezdik hazánkat és akik a keleti, sőt egyes nyugati országok kommunista pártjának élén állanak, továbbra is szükséges figyelmeztetni arra, amit Jugoszlávia ellen tettek, ezalatt a 4-5, sőt több év alatt is, amikor Jugoszlávia egyes-egyedül állott szemtől szemben az óriási hírverőgépezettel, amikor minden irányban küzdenünk kellett, hogy megőrizzük népi forradalmunk vívmányait és azt, amit már építeni kezdtünk, a szocializmus alapjait, egyszóval, hogy letöröljük a szennyet, amit ők különféle rágalmakkal ránk akartak kenni, és hogy bebizonyítsuk, hogy hol az igazság. Figyelmeztetnünk kell őket és meg kell mondanunk, hogy akkor is ugyanezek az emberek minden lehetséges módon vádolták hazánkat azzal, hogy fasiszta, hogy mi vérengzők vagyunk, hogy tönkretesszük népünket, hogy népünk nincs velünk, és így tovább. Figyelmeztetnünk kell őket, hogy emlékezzenek és el ne felejtsék, amikor most minket akarnak terhelni azokért az eseményekért, amelyek Lengyelországban és Magyarországon történtek. Ez az alattomos törekvés azoktól a megrögzött sztálinista elemektől ered, melyeknek a különféle pártokban sikerült még mindig megmaradniuk állásaikban, akik újra meg akarják szilárdítani uralmukat és ezeket a sztálinista törekvéseket rá akarják kényszeríteni népeikre, sőt más népekre is.

A Szovjetunióval annak kívánságára és kezdeményezésére mi normalizáltuk viszonyainkat. Amikor Sztálin meghalt, az új szovjet vezetőség látta, hogy a Szovjetunió Sztálin ostobaságai miatt nagyon súlyos helyzetbe, zsákutcába került, mind külpolitikai, mind belpolitikai téren. Sztálin módszereinek erőltetésével így járt a többi népi demokratikus ország is. Megértették, hogy mindezeknek a nehézségeknek mi a fő oka.

A személyi kultusz — a rendszer terméke

A XX. kongresszuson elítélték Sztálin eljárásait és az addigi politikát, de helytelenül érveltek, hogy ez az egész dolog a személyi kultusz kérdése, nem pedig a rendszer kérdése. Márpedig a személyi kultusz tulajdonképpen egy rendszer terméke.

Ők nem indítottak harcot a rendszer ellen, vagy ha harcoltak is ellene, inkább hallgatólag tették, mondva, hogy egészében véve minden jó volt, de Sztálin, az utóbbi időben, mivel megöregedett, kicsit bolondozni kezdett és különféle hibákat követett el. Mi már kezdettől fogva azt mondottuk, hogy itt nem csupán a személyi kultuszról van szó, hanem a rendszerről, amely lehetővé tette a személyi kultusz kialakulását. Itt vannak a gyökerek. A bürokrata gépezetben, az irányítás módjában és az úgynevezett egyelvűségben, a dolgozó tömegek szerepének és törekvéseinek semmibevételében, az úgynevezett Enver Hodzsákban, Sehukban és az egyes nyugati és keleti pártok vezetőiben, akik szembeszegülnek a demokratizálással és a XX. kongresszus határozataival, és akik sokban hozzá-

járultak ahhoz, hogy a sztálini rendszer megszilárduljon. Ma pedig azon munkálkodnak, hogy ez a rendszer ismét felébredjen és uralomra jusson. Itt vannak a gyökerek és ezt a hibát kell kijavítani.

A jugoszláv—szovjet viszonyról

Ami minket illet, meglehetősen messze mentünk a Szovjetunióval való viszonyban. Megjavítottuk ezt a viszonyt és sok gazdasági szerződést kötöttünk — reánk nézve igen hasznosakat — nagyon kedvező feltételek mellett, és így tovább. Két nyilatkozatot is adtunk, az egyiket Belgrádban, a másikat Moszkvában.

Mindkét deklarációnak tulajdonképpen nemcsak a mi kölcsönös viszonyainkra, hanem minden szocialista ország viszonyaira nézve is jelentőseknek kellett volna lenniök. Sajnos azonban nem így fogták fel őket. Úgy vélték, jól van, mivel a jugoszlávok ennyire makacsok, mi tisztelni fogjuk ezeket a nyilatkozatokat és mi végrehajtjuk, de ezek másokra nem vonatkoznak, mert ott mégis kissé más a helyzet, mint Jugoszláviában. Jugoszlávia szervezett és fegyelmezett állam, a jugoszlávok megmutatták értéküket, mert a legsúlyosabb órákban is sikerült fenntartaniok magukat és nem engedték meg, hogy a tőkés rendszer visszaállítására kerüljön sor, és így tovább. Ez azt jelenti, hogy a jugoszlávok valami mások, mint azok ott a kelet-európai országokban. Márpedig az téves.

Amikor mi Moszkvában a deklarációt fogalmaztuk pártviszonyainkról, főleg a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége és a Szovjetunió kommunista pártja közötti viszonyról — ez kissé nehezen ment. Itt nem tudtunk egészen megegyezni, mégis meghoztuk a deklarációt, amely véleményünk szerint Jugoszlávián és a Szovjetunión kívül szélesebb kör számára szól. Mi figyelmeztettük őket, hogy ezek a törekvések, amelyek azelőtt Jugoszláviában oly erőteljes ellenállást idéztek elő, fennállnak a többi országban is és egy napon kifejezésre jutnak. Akkor ezt sokkal nehezebb lesz kijavítani.

Tudjátok, hogy Hruscsov itt volt pihenni. Akkor itt is beszélgettünk, de később még sokkal többet a Krímben. Elmentünk oda és folytattuk a beszélgetéseket. Láttuk, hogy a többi ország tekintetében más álláspontjuk van a szovjet vezetőknek. Bizonyos téves, ferde felfogásaik voltak Lengyelországgal, Magyarországgal való viszonyuk tekintetében. Mi ezt nem fogtuk fel tragikusan, mert láttuk, hogy ez nem az egész szovjet vezetőség, hanem csak a vezetőség egy részének álláspontja, és ezt az álláspontot bizonyos fokig rákényszerítette másokra is. De még mindig van lehetőség, hogy a Szovjetunió vezetőségének belső fejlődésében azok az elemek győzzenek, akik a demokratizálás irányában az erőteljesebb és gyorsabb fejlődés hívei és meg akarnak tagadni minden sztálini módszert; új viszonyokat akarnak teremteni a szocialista államok között és azt akarják, hogy az új politikai fejlődés ebben az irányban haladjon.

Bizonyos jelekből és a beszélgetésekből is láttuk, hogy ezek az elemek nem gyengék, sőt erősek, de azért a fejlődés belső folyamatát, amely progresszív irányban, a sztálini módszerek felszámolása felé halad, akadályozzák. Bizonyos

nyugati országok, amelyek propagandájukkal, annak szakadatlan ismétlésével — hogy ezeket az országokat fel kell szabadítani — beavatkoznak ezeknek az országoknak a belügyeibe, zavarják a gyorsabb fejlődést és az említett országok közötti viszonyok javulását. Mivel a belügyekbe való beavatkozás — mégpedig a rádióhírverés, a léggömbökkel való anyagküldés és a többi — meglehetősen nagy arányokat öltött, a Szovjetunióban úgy vélik, hogy meglehetősen kellemetlen körülményekre kerülne sor, ha a szovjet csapatok teljesen elhagynák ezeket az országokat, s mondjuk, olyan státust adna a Szovjetunió nekik, amilyen Jugoszláviának van. Félnek, hogy ezekben az országokban akkor a reakciós erők győznének. Más szóval ez azt jelenti, hogy nem bíznak eléggé ezeknek az országoknak a belső forradalmi erőiben. Véleményem szerint ez téves álláspont. Az összes későbbi hibák gyökere abban rejlik, hogy nem bíznak eléggé ezeknek a népeknek a szocialista erőiben.

Jól tudjátok, hogy mikor a poznani esetre került sor, a szovjet emberek velünk szembeni magatartása egyszerre megváltozott. Kezdtek hidegebbek lenni. Azt gondolták, hogy Poznanért mi jugoszlávok vagyunk a hibásak. Mi vagyunk a hibásak azért, mert élünk a világon, mert olyanok vagyunk, mert olyan Jugoszláviát teremtettünk, amilyen a hazánk, mert hazánk hatást fejt ki határain túl is. Még akkor is, ha mi nem akarnánk, hazánk hatást fejt ki, mégpedig nagyon pozitív, hasznos hatást. Lengyelországban minden üldözés és a káderpusztítás sztálini módszerei ellenére is maradt egy mag Gomulkával az élen, mely a nyolcadik plénumon erőteljesen kezébe tudta venni az ügyeket, kijelölte az új irányvonalat, vagyis a demokratizálás felé vezető utat. Síkra szállt Lengyelország teljes függetlenségéért és a Szovjetunióval való jó viszonyért is.

Rákosi régi, de nem becsületes forradalmár

Elvtársak! Ez végzetes. Amikor Moszkvában jártunk, természetesen szó volt Lengyelországról, Magyarországról és más országokról is. Azt gondoltuk, hogy Rákosi semmiféle adottságokkal nem rendelkezik ahhoz, hogy vezesse a magyar államot és belső egységet teremtsen. Sajnos a szovjet elvtársak nem hitték el ezt nekünk. Azt mondották, hogy Rákosi régi forradalmár, becsületes és így tovább. Régi, az igaz, csakhogy ez nem elegendő. Becsületes-e? Azt hiszem, amennyire ismerem, ezt sem állíthatnám, különösen a Rajk-per és a többi dolgok után. Számomra ezek a legbecstelenebb emberek a világon. A szovjet elvtársak azt mondták, hogy Rákosi okos, hogy sikere lesz és nem tudják, ki másra támaszkodhatnának abban az országban. Éppen azért, mert mind állami, mind pedig pártpolitikánk a mások belügyeibe való beavatkozást ellenzi és azért, hogy újra ne kerüljünk összeütközésbe a szovjet elvtársakkal, nem kértük eléggé a szovjet vezetőket, hogy tegyék félre az ilyen együttest, mint amilyen Rákosi és Gerő. Amikor Moszkvába mentem, nagy volt a meglepetés, amiért nem Magyarországon keresztül utaztam. Én éppen Rákosi miatt nem akartam keresztülutazni Magyarországon. Azt mondottam, hogy még akkor sem mennék Magyarországon át, ha úgy az út háromszor rövidebb lenne. Mikor ebben az országban egyre

erősebb és erősebb elégedetlenség tört ki, éppen a kommunisták soraiban, amikor követelték, hogy Rákosi távozzék, a szovjet elvtársak látták, hogy így tovább nem lehet, megegyeztek, hogy Rákosi menjen. De hibát követtek el, mert nem engedték meg, hogy Gerő és Rákosi többi híve is menjen, akik a nép előtt kompromittálták magukat. Rákosi menetelét Gerő maradásához kötötték. Ez pedig hiba volt, mert Gerő semmiben sem különbözött Rákositól. Ugyanazt a politikát folytatta és ugyanazokért a hibákért felelős, mint Rákosi. Mit tehettünk mi akkor, elvtársak? Láttuk, hogy a dolgok nem mennek rendjén.

Amikor a Krímben voltunk, véletlenül Gerő is ott termett és véletlenül találkoztunk vele. Beszélgettünk is. Gerő elítélte a korábbi politikát és azt mondotta, hogy hibás volt az a politika, mert rágalmazták Jugoszláviát, egyszóval hamut szórt a fejére és kérte, hogy állítsuk helyre a jó viszonyokat, ígérvén, hogy az összes előbbi hibákat kijavítják és hogy nem térnek vissza többé a régihez. Mi meg akartuk mutatni, hogy nem vagyunk bosszúállók és nem vagyunk szűkkeblűek, beleegyeztünk, hogy beszélgetünk Gerővel és a Magyar Dolgozók Pártjának küldöttségével, amikor az Jugoszláviába jön. Helyre akartuk állítani a kapcsolatokat a Magyar Dolgozók Pártjával, mert reméltük, hogy majd így a magyar pártot el nem szigetelve, könnyebben hatunk szabályszerű belső fejlődésükre. Csakhogy a dolgok már meglehetősen messzire mentek, amit nem tudtunk. Gerő Jugoszláviába jövetele és közös nyilatkozatunk már nem segíthetett. Az emberek Magyarországon már nem tűrték a sztálini elemeket. Követelték eltávolításukat.

Amikor a magyar küldöttség Gerővel az élén visszatért hazájába, Gerő — mivel súlyos helyzetbe jutott — újból megmutatta előbbi arculatát. Azt a százezernyi tüntetőt, akik akkor még tüntetők voltak, csőcseléknek nevezte és megsértette majdnem az egész népet. Képzeljék el, mennyire vak volt ez az ember és milyen vezető lehetett. Egy ilyen válságos pillanatban, amikor minden forr és amikor az egész nép elégedetlen, csőcseléknek meri nevezni azt a népet, amely között óriási számban, sőt talán többségében kommunisták és ifjak vannak. Ez elegendő volt ahhoz, hogy a lőporos hordó meggyulladjon és felrobbanjon. Most nem arról van szó, hogy azt vizsgáljuk, ki sütötte el az első puskát...

Végzetes hiba volt a szovjet haderők behívása abban az időben, amikor még fegyverben voltak a tömegek, más ország katonaságát hívni, hogy leckét adjon az illető ország népének még akkor is, ha lövöldözés előfordult. Nagy hiba volt. Ez még jobban felbőszítette a népet és így került sor a spontán felkelésre, amelyben a kommunisták akaratukon kívül is együtt találták magukat a különféle reakciós elemekkel.

A reakciós elemek beavatkoztak a felkelésbe

A reakciós elemek beavatkoztak ebbe a felkelésbe és kihasználták azt. Talán nincs ott elég horthysta? Valamennyien tudjuk, hogy Horthynak nagy nyugatbarát erői voltak Magyarországon, azon kívül ott voltak a nyilaskeresztesek, különféle más reakciós elemek, Nagy Ferenc hívei és így tovább. Egyszóval volt ott

igen sok ember, akik nem hívei a kommunizmusnak, akik nemcsak Rákosi-ellenesek, hanem ellenzik a szocializmust is. És mindezek az elemek belekeveredtek a forradalomba. Ezek a reakciós erők nem merték felemelni fejüket, habár sokszor szólították fel őket külföldről felkelésre, és külföldről segítséget is kaptak. Nem volt sem erejük, sem bátorságuk felkelni mindaddig, amíg azt hitték, hogy a párt egységes és sziklaszilárd. Mihelyt azonban látták, hogy a párt kettészakadt és hogy a párttagság óriási része felkel a Rákosi-klikk és a múlt maradványai ellen, rögtön beleavatkoztak ők is. Ezek a reakciós erők nagyon gyorsan, két-három nap alatt megmutatták igazi arcukat, amikor a nép felháborodott minden ellen, ami a múltban történt. Az akkori vezetőség azonban nem mutatta meg, hogy el akarja távolítani azokat az elemeket, akik felháborították a magyar népet és nem mutatott nagy hajlandóságot arra, hogy a szocializmus fejlődésének egy valóban magyar útjára lépjen, tekintetbe véve ennek az útnak minden belső sajátosságát. Így a dolgok gyorsan más irányt vettek és a reakció egyre erősebben uralkodni kezdett. Egy klikk elleni indokolt felháborodás és felkelés volt ez, amely átalakult az egész nép felkelésévé a szocializmus, a Szovjetunió ellen. A kommunisták, akik pedig a felkelők soraiban voltak, mielőtt a reakció vette kezébe a dolgokat, akarva, nem akarva, végül harcban találták magukat nem a szocializmusért, hanem a régire való visszatérésért. A kommunisták akaratuk ellenére kerültek ilyen helyzetbe.

Ha a Nagy Imre-kormány erélyesebb lett volna...

Meg lehetett-e ezt akadályozni? Úgy látszik, késő volt már. Ha a kormány erélyesebb lett volna, ha nem ingadozott volna ide-oda, ha elszántan fellépett volna az anarchia és a kommunistáknak a reakciós elemek részéről történő öldöklése ellen, ha elszánt ellenállást tanúsított volna a reakcióval szemben, a dolgok talán helyesebb útra kerültek volna, talán nem került volna sor a szovjet hadsereg közbelépésére. És mit tett Nagy? Fegyverbe szólította a népet a szovjet hadsereg ellen és kérte a nyugati országokat, hogy avatkozzanak be. Nyugaton ezt a beavatkozást óriási mértékben kihasználták. Az imperialisták használták ki, akik alig várták, hogy megtámadják Egyiptomot.

Azt gondolták, a Szovjetunió nem lesz képes beavatkozni az agresszió ellen. Magyarországon így került sor az újabb harcokra. A szovjet csapatokat megerősítették, Nagy megszökött és új kormányt alakítottak. Mondhatom elvtársak, hogy ezeket az embereket az új kormányban személyesen ismerem és véleményem szerint azt képviselik, ami Magyarországon a legbecsületesebb. Szenvedtek Rákosi alatt, börtönökben voltak és őszintén egy új fejlődés hívei. Ezt mutatja a program, amit Kádár kihirdetett, és amit ti is olvastatok. De a szovjet közbelépés gyengíti az egész programot és a kormány nagyon súlyos helyzetben van. Felmerült most a kérdés, szükséges volt-e a szovjet közbelépés? Az első közbelépés nem volt szükséges. Az első közbelépés teljesen hibás volt. A másik hiba abban rejlett, hogy a felelős emberek ahelyett, hogy a második közbelépésre vártak volna, nem tették meg rögtön azt, amit később megtettek, amikor a máso-

dik szovjet beavatkozásra került sor, vagyis nem teremtettek új kormányt, nem adták ki a deklarációt. Ha előbb alakítottak volna új kormányt és deklarációt adtak volna ki, a munkás és kommunista erők valószínűleg elkülönültek volna a reakciós elemektől és könnyebb lett volna kilábalni ebből a válságos helyzetből.

Egy harmadik világháború veszélye

Még mielőtt a második szovjet beavatkozásról szólnék, el kell mondanom, hogy a magyarországi helyzet úgy alakult, hogy már világosan látszott, milyen borzalmas gyilkolások következnek majd be, milyen borzalmas polgárháború van kilátásban Magyarországon, ahol a szocializmus alapjait meglehet, teljesen aláásták és ami miatt egy harmadik világháborúra is sor kerülhetett volna. A szovjet kormány ugyanis nem tűrhette volna el a Nyugat beavatkozását, a horthysták, a régi reakciósok uralomra jutását. De mit is csináltak ezek a reakciós elemek? Már az imént elmondottam, hogy ezek az elemek egy-kettőre megmutatták valódi arculatukat. Elrendelték, hogy többé nem szabad használni az elvtárs szót, elrendelték, hogy le kell tépni a vörös csillagot, kommunistákat akasztottak. Ha mindez csak egy esetben fordult volna elő.

Nagy Imre kormánya semmit sem tett, hogy ezt megakadályozza. Szüntelenül siránkozott a rádión keresztül, segítséget hívogatott, ahelyett, hogy harcolt volna az ilyesmi ellen és valami úton-módon akaratát nyilvánította volna arra, hogy útját állja a kommunisták és a haladó szellemű emberek legyilkolásának. Ehelyett kiáltványt adott ki, azaz szózatot, amellyel lemondott a varsói egyezményről, hogy kinyilvánította az ország függetlenségét stb. Mintha az adott pillanatban ez lett volna a legfontosabb! Mintha a varsói egyezményből való kilépés jelentett volna valamit!

Az ellenforradalom katasztrófa lett volna

Sokan teszik fel a kérdést, miért került sor a második szovjet beavatkozásra. Eddig is mondottuk és a jövőben is mindig hangoztatni fogjuk, hogy ellenezzük a beavatkozást és az idegen fegyveres erők igénybevételét. De mi volt a biztatóbb: polgárháború, ellenforradalom, egy új világháború, vagy pedig a szovjet csapatok beavatkozása, akik már egyébként is ott voltak. Az említettek egy része katasztrófa, az utóbbi pedig, vagyis a szovjet csapatok beavatkozása, hiba. Teljesen érthető elvtársak, hogy ha ez megmenti a szocializmust Magyarországon, akkor bár ellenezzük a beavatkozást, elmondhatjuk, hogy a szovjet intervenció szükséges volt. De ha ők előbb megtették volna a szükséges intézkedéseket, nem került volna sor semmiféle katonai intervencióra. Ez a hiba azért következett be, mert ők még sajnos mindig azt hiszik, hogy a fegyveres erő — minden. A fegyveres erő azonban nem oldhat meg mindent. Íme, nézzétek csak, hogy egy gyengén felfegyverzett, úgyszólván puszta kezű nemzet milyen elkeseredett ellenállást tanúsít akkor, amikor van egy célja, az a cél, hogy felszabaduljon és

független legyen. Ezt a népet többé nem az érdekli, hogy milyen lesz ez a függetlensége, nem érdekli, hogy az országban restaurálódik-e a burzsoázia és a reakciós rendszer, csak az a célja, hogy kivívja nemzeti függetlenségét. Ez jutott túlsúlyba a nemzet gondolatában, érthető, hogy megint csak azt mondhatom, hogy az az első beavatkozás a legrosszabb, ez a második pedig, vagyis a szovjet csapatok intervenciója szintén rossz. De ha ahhoz vezet, hogy megóvja a szocializmust Magyarországon, azaz, ha biztosítja a szocializmus további építését ebben az országban, és a békét a világban, akkor egy napon ez is pozitívvá válik, de csak úgy, ha a szovjet csapatok kötelességszerűen kivonulnak abban a pillanatban, mihelyt a helyzet rendeződik és elcsendesedik. Ezt meg is mondtuk a szovjet elvtársaknak.

Vissza kell utasítani az olyan híreszteléseket, melyek a szovjet intervencióban csupán beavatkozási cselekedetet látnak. Ez nem helyes, erről én, elvtársak, mélyen meg vagyok győződve. Mély meggyőződésem továbbá, hogy az a sok vér, amely Magyarországon folyt, és azok a nagy áldozatok, amelyeket a magyar nép hozott, pozitív hatásúak lesznek. A szovjetunióbeli elvtársak, sőt a sztálinista elemek agyában is világosság gyúlt, belátják, hogy így többé nem lehet dolgozni. Nem, így többé nem lehet dolgozni.

Mindannyiunk tragédiája abban rejlik, hogy a szocializmust egy óriási csapás érte. Kompromittálták. E tragédia alkalmával csak egy dolgot szeretnék mondani: a különféle kommunista pártok felelőtlen elemei, amelyek még mindig sztálinista módszerekkel vannak hatalmon, nagyon rossz támogatást nyújtanak a Szovjetuniónak, ha azt tanácsolják neki, hogy úgy járjon el, ahogyan ők gondolják. Úgy vélem, ezekben a pártokban vannak becsületes kommunisták, akik sokkal távolabb látnak ezeknél a különféle sztálinistáknál. És ha azt akarják, ott is javuljon a helyzet, de nem olyan módon, mint ahogy ez Magyarországon történik, akkor bírálniok kell a negatív dolgokat, meg kell hallgatniok a tömegek hangját, a párttagok hangját, az egész nép hangját.

Kádár kormányát támogatnunk kell

A jelenlegi magyarországi események fejlődését szemlélve, mégpedig abból a szempontból, hogy szocializmus van-e vagy ellenforradalom, nekünk Kádár mostani kormányát kell támogatni, segítenünk kell rajta, mert nagyon nehéz helyzetben van. Meg kell fékeznünk mindazokat az elemeket, amelyek most felelőtlenül az oroszokat hibáztatják. Igen, a szovjet elvtársak felelősek azért, mert nem látták előbb és nem javították ki a Rákosi-uralom hibáit, s mert nem tették lehetővé, hogy előbb jöjjenek azok az emberek, akikben az egész munkásosztálynak és az egész nemzetnek bizalma volt. Lehetetlen, hogy egy vezető ráerőszakolja magát egy népre.

Lengyelországban stabilizálódik a helyzet, de nem éppen biztos. Ott ugyanazok az elemek hatnak, akik ellenzik Lengyelország és a Szovjetunió jó viszonyát. Ti tudjátok, hogy azok a lengyelek, akiknek reakciós felfogásaik vannak, gyűlölik az oroszokat és a Szovjetuniót. El kell különíteni a lengyel népet a reak-

ciótól, amely nemcsak a Szovjetuniót gyűlöli, hanem a szocializmust is. *(Tito beszéde a Népszabadság 1956. november 18-i számában jelent meg.)*

Jegyzőkönyv

Készült a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Vezetőségének 1956. december 2-án tartott ülésről

Jelen vannak: a Központi Vezetőség tagjai.
Kiss Károly:
Tisztelt Elvtársak!

Az MSZMP Ideiglenes Központi Vezetőségének ülését megnyitom. A központi vezetőségi ülés napirendje: Beszámoló a párt jelenlegi helyzetéről és feladatairól. Előadó: Kádár János elvtárs.

Egyetért a Központi Vezetőség a napirenddel? (Egyetértenek.)

Van-e valami javaslat még a napirendhez? (Nincs.)

Az elvtársak elfogadták a Központi Vezetőség ülésének napirendjét. Átadom a szót Kádár János elvtársnak.

Kádár János:
Tisztelt Elvtársak!

A beterjesztett határozati javaslat előkészítésének munkájában én nem vettem részt, a fő vonalával egyetértek, azonban néhány kérdésben az a véleményem, hogy tisztább helyzetet kell teremteni, mint ahogy az a határozati javaslatban van. Azt gondolom elvtársak, hogy a helyzet jó megítélése, a feladatok helyes meghatározása az előzményekre is kiterjedő, az alapvető kérdések mélyére ható marxista elemzést kíván meg.

Először az október 23-án kezdődött események okairól, mozgató erőiről és jellegéről szeretnék szólni. Az október 23-án kezdődött események első okának a Rákosi—Gerő klikk antileninista, bürokratikus vezetési módszerét, az ezzel okozott súlyos károkat és ezekkel a károkkal kiváltott jogos és tömeges elégedetlenséget jelölhetjük meg. A második ok a Rákosi—Gerő klikk hibái elleni szükséges és helyes harc káros eltorzulása a Rákosi—Gerő klikkel szemben létrejött pártellenzék egy csoportja, mégpedig a Nagy Imre—Losonczy csoport által. Ezt gondolom, a második oknak tekinthetjük. A harmadik ok és egyben az egyik fő mozgató erő a magyar kapitalista, feudális ellenforradalom volt. A negyedik oka az eseményeknek és egyben a legfontosabb mozgató ereje a nemzetközi kapitalista imperializmus.

A Rákosi—Gerő klikk hibáival itt nem kívánok részletesen foglalkozni. A második okként megjelölt kérdéssel, mégpedig az ezen hibák ellen folyt harc és kritikai fellépés eltorzulásával szeretnék néhány szóban foglalkozni.

Úgy néz ki elvtársak — ha a dolgot alaposan átgondoljuk —, hogy az október 23-án kirobbant események igen fontos oka volt az, hogy a párton belül a korábbi években kialakult és egyre szélesedő és növekvő, végül pedig — el lehet mondani — az egész pártaktívát, a párttagságot magában foglaló pártellenzék egy része, amely Nagy Imre és Losonczy elvtársak irányítása alatt állt, az év tavaszán túlment azon a határon, amelyen belül a harc a hibák ellen, azok kijavítása érdekében és a Rákosi—Gerő klikk eltávolítása céljából folyt. Úgy gondolom, ez az az idő volt, amikor a párton belüli vitát — a főtitkár személye és hasonló kérdéseket — legszembetűnőbb módon a Petőfi-kör esetében — a párton kívülre vitték. Ez olyan határ volt, amelyen átlépve többé a Rákosi—Gerő klikk hibái elleni harc valójában már nem az ő tekintélyük és pozícióik, hanem az egész párt tekintélyének aláásását és szétzúzását jelentette. Még vitatható és kétségtelenül megvizsgálandó tény, hogy ez a kritika milyen messzire ment és milyen formát öltött. Nekem az a meggyőződésem, hogy a Nagy Imre elvtársék által vezetett ellenzéki csoport, amely különösképpen az Írószövetségben és az Újságíró Szövetségben, valamint az egyes egyetemeken tanuló párttagokat jelenti, a kritikában elment olyan messzire, hogy egyik eszmei szülője — és merem állítani ennek a csoportnak egyes tagjaira —, szervezője volt annak a fegyveres felkelésnek, amely a Magyar Népköztársaság állami intézményei és rendje ellen irányult. Ez olyan kérdés, amivel szembe kell nézni és meg kell tárgyalni. A párt álláspontját félreérthetetlenül le kell szögezni. mert különben képtelenek vagyunk a jövőben megfelelő következtetésekre.

A fegyveres felkelésről — annyiban, amennyiben annak szemtanúja voltam. Részt vettem október 23-a reggelétől kezdve az eseményekben. Általában a központban tartózkodtam és szemtanúja voltam annak, hogy miközben óráról órára az illetékes vezető pártszerv összeült a Pártközpont egy helyiségében, ott jelen volt Nagy Imre, valamint Losonczy és Donáth elvtársak is. Utóbbiak annak ellenére, hogy a Központi Vezetőségbe való beválasztásukat nem fogadták el és kérték, hogy ezzel kapcsolatos levelüket hozzuk nyilvánosságra, az ülésen még részt vettek. Szemtanúja voltam, hogy a nevezett három elvtárs átment az épület másik szárnyába. Anélkül, hogy Nagy elvtársat e tekintetben gyanúsítani akarnám — de ismerjük az ő viszonyát saját vejéhez, Losonczyhoz és Gimeshez, akik attól kezdve ott tanyáztak a Pártközpontban —, szemtanúja voltam, amikor beszélgetés formájában közölte velük azt, amit a párt Központi Vezetősége a felkeléssel kapcsolatban elhatározott, vagy annak egy részét.

Feltételezve, hogy az október 23—30-i budapesti fegyveres felkelésbe bekapcsolódott emberek, fiatalok többsége csak a hibák ellen, s nem a népi demokratikus rendszer ellen kívánt harcolni, a budapesti fegyveres felkelés mégis a népi demokratikus rendszer alapjait érintette, függetlenül a résztvevők szándékától vagy óhajától. Teljes bizonyossággal állíthatom, hogy a vidéken megmozdult és tüntető tömegek abszolút többsége nem a népi demokratikus rendszer megdöntésére mozdult meg, hanem a párton belüli, a Rákosi—Gerő klikk hibáinak kijaví-

tása céljából. Mégis tudni kell, hogy a vidéki megmozdulások is a népi demokratikus rendszer alapjait ingatták meg, a résztvevők szándékától függetlenül, annak ellenére.

Elvtársak, nézzük a tényeket. Mi a nemzeti forradalom, demokratikus forradalom? Ez munkásforradalom? Ez elvtársaim tiszta, a szó legtisztább értelmében vett ellenforradalom! És ha mi ez ellen nem lépünk fel megfelelő módon, természetesen elsősorban a politikai harc eszközeire gondolok és azon belül nem utolsósorban arra, hogy maguknak a tömegeknek tisztán és őszintén fel kell tárni, mit jelent az, amikor azt mondják: ellene vagyok a kommunista pártnak, ellene vagyok a Szovjetuniónak, de a szocialista vívmányok mellett vagyok, szocializmust akarok. Ilyen a világon nincs, ilyen soha nem is volt — ez az a jelszó, amivel 1933-ban a német hitleristák a tömegeket befolyásuk alá kerítették, a hatalmat a kezükbe vették és hogy azután mit csináltak, azt mindenki tudja. Ezzel szembe kell nézni és meg kell védeni a munkásosztály intézményeit, ide értve a pártot, a szakszervezeteket, ide értve a munkástanácsokat is, mert azokat is a munkásosztály intézményeinek kell tekinteni ma is és a jövőben is, azokat is meg kell védeni az ellenforradalommal szemben — és meg kell védeni a Magyar Népköztársaság államhatalmi és államigazgatási szerveit is. Más útja a harcnak nincsen. Szembe kell szállnunk és harcolnunk kell a Szovjetunió-ellenes uszítással, a sovinizmussal, a nacionalizmussal és tudni kell elvtársak, hogy nem lehet ezek ellen a törekvések és áramlatok ellen harcolni olyan módon, hogy mi megbékélünk ezekkel a törekvésekkel, vagy nézzük nyugodtan, hogy a szemünk előtt erősebben hatnak, mint a mi pozícióink, állásfoglalásaink. Így nem lehet elvtársak harcolni. És meg kell mondani, hogy a mi harcunkat még mindig alapjában ugyanaz a dolog bénítja — sokkal kisebb mértékben ugyan, mint korábban — ami a fegyveres felkelés napjaiban. Még mindig az a fő bajunk, hogy a sajtón, rádión keresztül demoralizáljuk a forradalom ügye mellett szilárd embereket. Tíz- és tízezren, sőt százezren vettek részt szerintem becsületes emberek a Magyar Népköztársaság államhatalmi szerveinek, pártszerveinek, intézményeinek védelmében a fegyveres támadókkal szemben. És minél többször írjuk le, hogy „a dicső október 23.", „nagy nemzeti hőseink" és a „forradalom vívmányainak megőrzése", annál inkább ássuk alá és romboljuk le a forradalomhoz hű emberek szilárd elvi biztonságát. Ez nincs másképpen. Ami az áldozatokat illeti: az a halál, amiért ezek az emberek meghaltak, akik becsületes szándékkal mentek harcba, mérhetetlenül nagy emberi tragédia, de mi ezeknek az embereknek emlékét és gyászát nem illethetjük olyan tulajdonságokkal, ami nem volt meg a valóságban. Jobban tiszteljük gyászukat, ha megmondjuk, hogy becsületes szándékkal indultak, de ellenkező célra használták fel őket és akaratuk ellenére olyan harcba vitték bele, ami a nép alapvető érdekei ellen irányult.

Beszélni szeretnék Nagy Imre és csoportja kérdéséről, mégpedig itt én nem a politikai ellenzésre akarom a hangsúlyt helyezni, hanem szeretném az elvtársak számára biztosítani, hogy ismerjék meg ebben a kérdésben a teljes igazságot, mert az nem lehet, hogy magában a Központi Vezetőségben nézeteltérés legyen ebben a kérdésben.

Ami a dolog előzményét illeti, erről már szóltam. Nálunk volt egy pártellenzék, amely a pártaktíva, a párttagság döntő többségét magában foglalta és mind szűkebb és szűkebb, elszigeteltebb helyzetbe került az a csoport, amellyel szemben a politikai harcot folytatni kellett. Nagy Imre elvtársék szerepe ismeretes. Én szentül meg voltam győződve akkor és ma is azt hiszem, hogy az a harc, amit Nagy Imre elvtárs folytatott a Rákosi—Gerő klikk ellen, az teljesen igazságos és pozitív. Ez az én meggyőződésem, úgy éreztem, hogy egy vonalban vagyok és együtt harcolok ezekkel az emberekkel. 1956 tavaszán úgy gondolom, sok elvtárs útja elvált Nagy Imrééktől, olyan elvtársak útja, akik harcoltak Rákosi módszerei, személyi diktatúrája ellen, minden hiba és törvénytelenség ellen, de nem voltak hajlandók a párt ellen harcolni és a párttagságot, a tömegeket orruknál fogva vezetni.

Szeretnék szólni egy kevésbé ismert előzményről. A november 2-ról 3-ra virradó éjszaka különböző megbeszéléseket folytattam más testvérpártok embereivel, mégis, mi a véleményük, miben látják célszerűnek, hogy elhatározó lépést tegyünk az ellenforradalmi áradattal szemben. Beszéltem szovjet, kínai és más pártok embereivel. Tito elvtársék megtárgyalták előbb a magyarországi kérdést a szovjet elvtársakkal. Tito elvtársnak az volt a véleménye, hogy Magyarországon ellenforradalmi roham van, s ha nem teszünk ellene, elsöpri a népköztársaságot, ez hallatlan veszély a dolgozó népre, a munkásosztályra nézve, ezen túlmenően a szomszédos országokra is, és a nemzetközi munkásmozgalomra is. Ezért azt mondták, helyes, szükséges, elkerülhetetlen olyan kormány megteremtése, mely fellép a népi demokratikus rendszer védelmében az ellenforradalommal szemben. Helyes ilyen kormányt minden pártnak, szocialista kormánynak támogatni. Mikor közöltük tervünket a jugoszláv elvtársakkal, maguk vetették fel a segítség olyan formáját, melyet ők tudnak nyújtani. A jugoszláv elvtársak ígéretet tettek arra, hogy a budapesti követüket, Szoldatics elvtársat küldik Nagy Imréhez és Losonczyhoz, közlik véleményüket, fel fogják őket szólítani mint kommunistákat, hogy vessenek véget az ilyenfajta tevékenységüknek, hogy kommunisták nevével deklarálják az ellenforradalmat, elmondják, nyissák meg az utat egy forradalmi kormány létrejöttének. Ezt ők vetették fel a november 2-ról 3-ra virradó éjjel. Én nem tudom, hogy ezután miért nem történt ez meg, miért nem került gyakorlati végrehajtásra az, amit előzőleg elhatároztak. Mikor később a jugoszláv elvtársakkal megegyeztünk, s amikor én ezt a kérdést a végén felvetettem, ott volt Sebes is. A diplomáciai aktus után őszintén beszéltem Vidics és Szoldatics elvtársakkal, elmondtam nekik, nem tudom, mitől féltek Nagy Imréék, a fehérterrortól-e, hogy menedékjogot kértek. A vita menetében elismerték, hogy nem a fehérterrortól való félelmükben, hanem a kormánytól és a represszióitól való félelmükben ültek ott. Mondom Vidics elvtársnak, hogy még csak nem is erről van szó, hanem másról. Elmondtam, emlékeztettem őt a 2-ról 3-ra virradó éjszakára, miért nem történt meg az, s miért történt ez helyette, ami súlyos dologra vezet a jugoszláv kormány szempontjából is. Vidics nem válaszolt erre, pedig háromszor is feltettem a kérdést.

Ami a kérdés más megoldását illeti: én a jugoszláv elvtársakkal őszintén beszéltem, mindvégig, minden hátsó gondolat nélkül. Megmondtam álláspontun-

kat, kértem, ne nehezítsék helyzetünket annál inkább sem, mert Tito elvtárs fellépésének magyar vonatkozású része segítette harcunkat, erősítette kormányunk, pártunk pozícióit. Ellentmondásban van, ami ebben a kérdésben történt. A jugoszláv elvtársak a legszigorúbb diszkréciót kérték, de a Novi Sad-i rádió másnap este már közölte a megbeszéléseket. A jugoszláv kérdésben a teljes igazságot mondtam el. A pártfegyelem alapján kérem, ami itt elhangzott, azt nem mondhatják el, senkinek sem.

Mi a szovjet kormánytól értesültünk, hogy a jugoszláv elvtársak a szovjet kormányhoz fordultak a Nagy Imre-kérdéssel kapcsolatban.

Én megmondtam a jugoszláv elvtársaknak, hogy mi azt akarjuk, hogy Magyarország és Jugoszlávia között őszinte viszony legyen. Ha ők is ezt akarják, soha ne tegyenek ilyen lépést, hogy a szovjet kormányhoz fordulnak először. Megmondtam, ne húzzák alá, amit az imperialista sajtó örömmel mond, hogy a magyar kormány bábkormány, ők tudják igazán, hogy nem bábkormány, ők tudják, ha senki más. Ezt megmondtam a jugoszláv elvtársaknak. Elkezdtünk tárgyalni. Ami a helyeket illeti, hova menjenek, elmondták, hogy meg lehet tenni, hogy menjenek Belgrádba.

A nemzetközi jog körüli vitákat nem akarom megismételni. A jugoszláv elvtársaknak ebben nincs igazuk. Semelyik követségnek nincs joga menedékjogot adni aktív miniszterelnöknek, miniszteréknek, mert ez a fennálló kormány ellen hat. Abban a pillanatban, amikor Nagy Imre és Losonczy bement a jugoszláv követségre, még nem voltak felmentve, bárki kijelentheti, hogy két kormány van. Semmi szín alatt nem járulhattunk hozzá ahhoz, hogy Jugoszláviába menjenek. Nem a jugoszláv kormány miatt, semmi esetre, Nagy Imrére sem gondolok, Losonczyra inkább, mert nincs kizárva, hogy ne használják fel ezt ellenünk. Például Kéthly Anna már kihasználta. Azt mondta, hogy őt Nagy Imre bízta meg, Horváth Imrét Kádár. Magyarországnak egy törvényes kormánya van: Nagy Imréé.

Nagy Imréék Belgrádba való szállítása súlyos nemzetközi bonyodalomra vezetett volna, a kommunista világmozgalmon belül is. Ezt a jugoszláv elvtársaknak meg is mondtam. Megmondottam nekik: „Nézzenek ide, ezek az emberek a felkelőket ideológiai fegyverrel látták el. Ha maguk elviszik őket Belgrádba, nem mossa le soha magukról senki, hogy maguk csinálták a felkelést. Ez ellen a látszat ellen nem tudnak majd védekezni, még akkor sem, ha ez szerintem sincs így. A másik véleményükre, hogy maradjanak itthon, tevékenykedjenek itthon, szintén megmondtam, hogy a helyzetet mérlegelve erről szó nem lehet. Megmondtam őszintén, hogy mi itt küzdünk garázda uszítókkal, akiknek a szellemi főnökeik ott ülnek maguknál. Déry, Gimes és Sándor András szellemi vezetői, és fel tudnék még sokat sorolni, akik nem csekély aktivitással dolgoznak, segítik az ellenforradalmat november 4-e óta. Ha Nagy Imréék megesküsznek és azt szentül be is akarják tartani — akkor sem tudják betartani, hogy nem kerülnek megint az ellenforradalmárok, uszítók hatása alá. Ismerem a most itthon uszító eszelős embereket, akik nem mernek szembeszállni azzal, amit eddig csináltak. Ha Nagy Imréék a lakásukra mentek volna, fél órán belül már ott lett volna Déry, Gimes és egy napon belül már Jánosiék—Losonczyék átveszik az uszítás vezetését. S mi garantáltuk a büntetlenségüket, ezzel kezünk-lábunk gúzsba van köt-

ve. Újból diplomáciai bonyodalom lett volna, mert magyarázgatni kellett volna, hogy nem az előbbi dolgok miatt, hanem újabban elkövetettek miatt kellett büntetést alkalmaznunk. Volt ugyanakkor más javaslat is, hogy menjenek Romániába. Ez igen hasznos a jugoszláv kormány presztízse számára. Semmi bajuk nem lesz, élnek, pihennek, enni kapnak, csináljanak, amit akarnak, csak a magyar ügyekbe ne avatkozzanak, a nemzetközi menedékjog alapján éljenek, s ha kicsit megnyugszik a helyzet, mi nem félünk a velük való politikai kérdésekben folyó vitáktól, úgyis szükség van erre. Elmondottam a provokáció lehetőségét is. Ki biztosít bennünket arról, hogy elmegy a lakásukra négy bandita, s nem teszi meg tiszta szívességből, hogy meggyilkol a csoportból három-négy embert, és soha senki nem mossa le, hogy nem mi voltunk azok. Más biztosíték nem volt ez ellen, minthogy elmenjenek egy időre az országból. Megmondtam, hogy nekünk ez az álláspontunk, más kivezető utat a helyzetből nem látunk. Egyébként az ő óhajuknak teljesen megfelelő dologról van szó. Ők el akarták úgyis hagyni az országot. Én elhiszem, amit a jugoszláv kormány a jegyzékben megmondott, hogy nincs Nagy Imréhez semmi közük, s csak a nemzetközi jog miatt érdekli őket, de azt ne magyarázzák, hogy politikai célzatosság nélkül menekültek éppen a jugoszláv követségre. Miért nem mentek más követségre, például a szovjet követségre? Vagy miért nem mentek hatan, hatféle követségre? Ne mondja senki, hogy ebben nincs a kommunisták szakításának terve — Magyarországon.

Végül már csak azt kértem, hogy adjanak — Nagy Imre és Losonczy — deklarációt, hogy nevüket ne használhassák fel az ellenforradalmárok, vagy ha telik az erejükből, mondják, hogy egyetértenek ezzel a kormánnyal, illetve célkitűzéseivel, ha ez nem telik erejükből, ne mondják, de azt hiszem, azt mondhatja, hogy „én Nagy Imre a magyar törvények szerint fel lettem mentve a miniszterelnökség alól, tiltakozom az ellen, hogy bárki nevemmel ilyen értelemben visszaéljen". S a nyilatkozat után menjenek Belgrádba, hiszen akkor már kéthetes volt ez az ügy és sokáig már nem lehetett ezt a helyzetet tartani. Kiderült azonban, hogy ekkor már senki közülük nem akart Belgrádba menni. Itthon akartak maradni. A jugoszláv elvtársak is azt javasolták, hogy maradjanak itthon, mondták, hogy ezek kommunisták, rossz útra tértek, akiket azonban vissza lehet vezetni a helyes, kommunista útra, vannak közöttük értékes emberek stb. Azt mondottam, hogy nézetem szerint, ha Losonczy, Jánosi és Tánczos támogatják a kormányt, akkor mi ettől csak gyengébbek leszünk, ha harcolnak ellenünk, akkor erősebbek leszünk. Mi az ő támogatásukból nem kérünk.

A vita után a jugoszláv elvtársak azt mondották, hogy őket a kérdés tovább nem érdekli, magyar ügynek tekintik, őket csak a nemzetközi jog szempontjából érdekli és az érdekli őket, hogy a jugoszláv kormány kerüljön ki az ügyből úgy, hogy az az ő tekintélyüknek ne ártson, mégis mivel ők menedékjogot adtak nekik, kérték, hogy adjunk nekik írást arról, hogy a múlt hibái miatt őket represszió nem éri, e nélkül nem írják alá a menedékjog visszavonását. A szövegezésbe Vidics elvtárs olyan formulázást akart mindenáron belevenni, hogy „... és szabadon elhagyják a követséget és saját lakásukra távoznak". Három és fél órai vita után, nem tudom, mit tételeztek fel rólunk, hiszen megmondottuk, hogy semmi szín alatt nem engedhetjük meg, hogy itthon maradjanak — mégis beleírtuk.

Önszántukból mentek-e el Nagy Imréék Budapestről? Megmondom, hogy általában és elvben önszántukból, mert ők határolták el magukat az ország népétől, amikor kijelentették, hogy nem akarnak Magyarországon maradni. Az utolsó percben pedig nem nagyon kérdeztük meg, hogy mi a szándékuk, hanem kötelességünkhöz híven, a provokáció megakadályozása céljából megfelelő intézkedéseket tettünk, hogy bántatlanul menjenek el olyan területre, ahol menedékjogot kapnak, megfelelő módon élhetnek egy szocialista ország területén. Ez a helyzet és ezt sem fogjuk eltagadni a Központi Vezetőség előtt. A dolog lényege nem ebben, hanem abban van, hogy vajon mi az, ami előbbrevaló: a magyar forradalom kérdése, vagy az a körülmény, hogy az volt leírva, hogy szabadon távozhatnak a lakásukra. A mi nézetünk szerint a magyar forradalom ügye előbbrevaló. Nekünk a nemzetközi jog szempontjából is igazunk van, azt is megtehettük volna, hogy ezeket egész egyszerűen kihozzuk a jugoszláv követségről. De mi ezt nem akartuk és nem is csináltuk és akkor sem csináltuk volna, ha egy esztendeig ülnek ott.

A jugoszláv elvtársakkal való tárgyalások menetében volt egy olyan pont, amikor azt mondtam a jugoszláv elvtársaknak, nagyon fura ez a kérdés, nehezen fogják megérteni nálunk az emberek, hogy a jugoszláv kormány miért jár el így. Mondják meg, bevigyem-e én a kérdést ebben a stádiumában a kormány elé, vagy változhat egy-két napon belül pozíciójuk. A jugoszláv elvtársak végig a tárgyalásoknál a legnagyobb diszkréciót kérték, ismételten megmondták, hogy ne közöljem mással. Végül úgyszólván engedélyüket kértem, hogy az intéző bizottságban vagy a kormányban elmondhassam, mert nem lehet az embereket bolondként kezelni. Hangsúlyozom, erre mindig külön kellett megállapodni. A tárgyalások befejezése után — eltérve mindenféle diplomáciai szokástól és kommunisták egymás közötti szokásától — fél órán belül leadták a Novi Sad-i rádióban, hogy Nagy Imréék most hagyják el a jugoszláv követséget. Megszervezték, hogy egy jugoszláv újságíró különböző lakásokat felhívott éjfél után egy óráig, utána leadták azonnal a rádióban, hogy nem érkeztek meg, majd utána produkáltak egy jegyzéket is, pedig ők körülbelül tudták, mi a helyzet. Van most olyan kilátás, hogy talán a jugoszláv elvtársak is másként kívánják kezelni ezt a kérdést: nem akarják élezni. Én annyit tudok, hogy ha kell, ország-világ elé fogom tárni ezt a dolgot a mi népünk igazságos joga és a nemzetközi jog szempontjából is. Meg fogjuk ezt a kérdést vitatni, ha szükség lesz rá. De mivel én kommunista vagyok, az az érzésem, hogy a kölcsönös rendezés azt kívánja, hogy ne polemizáljunk Jugoszláviával, hanem hogy békében éljünk. Ezt azért vetem így fel elvtársak, mert tudni kell, hogy ebben van-e egyetértés közöttünk, ha van, akkor megfelelő cselekvést tudunk biztosítani, ha nincs, akkor vitassuk meg.

Friss elvtárs: Mit válaszoltunk a jegyzékre?

Kádár elvtárs: Azt, hogy a kérdés magyar belügy, ők saját hivatalos jegyzékükben már közölték ezt velünk és megmondottuk, hogy nem két variáns volt, hanem három, hogy a jugoszláv elvtársak nagyon jól ismerték a mi véleményünket ebben a kérdésben, hogy menjenek Romániába, hogy ebben a kérdésben a jugoszláv, magyar és a szovjet kormány között belső levélváltás, jegyzékváltás

történt. És megmondtuk, hogy az a kitétel, hogy a lakásukra távoznak, alárendelt kérdés, amit kénytelenek voltunk a magunk belátása szerint megoldani, mert őket nem vagyunk hajlandók provokációnak kitenni. Ehhez a nemzetközi jog szerint nincs köze idegen államnak. Ha a követségről valaki eltávozott, ha csak pár méterrel hagyta el a követség területét, akkor már a dologba a kormánynak nincs beleszólása. Persze ezt mi a jegyzékben nem éleztük, hanem megmondtuk, hogy ők is ismerik a dolog lényegét és kértük, hogy zárják le ezt az ügyet.

Ami a jövőt illeti, semmiféle elvi vagy más akadálya nincs annak, hogy akár egy vagy akár több ember ezek közül visszatérhessen Magyarország területére az ügyek minimális normalizálása után. Nincs most olyan nagy tülekedés a felelős posztokért, hogy jószándékú, becsületes embereket ne vonhassunk majd be a vezetésbe.

Még pár kérdést szeretnék felvetni, hogy én a magam részéről befejezhessem. Ami a Rákosi—Gerő klikk kérdését illeti, azt javasolom, hogy ebben a kérdésben határozottan és ismételten, nagyon kategorikusan határoljuk el magunkat. Ugyanakkor azonban én helyesnek tartanám, ha leszögeznénk a múltra visszanézve, hogy a Magyar Dolgozók Pártja marxista—leninista párt volt, a magyar munkásosztály forradalmi élcsapata volt, amelynek tevékenysége nemcsak Rákosi és Gerő hibáiból, hanem a szocialista vívmányok kiharcolásából is állott és a múltra nézve is utasítsuk vissza, hogy a falusi párttitkárt vagy az üzemi aktivistát tegyék felelőssé Rákosi vagy másik öt ember bűneiért.

Kiss Károly elvtárs: Kérem, hogy akinek a Kádár elvtárs által elmondottakkal kapcsolatban kérdése van, tegye fel.

Köből József elvtárs: A következő kérdéseim lennének:

Első: Körülbelül mikorra lehet várni, hogy a kormánynak, illetve a Központi Vezetőségnek elgondolásai gazdaságunk továbbfejlődésére és az állam szerepére, szerkezetére vonatkozóan valamennyire is tudományos alapon megvitatva rendelkezésre állnak.

Második: Nem esett szó erről, ezért kénytelen vagyok felvetni, hogy Kádár elvtárs nem tart-e attól, hogy habár mi azt mondjuk, hogy a két munkáspárt egyesülése után egyéb munkáspártra nincs szükség, illegálisan vagy fél legális formában esetleg alakítanak ilyent.

Harmadik kérdés: Van-e valami átfogó terv azokról a középfunkcionáriusokról való gondoskodásra, akik a Rákosi—Gerő klikk vonalának legfeljebb végrehajtói voltak és akik jelenleg — mint ismeretes — igen nehéz körülmények között vannak, mert még gyárakba sem veszik fel őket.

Negyedik kérdés: Kádár elvtárs nem beszélt arról, mennyire tudjuk azt, hogy a Nagy Imre-csoport, illetve ennek nevezett csoport egységes volt-e a fő politikai kérdésekben vagy nem.

Végül még egy ötödik kérdés: Azzal egyetértek, hogy különböző polgári pártokat — Nemzeti Parasztpárt, Kisgazdapárt és ezek szervezeteit — létrehozni engedni nagyon veszélyes dolog lenne, de azon túl, hogy országos központjuk lesz, milyen más mozgási lehetőséget kapnak? Ez a mostani elgondolás nagyjából azonos a régi állásponttal, mert ezeknek a pártoknak eddig is volt országos központjuk. (Gondolok itt lapra, gyülekezésekre, gyűlések tartására stb.)

Kádár János elvtárs: Az első kérdésre vonatkozóan meg kell mondani őszintén, hogy az a munka, hogy például az államapparátus és a gazdaság kérdéseiben mit, hogyan lehet csinálni, kicsit gyengén áll a tudományos nívót illetően. Ilyen munka ugyan folyik, a tervet már át is dolgozták, csak olyan ijesztő dolgok jöttek ki belőle, mint a termelékenység 20 százalékos és az életszínvonal 10 százalékos csökkenése. Persze itt valószínűleg arról van szó, hogy az illetők, akik ezen dolgoztak, a népgazdaság pillanatnyi helyzetéből indultak ki. Úgy gondolom, hogy a minisztériumok és főhatóságok összevonásának kérdésével és a gazdasági kérdések tekintetében is lehetséges, hogy két héten belül fel tudunk lépni, persze csak azzal az igénnyel, hogy néhány alapvető kérdésben tudjuk megmondani álláspontunkat és tervünket, mert tudományos színvonalon, részleteiben kidolgozott állásfoglalás még nincs. Minket sürget persze a helyzet, az emberek tudjuk, várnak erre.

Másik kérdés, fennáll-e annak a veszélye, hogy illegálisan vagy féllegálisan alakítanak szociáldemokrata vagy más pártszervezeteket. Itt az a helyzet, hogy ezek már nem sok helyen ugyan, de működnek, nem illegálisan, inkább féllegálisan vagy éppen legálisan. Ilyen a valóságban van. Ez is sürget minket, mert az eddigi tapasztalat szerint ezeket a különböző szervezeteket alakító emberek véleménye a fő kérdésekben nem azonos a mienkkel. Vannak nézeteltérések közöttünk, de van remény arra, hogy a jobb elemeket együttműködésre kérjük fel és vegyük is rá ezekben a kérdésekben. A többinél is, meg kell mondani őszintén és nyíltan, ha nekünk lesz egy elvi állásfoglalásunk, úgy gondoljuk, ezt végre is fogjuk hajtani, így többek között a gyülekezési és szervezkedési jog korlátozását is. Sőt az a helyzet, hogy ezeket a dolgokat a közeljövőben kell megoldani elsősorban természetesen politikai tárgyalások alapján a helyi szerveknél. Itt van politikailag egy számunkra kedvező körülmény is. Az a szociáldemokrata szervezkedés, ami Nagy Imre kormánya idején volt, olyan jellegű volt, hogy a párt egyesülésében valamennyire is szerepet játszott embereket kirekesztették végig az egész vonalon. Azok az egykori szociáldemokrata munkások vagy dolgozó parasztok, akik a munkásegység alapján állottak, nem vettek részt ezekben a kezdeményezésekben. Ami van és működik, az az ismert úgynevezett karitász szociáldemokrata mozgalom.

Köböl elvtárs felvetette, hogy volt-e nézeteltérés a Nagy Imre-csoport tagjai között a főbb politikai kérdésekben. Nekünk erről kevés anyag áll rendelkezésünkre és a november 4-ét megelőző időszakból olyan információkra vagyunk utalva, mint amit Köböl elvtárs is mondott 3-án. Hogy nézeteltérés ne lett volna közöttük, azt cáfolja az az eljárás, amit tanúsítottak, mikor valamely kérdésben állást kellett foglalni. Ez még Szántó elvtársra is vonatkozik. Van olyan információnk, hogy Rajk Júlia édesanyja jelentkezett és ő arra szerette volna felhívni a figyelmet, hogy a leánya nem szándékozott a jugoszláv követségre menni és ezt olyan szavakkal mondta el, hogy semmi okunk nincs ennek valódiságában kételkedni. Otthon volt és az utolsó órákban megrohanták, hogy gyerünk, gyorsan csomagolni és menjünk, erre ő nem készült. Münnich elvtárs személyesen beszélt Vas Zoltánnal, Szántóval, tehát valamennyire ismerjük nézeteiket. Vas Zoltán kijelentette, hogy helyteleníti, hogy igénybe vettük a szovjet hadsereg se-

gítségét. Egyébként én közvetlenül az ő állásfoglalásukról nem tudok, mert nekem velük csak a jugoszláv követségen keresztül volt kapcsolatom.

Hogy az intéző bizottság mikor miről tudott, azt már érintettem. A tárgyalások kapcsán többször kerültem olyan helyzetbe, hogy a jugoszláv elvtársaknak megmondtam, beszélni fogok az intéző bizottsággal. De ha én le tudnám írni vagy filmre tudnám felvenni, hogyan folytak ezek a tárgyalások, akkor látnák tisztán az elvtársak. Jöttek az elvtársak, hogy okvetlen beszélni akarnak velem, lamentáltak két órát, elmentek és megint jöttek. Volt nap, amikor mást sem csináltam, mint a jugoszláv elvtársakkal beszéltem. A fülemet rágták le a nemzetközi joggal, amiben nem is volt igazuk. Meg is mondtam teljes nyíltsággal, hogy nem ilyen támogatást kellene most adni a mi kormányunknak.

Köből elvtárs felvetett egy sor dolgot, de meg kell mondani, hogy a fő kérdésben nézeteltérést jelez. Ilyen például, hogy október 23. túlnyomóan demokratikus jellegű volt, vagy ilyen megállapítás, hogy a mi hibánk is volt, hogy ellenforradalommá vált. Ebben én erősen kételkedem. Ha mi semmit se csináltunk volna, akkor is ellenforradalom lett volna, csak sokkal gyorsabban. A Rádiót nem azért támadták meg, hogy a 15 pontot beolvassák.

Ami a Nagy Imre-kérdést illeti: hogy az intéző bizottság merev politikát vitt ez ügyben, továbbá, hogy nincs megoldva, csak látszólag, az után, hogy Nagy Imréék politikai hibáik felett pártszerű vitát rendezzünk, de ne vigyük az utcára, azután, hogy ne tendenciózusan összeállított tények alapján vitatkozzunk, hanem az igazságot képviseljük — ezzel nehéz egyetérteni. Az, hogy az utcára visszük, nem rajtunk múlik, és rajtuk sem. Most is dolgoznak az utcán és üzemekben nélkülünk. Nagy Imréék kérdésében nemcsak pártkérdésről van szó, hanem az egész népet érdeklő állami kérdésről és nekünk a párton kívüli munkások és parasztok, értelmiségiek számára is meg kell mondani a politikai igazságot. Tendencia nélkül? A marxizmus—leninizmus álláspontjában mindig van tendencia. Egyet kell érteni, hogy azzal a tendenciával tárgyaljunk, hogy leplezzük le, de természetesen a való tényekre támaszkodva leplezzük le azt a káros tevékenységet, amit folytattak.

Felvetődött, hogy a módszerek tekintetében nem megyünk-e vissza a régi módszerekhez. Mi természetesen nem a régi módszerekkel akarunk dolgozni, de a választás nem rajtunk múlik.

Kijelentem elvtársak, hogy anélkül, hogy a szavakkal játszanánk, forradalmi helyzet van nálunk, mely helyzetben forradalmi eszközökkel kell harcolni. Nem lehet a módszereken nem változtatni. Mi most bizonyos lapokat megtiltottunk kiadni. Ez diktatorikus álláspont, de nem mi választottuk, kényszerítettek bennünket. A Nagy Imre-kérdésben az a helyzet, hogy az alapvető kérdéseket meg kell tárgyalni, enélkül nem lehet előremenni, de hogy hosszan tartó pártvitát rendezzünk ebben a kérdésben, azt egyenesen megtiltja a forradalom érdeke a jelen helyzetben. Vagy hogy mi ebben a kérdésben objektív álláspontot foglaljunk el. Kell legyen objektivitás és ebben a kérdésben nem követjük a régi módszereket. A tényeknek valódiaknak kell lenni.

Elsorolom, hogy Nagy Imre elvtárs 28 éve a kommunista mozgalomban vesz részt, 28 évig tagja volt a Szovjetunió bolsevik pártjának, ami történelmi érdeme,

ezt is lehetséges volna megtenni, de akkor hogy határoljuk el politikailag. A perspektíva nem rajtunk, hanem Nagy Imrén múlik, két év múlva akár az Internacionálé titkára is lehet. Ellenzem a küldöttség küldését. Ez egyes embereknek újabb bátorítást adna, ez a párt, a forradalom érdeke ellen volna. Nekik ugyanannyi módjuk van felvenni a kapcsolatot velünk, mint nekünk. Politikai ok nincs erre, hogy azt megtegyük. Tapasztalataim szerint ez nem közelebb, hanem távolabb vinne bennünket. Én őszintén sajnálom, hogy ez ilyen sommás elintézést nyert, de alapvető kérdésekről van szó, a korábbi differenciálódás köztük megszűnt. Keressék ők a kapcsolatot velünk.

Azt a kérdést felvetni, hogy Nagy Imréék nem is akartak az ellenforradalmi rohamnak ellenállni, céltalan. Megmondták sokan — így a kínai, szovjet, jugoszláv elvtársak is —, hogy mi volt itt. Tehetetlenség, jobbratolódás stb. Azt, hogy nem is akarták, az ördög tudja, mert vannak ott bizony olyan emberek is, akiknek partnerei nyíltan felléptek és azt mondták, hogy akiket az ellenforradalmárok meggyilkoltak, jól tették, mert azok a nép előtt gyűlöltek voltak. Megvan ennek a pontos kategóriája és ne mondjunk többet, mint ami van. Én magam láttam, hogy Nagy Imrét hogyan taszigálták jobbra-balra — ő jobbra valóban könnyebben volt taszítható, mint másfelé. Amikor először kimondták előtte a semlegességet, amelynek fő zászlóvivője Losonczy és Tildy volt, akkor hátrahőkölt, de két perc múlva meghozta elhatározását és ettől kezdve képviselte.

Ami a likvidálást illeti: lehetne, de megmondom, hogy a pártnak az akkori helyzetben az abszolút likvidálását, amire az intézkedések vezettek volna, igen sajnálatos módon Szántó elvtárs kezdte és fő segítőtársa Lukács György volt. Az öreg Lukács meg volt teljesen táltosodva, ötpercenként jött be az írók véleményével, amely szerint ha mi nem alakítjuk meg az új pártot, ők fogják megalakítani. Megalakítottuk a pártot, mondtam Lukács elvtársnak, beszéljen Déryékkel. Erre visszajön a válasszal, hogy az írók pártonkívüliek akarnak lenni. Szántó és Lukács ilyen ténykedése nagyon szervesen kiegészítette Nagy Imre magatartását az ENSZ, a többpártrendszer és a semlegesség kérdésében. A többpártrendszertől nem félünk, ha van erős kommunista párt, amivel tudunk harcolni.

A paraszti demokratikus tömegszervezet létrehozásával kapcsolatban: ennek mindenki lelkes híve, én magam is. De van egy elsődleges kérdés: mi a garancia arra, hogy nem új politikai párt lesz, amely sokkal erősebb lesz azoknál, akik ma ellenünk harcolnak? Ha erre van garancia, csináljuk meg, akár már holnap.

Volt egy olyan javaslat, hogy mondjuk meg: az első szovjet beavatkozás is helyes volt. Itt a következő kérdések függnek össze és célszerű volna valamennyiben állást foglalni. Helyes volt-e az első szovjet beavatkozás? Helyes volt-e Budapestről a szovjet csapatokat kivonni? Helyes volt-e másodszor visszahívni? Célszerű volna ebben a kérdésben állást foglalni, de nem tudtuk ezeket a kérdéseket megvitatni. Javaslom, hogy az intéző bizottság foglalkozzék ezzel és megfelelő javaslatot hozzunk erre is ide...

Gyenes elvtárs kifejezte aggodalmát, hogy őt a Rákosi-féle restauráció aggasztja. Aggodalma nem szűnt meg. Gyenes elvtárs úgy gondolom, őszintén elmondta véleményét. Amennyire ismerjük az elvtársak véleményét: a kommunisták zömét az ellenforradalom aggasztja. Meggyőződésem szerint Rákosi-féle

restauráció veszélye nem áll fenn. Azért sem, mert képtelenség volna ezt restaurálni. Száz kommunista sem adná magát ennek oda. Egyetértek azzal, hogy a Nagy Imre-ügy nincs örökre elintézve. Arról volt szó, hogy az adott pillanatban kellett intézkedni oly módon, hogy időleges megoldást keressünk. Nem hiszem, hogy az ügy véglegesen meg van oldva. Egyetértek a differenciálással a csoporttal szemben. Hogy hogyan oldódik meg ez a kérdés, nem rajtunk múlik.

Az események értékelése.

A tömegmozgalom hosszú hónapokkal 23-a előtt megkezdődött, ennek élén a legjobb kommunisták mentek. Ez is megkönnyíti az események megmagyarázását, azt, hogy 23-a hogyan jöhetett létre.

A második ok: a Nagy Imre—Losonczy csoport 1956 tavaszától követett taktikája a pártharcot a párton kívülre vitte.

A harmadik ok: a horthysta, tőkés ellenforradalom már az előkészítés időszakában aktív volt.

A negyedik ok: az imperialisták aktívan tevékenykedtek már az előkészítés időszakában. Mondjuk ki a felkelés szakaszos megkülönböztetését, ez megkönnyíti a lényeg megmutatását.

Köböl József elvtárs: A következőket javaslom. A határozati javaslat azt mondja, hogy október 23-a igen gyorsan ellenforradalommá vált. Amíg nem volt a tüntetők kezében fegyver, addig nem volt elleforradalom. Általában nem volt fegyverük.

Másik gondolat: Az a véleményem elvtársak, hogy azzal nekünk foglalkozni kell, hogy többek között azért is változott ilyen rohamosan ellenforradalmi fegyveres felkeléssé, mert a pártvezetés képtelen volt megérteni, miről van szó. Éppen Kádár elvtárs mondta 26-án egy értekezleten, hogy kérem, meg kell változtatni eddigi nézeteinket, hogy ez tiszta ellenforradalmi dolog volt.

Kádár elvtárs: A 23-án kezdődött eseményeknek az előzményeiben mutassuk meg azt a négy mozgató erőt, ami már hatott évekkel korábban, de igazán az év tavaszától kezdve. Másodszor: mutassuk meg, hogy a jogos elkeseredettség következtében megmozdult tömeg szubjektív szándéka ellenére, a megmozdulás objektíve az ellenforradalom céljait segítette elő.

Aczél elvtárs: Legyen benne, hogy soha nem fejlődhetett volna ellenforradalommá és nem lehetett volna ennek talaja Rákosiék és a Központi Vezetőség akkori álláspontja nélkül. Másodszor: legyen benne feltétlenül az ellenforradalom jellege alátámasztására, hogy a második periódusban ennek a pártellenzéki harcnak a vezetői személyükben, létükben maguk is veszélyeztetve voltak.

Kádár elvtárs: Legyen benne — én ezzel egyetértek. Elsöpörték volna öt nap alatt a Nagy Imre-kormányt.

Négy mozgató erőről beszéltünk. Mondjuk meg, hogy ha a négy tényező közül csak egy is hiányzott volna, nem történhetett volna meg ez az eset, mert a magyar ellenforradalom az imperialisták támogatása nélkül nem jött volna létre, és ha az elferdített kritika nem rombolta volna le a párt tekintélyét, akkor se az imperialisták, se az ellenforradalmárok nem léphettek volna fel, és ha Rákosiék nem követték volna el a súlyos hibákat, akkor sem történt volna mindez meg.

Amikor a XX. kongresszus alkalmával ez a csoport nem élt az alkalommal — mert ez talán egy olyan alkalom volt, hogy ha radikálisan levonják a következteté-

seket —, ilyen tragédia nem lett volna. Ők nem éltek ezzel az alkalommal azon a központi vezetőségi ülésen sem, ahol pedig éles volt a követelés a konzekvencia levonására. Semmiféle retorziótól nem félhet senki, semmiféle retorzió nem fenyegetett senkit, aki a párton belül a legélesebben fellépett volna. Lehetett a párton belül harcolni és lehet is. Én speciális helyzetben voltam. Harcoltam Rákosival a Rajk-ügyben. Amikor Nagy Imrét kizárták, hárman tiltakoztunk ellene: Köböl elvtárs, Mező elvtárs és én. Semmi bajunk sem lett.

Fehér elvtárs: Egyetértek azzal, hogy a 23-i események nem minősíthetők nemzeti forradalomnak. A tézis másik felének javaslom azonban: „a hazafias érzésű tömegek spontán tüntetése mellett már kezdettől fogva jelen voltak szervezett ellenforradalmi erők és gyorsan az ellenforradalom felé vitték az eseményeket".

Kádár elvtárs: Október 23-án kezdettől fogva jelen voltak, sőt a valóság az, hogy már október 23-a előtt jelen voltak az eseményekben. Maradjon az a szöveg: „A résztvevők túlnyomó többségének helyes állásfoglalása, szándéka ellenére a megmozdulás objektíve az ellenforradalmat segítette elő." Figyelembe ajánlanám, amit Nógrádi elvtárs mondott. „Bármi is legyen szándékaiban, de ha fegyverrel támadnak egy népi demokratikus állam intézményei ellen — az ellenforradalom."

Köböl elvtárs: Nem ezzel kezdődött a megmozdulás.

Kádár elvtárs: Az október 23-án kezdődött eseményeket onnan számítom, amikor negyed 8-kor az első lövés elhangzott. Ami addig történt, abba sorolom, ami hónapokon és éveken keresztül történt. Az nyilvánvaló, hogy ha az utcán diákok mennek és kiabálnak, Kossuth-címert követelnek és egyéb hasonlókat, az nem ellenforradalom, de hogy a Rádiót megtámadják, az már más.

Bukarest—Snagov

A „Nagy Imre-csoport" életben maradt tagjainak, valamint a hozzátartozóknak feljegyzéseiben sok szó esik arról a sok-sok hónapról, amelyet — a budapesti jugoszláv nagykövetségről történt távozás után Romániában a Snagovi-tó partján töltöttek. A publikált feljegyzésekben, emlékiratokban sorra-rendre arról is szó van, hogy az ott élőknél látogatást tett Kállai Gyula, az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának tagja. Mi volt a látogatás célja, kikkel tárgyaltak, és miről volt szó? Erről gyűjtöttük össze a rendelkezésre álló információk alapján, az alábbiakat.

1956 legvégén és 1957 legelején az MSZMP akkori vezetéséhez két helyről is érkeztek levelek. Egyrészt azoktól — mindenekelőtt Rákosi Mátyástól és Révai Józseftől —, akik a Szovjetunióban tartózkodtak, és szerettek volna újra visszakerülni a vezetésbe. (Rákosi Mátyás ezzel kapcsolatos elképzeléseiről, korabeli nézeteiről e hasábokon „önarcképet" kaphat az olvasó.) Másrészt levelek, illetve jelzések érkeztek a Romániában kényszer-száműzetésüket töltők közül Szántó Zoltántól és Vas Zoltántól is, akik haza kívántak térni, hogy bekapcsolódhassa-

nak a politikai életbe. Ők elhatárolták magukat — igaz, nem egyforma mértékben — Nagy Imrétől.

Ennek nyomán küldötteket menesztett a pártvezetés a Szovjetunióban levőkhöz, másrészt úgy döntött, hogy Kállai Gyulát, az Ideiglenes Intéző Bizottság tagját, pontosan körülhatárolt megbizatással Romániába küldi, hogy tárgyaljon a száműzöttek némelyikével.

Erről a küldetésről Kádár János tájékoztatta az SZKP vezetését is, amely érdeklődést mutatott a megbeszélések iránt, és Borisz Ponomarjovot, az SZKP Központi Bizottságának titkárát Bukarestbe küldte a Kállai-látogatás idejére. Éppen a Ponomarjov küldetésre való tekintettel kísérte el Kállai Gyulát Kádár János közeli munkatársa, Erdélyi Károly (későbbi külügyminiszter-helyettes), aki kitűnően beszélt oroszul. Kállai Gyula küldetésének lényege az volt, hogy felmérje, kik azok, akik készek a stabilizációért együttműködni a kormánnyal, hogy a testület javaslatot tehessen megfelelő időpontban való hazatérésükre. Az is megbizatása volt, hogy pontosítsa az MSZMP vezetése számára az akkori felfogás szerint Nagy Imre-csoportként kezelt személyiségek politikai profilját.

Kállai Gyula 1957 január második felében Bukarestben találkozott és beszélgetést folytatott öt magyar politikussal: Szántó Zoltánnal, Vas Zoltánnal, Lukács Györggyel. Ujhelyi Szilárddal, valamint Nagy Imrével. Ezek a következőképpen zajlottak le:

— Szántó Zoltán egyértelműen állást foglalt Nagy Imrével szemben, akit súlyos vádakkal illetett. Saját sorsáról azt állította, hogy chaplini módon, mintegy véletlenül került a jugoszláv nagykövetségre. Kész volt megfelelő nyilatkozat megtételére — az MSZMP négypontos határozatával összhangban — október 23. ügyében. Ígéretet tett arra, hogy hazatérése esetén fellép a zavart okozókkal szemben.

— Vas Zoltán azt állította, hogy mintegy becseppent az eseményekbe és a jelenlegi emigrációba, ugyanakkor azonban a hazai helyzettel kapcsolatban politikai fenntartások sorát hangoztatta. Kijelentette: október 23. nélkül nem lehetett volna Rákosi Mátyástól megszabadulni. Nem értett egyet a népfelkelés ellenforradalommá minősítésével, és azt hangoztatta, hogy a pártnak magáévá kell tenni október 23-át. Nem tartotta kizártnak, hogy a szovjet csapatokat később valóban be kellett volna hívni, de ennek már november 4-i megtörténtét hibának tartotta. Ugyanakkor elhatárolta magát Nagy Imre magatartásától, és hangoztatta: alá fogja vetni magát a pártfegyelemnek.

— Lukács György olyan álláspontra helyezkedett, hogy Magyarországon nem volt ellenforradalom. Ugyanakkor elismerte a Kádár-kormány törvényességét. Kijelentette, hogy a jövőben közvetlen politikai tevékenységgel nem kíván foglalkozni, elméleti munkássága középpontjába a sztálinizmus revízióját óhajtja állítani. Kállai Gyula ama megjegyzésére, hogy hazatérése esetén az újságírók zaklatásának lesz kitéve, Lukács György jellegzetes humorával azt válaszolta, hogy nagy gyakorlata van az újságírók kidobásában.

— Ujhelyi Szilárd nem volt hajlandó elhatárolódni Nagy Imrétől. A magyarországi helyzetet rákosista, sztálinista restaurációként ítélte meg, és hangot adott félelmének, hogy bírósági felelősségre vonásokra is sor kerül.

— Nagy Imrével folytatott, sorrendben utolsó beszélgetés célja volt megismerni Nagy Imre nézeteit, s megtudni, hajlandó-e a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány legitimitásának elismerésére, ezzel együtt arra, hogy lemondjon miniszterelnöki tisztéről. Nagy Imre minderre a legcsekélyebb mértékben sem volt hajlandó. A szovjet csapatok kivonásával kapcsolatban kijelentette, hogy ez a munkások és a diákok követelése volt. Az eseményeket összegészükben forradalmi jellegűeknek értékelte, kategorikusan tagadta, hogy bármilyen ellenforradalmi próbálkozást bátorított volna, s hogy katonai ellenállást biztatott vagy szervezett volna. Nagy Imre abszolút hibának minősítette a szovjet csapatok november 4-i behívását Magyarországra. A beszélgetés során föltette azt a kérdést Kállai Gyulának, hogy az MSZMP vezetése a párt tagjának tekinti-e őt vagy sem?...

A találkozó után Kállai Gyula abban a házban, amely valaha Lupescu asszonynak, a román király kedvesének villája volt, tájékoztatta Ponomarjovot a beszélgetések lényegéről. Ezt követően január végén informálta az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságot is. Ennek nyomán kerülhetett sor — az MSZMP-vezetés politikai döntése alapján — azon személyeknek későbbi hazatérésére, akik ellen nem indult eljárás. (A szerző összeállítása)

Szovjet—jugoszláv levelezés

Mi sem természetesebb, hogy amikor Hruscsov végigjárta a Magyarországgal szomszédos országokat, a jugoszláv kormány állásfoglalása döntően esett latba. Tito egyetértését is kérte a szovjet csapatok másodszori bevonulásához, az ellenforradalmi töltetű mozgalmak leveréséhez, a Kádár-kormány hatalomra segítéséhez.

Az együttműködési készséget később megzavarta a Nagy Imre-csoport behívása a jugoszláv követségre. A jugoszlávok kerülték a nyílt vitát az SZKP vezetőivel, nem akartak újabb szakítást. Szerették volna viszont az SZKP-n belül és a Varsói Szövetség államainak vezető köreiben a jugoszláv befolyást erősíteni, hogy maguknak a nemzetközi munkásmozgalomban híveket szerezzenek. A várható nemzetközi konfliktusra tekintettel a szovjet vezetés sem volt érdekelt a nyílt polémiában. Viszont a magyarországi eseményeket mindkét fél a maga álláspontjának igazolásaként értékelte.

Erről vallanak az alábbi dokumentumrészletek.

A JKSZ elnöke 1956 novemberében tájékoztatta Kádár Jánost és az MSZMP intéző bizottságát a Hruscsovval folytatott levelezéséről, 1957 februárjában pedig megküldte a levelezés eredeti szövegének másolatát és magyar nyelvű fordítását. Az intéző bizottságnak azonban szintén nem állt érdekében, hogy a szovjet—jugoszláv ellentétek kiéleződjenek, hiszen

mindkét oldalról erkölcsi és diplomáciai támogatásra szorultak. Ezért például, mikor 1956 decemberében a *Népszabadság* a *Borba* és a *Pravda* vitájában állásfoglalásra vállalkozott, az intéző bizottság azt leállította.

Hruscsov leveléből 1956. november 7-én

„Megkaptuk sürgönyüket, amelyben javasolják, ne gátoljuk Nagy Imre és társainak Jugoszláviába távozását."Emlékeztetett az események sorrendjére. „Brioniban... Ebben az igen súlyos kérdésben egyöntetűen ítéljük meg a helyzetet és megállapítottuk, hogy Nagy Imre nyitotta meg az utat az ellenforradalom előtt és hatalomra hozta a reakciót." Hruscsov idézte Titót: „Milyen kommunista az a kormányelnök, akinek a hatalma alatt büntetlenül kommunistákat és munkásokat akasztanak és lőnek agyon?" Hruscsov ezután a következőképpen érvel: „Helyesnek tartottuk az önök javaslatát, hogy a jugoszláv képviselők hozzák Nagy tudomására, hogy le kell mondania... ami egymagában megkönnyítené az új magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megszilárdulását, természetesen segítené a szocializmus ügyét Magyarországon és Nagy Imre úgy-ahogy megőrizné a kommunista arculatát és ezzel jogot szerezne arra, hogy más legyen a viszony iránta, mint most."

„Azonban a dolgok fordítottja történt. Nagy Imre nem mondott le, nem használta ki az utolsó lehetőséget, hogy becsületes emberként mutatkozzék, utolsó pillanatig a reakció érdekében működött." „Mielőtt illegalitásba vonult... felszólította a hadsereget, hogy álljon ellen."

Kádár János első hivatalos nyilatkozatában „az egész világ előtt kijelentette, hogy szakítani kell a Nagy—Losonczy csoporttal..." „Az előállt helyzetben természetes, hogy szó sem lehet bármely erkölcsi megfontolásról Nagy Imre és csoportja iránt."

„Félreérthetővé teszi a helyzetet, hogy egy baráti ország követségén vannak. Egyértelműbb volna, ha az Egyesült Államok követségén lennének." „Egy nagykövetség sem rejthet el senkit, még kevésbé viheti ki Magyarországról, ha erre nem kap engedélyt."

Hruscsov rámutatott, ha átadnák Jugoszláviának Nagyékat, „...az egész világon azzal magyaráznák, hogy ezek jugoszláv ügynökök és a magyar eseményekért való felelősség részben a jugoszláv oldalra hárulna". Az SZKP tagjai bizalmatlanok lennének, mert a Petőfi kör is a „jugoszláv út" követelésével indult — mintha ők irányították volna, de túlhaladt rajtuk. Több kommunista párt úgy gondolná, a jugoszláv út követésének jelszava törvényszerűen vezet a rendszerek bomlásához.

Tito válasza 1956. november 8-án

„Megértjük az említett levélben kifejtett egyes nézetek érvelését, s logikusnak tartjuk azokat, azonban őszintén meg kell mondanunk, mélyen érint bennünket

az, hogy a levelükből hiányzik a megértés helyzetünk iránt, s különösen készségünk iránt, hogy a kérdés kétoldalú baráti viszony szellemében oldódjék meg." „Megegyeztünk abban az értékelésben, hogy Nagy kormányának gyengesége miatt, valamint a reakciós erőknek adott sok engedménye miatt, a lényeges szocialista vívmányokat Magyarországon a megsemmisítés fenyegette... Megegyeztünk abban, hogy a magyar kommunistáknak nincs több helye az ilyen kormányban, hogy a dolgozókra kell támaszkodniuk..." „Kifejeztük fenntartásunkat a szovjet hadsereg nyílt segítségére vonatkozó következmények tekintetében." „Miután azonban az Önök értékelése szerint ez a segítség múlhatatlanná vált, úgy véltük, mégis mindent meg kell tenni azért, hogy ebből minél kevesebb kára származzék a szocializmus ügyének."

„Először mi fejtettük ki azt a véleményt, hogy az adott helyzetben az volna a leghelyesebb, ha ott olyan kormány alakul, amelybe a Rákosi-rendszer idején nem kompromittált emberek kerülnek, a kormány élére pedig Kádár elvtárs, aki ismert kommunista és befolyása van a magyar dolgozó tömegekre." „Kifejtettük, hogy a kommunistákat, esetleg Nagyot is el kell vonni a kormánytól, amelyben már különféle szocialistaellenes elemek ültek és amely éppen azért tehetetlen volt, hogy meggátolja a reakció útját a hatalom felé. Hruscsov és Malenkov nem utasította vissza sugalmazásunkat. Ellenkezőleg, egyeztek vele, bizonyos fenntartással Nagy személye iránt."

November 2-án Szántó a jugoszláv követhez fordult azzal, hogy ő és néhány más kommunista elhagyta a kormány, illetve a KV épületét... és ha lehetséges, nagykövetségünkre mennek az esetben, ha a reakciós bandák pogromja veszélyezteti életüket. A budapesti jugoszláv követ november 4-re várja Szántóék végleges válaszát. Közben a szovjet hadsereg hadművelete megkezdődött. Ezek után bármiféle tárgyalás és feltétel kikötése nélkül Nagy Imre és 15 vezető bement a nagykövetségre. (A levél név szerint nem sorolta fel a 15 személyt.)

A jugoszlávok kétségüket fejezték ki, hogy egyáltalán Nagy Imre volt-e, aki a hadsereget ellenállásra felszólító nyilatkozatot megtette:

„Nem tudtuk, hogy a felolvasott nyilatkozat, amelyet Önök idéznek levelükben, valóban Nagy kijelentése-e, vagy pedig tudta nélkül történt."

A jugoszláv nagykövet és Tito arra vártak, hogy Nagy megfelelő kijelentést tesz, „amely lényegében a Kádár-kormány érdekét szolgálta volna". Erre tettek javaslatot, az SZKP azonban november 4-ig nem válaszolt. Így „elálltunk ebben az irányban folytatott további igyekezettől".

Tartottak egy polgári restauráció bekövetkeztétől. Úgy vélték, „...csakis az események gyors menete akadályozta meg, hogy a dolgok végig tisztázódjanak..." Nyomatékosan hangsúlyozták, „...nem az a fontos, ki járt el helyesen..., az a fontos, hogy a két ország és pártunk között létrejött baráti viszony szellemében közösen oldjuk meg..." Elismerik a Jugoszláviába szállítás lehetséges negatív következményeit. De számoltak vele, „az, hogy Önök nem fogadták el, hogy Nagy Imrét és csoportját az Önök engedélyével Jugoszláviába hozzák, számunkra természetesen igen súlyos helyzetet teremt". „A Szovjetunióban ebben az esetben több megértéssel kell tekinteni Jugoszlávia nemzetközi tekintélyére, minthogy figyelmet fordít a maga tekintélyére is. Ha nem

így járunk el, néptömegeink nem értenék meg sem a Szovjetunió politikáját, sem a jugoszláv kormány politikáját."

Tito visszautasította Hruscsov burkolt vádját. Kijelentette, hogy Naggyal és csoportjával egyáltalán semmi politikai kapcsolatuk nincs, nem volt a Petőfi-körrel sem. Ha hivatkoztak rájuk, az az ő szocializmusfelfogásukkal kapcsolatos. „Ha egyes emberek Magyarországon beszéltek is róla, az senkit sem jogosít fel arra, hogy Jugoszláviára hárítsák a felelősséget a belső eseményekért, amelynek teljesen más az eredője és mások a bűnösei."

Nem zárhatjuk ki, hogy a magyarországi eseményekkel kapcsolatos szovjet—jugoszláv polémia csak apropó volt. A Szovjetunió számára nagyhatalmi pozíciójának és a nemzetközi kommunista mozgalomban vezető szerepének megerősítése volt a tét. Jugoszlávia részéről pedig annak demonstrálása, hogy a szovjet államnak Jugoszlávia egyenjogú partnere — az SZKP vezető szerepének felfogása elavult —, hogy a lerombolásra és újjáépítésre szoruló szovjet modellel szemben a jugoszláv út lehetséges alternatívaként kínálkozik.

A XX. kongresszus elvi megfogalmazásának próbája lett az 1956-os magyarországi események megítélése. Amit mi 1956-ban magyar ügynek tekintettünk, arról 1957-ben kiderült, hogy nemcsak magyar ügyről, magyar példáról, hanem apropóról van szó. A nézetek a magyar ügy körül ütköztek, holott nem egy részkérdésről, hanem egy rendszerváltásról, egy új stratégia gyakorlatáról van szó.

A magyarok számára sorsforduló történelmi pillanatban Jugoszlávia hatalmi, politikai és nemzetközi diplomáciai eszközöket alkalmazott a Szovjetunióval szemben. Ebben a játszmában Nagy Imre és társai, de részben a Kádár-kormány is alárendelt szerepet játszott.

1956 novemberében—decemberében, majd 1957 elején is hol nyíltan, hol bizalmas levélváltás formájában folytatódott a JKSZ és az SZKP vezetői között a polémia. A vita célja mégsem újabb szakítás előkészítése, hanem a nézetek tisztázása, az együttműködés határainak megvonása volt. A leginkább érintett MSZMP (személy szerint Kádár János) már 1956 novemberében javasolta az SZKP-nak, hogy az 1956. október 30-i szovjet kormánynyilatkozat ismeretében szervezzék meg a szocialista országok pártjainak találkozóját a nemzeti kérdés és a pártok közötti viszony megvitatására.

Válasz Titónak

Hruscsov 1957. január 10-én válaszolt Tito december 8-i keltezésű levelére, amiben visszatért a Nagy Imre-ügyre. „Egyidejűleg nem lehet a Munkás-Paraszt Forradalmi Kormány támogatásáról beszélni és Nagy Imrének és csoportjának Magyarországra való visszatérését követelni, és azt az álláspontot képviselni,

hogy be kell kerülniük a kormányba." „Nagy Imre visszatérésének Magyarországra csak egy következménye lehet: az ellenforradalom megtenné zászlajának."

Emlékeztette Titót november 18-án szovjet küldöttség előtt Brioniban tett kijelentésére: „Ha szovjet egységeket nem használtak volna fel a felkelés elfojtására, akkor jugoszláv egységeket menesztettek volna Magyarországra... ezek már az időben a jugoszláv—magyar határ felé meneteltek."

A levél következő része a jugoszláv—szovjet ellentétek lényegére mutat. Előbb a magyarországi példán, aztán nemzetközi vonatkozásban. Kifogásolja Tito pulai beszédét, valamint Kardelj beszédét a munkástanácsokról és a pártról.

Hruscsov sérelmezte, hogy Tito szerint a személyi kultusz a Szovjetunió társadalmi rendszeréből fakad. Követelte, Tito jelentse ki, hogy a Szovjetunió szocialista jellegű. Érvként a társadalmi tulajdont hozta fel, s azt, hogy az államhatalom a népé. A világpárt vezetőinek jogán visszautasította a JKSZ bírálatát. Figyelmezteti Titót: „A bonyolult nemzetközi helyzetben a nyílt fellépés előtt a belső kritikát kell alkalmazni... Politikában senki sem tekinthet el a fennálló nemzetközi körülményektől... Tito elvtárs beszédéből nem éreztük azt, hogy szem előtt tartja a reális valóságot."

A JKSZ Központi Vezetősége 1957. február 1-jei levelében a magyarországi eseményekről összefoglalja a korábbi jugoszláv álláspontot, majd válaszol Hruscsov vádjaira. „Rákosi, Farkas, Gerő, Hegedűs nyújtották a legnagyobb segítséget a reakciónak". Jugoszlávia nem állt velük kapcsolatban, de az SZKP... a legnagyobb támogatást adta, még akkor is, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az MDP KV és az egész tagsága nem kívánja ezeket az embereket a párt és a kormány élén." A levélben rámutatnak, hogy az SZKP képviselői az MDP KV plénumain részt vettek, a káderpolitikára, egyes kérdésekben állásfoglalásokra hatottak, 1956 októberében, novemberében is. Fájlalják, hogy „egyetlen szóval sem ítélik el a Magyarország iránt folytatott gyakorlatukat, meggyőződésünk azonban, hogy ennek a gyakorlatnak és politikának az alapos elemzése pozitív eredményeket hozna a jövőt illetően..."

Az alapvető eltérést a módszerek, formák értékelésében, abban látták, „hogyan jöjjenek létre belső feltételek a gyorsabb és fájdalommentesebb fejlődésre, anélkül, hogy a szovjet vagy jugoszláv vagy bármely más szocialista formát ráerőszakolnának Magyarországra. Ezeknek a formáknak Magyarország talajából kell kinőniük."

Következik a szemrehányás. „Jóllehet a XX. kongresszuson elhallgatták Jugoszlávia szerepét a nemzetközi politikában, joggal véljük..., hogy Jugoszlávia... a szocialista erők érdekében működik... Lemondtuk a Balkán Szövetség által felajánlott további katonai segélyt. Önöktől kértünk szabadalmat lökhajtásos repülők készítéséhez, azonban erre eddig nem kaptunk feleletet. Ideje volna, hogy reálisan tekintsenek ránk és országunkra."

Rákosi feljelent

— Arra a kérdésünkre, vajon volt-e nemzetközi nyomás az 1956-os eseményekben vezető szerepet játszó személyek elítélésére, Ön azt válaszolta: Ez nem ilyen egyszerű. Megismételjük a kérdést: volt-e nemzetközi nyomás, tartottak-e a testvérpártok vezetőinek részvételével nemzetközi tanácskozást ebben a kérdésben?

— A november 4-ét követő időben több testvérpárt vezetője járt Budapesten, akik a helyszínen akartak tájékozódni arról, ami nálunk történt. Természetesen kifejtették a saját álláspontjukat is. De ha a kérdés arra vonatkozik, hogy ott született volna valamilyen közös álláspont Nagy Imre személyét illetően, akkor arra nemmel kell válaszolnom.

— Kik jártak akkor Budapesten?

— Csou En-laj és többen mások, köztük az SZKP vezetői is.

— Szeretném emlékeztetni arra, hogy magyar részről kezdetben az az álláspont alakult ki, hogy Nagy Imrével szemben nem kell eljárni. Ön például az intéző bizottság egyik ülésén kijelentette, hogy később bekapcsolódhatnak a munkába, nem kívánják őket örökre száműzni. Miért és hogyan változott meg ez az álláspont?

— Azt hiszem, ez az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1956 december elején tartott ülésén hangzott el. Ott én valóban olyasmit mondtam, nincs akadálya annak, hogy egyesek közülük visszatérjenek az országba, ha a helyzet normalizálódik. S azt is mondtam, nincs olyan nagy tülekedés most a felelős posztokért, hogy jó szándékú, becsületes embereket ne vonhassunk majd be a vezetésbe.

— Mi volt erre a reagálás?

— Néhányan támogatták, sőt kérték a Nagy Imréékkel való tárgyalást, ezt a Központi Bizottság elfogadta, de azért voltak, akik ellenezték.

— Vagyis volt egy baloldali ellenállás a párt régi vezetőivel való kapcsolatfelvétellel és a normalizálással szemben?

— Volt belső és volt külső ellenállás. A párt vezető testületeiben azután merevedett meg az álláspont, hogy Nagy Imre a vele való többszöri beszélgetés után sem volt hajlandó elhatárolni magát, és semmilyen formában nem

akarta támogatni az új kormányt. Így nem lehetett többé miről tárgyalni és mindenki megértette, hogy a stabilizáció forog veszélyben.

— *Ön 1957 március végén magyar párt- és kormánydelegációt vezetett Moszkvába. Akkori tárgyalásain tapasztalt-e valamiféle változást, keményedést a szovjet álláspontban?*

— A beszélgetések során a szovjet elvtársak, talán az őket ért veszteségek és a nemzetközi helyzet miatt is, a korábbiaknál keményebben reagáltak a mi dolgainkra. Az egyik beszélgetésen például Hruscsov azt mondta Mikojannak: ,,Azért küldtünk Budapestre, hogy csinálj rendet és ehelyett ellenforradalmat csináltál, szóval rosszul dolgoztál.'' Igaz, ez félig tréfásan hangzott el, de azért volt a dolognak komoly éle is.

— *Volt-e más jele a szovjet álláspont változásának?*

— Azt hiszem, Szuszlov, Molotov és Kaganovics is hangsúlyozta, hogy az ellenséges erőkkel keményen, határozottan kell eljárni, miközben arról is szó esett, hogy a párt régi vezetőivel, Rákosival, Gerővel stb. mi helyesen bántunk. De ők már politikailag halottak, a halottakat pedig nem kell minden héten eltemetni.

— *Egyik korábbi beszélgetésünkön már szóba került, hogy az SZKP vezetése nem Önt, hanem Münnich Ferencet szerette volna látni a párt és az ország élén, de Tito véleményét figyelembe véve mégis Önt támogatták. Volt-e ennek még érezhető nyoma a moszkvai tárgyalásokon?*

— Az egyik megbeszélésen, amelyen nem mindenki vett részt a magyar tárgyalócsoportból, miközben Hruscsov a szokásos üdvözlő szavakat mondta, Vorosilov előhúzta Rákosinak az SZKP elnökéhez írott levelét. Abban, engem személy szerint is támadott, azt állítva, hogy szétvertük a pártot; hogy az MDP tagjai őt visszavárják s csak ő tud rendet csinálni az országban.

Amikor rám került a sor, azt mondtam, hogy én is készültem egy kis üdvözlő beszéddel, de most nem fogom elmondani, mert közben Vorosilov megmutatott nekem egy levelet, amit Rákosi írt. Ami abban van, azzal én nem tudok egyetérteni. S ha a szovjet párt- és állami vezetés úgy véli, hogy neki Rákosiékra van szükségük, tegyék, amit akarnak. Sem én, sem Münnich Ferenc, sem azok, akik velünk együtt vállalták a rend helyreállítását, nem ragaszkodunk a hatalomhoz. A szovjet vezetés tehát döntse el: kit és mit akar.

Erre Hruscsov ,,most már aztán elég Kliment Jefremovics'' felkiáltással az asztalra csapott és kijelentette, hogy az SZKP és a szovjet kormány bízik a magyar vezetésben és minden támogatást megadnak nekünk.

— *Volt-e szó külön is Nagy Imréékről?*

— A kérdést nem a szovjet elvtársak, hanem mi vetettük fel. Ők úgy vélekedtek, hogy az ügyet a magyar vezetésnek kell mérlegelnie és lezárnia. De

azt mondták, hogy a büntető eljárás nem kerülhető el, bűncselekmények tömegéről van szó, és mindenki, még Dudás is arra hivatkozott — mondták —, hogy Nagy Imrétől vagy Losonczytól kapta az utasítást.

— A szovjet vonal keményedéséről szólva nemzetközi okokat is említett. Mire gondolt?

— Arra, hogy abban az időben, részben a magyar események miatt, ismét feszültebbé vált a viszony a szovjet és a jugoszláv vezetés között. Ez arra volt visszavezethető, hogy Tito ugyan támogatta a második szovjet katonai beavatkozást, de pulai beszédében vitatkozott is a szovjet megítélés és fellépés bizonyos vonatkozásaival. Jugoszlávia budapesti nagykövete már megérkezésünk másnapján jelentkezett Münnich Ferencnél és tiltakozott némely moszkvai állásfoglalás miatt.

— Önök tíz napig voltak Moszkvában. Hazatérve, a nyilvánosság előtt beszámoltak az események egynémely diplomáciai tényéről. Ennél azért talán részletesebb tájékoztatást kaptak a párt vezető testületei.

— Mi nemcsak Moszkvában jártunk, hanem több szovjet vidéki városban is. Hazatérésünk után több szinten is beszámoltunk a történtekről. Ahogyan mondja, a nyilvánosság előtt is. A tárgyalások egyes részleteiről azonban csak a párt vezető testületeiben szóltunk. Ilyen kérdés volt Nagy Imre és általában a Romániában tartózkodók megítélése. Előbb az intéző bizottságnak számoltunk be, végül egy aktívaülésen is szóltunk ezekről a nyilvánosság előtt nem szellőztetett dolgokról.

Elmondtuk, mi a helyzet a Szovjetunióba távozott volt vezetőkkel, Rákosival, Gerővel, Kovács Istvánnal és Hegedűssel. De emlékezetem szerint ott volt még Révai és Piros László is. Az volt az általános vélemény, hogy ezek az emberek ne jöjjenek haza, mert itthon csak zavart keltenének a pártban és a társadalomban. Ugyanakkor napirendre került általában a baloldali szektás vezetők ügye. Azt mondtuk, hogy határozottan kell velük szemben fellépni, de azok ellen is a törvény szigorával kell eljárni, akik a nemzetet ért tragédiáért, a súlyos emberi és anyagi áldozatokért közvetlenül felelősek. Igaz, azt is kimondtuk, hogy a kisembereket nem kell felelősségre vonni, ha nem terheli őket gyilkosság vagy más súlyos cselekmény.

— Mégis megtették. Akkor született meg a döntés a Népbírósági Tanács felállításáról is?

— Úgy emlékszem, az április eleji központi bizottsági ülésen tettük meg a kormánynak a javaslatunkat. A Legfelsőbb Bíróság nem tudta elérni, hogy az ügyek rendben menjenek és a helyzet rendkívüli volt.

— A vizsgálati anyagból kiderült, hogy Nagy Imrééket 1957. április 15-én tartóztatták le Snagovban. Az ítéletre azonban csak több mint egy év múlva került sor, noha a vizsgálatot pár hónap múltán már lezárták. Mi volt ennek az oka?

— Ezt ma már nem tudnám pontosan megmondani. De gondolom, hogy ebben is szerepet játszottak a külső és belső okok.

— *Igaz-e hogy szovjet részről többször a per halasztását kérték?*

— Egy esetre emlékszem. Egyszer azt közölték velem, talán 1958 elején, hogy a szovjet kormány nem tartaná jónak, ha a per az akkor napirenden levő fontos nemzetközi tanácskozás alatt kerülne nyilvánosságra.

(Eddig nem sikerült olyan dokumentum nyomára bukkanni, amelyből egyértelműen megállapítható volna, mi volt a per elhúzódásának pontos oka. Az említett nemzetközi tanácskozás éppúgy lehetett Nyikita Hruscsov Camp David-i látogatása és Eisenhower elnökkel való találkozója, mint a légköri atomrobbantások szüneteltetéséről folyó genfi tárgyalás.)

— *Végezetül: van-e valamilyen valóságos alapja annak a híresztelésnek, hogy Nagy Imre és társai halálra ítélését az MSZMP Politikai Bizottsága, netán személy szerint Ön hagyta jóvá?*

— Nincs. Ez minden alapot nélkülöz. Nem ismerek olyan embert az akkori Politikai Bizottságból, aki erre vállalkozott volna. A bíróság nem utasításra hozta ítéletét.

(Ebben a témában sem került elő eddig olyan dokumentum, amely a híresztelléseket alátámasztaná vagy cáfolná.)

Rákosi Mátyás levele Hruscsovhoz

N. Sz. Hruscsov elvtársnak, az SZKP KB első titkárának.
Kedves Hruscsov elvtárs!

Szeretném felhívni a figyelmét a magyarországi helyzet néhány kérdésére.

1. A Magyar Népköztársaságban a helyzet több területen javult. Ez mindenekelőtt a gazdasági fejlődésre vonatkozik, de jellemző a politikai életre is. Ugyanakkor nincs megfelelő javulás az MSZMP befolyásának és erőinek növekedésében. Erről mindenekelőtt a számok beszélnek. Ez év február 10-én az egyik forrás 160 ezer, másik körülbelül 170 ezer párttagról beszél. Ez az MDP taglétszámának 20 százaléka. Figyelembe kell venni, hogy az új párttagok számaránya 20—30 százalék körül lehet, következésképpen az MDP régi tagjainak 85 százaléka kívül van az új párton. Még bonyolultabb ez a kép Budapesten: ott ez év február 10-én az új párt taglétszáma 38 ezer, ami sokkal kevesebb, mint az országos átlag. Ez azt jelenti, hogy a fővárosban, ahol az ipari munkások 56 százaléka van, a régi párttagoknak mindössze körülbelül 10 százaléka lépett be az új pártba. Ezen belül figyelembe kell venni, hogy a párttagok nagy része az állambiztonsági szervek, a hadsereg, illetve a minisztériumok és a központi hivatalok dolgozója, ami még inkább azt mutatja, hogy az MSZMP-nek még nem sikerült mély gyökereket ereszteni a proletariátus körében.

2. Amennyire az újságokból megítélhető, ezt a tényt kezdik felismerni. Nem látszanak célszerűnek azok az intézkedések, amelyeket a kialakult helyzet javí-

tása érdekében hoznak. Például Kiss elvtárs kijelentette, hogy hamarosan beszüntetik a volt MDP-tagok felvételét, s az, aki eddig nem lépett be, már pártonkívüli marad. Van olyan terv, hogy az MDP tagjait személy szerint hívják fel a belépésre. Végezetül van egy olyan tendencia, amely a szükségből csinál erényt, és kijelenti: elegendő nekünk egy „tiszta" kis párt, amelynek taglétszáma nem haladja meg a 300 ezret. Mindez nem változtat azon a tényen, hogy a régi kommunisták zöme ki van zárva az MDP-ből, a párt megosztott, s minderről a párt vezetése nem akar tudomást venni, noha a pártszervezetekben és a sajtóban is mind gyakrabban rámutatnak. A sajtóban is megjelennek olyan állítások, hogy az MDP „szétesett", „felbomlott", hogy „helyre kell állítani a munkásegységet", hogy a mostani vezetők 1956. november 4. utáni viselkedésében „következetlenség" tapasztalható. Mindezt olyan torzításokkal és kétszínűségekkel állítják be, amilyenek gyakran jellemzik a pártvezetés politikai munkáját is.

A párttagság, noha összetétele gyengébb, mint amilyen az MDP-nek volt, világosabban fejti ki ezeket a kérdéseket. Értesüléseink szerint a pártaktíva mindinkább követeli, hogy közöljék: kik a tagjai a rejtélyes „Rákosi—Gerő klikknek", mivel lehet magyarázni azt, hogy noha Magyarországon proletárdiktatúra van, mégis a régi pártvezetők hónapok óta a Szovjetunióban tartózkodnak, és nem tudnak hazatérni. Az a gyors változás, amely az utóbbi két hétben tapasztalható az állambiztonsági szervek pozitív megítélésében, azzal függ össze, hogy a közbiztonsági szervek pártgyűlésein energikusan követelték ezt, a változás a küldöttek és az írásos feljegyzések ilyen irányú nyomásának hatására következett be. A közrendvédelmi erők tagjai követelik, hogy újra viselhessék a vörös csillagot sapkájukon. A hadsereg kommunistái követelik annak az egyenruhának a rendszeresítését, amelyet október 23-ig viseltek.

Mindezek a tények azt tanúsítják, hogy az egyszerű párttagok változásokat követelnek.

3. Mindazonáltal e változás rendkívül lassan megy végbe amiatt, hogy a jelenlegi pártvezetés régi kommunistái még nem tépték szét azokat a gúzsokat, amelyek Nagy Imrével és annak politikájával kötötték össze őket. Összehasonlítva azzal, ami három-négy héttel ezelőtt volt, amikor minden nehézséggel kizárólag a „Rákosi—Gerő klikket" okolták, a mostani helyzet nagy előrelépés, mivel most már eljutottunk odáig, hogy Rákosi és Nagy egyforma mértékben felelősek.

De még a kérdésnek ez a felfogása sem alkalmas arra, hogy a régi, kipróbált kommunisták zömét az új párt köré tömörítse, mert ez is elleplezi és igazolja Nagy és hívei tényleges szerepét.

Addig, amíg a jelenlegi pártvezetés nyíltan és bátran, teljes egészében nem tárja fel a Nagy-frakció aknamunkáját, és nem leplezi le azt, hogy ez a frakció hosszú éveken át készítette elő politikailag és ideológiailag az ellenforradalmat, addig nem szűnik meg a párt és a népi demokrácia 12 évében elért kedvező eredmények befeketítése és tagadása, addig az új vezetés nem számíthat a kommunista mag teljes támogatására.

4. Ilyenformán amíg a magyar kommunista mozgalom megoszlik a kiváró és az MSZMP vezetése iránt ellenszenvvel viseltető túlnyomó többség és a pártve-

zetés között, az előbbi nem bízik az utóbbiban. S az, hogy e kétely megalapozott, kitűnik abból az ingadozásból és ellentmondásosságból, amely a szavak és tettek, az aktívákon elhangzott beszédek és a sajtóban publikált anyagok között van. Például öt nappal ezelőtt Kádár elvtárs fellépett a „sztalinisták" és „rákosisták" üldözése ellen, Marosán elvtárs pedig, aki az utóbbi hetekben a Rákosi elleni kampány élére állt, változatlanul „sztálinista és rákosista" elemekről beszélt. Január második felében volt egy pártnap, melyen a párttagokkal ismertették a „Rákosi, Gerő és Farkas trojka" „vadállati gonosztetteit". Ezután a párttagok elhisznek olyan aljas rágalmakat, hogy a „rákosisták" a kihallgatás során kitépték Kádár elvtárs valamennyi körmét, hogy Rajk feleségének melleit kivágták. Ez a rágalom most is benne van az ellenség fegyvertárában, például Nenni, a szocialisták IX. kongresszusán e rágalom adujának kijátszásával ért el nagy hatást. Világos, hogy a kommunisták zöme ezeket a módszereket elutasítja. Ismétlem, az eltelt 12 év befeketítése, a „rákosisták" elleni agitáció és üldözés változatlanul és teljes erővel folyik. S természetes, hogy a kommunisták túlnyomó többsége elítéli ezt.

A kommunisták nem értenek egyet olyan agitációval, amely következetesen s makacsul november 4. után a parasztságot a szocialista rendszer ellen mozgósítja, kijelentve, hogy a parasztságnak sokkal több oka lett volna az elégedetlenségre, mint a munkásosztálynak. Mindazonáltal az ipari munkások egy részéhez képest józan parasztság nem állt az ellenforradalom oldalára.

A kommunisták nem érthetnek egyet azzal sem, hogy ahelyett, hogy feltárnák és megmagyaráznák az értelmiség szerepét az ellenforradalomban, a kérdést elkenik egy olyan érveléssel, hogy „a dolgozók egy része ellenforradalmár volt, de ezzel együtt nem mondjuk, hogy a munkásosztály ellenforradalmár. Nem mondhatjuk ezt az értelmiségről sem." A kommunisták nem érthetnek egyet azzal sem, hogy a *Népszabadság*, a párt központi lapja — s egészében az egész sajtó — olyan kispolgári mocsarat alkot, amely kiterjed az egész sajtóra. A *Népszabadság* most már nem közli majdnem meztelen színésznők képeit, de egyébként lázas erőfeszítéseket tesz, hogy minél jobban hasonlítson a régi burzsoá újságokra. Ennek megfelelően széles körben tájékoztat a nem politikai gyilkosságokról, az újság hírei között külön rovata van a házasságkötésnek és a szerelmi levelezésnek, keresztrejtvényeket közöl, kártyarovat van, Bridzs címmel. Mindezt azért teszik, hogy az újság ne legyen „szürke", mint a „rákosisták" idején. De ami mindennél is fontosabb, a helyes cikkek mellett az újságban változatlanul megjelennek „titóista" szellemű revizionista, kétséges értékű írások, sőt ügyesen maszkírozott, ellenséges jegyzetek.

5. Meggyőződésem, hogy a titóisták újból teljes erővel hatolnak be a pártba. Erről csak egy példát hozok. Kapicsics, az új budapesti jugoszláv nagykövet, az utóbbi években belügyminiszter-helyettes volt. A megbízólevél átadása szokatlan körülmények közepette történt: a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnökénél jelen volt a magyar külügyminiszter is. A sajtó nemcsak szokatlanul részletesen tájékoztatott erről a fogadásról, hanem közzétette a nagykövet életrajzát is. A szovjet vagy a kínai nagykövet megbízólevelének átadásakor soha ilyen nem volt. Az a Csebi a belgrádi magyar nagykövet, akit letartóztattak, amikor

1948 telén a jugoszláv ügyvivő állást foglalt Tito ellen és átadta 14-15 jugoszláv kém listáját, köztük Csebi nevével. Csebit 1955-ben rehabilitálták, és most ő a magyar nagykövet Belgrádban.

Ehhez hozzá kell tennem, hogy ez elterjedt jelenség a magyar külügyminisztériumban. A magyar ENSZ-delegáció vezetője az a Mód Péter, aki a háború idején Párizsban élt, s utána a párizsi magyar nagykövetségen dolgozott. Puskin elvtárs, a Szovjetunió volt budapesti nagykövete annak idején tájékoztatott bennünket; adatok vannak, hogy Mód francia kém volt. Mód beismerte, hogy kémkedett; a rehabilitáció során visszavonta a vallomásait, és most ő az ENSZ-beli képviselet vezetője. Vajda Imre az emigrációban az Osztrák KP tagja volt, hazatérése után a Szociáldemokrata Párt KB tagja lett és az egyesülés után az MDP KV tagja és államtitkár. Megállapítást nyert, hogy Vajda pénzt csempészett Svájcba; 40 ezer frankot találtunk meg. Elítélték, és aztán rehabilitálták, most Magyarország gazdasági képviselője az ENSZ-ben. Ezt a listát még sokáig lehetne folytatni. Ebben, mint cseppben a tenger, látható az, amit a pártban a helyszínen nem látni, de nagyon elterjedt jelenség: a rehabilitáltak, „meghurcoltak", megsértettek előrejutása, az esetek többségében olyanoké, akiket annak idején joggal távolítottak el a pártból.

A középkáderek jelentős része belőlük áll. Ők vegyes érzelmekkel nézik azt a szerepet, amelyet jelenleg a közbiztonsági erők töltenek be a helyzet megszilárdításában. „Elégedetlenséget" kezdenek tanúsítani a kormány „balratolódása" miatt, a pártban egyesülnek a többi jobboldali, nacionalista, szovjetellenes elemmel. Külsejükről is fel lehet ismerni őket: gallérjukon demonstratívan viselik a kétkeresztes Kossuth-címert. Ezen elemek elégedetlenségével és ingadozásával összefügg az, hogy újból és újból felmerül a pártban, mi több, a vezető káderek között az a kérdés: nem volt-e netán mégis forradalom az, ami október 23. és november 4. között történt?

Én teljes mértékben egyetértek azokkal a magyar kommunistákkal, akik nem hiszik, hogy az a párt, amely ilyen káderekre támaszkodik, képes megoldani az előtte álló rendkívül fontos feladatokat, és megállni a helyét a válságos helyzetben.

Rá kell mutatni a zsidó káderek előtérbe kerülésére, elsősorban a pártközpont apparátusában. Amennyire tudom, az ideiglenes KB egyharmada és a szervezőbizottság nagy része, nyilván többsége, belőlük áll. Ugyanígy a *Népszabadság* főszerkesztője, a kormány tájékoztatási osztályának vezetője, Münnich belügyminisztériumi első helyettese, a politikai rendőrség vezetője, az országos rendőrfőkapitány, a budapesti rendőrfőkapitány. Sokan közülük külső politikát szolgálnak. Ezek mindenekelőtt azok a sértett elemek, akiknek 1953-ban én élesen felvetettem a nemzeti káderek kérdését, és ezért ők ellenzékbe vonultak, most pedig őket léptetik elő.

6. Azok az új keletű nehézségek, amelyek a parasztság körében az egyházzal és az iskolával kapcsolatban merültek fel, jól ismertek. Kevésbé ismert, hogy a szakszervezetek továbbra is kezdeményezői és összeállítói kívánság- és igénylistáknak. Az új szakszervezeti program lényegében elvtelen kompromisszum a kommunisták és a jobboldali szociáldemokraták között. Arról a szerepről,

amellyel Lenin elvtárs bízta meg a szakszervezeteket — az állam megszervezésének segítése, a munkafegyelem erősítése, a szocialista munkaverseny kibontakoztatása —, egy szó sem esik. Ezek „nem népszerű, hálátlan" feladatok, következésképpen hallgatnak róluk.

Az ifjúsági szervezetek nem tudnak lábra kapni. Ebben valószínűleg közrejátszik az is, hogy a *Magyar Ifjúság* című hetilap, mint az ifjúság kollektív szervezője, annyira „semleges", hogy bármely kapitalista országban is ki lehetne adni, és emiatt nem tudja betölteni kollektív szervezői szerepét. Az a Petrák Lajos, a forradalmi munkásifjúság vezetője, aki egyik szervezője volt az október 23-i tüntetésnek, a DISZ egyik budapesti titkáraként követelte a tüntetés engedélyezését, garantálta annak békés lefolyását. Egy volt azok közül, akik gyakran látogattak a jugoszláv követségre, és támogatták a Petőfi-kört. Hasonló emberekkel lehetett találkozni az ifjúsági mozgalom más részeiben is, különösen az egyetemi ifjúság körében. Ez is az egyik akadálya a valódi, egységes, harcos ifjúsági szervezet létrehozásának.

Hegyi volt vezérkari főnök eltávolítása helyes volt, de a helyére egy volt horthysta hivatásos őrmestert, Ugrai ezredest nevezték ki. Ő a felszabadulás után lett tiszt. Hat hónapos katonai kiképzést kapott a tisztiiskolán. Mivel a hadseregben 32 olyan tiszt és tábornok van, aki elvégezte a Frunze Akadémiát, 14 olyan, aki a Vorosilov Akadémiát, nem is szólva több ezer olyan tisztről, aki magyar katonai akadémiát és iskolát végzett, érthetetlen, hogy egy ilyen fontos posztra olyan ezredest neveztek ki, akinek nincs megfelelő katonai végzettsége.

7. A gazdasági helyzet és a munkanélküliség megjelenése azokat igazolja, akik nem hittek a pesszimista, olykor pánikkeltő jóslatoknak. Most, látva az első eredményeket, megjelent az alaptalan optimizmus. „Az élelmiszer-ellátásban már nincsenek nagy nehézségek" — olvastam néhány nappal ezelőtt a *Népszabadság*ban. Tény, hogy a szocialista tábor, mindenekelőtt a Szovjetunió bőkezű segítsége és önfeláldozó szolidaritása eddig ténylegesen elejét vette a még komolyabb nehézségeknek. De ezzel együtt olyan hangulat alakult ki, hogy ez most már mindig így lesz. A legfontosabb tényező: a kenyérellátás, egyáltalán nincs biztosítva. A búza vetésterülete több mint 500 ezer holddal csökkent. Ez azt jelenti, hogy átlagos termés esetén 400 ezer tonna kenyér fog hiányozni. Ha feltételezzük, hogy a szabad felvásárlás ebben az évben holdanként ugyanannyi búzát ad, mint az elmúlt évek begyűjtési átlaga — ami teljesen ki van zárva —, már ebben az esetben is hiányzik több mint félmillió tonna kenyérgabona, melynek pótlását hallgatólagosan a Szovjetuniótól várják. A begyűjtést, a „rákosisták" egyik vétkét eltörölték, de helyében semmilyen konkrét terv nincs.

A minisztérium és más központi hivatalok átgondolatlan egyesítése és csökkentése minden területen zavarokat okozott, különösen a gazdaságirányításban, de az államigazgatásban is. E zavarodottság erősödött azzal, hogy gyakran összevissza cserélgetik a párt- és állami tisztviselők megmaradt részét, azzal az indokkal, hogy őket nem ismerik az új helyen, s velük szemben nincs ellenszenv, mint eddigi munkahelyükön. Ez azt eredményezi, hogy egyre több a panasz arról: az üzemeket magukra hagyták, nincs központi vezetés, és a helyi tanácsoknak nincs kihez fordulniuk. (A pártban is mind több hasonló panasz van.

Kiderült, hogy a párt szétverésével egyidejűleg elkótyavetyélték a párt helyiségeit, ilyenformán a kerületi és üzemi pártszervezeteknek nincs helyük gyűlések megtartására.)

Már most nyilvánvaló, hogy a bérek és a természetbeni juttatások átgondolatlan növelése érdekében jelenleg a termelés 20-30 százalékkal drágább, mint tavaly volt. A mindenekelőtt a szakszervezetektől eredő agitáció arra irányul, hogy csökkenjen a munka intenzitása. Előre látható, hogy aratás után, amikor a nemzetközi segítség tempója lelassul, komoly nehézségek lesznek az iparban, amelyek máris hónapról hónapra súlyosbodnak. A parasztság körében nagymérvű spekuláció tapasztalható, az adót pedig alig fizetik. Egyidejűleg nem hárult el az infláció veszélye. Figyelembe kell venni, hogy a munka termelékenysége nagymértékben csökkent, a normákat leszállították, a felelőtlen költekezés folytatódik. Nincs egyensúly a termelés és a fogyasztás között, és nem is lehet az eddigi intézkedések alapján. A pártnak nincs befolyása a vállalati gazdasági kérdések megoldására. Ezt még elméletileg is megokolják: a pártszervezeteknek politikai munkával kell foglalkozniuk, a munkástanácsoknak pedig gazdaságiakkal. Az ilyen körülmények gátolják a párt befolyásának növekedését a vállalatoknál, amit akadályoznak azok a revizionista nézetek is, amelyek jugoszláv hatásra jelennek meg a gazdaságpolitikában. Véleményem szerint olyan gazdasági nehézségek állnak előttünk, amelyek leküzdéséhez mi semmilyen vonatkozásban, különösen politikailag nem vagyunk felkészülve.

8. Szólni szeretnék a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak az ENSZ-hez intézett memorandumához. Szégyenkezéssel és felháborodással olvastam azt a megalázkodó, bocsánatkérő dokumentumot, amely az ENSZ megvitatására bízza a Magyar Népköztársaság és a párt belső kérdéseit, olyan fórumra, ahol az imperialisták uralkodnak. A memorandumból idézek egy bekezdést: „Jól ismert, hogy a múlt hibáiért felelős állami és pártvezetőket leváltották, s tilos részt venniük Magyarország politikai életében." A dolog rosszabbodik azzal, hogy Magyarországon meg vannak győződve arról: ezt a fontos dokumentumot, mint általában, egyeztették a Szovjetunióval.

Összegezve: sürgősen meg kell oldani a kommunista párt halaszthatatlan problémáit, a kommunisták egységének kérdését... Ez vonatkozik mindenekelőtt arra, hogy be kell vonni a pártmunkába és a pártvezetésbe kipróbált, erre méltó, hű elvtársakat, akik továbbra is ki vannak zárva, még fizikai munkára sem veszik fel őket, és a *Népszabadság* szavaival élve „belső emigrációban" tengődnek. Ennek politikai alapfeltétele az elmúlt 12 év helyes értékelése. Enélkül még az MSZMP-ben levő elvtársak sem tudnak teljes mellel kiállni magukért és bátran agitálni, mivel a párt múltjának befeketítése gátolja őket, valamiféle bűntudatot ébreszt bennük, különösen, hogy most is folytatódik a párt és a népi demokrácia rágalmazása.

Emellett ugyanolyan fontos az is, hogy végre meg kell magyarázni és politikailag le kell leplezni, hogy Nagy Imre és frakciója éveken át politikailag és ideológiailag ellenforradalmat készített elő. Az, ami e téren eddig történt, csak általános és nem meggyőző kijelentések ismételgetése. Az elmúlt 12 év eredményeinek és pártmunkájának elismerése, a régi, kipróbált kommunisták

bevonása és Nagy Imre frakciójának politikai leleplezése nélkül az MSZMP nem lehet az ország vezető pártja! Ezek előfeltételei annak, hogy az MSZMP ténylegesen vezesse az országot, a népet, a tömegszervezeteket, irányítsa az ország politikai, gazdasági és kulturális életét.
Moszkva, 1957. február 15.

Kommunista üdvözlettel:
M. I. RAKOSI

Az MSZMP Intéző Bizottságának 1957. április 2-i ülésének jegyzőkönyvéből

Szóbeli beszámoló a párt- és kormánydelegáció moszkvai útjának tapasztalatairól

Kádár János

A kormánydelegáció moszkvai útjával kapcsolatban nem akarom megismételni azt, ami már nyilvánosságra került. Egyébként a tárgyalásokat illetően meg lehet mondani, hogy ezek elég nyílt diplomáciával mentek végbe ami fontos kérdés szóba került, az a referátumban szerepelt Legfeljebb néhány olyan momentummal lehet kiegészíteni, ami a deklarációban mégsem szerepel

A tárgyalások légköréről szeretném megemlíteni, hogy azokat — el lehet mondani — a kölcsönös bizalom és a teljes nyíltság jellemezte Ahol a vélemények nem pontosan azonosak voltak, ezt nyíltan megmondtuk

Milyen kérdések azok, melyek itt említésre érdemesek?

Szóba került a volt vezetők kérdése. A volt vezetőkkel kapcsolatban az elvtársak a különböző eszmecserék alkalmával kifejtették határozottan és kategorikusan, elsősorban Rákosira, de a volt vezetőkre vonatkozóan is, hogy — az ő szavaikkal élve — ezek politikai halottak, akik a vezetésbe többé nem terhetnek vissza. Ezzel kapcsolatban azt is elmondták az elvtársak, hogy nézetük szerint nem célszerű a halottakat minden héten újból eltemetni Ez világos, érhető és ezzel mi is egyetértettünk Az elvtársak megmondták, hogy a mi ezzel kapcsolatos határozatunkat teljes egészében elfogadják. Ezzel kapcsolatosan egy alkalommal elég részletesen kifejtettem és meg is indokoltam álláspontunkat, mert kezdetben úgy láttam, nem eléggé értik határozatunkat az elvtársak Megmagyaráztam, hogy részünkről személyi elfogultság, bosszúállás nem játszik közre és ezt vegyék figyelembe, ellenben ezt a kérdést olyannak tekintjük, hogy a volt vezetők egy csoportjának visszatérése és természetesen Rákosi visszatérése egyértelmű volna az újonnan megszervezett és általában egységesnek tekinthető párt részekre szakításával Az elvtársak ezt helyeslik, támogatják és a kért

segítséget ezzel kapcsolatban megadják. Elmondták, hogy nekik sem könnyű a helyzetük ebben a kérdésben, mert ezek az emberek jelentkeznek. Erre egyébként példaképpen felemlítettem, hogy mikor Révai elvtárs cikkét a *Népszabadság*ban lehoztuk, az az előre látható visszhangot keltette és komoly ellenkezéssel is találkozott és nem is Révai személye körüli vita folyt a pártban, hanem a pártba tömörült kommunisták tudni akarják, hogy mi lesz Rákosival, visszatér-e és a többiek visszatérnek-e. Ehhez a kérdéshez tartozik az is, hogy Kiss elvtárs közölte a kint élő elvtársakkal határozatunkat. Beszélt egy alkalommal a kint levő elvtársak csoportjával és külön Rákosival, Gerővel. E beszélgetés negatív eredménnyel zárult, mert egyöntetűen kijelentették, hogy nem értenek egyet határozatunkkal. Indokolták ezt olyan dolgokkal, melyeket önmagukban nehéz cáfolni. Pl.: nem pártszerű eljárás, hogy meghallgatásuk nélkül döntöttünk ügyükben; milyen pártszabályzati pont vagy törvény van, amely felhatalmaz pártvezetőket arra, hogy magyar állampolgárokat, kommunistákat távol tarthatnak az országból. Felvetették, hogy ez az eljárás nagyon furcsa precedens, mert ezek szerint minden országból a Szovjetunióba kellene küldeni azokat a kommunistákat, akik hibákat követtek el és Rákosi még azt is felvetette, hogy ezek szerint azokat a szovjet kommunistákat, akik hibát követtek el, talán Kínába kellene küldeni? A dolog lényege tehát, hogy ők nem értenek egyet a határozattal, azt súlyosnak és rendkívül méltánytalannak tartják. Mikor felvetődött a kérdés, hogy mondjanak le bizonyos közfunkciókról, kijelentették, hogy nem írnak lemondó levelet.

Ehhez tartozik, hogy miután Kiss elvtárs beszélt velük, Rákosi, Gerő és külön Hegedűs levelet írtak az SZKP Elnökségéhez és levelet írt Piros László is. A levelet velünk az SZKP Elnöksége ismertette, abban lényegében azokat mondják el, amit Kiss elvtárssal való beszélgetésnél kifejtettek és kérték a SZKP Elnökségét, hogy vizsgálja felül az általunk hozott határozatot.

Levelet írt Rákosi is, ami igen sajátságos levél, amelyben nem arról van szó, hogy hazatérhet-e vagy sem, hanem azt magyarázza, hogy az ország népe tulajdonképpen őt várja vissza. Táviratokat, leveleket kap, hogy jöjjön haza és általában — mint írja — furcsa helyzet van Magyarországon: a pártvezetésben ott vannak Nagy Imre és Tito hívei, mind Kádár, Apró. Ezt az abnormális helyzetet fejezi ki a párt növekedésének képe is: Magyarországon jelenleg 200 ezren léptek be a pártba és 600 ezer volt MDP-tag nem. Ebből arra kell következtetni, hogy ez a 200 ezer Kádár híve és a 600 ezer Rákosi hive, őt várják vissza. A szovjet elvtársak már arra gondolnak, hogy valami baj van Rákosi fejében. Határozatunkat ők újra megerősítették.

Felvetődik a kérdés, hogy mit csináljunk tovább? Azt javasolom, hogy határozatunkat hajtsuk végre, tehát ne jöjjenek vissza és a közfunkciókról való lemondást is meg kell csinálni. Meg kell mondani, hogy ezzel kapcsolatban nem helyes a magatartásuk. Magatartásuknak tulajdonképpen az a magyarázata, hogy ezek az elvtársak nemcsak azt nem ismerik, hogy itthon mi van, hanem nem tudják a kellő mértéktartással és józansággal megvizsgálni saját helyzetüket és ezt a magatartásukat azért sajnáljuk különösen, mert ezen az úton teljesen tönkre fognak menni ezek az emberek. Magatartásukból az derül ki, hogy nekik volt igazuk stb.

Azon túl, hogy a határozatokat hajtsuk végre, javasolom, hogy bizonyos kérdéseket vizsgáljunk meg. Felmerül a kintlevő különböző korú kisgyermekek ügye, akik már vesztettek egy évet a tanulásban és még további évet is veszíteni fognak. Nekik az a kérésük, hogy gyermekeik és feleségeik hazajöhessenek és itthon járhassanak iskolába. Véleményem szerint ezt a kérdést meg kell oldani.

Másik javaslatom, hogy írjunk a csoport tagjainak és külön Rákosinak, Gerőnek és mutassuk meg, hogy nem helyes magatartásuk, és bár határozatunkkal nem értenek egyet, azt mi mégis végre fogjuk hajtani és legyenek szívesek tartózkodjanak minden olyan fellépéstől, ami a kérdést tovább mérgesíti. Rákosival kapcsolatban maguk a szovjet elvtársak szóvá tették, meg kell fontolni, hogy ne éljen Moszkvában. Elmondtam, hogy amint megjelent a Révai-féle cikk, Rákosi másfél óra múlva felhívta telefonon Nemest és közölte, hogy cikket akar írni a *Népszabadság*ban.

Véleményem szerint hozzunk döntést, hogy meghallgatva Kiss elvtárs beszámolóját, az Intéző Bizottságnak az a véleménye, hogy a hozott határozatot végrehajtja és a gyermekek iskoláztatásának megoldására hozzunk javaslatot az Intéző Bizottság legközelebbi ülésére. A kérdés persze fontos a párt szempontjából, de a SZKP-val való jó baráti viszony szempontjából is és azt hisszük, hogy a kinti tárgyalások nagyon pozitív eredménye, hogy a SZKP Elnöksége egyetért javaslatunkkal.

Felmerült a megbeszéléseken Farkas Mihály ügye is. Akkor még mi nem ismertük az ítéletet és megemlítettem, hogy mivel nyilvánvaló, hogy törvényes felelősségrevonás szükséges a jobboldali árulókkal szemben, a párt igazságos pozícióját jelentős mértékben megerősítené, hogy nem egy irányban gyakorolja a büntetést. Megjegyeztem, hogy maga az eljárás, ami eddig Farkassal szemben lefolyt, nagyon negatív módon ment végbe, nem az eredeti határozatnak felel meg és ezt korrigálni kell. Itt nemcsak a büntetés mértékéről van szó, amely rendkívül alacsony — attól eltekintve, hogy 20 éves börtönöket végrehajtani nem akartunk — de olyan volt az a tárgyalás menete, hogy az éle a párt ellen, a mai vezetés ellen irányult. Ehhez hozzájárult Farkas fellépése és a bíróság pipogyasága. Felmerül a kérdés, mit csinál a magyar párt Farkassal, ha majd amnesztiát adunk? Őt is a Szovjetuniónak fogjuk ajándékozni? Egyelőre az a tennivaló, hogy Farkast elítéljük azért, amit csinált és ezért megfelelő büntetést lehet és kell kiszabni.

Szóba került Nagy Imréék kérdése is. Mi vetettük fel. Az elvtársak helyeslik, hogy megfelelő szigorú felelősségrevonást eszközöljünk. Az elvtársak nézete szerint az megfontolás tárgyát képezheti, hogy rövidebb vagy hosszabb idő múlva kell-e a felelősségrevonásnak megtörténnie, de helyeslik, hogy ez megtörténjék. Akik már ezzel a dologgal foglalkoztak náluk, azt mondják, hogy a büntető eljárás nem kerülhető el — mert tényleges bűncselekmények tömegéről van szó. Akárhány embert kihallgatnak árulásért, mind arra hivatkozik, hogy Nagy Imrétől vagy Losonczytól stb. kapta az utasítást. Még Dudás is erre a csoportra hivatkozott a tárgyaláson.

Természetesen — a múlt tapasztalatait figyelembe véve — kitalálni semmit nem szabad, hanem a százezrek által ismert tényekből kell kiindulni. Ez a dolog

lelkiismeretes előkészítő munkát kíván meg. Ami a dolog politikai oldalát illeti, helyesebb álláspont, ha azt mondjuk, hogy a vizsgálati munkától függően — nem húzva persze az időt — kell ebben a kérdésben rendet teremteni. Lehetetlen az egész ország politikai helyzetét elképzelni anélkül, hogy ebben a dologban ne teremtenénk megfelelő rendet. Nagy Imre és társai a „diadal napjaiban" buszkék voltak arra, hogy „nemzeti forradalmat" szerveztek, kezdeményeztek, nézetem szerint nekünk a magyar nép számára, a magyar nép ellenségei számára is és a világnak is meg kell mondani, hogy büntetlenül nem lehet ellenforradalmat szervezni szocialista rendszerben. Én amellett vagyok, hogy munkához kell látni és valami belátható időn belül donteni kell, nem lehet 8-10 hónapig, évekig várni a méregfog kihúzásával.

Ennek az ügynek a részét képezi egy másik határozatunk, melyet ugyancsak végre kell hajtani: a Lukács Györggyel és Vas Zoltánnal kapcsolatos határozat, amely szerint ezeket le kell választani a csoport többi tagjától. Nekünk az volt a véleményünk, hogy Lukács térjen haza, Szántó és Vas bizonyos tekintetből maradjanak távol az országtól, mert hazatérésük ugyanolyan hatással járna, mint Hegedűs vagy Kovács István hazatérése, természetesen ellenkező előjellel.

Vas Zoltánnal annak idején már sikerült egyetértésre jutni Ő nem ért ugyan egyet azzal a határozattal, hogy most nem térhet haza, de tudomásul veszi és mint mondta, úgy fog dolgozni és viselkedni, hogy azzal kényszerítsen bennünket korábbi hazatérésének engedélyezésére.

Lukács levele, melyet a kormányhoz írt, megérkezett. Ez a levél egy elég érdekes munka. Nincs benne semmiféle elhatárolás a Nagy Imre-csoporttól, sőt van benne egy cifraság is, ami viszont szerintem Lukács esetében nem lényeges. Mi ebben a levélben az érdekes? Az októberi események idejére célozva azt írja: meggyőződésem, hogy az akkori pártvezetés elenyésző kisebbségének, mely politikailag el akarta választani a Rákosi—Gerő ellen harcolókat az ellenforradalmároktól — igaza volt. Később azt írja, hogy történtek persze súlyos hibák is, mint a semlegesség, a Varsói Szerződés felmondása stb. — ebből látszik, hogy az „elenyésző kisebbség" alatt ő a Nagy Imre-féle csoportot érti. Lukács hazatérését azon a címen kéri, hogy megfelelő körülmények között szeretne befejezni egy tanulmányt. Korábban írt levelében megmondta, hogy a Kállai elvtárssal való beszélgetés alapján belemegy abba a megoldásba, hogy megfelelő ideig alkalmas helyen, nem politizálva, tudományos munkával foglalkozzék. Azt hiszem, hogy Lukács hazatérését engedélyezni kell máris. Véleményem szerint az lenne helyes, hogy a kormány legközelebbi ülésén én bejelenteném, hogy Lukácstól ilyen levél érkezett és javasolnám, hogy a kormány fogadja el hazatérését, utána az újságban jelenjék meg 2-3 soros hír, hogy Lukács kérelme alapjan a kormány engedélyezte hazatérését. Amennyiben Lukács betartja amit igért, nagyobb komplikációk nem lesznek ebben a dologban. Piszkálódás és szenzációhajhászás persze lesz.

Szánto Zoltánt illetően. ő is írt egy levelet Lényege, hogy nem ért egyet határozatunkkal, hanem azonnal haza akar térni Hivatkozik érdemeire, arra, hogy Rákosi hibái ellen sokáig harcolt, tulajdonképpen semmit nem csinált, sőt még a jugoszláv követségen is Nagy Imre ellen lépett fel. Két cselekedetére hivatkozik

levelében, mint pozitív dologra. Egyik, hogy ő tett javaslatot az MSZMP megalakítására, ezt a javaslatát csak hosszas vita után sikerult elfogadtatni Hogy ő a jugoszláv követségre került, ebben Kádár és Münnich a bűnös, akik nem közölték vele, hogy mit akarnak csinálni. A múltkori összeveszésre is utal és azt mondja, hogy nagyon rossz idegállapotban volt, sajnálja kijelentéseit és nem is úgy értette. Kijelenti, hogy nem ért egyet a határozattal. Javasolom, hajtsuk végre a rá vonatkozó határozatot és kiküldöttünk közölje vele, hogy amennyiben nem is ért egyet a határozattal, de azt hajlandó tudomásul venni és ahhoz alkalmazkodni, Romániában szabad rezsimben fog élni és mint szerződéses alkalmazott dolgozhat valahol. Még ehhez annyit, hogy Szántó levelet irt december 14-én, amiben elég komoly leleplező adatokat közol arról, hogyan kerultek a jugoszláv követségre. Lukács is irja, hogy a jugoszlávok meghívására mentek oda Ezzel kapcsolatban Szántó nekünk tesz szemrehányást, hogy nem használtuk még eddig fel a rendelkezésre álló leleplező anyagokat sem. Véleményem szerint Szántónak meg kell mondani, hogy ha e csoport ellen valóban harcolni akar, sajtóértekezlet vagy más fórum előtt valamilyen formában leplezze le az ezzel kapcsolatos dolgokat.

A kinti tárgyalásokból még igen érdekes és nem tűnik ki a nyilvánosságra hozott anyagokból, hogy a szovjet elvtársak módosították javunkra a gazdasági segítséget, kb 200 millió rubel értékű áruhitelre számithatunk. Hruscsov elvtársék megmondták, hogy ők sincsenek könnyű helyzetben, hiszen segítenek Kínának, a lengyeleknek és másoknak is. De ők igen nagy megértést tanúsítottak és komoly erőfeszítést jelent részukről, hogy ezeket a dolgokat megadják.

A szovjet csapatokat illetően — ami viszont a közölt egyezményben is benne van — az a véleményunk, hogy az adott viszonyok között feltétlen bent kell maradni a varsói egyezményben Ezzel kapcsolatban a szovjet elvtársak kifejezésre juttatták, hogy ebben a kérdésben mi magunkra nézve hátrányos módon védekező álláspontot foglaltunk el, és nincs igazunk, amikor védekezünk es védekező propagandánk a nemzetközi helyzet tényleges állapotának sem felel meg. Az imperialisták gőzerővel dolgoznak, egységes parancsnokságot hoztak létre Nyugat-Németországban és a Távol-Keleten, most ezt fogják csinalni a Közép-Keleten is, katonai támaszpontokat építenek a szocialista tábor országai köré és mi mégis állandó védekezésben vagyunk, hogy szovjet csapatok tartózkodjanak Magyarországon vagy ne Nekunk olyan álláspontot kell képviselni, mely a szocialista tábort erősíti. Hruscsov elvtárs kicsit tréfasan felvetette, hogy nekik nincs kifogásuk az ellen, hogy magyar csapatok tartózkodjanak Moszkva alatt, vagy védjék a Szovjetunió határát esetleg Japán felé.

A jugoszláv kérdés. Mi erről többször beszélgettünk, nem nyilvanosan is és a dolog úgy néz ki, hogy a Tájékoztató Iroda 1948-as állásfoglalasa, amely kifogásolta a pártvezetés háttérbe szorítását, tulajdonképpen helytalló A későbbi állásfoglalás természetesen nem. A magyar kérdésben és általaban a magyar helyzet alakulásában a jugoszláv párt vezetőinek és a kormány tagjainak magatartása nagyon visszás. A szovjet elvtársak véleménye szerint csak egy járható ut van, hogy a kérdéseket meg kell vitatni, álláspontjukat vedelmezni kell, mert mást nem tehetünk. Elmondottuk, hogy nálunk az a helyzet, hogy az októberi

ellenforradalom fő ideológiai fegyvereit a Nagy Imre-csoport adta és az ő vonaluk összefüggése a jugoszlávok általános vonalával a napnál világosabb. Volt néhány nyilvános fellépés, ahol a mi állásfoglalásunkat elmondottuk. Elég furcsa helyzet volt a jugoszlávokkal: a repülőtérre kijött a nagykövet az érkezéshez, eljött a magyar követség tiszteletére adott fogadásra, de nem jött el a Kreml-beli gyűlésre, amelynek az az érdekessége, hogy a baráti követeket nem számítva ott voltak a finn, a svéd, a keleti népek követei, de a jugoszláv követ nem.

Mi vasárnap érkeztünk haza. Hétfőn délelőtt jelentkezett a jugoszláv nagykövet Münnich elvtársnál. Hivatalos látogatás volt, és elmondotta, hogy helyteleníti delegációnk fellépését velünk kapcsolatban és az elmondottakat Jugoszláviára nézve sértőnek és igazságtalannak tekinti. Azt kifogásolta, hogy több ízben együtt emlegettük őket az imperialistákkal, azt tettük szóvá, hogy azonos állásfoglalásuk volt. Ezt kifogásolják és azt, hogy szocialista országok viszonyában nehezen képzelhető el a mechanikus szétválasztódás: ideológiailag harcolni, állami vonalon együttműködni. Kifogásolták, hogy a Nagy Imre-ügy kapcsán állandóan támadjuk őket. Erről pedig nem is mi, hanem Bulganyin elvtárs beszélt.

Ezzel kapcsolatban felvetem az alábbi javaslatokat: a jugoszláv elvtársak elküldték a levelet Nagy Imre ügyében. Erre vonatkozóan kellene írni a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége Központi Bizottsága Elnökségének és észrevételeket kellene tenni. Ebben lehet felvetni esetleg olyan kérdéseket, amiket nem kell nyilvánosságra hozni. Az észrevételeket rendszeresen ki kellene fejteni. Helytelen lenne az agressziv hang vagy a sértegetés, megismételni olyan kijelentéseket, hogy nem kommunisták stb.

Kiss Károly:

Kiegészítem Kádár elvtárs beszámolóját azzal a résszel, ami a kintlévő elvtársakkal folytatott beszélgetésre vonatkozik. Először Kovács Istvánnal, Hegedűs Andrással, Andics Erzsébettel és Berei Andorral beszélgettem. Közöltem a határozatot. Örömmel fogadták, hogy belépési nyilatkozatot kapnak és lehetővé válik, hogy a párt tagjai lehessenek. Pártügyüket a követségen dolgozó egyik elvtárs intézi. Nem akarom megismételni, amit a beszélgetésből Kádár elvtárs elmondott, de már mind írt levelet és kéri a Központi Bizottságot, hogy a rájuk vonatkozó határozatot módosítsa. Nem mindenki reagált erre egyformán, de abban egyetértenek, hogy a határozatot nem fogadják el, magukra nézve sérelmesnek tartják, mert szerintük olyan emberek vannak itthon, akik náluknál nagyobb bűnöket is elkövettek. Azt, hogy ne jöhessenek haza, nem bírják el. A Kovács Istvánnal való beszélgetés szenvedélyesebb volt — ő szenvedélyes ember. Kovács István elmondotta, hogy sok kérdésben rosszul viszonyultunk hozzájuk és még nagyon szégyelni fogjuk egyszer ezt az elvtársiatlan döntést és magatartást. Kéri, rendezzék ügyét és engedjék haza. Általában mindenki azt kéri, hogy még egyszer vizsgálják meg ügyét, engedjék haza és hogy aztán felelősségre vonjuk őket vagy nem, az már ránk tartozik.

Másképp zajlott le a Rákosival folytatott beszélgetés. Mindjárt megjegyzem, hogy elütő Rákosi és Gerő magatartása. Gerő komolyan, higgadtan és bizonyos megnyugvással fogadta a határozatot. „Ha akarjátok, megfoszthattok a mandá-

tumtól én nem mondok le, mert a határozatot nem tartom indokoltnak" — mondotta. Az volt a kérése, hogy adjunk lehetőséget arra, hogy kint valamivel foglalkozzon, legalább a Statisztikai Hivatal havi anyagait juttassuk el részére tanulmányozás céljából. Egyébként a vele való beszélgetés arról szólt, hogy nem lesz elég cukor az országban, hogy felemeltük a szerződéses cukorrépatermelést és mégsem szerződnek le.

Rákosinál másképp áll a helyzet. Meg van győződve, hogy ez a vezetés a nagy feladatokkal és különösen a gazdasági helyzet nehézségeivel nem tud megbirkózni — talán 8-10 hónapig, egy évig viszi. Utána le fognak ülni a szovjet vezetőkkel, mert a kapott segély elfogy, elviszi a mostani életnívó. A feladatokkal csak úgy tudunk megbirkózni, ha minden erőt összefogunk és őt is megbízzuk valamivel, meghallgatjuk véleményét. És nem volna-e helyesebb már most megbeszélni a szovjet elvtársakkal a dolgot, mintsem egy év múlva ők állapítsák meg, hogy ez így nem megy tovább. Azon kívül hogyan gondoljuk mi a rá vonatkozó öt évet, hiszen ő öt év múlva már nem él. Azt akarjuk, hogy ő idegenben haljon meg? Nem tud egyetérteni a határozatokkal, gyűjti az adatokat, ki, hol beszél helytelenül és mint mondja, egyszer ezeket leteszi az asztalra.

A kinti elvtársak előadtak olyan kérdéseket is, amivel valóban foglalkozni kell. Bata elvtárs kérte, hogy felesége hazajöhessen. Kovács Istvánék szóvá tették, hogy gyermekeik már egy évet vesztettek az iskolában és most további éveket fognak veszteni, ami nagy nehézséget jelent. Alapi Gyula is ott van és kéri, hogy iskolás gyermekeit hamarább hazahozassák. (Egyébként régebbi információnk Alapival kapcsolatban, hogy Csehszlovákiában tartózkodik, téves volt, erről a kérdésről a cseh párttal már tárgyaltam.) Csak kint tudtam meg, hogy kint van Dékán István is, harmadmagával, 75 éves édesanyjával és kérte, tegyük lehetővé, hogy hazatérhessen. Rá nincs határozata a Központi Bizottságnak, mert nem tudtuk, hogy kint van.

Rákosival való beszélgetésből megállapítottam, hogy ha ezek az elvtársak hazajönnének, teljes harc lenne köztük és köztünk.

Kinti fogadásunkhoz még annyit mondanék el, hogy amikor Sztálingrádban voltam a Dobi elvtárs által vezetett csoporttal, kiderült, hogy a sztálingrádiaknak 25 halottuk és néhány súlyos sebesültjük van a budapesti októberi ellenforradalmi események következtében, mégis nagy szeretettel fogadtak és kértek, legyünk kemények, hogy megvédjük a szocializmus ügyét. De Szuszlov, Molotov, Kaganovics elvtársak is többször hangsúlyozták, hogy az ellenséges erőkkel szemben igen keményen és határozottan kell fellépni, a gazdasági kérdéseket nagy alapossággal kell kézbe venni és ezzel a párt tüzetesen foglalkozzék. Ők informálva vannak a magyarországi helyzetről és látják, hogy pártszervezeteink a termeléssel nem igen foglalkoznak, hanem ráhagyják ezt a munkástanácsokra. Pedig a termelésben a kommunisták vezetése és a pártszervezetek tevékenysége rendkívül fontos. Elmondták azt is — ezt különösen Molotov elvtárs hangsúlyozta —, hogy egyetértenek a kint lévőkre hozott KB-határozattal, de mégis talán Hegedűs hazajöhetne. Mint mondta, „maguk sokkal erősebbek, mint képzelik és nehéz elképzelni, hogy Hegedűs nem élhet otthon".

Marosán György:

Nézetem szerint a szovjet—magyar viszonyban új helyzet van november 4-e után, most valóban van őszinte, szovjet—magyar barátság. Ezt mi nagyon drágán vásároltuk meg és vigyázni kell, hogy ezt a viszonyt még melegebbé tegyük.

De el kell mondani néhány dolgot, ami itthon jelentkezett Rákosi kérdésében, Farkas ügyében stb. Mi a Központi Bizottság ülésén jól megrágtuk a határozatokat és ettől eltérni nem lehet. Ne áltassuk magunkat, mi a csatát még nem nyertük meg Magyarországon, még nem tudjuk, hogy a különböző meglevő erők milyen kárt idézhetnek elő. Ezért lényeges, hogy világosan pontot tegyünk erre az ügyre, akár tudomásul veszik a határozatot, akár nem.

Nagyon örülök, hogy a kérdésekről az elvtársak nyíltan beszéltek. Azzal is egyetértek, amit Kádár elvtárs mondott. Felháborított, hogy a kint élők nincsenek tisztában az itthoni dolgokkal és az események alakulását úgy ítélik meg, hogy a pártban és a kormányban titóisták ülnek. A határozatot tehát végre kell hajtani. Ki vagyunk téve bizonyos nyomásnak. Az elvtársak távollétében asztalra került Farkas Mihály ügye. Farkas fellépése zsarolás volt. Teljesen egyetértek azzal, amit Kádár elvtárs mondott, hogy ha a Nagy Imre-féle ügyet eljuttatjuk oda, ahová való, furcsa helyzet áll elő, ha csak egy irányban alkalmazunk büntetést. Én eddig is élesen védtem a 12 év eredményeit, vertem a dobot, de attól félek, addig ütjük az ellenforradalmat, amíg az ütések súlya alatt más kezd fellépni. Ez már jelentkezik, amit bizonyos motívumokból meg lehet állapítani.

Véleményem szerint az asszonyok, gyermekek kérdését valahogy meg kell oldani, ezeket büntetni, sújtani nem lehet. Ne járjunk mi azon az úton az asszonyokkal és gyermekekkel kapcsolatban, amin Rákosiék jártak.

Apró Antal:

Bennem mindig volt bizonyos aggodalom olyan irányban, hogy vajon a mostani pártvezetéssel szemben a szovjet elvtársak hogyan is állnak a bizalom kérdésében. Több évtizeden át mégis csak 2-3 emberrel volt az SZKP-nak kapcsolata. Rákosi, Gerő, Révai, Farkas jelentették a pártkapcsolatot, a mostani pártvezetés új személyekből áll és mennyire bíznak bennünk a szovjet elvtársak. Nagyon megnyugtat az a tény, hogy Hruscsov elvtárs ebben a kérdésben az Elnökség nevében így nyilatkozik, az Elnökség bizalmáról és teljes támogatásáról biztosít bennünket, bizalommal vannak tevékenységünkkel kapcsolatban személy szerint is, ami szerintem alapkérdés ahhoz, hogy nyugodtan tudjunk dolgozni.

A magyar kérdéssel kapcsolatban kissé vicces formában egyik-másik elvtársat felelősségre vonták. Elég sokat szorult a magyar kérdés ilyen alakulásáért Mikojan elvtárs. Hruscsov elvtárs többször odaszólt: „elküldtünk, hogy rendet csinálj és ellenforradalmat csináltál, helytelenül dolgoztál". Nekünk sokat kell tanulnunk a vezetés módszereiből. Egy hetet reggeltől-estig velünk töltöttek, sok kérdésről beszéltünk és hallatlan nyugalom jellemezte az elvtársakat. Kitűnő apparátusuk van, kitűnő módszerekkel, nagy kollektivitással dolgoznak, amit nekünk át kell venni.

Fehér Lajos:

Az energiahelyzet megoldásával kapcsolatban nem merült fel román földgáz kérdése?

Apró Antal:

A Szovjetunió támogat bennünket ebben a kérdésben. Mivel a beruházással kapcsolatos hitelekről nem tárgyaltunk, a földgázzal kapcsolatos probléma is annál a tárgyalásnál kerül majd napirendre.

Fock Jenő:

Az elvtársak által elmondottakkal és a javaslatokkal egyetértek. Ha mi konzekvensek vagyunk a határozatokhoz és ahhoz a szellemhez, amiért hoztuk a határozatot, nem lehet baj abból, ha az asszonyok a gyerekekkel együtt hazajönnek. De a baj első jelére azonnal intézkedni kell.

Gazdasági kérdésekkel kapcsolatban: valóban igaz, hogy gazdasági kérdésekkel a párt legfelsőbb szervei nem foglalkoznak kellőképpen. A Központi Bizottság februári határozatában kimondtuk, hogy a KB legközelebbi ülésén gazdasági kérdésekkel is foglalkozni fog. Javasolom, ezt a határozatunkat erősítsük meg. Nem szabad lebecsülni, hogy Rákosiék bíznak abban: mi gazdaságilag kerülünk olyan helyzetbe, hogy az lesz a megoldás, ha ők hazajönnek. Látni kell, hogy mi abból a tisztességes gondolatból és helyzetből kiindulva, hogy harcolnunk kell az ellenforradalom ellen, úgy vittük a harcot, hogy közben nem gondoltunk arra, hogyan használják ezt fel politikailag Rákosiék velünk szemben. Kihasználhatják azért, mert nem beszélünk arról, hogy október előtt is rendkívül súlyos volt a gazdasági helyzet, nagy mértékű volt az eladósodás. Mi éppen, mert az ellenforradalommal Nagy Imre és hívei össze voltak szövődve, idehaza őket ütjük, erről írunk, de nem látjuk a szektás veszélyt. Minél később fogunk hozzá gazdasági kérdésekhez, annál komolyabb intézkedésekre lesz szükség. Számolni kell azzal, hogy az ellenforradalommal szembeni harccal visszatettünk a helyére erkölcsi kötelességből egy csomó olyan elvtársat, akik igen is szektások voltak és sokan közülük szívesebben látnák Rákosit, Gerőt, mint a párt mostani vezetőit.

Biszku Béla:

Egyetértek a beszámolóval, a javaslatokkal és azzal is, hogy a Nagy Imre-csoporttal szemben szükséges intézkedéseket megtegyük. Történelmi lecke volt, amin a magyar párt az elmúlt évben keresztülment. Két koncepció állt egymással szemben, és ha nem leszünk elég konzekvensek mindkét irányban, akkor ezek maradványa egyesülni fog. Erre máris vannak bizonyos jelek. Véglegesen le kell számolni a magyar pártban a különböző csoportok harcával.

Munnich Ferenc:

Kapcsolódom Fock elvtárshoz, aki a szektás veszélyről beszélt. E veszély lekuzdésének egyik módja, hogy jó gazdasági politikát folytassunk.

Rónai Sándor:

Örömmel üdvözlöm a beszámolót. Ami a kintlevő elvtársak ügyét illeti, ebben a kérdésben nekünk határozottabban kell állást foglalni. Valóban találkozunk még olyanokkal, akik még úgy érzik, Rákosi, Gerő kell ahhoz, hogy gazdaságilag jobban menjenek a dolgok. Ezek jelentékeny része azonban olyan személy, akik felelősek az október előtt kialakult helyzetért.

Nemes Dezső:

A jugoszláv kérdéshez szeretnék hozzászólni. Azt hiszem, kicsit el is késtünk a jugoszláv párt levelezésével kapcsolatos válasszal. Itt nem arra gondolok, ami általában a nemzetközi munkásmozgalom ügyét érinti, hanem elsősorban arra a furcsaságra, hogy tárgyalásokat folytatnak rólunk mással — nélkülünk. Ha velük ezt csinálnánk, a legnagyobb felháborodással nyilatkoznának erről.

Ha mi a kinti elvtársak véleményét nézzük, azt hiszem, hogy Rákosi és Gerő nézeteivel túl sokat törődni nem érdemes. A határozat helyes volt, az marad a jövőben is, nem kívánatos, hogy itthon legyenek.

Friss István:

Kádár elvtárs beszámolóját örömmel hallgattam, de Fock elvtárs felszólalására szeretnék reagálni. Ő felvetette, hogy véleménye szerint a Központi Bizottságnak foglalkozni kellene a gazdasági helyzettel. A Központi Bizottság utolsó ülésén ez szóba is került. A mai anyagban szerepel Rónai elvtárs egy javaslata, amely szerint az 1957-es tervet javasolja a parlament összehívásával kapcsolatban április 9-én előterjeszteni. Ennek a tervnek azért van különös fontossága, mert ez a terv tartalmazza feladatainkat: mit lehet és mit kell tenni az idén. Véleményem szerint ezt április 9-én nem lehet tárgyalni, pedig fontos foglalkozni vele, mert nagy horderejű, az egész lakosságot érintő kérdésekről van szó és a parlament ülése előtt ki kellene alakítani a pártvezetés álláspontját.

Kádár János:

Régebben már felvetettük, hogy próbáljunk leülni a jugoszlávokkal egy szélesebb megbeszélésre, több párt bevonásával a magyar kérdés körül kialakult nézeteltérések megbeszélésére. A kínai elvtársak magukra vállalták a kezdeményezést, megtették a szükséges lépéseket, de ezt a jugoszlávok elutasították azzal, hogy nem időszerű.

A volt vezetők túlnyomó többségét mi küldtük ki, mert arról volt szó, hogy meggyilkolhatják itt őket pár napon belül. Nem földrajzi helyzetük képezi a politikai problémát.

A családi és gyermekproblémákat meg kell oldani, Kiss elvtárs hozzon megszövegezett határozati javaslatot a következő ülésre. A határozat politikai jellegét illetően feltétlen konzekvenseknek kell lennünk. Ennek a politikai konzekvenciának érvényesülni kell olyan kérdésekben is, mint Révai elvtárs kérdése. Ő hazautazott, de kérdése rendezve nincs. Jelenleg vele az a helyzet, hogy nincs pártfunkciója, különböző állami funkciói vannak. Nekünk állást kell foglalnunk, hogy ez kívánatos vagy nem. Révai is kicsit abban a helyzetben van, mint akik kint

vannak. Át akarta venni a *Népszabadság* szerkesztését stb. Vele is le kell ülni és majd hozunk egy javaslatot és a hozandó határozatot irgalom nélkül végre fogjuk hajtani. Ebben is konzekvenseknek kell lennünk. Amikor látom a *Népszabadság* jelentéseit, hogy külön kiadványok vannak a Révai-cikk visszhangjáról, mindig az jut eszembe, hogy a Központi Bizottság határozata visszhangjáról nem ad kiadványt a *Népszabadság*. Révai esetleg tagja lehet a *Társadalmi Szemle* szerkesztő bizottságának, de nem szabad olyan rezsimet teremteni számára, mint az Intéző Bizottság tagjainak.

Az országban aktivizálódtak, felléptek, hatalmat ragadtak a kezükbe horthysta katonatisztek, csendőrök stb. Ezeknek ügyét is komolyan kézbe kell venni és nagyon tárgyalni nem is kell. Meg kell csinálni a népbíróságot és ahol csak olyan volt horthystákkal találkozunk, akik vettek maguknak bátorságot és disznóságokat csináltak.

A most folytatott kormánytárgyalások nagy lendületet adtak a politikai harchoz. Ezt most nekünk tovább kell vinni. Most elő kell venni a párt politikai pozíciójának és a Népköztársaság pozíciójának megerősítését és ennek részeként a parlamentet kétnapos ülésre össze kell hívni. Feltétlen kívánatos volna, hogy a parlamentet még áprilisban összehívjuk, mandátummeghosszabbítás, népbírósági stb. törvény szentesítése céljából, utána az ülést el lehetne napolni és valamikor májusban újból összehívnánk az országgyűlést egy sor kérdés megtárgyalására. A mandátummeghosszabbítást azonban ne hagyjuk májusra. Másik feladatként pártvonalon kell elhatározó lépés. Ne készüljünk olyan pártértekezletre, amely megoldja egy kongresszus feladatát. Csináljunk olyan pártértekezletet, mint az 1945. májusi volt. A megyei és budapesti pártszervek meghatározott létszámban küldjenek küldötteket az értekezletre és nem történik meg alulról az összes szervezetek újjáválasztása, hanem összeül a pártértekezlet és véglegesíti a pártvezetést. Ez legyen meg június közepén, de még aratás előtt.

Gazdasági kérdésekkel kapcsolatban: ha a november óta végzett munkát nézzük, azt lehet mondani, hogy kicsit primitív módon dolgozunk, de hogy általában nem a fő irányban haladtunk volna, ezt az eredmények cáfolják meg. A gazdasági kérdések nehezebbek a kelleténél, de ha azzal az eltökéltséggel dolgozunk, mint eddig, meglesznek az eredmények. Nem tartom lebecsülendőnek például, hogy a széntermelés területén milyen eredmények mutatkoznak.

Nem tartom szerencsésnek, hogy az 1957-es tervet egészében az Intéző Bizottság megtárgyalja, mert ez a kormány elé tartozik, ott kell megvitatni. A gazdasági bizottság megerősítése szükséges, személyekkel is erősíteni kell. Hatékony gazdasági apparátusra van szükség.

Az Intéző Bizottság határozata

Az Intéző Bizottság Kádár János elvtárs által a párt- és kormánydelegáció moszkvai útjáról tartott szóbeli beszámolót elfogadta és ennek kapcsán az alábbi határozatokat hozta:

1. Megbízza Kiss Károly elvtársat, hogy a Szovjetunióban tartózkodó volt MDP-vezetők csoportjával kapcsolatos függő kérdéseket (gyermekek iskoláztatása érdekében feleségek és gyermekek esetleges hazatérése stb.) vizsgálja meg és a szükséges teendőkre a legközelebbi IB-ülésre hozzon javaslatot. A Szovjetunióban tartózkodó Dékán István elvtársat a volt vezetőkkel azonos elbírálásban kell részesíteni és javaslatot kell tenni a Központi Bizottságnak kinttartózkodásának idejére vonatkozóan. A Központi Bizottság határozatáról az SZKP Elnökségét és Dékán elvtársat levélben értesíteni kell.

Az Intéző Bizottság a kintlévő elvtársak kérelmének megfelelően újból megtárgyalta hazatérési kérelmüket és úgy döntött, hogy a KB erre vonatkozó határozatát konzekvensen végrehajtja. Az SZKP Elnöksége ezzel egyetért. Mindezekről írásban az SZKP Elnökségét és az érdekelt elvtársakat értesíteni kell azzal a megjegyzéssel, hogy mint kommunisták, tartsák magukat a párt határozatához.

Az IB szükségesnek tartja Révai József elvtárs beosztásának, státusának rendezését. Megbízza Kádár János elvtársat, beszéljen Révai elvtárssal, s annak alapján hozzon javaslatot az IB elé.

2. Az IB korábban már határozatot hozott Lukács György elvtárs hazatérése, illetve Szántó Zoltán és Vas Zoltán elvtársaknak a Romániában tartózkodó csoport többi tagjaitól való elkülönítése ügyében. Megbízza Tömpe István elvtársat, hogy az IB határozata végrehajtására a párt- és kormány megbízottjaként utazzék Romániába. Egyben megbízza azzal, hogy a Romániában tartózkodó nők és gyermekek ügyében teendő intézkedésekre hazatérte után tegyen javaslatot az IB-nek.

Megbízza Kádár János elvtársat, hogy a kormánynak jelentse be Lukács György elvtárs hazatérésére vonatkozó kérelmét és egyben javasolja a kérelem teljesítését. Lukács György hazatérésével kapcsolatban a *Népszabadság*ban rövid kommünikét kell megjelentetni.

3. Az Intéző Bizottság megbízza Kádár János elvtársat, hogy a nagy októberi szocialista forradalom 40. évfordulója alkalmából Moszkvában rendezendő ünnepség internacionalista jellegének kidomborítására levélben forduljon a szocialista országok kommunista- és munkáspártjaihoz és kezdeményezze, hogy a moszkvai ünnepségekre katonai- és munkásdelegációkat küldjenek.

4. Az Intéző Bizottság szükségesnek tartja, hogy az SZKP Elnöksége és a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége Végrehajtó Bizottsága által a magyar kérdésről folytatott véleménycserével kapcsolatban a jugoszláv elvtársaknak levelet írjunk, melyben kifejtjük véleményünket.

A levél írásával az IB Kádár János elvtársat bízza meg.

5. A proletárinternacionalizmusról szerkesztőségi cikket kell a *Népszabadság*ban közölni. A cikk téziseit az IB 10 napon belül vitassa meg.

Felelős: Nemes Dezső elvtárs.

6 Az IB szükségesnek tartja az ellenforradalom maradványainak komolyabb és gyorsabb felszámolását. Megbízza Münnich és Biszku elvtársakat, hogy a népbírósági törvény, illetve meglevő büntető szerveink segítségével jelentős felelősségrevonásokat eszközöljenek sajtónyilvánosság nélkül.

7. Az IB úgy határozott, hogy az 1957. évi népgazdasági tervet, illetve ennek kapcsán az ország gazdasági helyzetét, központi bizottsági ülés elé terjeszti megvitatás céljából, még az Országgyűlés összehívása előtt.

Jegyzőkönyv

az MSZMP Központi Bizottsága 1957. április 5-i üléséről

Kiss Károly:
Tisztelt Központi Bizottság!

Üdvözlöm az Elvtársakat, a Központi Bizottság ülését megnyitom. Napirenden egyetlen pont van: beszámoló a párt- és kormányküldöttség moszkvai útjáról. A beszámolót Kádár János elvtárs tartja. Egyetértenek az Elvtársak a napirenddel? (Egyetértenek.) Átadom a szót Kádár János elvtársnak.

Kádár János:
Kedves Elvtársak!

A kormány- és pártküldöttség Szovjetunióban végzett munkájával kapcsolatban megjelent két közlemény tulajdonképpen tartalmazza az összes fő kérdéseket, amiről ott szó volt, a nyílt diplomácia szabálya szerint és ez felment engem az alól, hogy ennek tartalmi részével foglalkozzak. Inkább néhány olyan kérdést szeretnék ismételni, amely tulajdonképpen a jegyzékben benne van, de ezeket célszerű közelebbi megvilágításba helyezni.

Amikor a kormány- és pártküldöttség szovjetunióbeli útjáról beszélünk, feltétlenül meg kell említeni azt, hogy milyen módon fogadtak és kezeltek bennünket a Szovjetunióban. Ami a Szovjetunió vezetőit, a párt és kormány vezetőit illeti, az ő részükről barátság, nyíltság és kölcsönös bizalom nyilvánult meg...

Meg kell mondani őszintén, hogy a tárgyalások során közelebbi betekintést nyertünk a szovjet—lengyel vagy a kínai—szovjet kölcsönös gazdasági kapcsolatok ügyeibe és őszintén szólva úgy látjuk, hogy a Szovjetunió munkásosztálya, dolgozó népe áldozatot hoz az egész szocialista tábor valamennyi országa érdekében — kivéve a németeket. Ez véráldozatot is jelent. Sztálingrádban mikor voltunk, megtudtuk, hogy az ottaniaknak 25 áldozatuk van a magyar harcok során. És bármerre mentünk, találkoztunk ilyennel. Ennek ellenére velünk szemben a neheztelésnek vagy szemrehányásnak még a szikrája sem látszott az egyszerű dolgozók részéről. Még hozzá lehet talán ehhez tenni, hogy a szovjet dolgozók bennünk a magyarországi kommunistáknak azt a csoportját nézték, akik mindvégig következetesen harcoltak. Meg kell mondani, hogy ez a figyelem nem, vagy nemcsak a delegáció tagjainak szólt elsősorban. Természetesen kíváncsiak voltak, miféle emberek azok, akik most itt az ügyeket intézik, de minden beszélgetés, felszólalás alkalmával az hangzott el, hogy testvéri szeretettel, barátsággal viseltetnek a magyar nép iránt, mely megvédte a szocializmus ügyét.

Ami a tárgyalásokat illeti. A mi tárgyalásunknak nem központi, de meglehetősen fontos kérdése volt természetesen a volt magyar vezetők kérdése. Meg kell őszintén mondani, hogy a szovjet elvtársak, bár kezdettől fogva világosan megmondták, hogy a mi határozatunkkal egyetértenek, mégis volt bizonyos tekintetben ilyen meggondolás, hogy vajon mi ezt helyesen csináljuk-e. Mert úgy látszik, az elvtársak sokat foglalkoztak ezekkel a dolgokkal. Elsősorban persze Rákosi Mátyásról van szó, vagy Rákosiról és Gerőről. Ők világosan megmondták, hogy ezeket a volt vezetőket politikai értelemben halottaknak tekintik. Ugyanakkor mondták azt is, hogy véleményük szerint nem szokás a halottakat minden héten újból eltemetni. E mögött a meggondolás mögött természetesen az van, hogy tartanak attól, hogy a mi harcunk az ellenforradalommal szemben nem lehet következetes akkor, ha teljesen egyenlő súllyal emlegetjük a volt vezetők hibáit és az árulók cselekményét. Megmagyaráztuk és azt hiszem, hogy az elvtársak teljes mértékben megértették, hogy minket nem hátsó gondolatok vezetnek ebben a kérdésben. Ha a volt vezetőknek ez a csoportja hazatér — nagyon sok múlik a magatartásukon — a puszta hazatérésük ma a párt soraiban zavart keltene. Kialakulna egy baloldali és egy jobboldali opportunizmus. Ez az egy ok, ami miatt könyörtelenül kell eljárnunk. A mi részünkről Kiss elvtárs tárgyalt Rákosi és Gerő elvtársakkal. Azon kívül ismerjük véleményüket az általuk írt két levélből. Ami Rákosi elvtársat illeti, meg kell mondani, hogy az előző eljárásai, fellépései arra vallanak, hogy abszolút képtelen reálisan vizsgálni a saját helyzetét és a párt helyzetét. Azt magyarázta, hogy milyen nagy hiba az, hogy nem ő vezeti a pártot, s olyan érveléseket használt, hogy megáll az embernek az esze. A beszélgetés után azt mondta: nem mennek otthon jó úton a dolgok, de nem is mehetnek, mert Kádár, Apró és a többiek viszik a dolgokat. A párt nem tud egészségesen fejlődni. Szerinte a 200 ezer MSZMP-tag Kádár híve, a 600 ezer aki még nem lépett be a pártba, az az övé. Ezt csak azért mondtam, hogy lássák az elvtársak. Hivatkozott arra, hogy leveleket kap otthonról stb. A szovjet elvtársak mondták, hogy nemcsak olyan levelek jöhetnek, amelyekben sürgetik, hogy jöjjön haza és vegye át a vezetést, hanem olyanok is, amelyekben követelik, hogy álljon bíróság elé.

Gerő Ernő valamit mond, hogy nem akar teljesen elszakadni az itthoni dolgoktól, szeretne gazdasági kérdésekkel foglalkozni, statisztikai adatokkal stb. Ami a többi vezetőket illeti, kijelentették Kiss elvtársnak egyhangúlag, hogy nem tartják helyesnek az eljárásunkat. Szerintük a párt szervezeti szabályzata szerint sem volt helyes. A törvények szerint sincs jogunk arra, hogy a szocialista tábor egyik országától távol lehessen tartani embereket. Tehát nem értenek egyet a határozattal. Az ő álláspontjukat elég híven tükrözi az a levél, amit Hegedűs és Piros írt a Szovjetunió Kommunista Pártjához. Azt írják, hogy nem hallgatták meg őket stb. Meg kell mondani, hogy ezek az elvtársak nem látják helyesen a helyzetüket és azt sem érzékelik, hogy idehaza a párttagság, hogy látja a dolgokat. Kommunistákról van szó, akik nemcsak rosszat, hanem jót is csináltak, de ők csak arra emlékeznek, ami jót tettek. Ezt végig gondolva én ott csak megerősödtem abban, hogy a mi döntésünk helyes.

Felmerült ezzel kapcsolatban ott még egy pár kérdés, például a gyerekek és a feleségek kérdése. Vannak kint gyerekek, akik iskolába járnak. Felvetették az asszonyok — akik szerintem nem politikai tényezők —, hogy valamilyen módon haza szeretnének jönni a gyerekekkel együtt. Az én véleményem szerint megvizsgálható a kérdés. Miért? Én a következőre gondolok: azok az emberek ugyanolyan elbírálás alá estek, mint Ács, Szalai. Persze nagy részben ők mentek ki, de voltak egy páran, akiket én magam küldtem ki. Az én véleményem szerint ezt a dolgot meg kell vizsgálni.

Még egy dolgot fűzök hozzá. Vannak nálunk elvtársak, akik a helyes politikai szigort úgy értelmezik, hogy senki ide ne kerüljön, mert az kontaktust jelent. Ez az érvelés nem helyes, mert kontaktus így is van. Mikor megjelent Révai elvtárs cikke a *Népszabadságban*, aznap telefonon felhívta Rákosi elvtárs Nemes Dezső elvtársat, hogy ő is ír egy cikket. De nem is ez a dolog lényege, a dolog lényege az, hogy az álláspontunkhoz következetesen tartsuk magunkat, és ez bizony harccal jár. Vannak akik ezt nem akarják megérteni, hogy ez a párt érdeke. Ebből a szempontból teljesen közömbös, itt van-e a feleség vagy a gyerek. Itt vannak kérdések, amiket meg kell vizsgálni és annak rendje és módja szerint kell megvizsgálni. A szovjet elvtársak nem publikálják azt, hogy ott vannak a mi volt vezetőink, mert egy szovjet elvtárs — nem is kis ember — megkérdezte tőlem, hogy Hegedűs aktív-e? Rákosi Mátyás, a mi határozatunkat tovább fejlesztve úgy elmélkedik, hogy mi volna, ha az összes népi demokráciákból a hibát elkövetett vezetőket a Szovjetunióba küldenék és a Szovjetunió meg az ő embereit máshová. A szovjet elvtársak bennünket e téren is segítenek, értik a határozat alapgondolatát és az a véleményük, hogy a legfőbb törvény a párt érdeke. Hogy ez politikai kérdés a mi számunkra, ezt nem kell magyarázni. Révai elvtárs cikke megjelenésének visszhangja megmutatja, a párt és a népköztársaság létéért folyt a harc, ezt a harcot az ellenforradalommal szemben vívtuk, ebben a harcban az emberek gondolatában ott él az az elhatározás és gondolat, hogy a régi vezetés akármilyen formában vagy személyben vissza ne térjen. Ezt mi nem becsülhetjük le.

A legnagyobb egyetértés volt a Nagy Imre-csoport kérdésében. Itt nemcsak Nagy és Losonczy kérdéséről, hanem az egész Nagy Imre-csoportról van szó. Nagyon jól tudjuk, hogy a csoport tagjai közül nem mindenki szaladt a jugoszláv követségre, hanem itt maradtak az országban. Ami ezt a csoportot illeti, az egyetértés teljes. A mi álláspontunk — amit a szovjet elvtársak teljes mértékben támogatnak — igazságos és feltétlen következetes megvalósítást kíván. Én emlékszem arra a diadalra, amit ez a csoport csinált. Jánosi büszkén kijelentette, hogy reméli tisztában vagyunk azzal, hogy a felkelést ők szervezték. Ismerjük Kopácsi dolgait is.

Meg kell mondani, hogy ha lehetséges is valamiféle megkülönböztetés ennek a csoportnak tagjai és a régi klasszikus, horthysta ellenforradalmárok között — mert ez lehetséges —, de az jön ki belőle, hogy a Népköztársaság létéért folytatott harc szempontjából teljesen egyenlő elbánást érdemelnek, mert ez a magát forradalminak nevező csoport tagjainak harca nélkül még a horthysta ellenforra-

dalom sem tudott volna előmászni és a Népköztársaság rendjét megingatni. Ezzel az álláspontjal a szovjet elvtársak is teljes mértékben egyetértenek. Itt természetesen mas esetről van szó, mint Rákosi—Gerő esetében, mert hiszen lehettek és voltak is nagyon súlyos bűnök, hibák Rákosiék működésében, de az teljesen más, ha egy csoport elhatározza, hogy elsöpri a pártot, a rendszert és inkabb a horthysta ellenforradalom, mint Rákosiék működése — ez természetesen nagy kulonbség.

Ezzel a csoporttal kapcsolatban már egyszer szerepelt a Központi Bizottság ulesen Lukács, Szántó és Vas Zoltán esete A Kozponti Bizottság egyetértett azzal, hogy ezt a három embert válasszuk le erről a csoportról, mert az összes ismert tények szerint ők nem tartoztak a Nagy Imre-féle áruló csoporthoz olyan ertelemben, hogy már két évvel ezelőtt titokban szervezkedtek volna, harcoltak volna a párt ellen, még akkor sem, ha bizonyos kérdésekben egy hurt pengetnek. Nem utolsósorban politikai tevékenység az — és ebben egyutt vannak a csoport tagjaival —, hogy az egész világ előtt bevonultak a jugoszláv kovetségre és velük ment Szántó, Lukács, Vas is. De más dolgokban nem tartoznak ehhez a csoporthoz és ezt maguk is tagadják

Lukácsról mindenki tudja, hogy olyan aktív politikai vezető, mint amit a múlt években mondtak róla, soha nem volt. Más kérdés az, hogy az oreg vitatható marxista tételeit felhasználták Nagy Imre és hívei. Lukács egyébként írt egy levelet hivatalosan a kormányhoz és kérte, járuljunk hozzá hazautazásához, tudományos munkát akar folytatni. Egyébként az oreg Lukács elvileg elfogadta, amit mi ajánlottunk neki az ő érdekében, hogy vonuljon félre és írogassa könyvét, mert ha itt van, szaladgál az egyetemre, meg jobbra-balra, akár akar, akár nem, par napon belül politizálni fog. Erről a tegnap esti eset is meggyőzött. Az Operában Szirmai elvtárs jóvoltából összekerultem néhány nyugati újságíróval, akik a beszélgetés folyamán Lukács ügyét is piszkalgatták Mondtam, hogy ő maga maszott ebbe bele, és maga ki is mászhat Mindjárt azt kerdezték itt van Pesten? Es az volt az érzésem, ha azt mondtam volna, hogy igen, vették volna a kalapjukat es rohantak volna hozzá. Mivel az oreg hivatalos kerese itt van, azt be is kell vinni a kormányba és javasolni fogjuk csütörtökön, hogy jojjon haza Lukács tovabbi kinttartózkodásának a világon semmi értelme nincs. Ő kijelentette, hogy kivanságunkkal egyetért, nyilatkozni nem fog, politizálni nem akar, nézete egyebkent olyan, hogy még ma is Nagy Imréék vonalat vallja Van olyan passzus levelében, hogy egyetért a Központi Vezetőségnek azzal a kisebbségével, amely arra torekedett, hogy a megtévesztett tomegeket levalassza az ellenforradalom oldalarol, ugyanakkor belátja, hogy hibák is történtek, pl a semlegesség kimondasa, a Varsói Szerződés felmondása stb — ez mutatja, hogy a Kozponti Vezetoseg kisebbsége alatt a Nagy Imre-csoportra gondol

Szántó Zoltan és Vas Zoltán kérdése. Megbízottunk beszelt veluk és kijelentettek előtte, hogy nem ertenek egyet a mi dontésünkkel. Vélemenyuket szinte azonos indokokkal támasztják alá, mint a Moszkvában kint élő csoport tagjai Szántó rendkivul keseru es felháborodott hangú levelet irt, melyben méltatlankodik, hogy 8 evig bortonben ult, Rákosiék 10 évre kiűzték az országból, pedig ő régi harcos, ezért méltanytalan a döntés, nem tud vele egyetérteni Vas hasonlókép-

pen indokol, de nála könnyebb az egész, mert kijelenti, hogy a döntéssel nem ért egyet és úgy fog dolgozni, hogy mi kénytelenek leszünk belátni döntésünk helytelenségét és hazaengedni rövidesen.

Fentiek ellenére javasoljuk, hogy hajtsuk végre a Központi Bizottság korábbi határozatát, Vasnak tegyük lehetővé, hogy Romániában szerződéses alkalmazottként, esetleg lektorként dolgozhasson, de ne jöjjön haza. Erre több ok is van. Vas hasznot nem hajt, azt hiszem, ezt mindenki tudja. Szántó teljesen kiszámíthatatlan. Szántó elhatárolja magát a Nagy Imre-féle csoporttól, tényekkel is segít leleplezni dolgaikat, még a most írt levelében is kijelenti, hogy decemberben fontos leleplezéseket közölt, miért nem használtuk fel ezeket, más helyen kijelenti, hogy ő képviselte a helyes vonalat. Éppen egyik fontos dolog erre az a bizonyos határozat, hogy az MSZMP létrejött, az elnökségben egyedül ő képviselte ezt a követelést következetesen. Ha Szántó hazajön, különböző elemek mögéje fognak állni és olyan dologgal állnánk szembe, mintha Kovács István holnap aktivizálódna azzal a különbséggel, hogy Szántóról mindenki tudja, intrikáért nem szokott a szomszédba menni.

Nem engedjük a párt egységét megbontani. Ő most nem jöhet haza, még ha erre külön törvény nincs is. Itt van, amikről beszéltünk és természetesen ilyen kategorikus formában az egyezményben nem szerepel az ellenforradalom felszámolásának kérdése. Azt hiszem, hogy a többi elvtárs nevében is beszélhetünk. Mi jól tudjuk, hogy ami az ellenforradalommal való leszámolást illeti, hogy a fáról levertünk egy csomó levelet, de a törzset még nem vágtuk ki. Mi ennek tudatában fokozni akarjuk a harcot. Meg vagyok győződve, hogy az aktív, vezető ellenforradalmárok részben szabadlábon, részben csak felügyelet alatt vannak. Ha mi ezekkel nem számolunk le a bűnük arányában megfelelő szigorúsággal, akkor a magyar népnek soha nyugta nem lesz. Azon a véleményen vagyok, hogy itt nem kell kitalálni bűnöket, felelősségre kell vonni őket...

A bírósági munka most a Népköztársaság létét jelenti. Aki ellenforradalmár volt, meg kell büntetni. A népbíróság szervezetét fel kell állítani úgy, hogy mód legyen bármilyen ügyet tárgyalni.

A gazdasági segítség. Elvtársak, én itt a számokat nem fogom megismételni. Én erre a segítségre a következőket mondom: a Szovjetuniónak, magának is vannak gazdasági problémái. A szovjet elvtársak őszintén megmondták, hogy a Szovjetunió gazdasági életére is hátrányosan hatnak bizonyos tervezési hibák, mint nálunk is, de ezen kívül rájuk természetesen nagy súllyal nehezedik az a kötelezettség, amelynek ők eleget akarnak tenni. Ők úgy látják, hogy a szocialista táborban a jó és a rossz is kölcsönös hatásban vannak. Óriási kötelezettségeik vannak a kínai iparosítással kapcsolatban, Lengyelországnak is nagy segítséget kellett adni és végig mondom Kínától kezdve mindenkit kell segíteni, azonkívül nagy segítséget adnak még Indiának is. Ennek ellenére, amikor mi még egyszer kértük, hogy vizsgálják meg a gazdasági segítség mértékét, megvizsgálták és növelték azt.

A gazdasági kérdés kapcsán felmerült az egyenjogúság kérdése. A szovjet elvtársak megmondták, hogy ha ezt vizsgálják gazdasági vonatkozásban — polgári értelemben —, akkor ők hátrányban vannak. Ha következetesen érvényesí-

tik az egyenjogúság elvét, akkor megsértik a felet. Például a jugoszlávok el akarnak adni olyan dolgot a Szovjetuniónak amire nincs szüksége és nem veszik meg, a jugoszláv elvtársak felvetik, hogy a bolgár paprika édesebb, mint a jugoszláv paprika. Ha maguk ragaszkodnak az egyenjogúsághoz, mi is. Mi azt fogunk vásárolni maguktól, amire szükségünk van, mert ez az egyenjogúság. A bolgároknál más a helyzet. Veszünk olyan dolgot is tőlük, amire nincs szükségünk, mert ez a szocialista viszony kérdése. Hruscsov elvtárs mondta: „Önök nekünk kedves elvtársak sokba kerülnek." Tehát nem arról van szó, hogy nem egyenjogúként kezeltek, hanem terhes kötelezettséget vállaltak azért, hogy segítsék a Magyar Népköztársaságot, és ezt a mi pártaktíváinknak tudnia is kell.

A gazdasági kérdésnél meg kell mondani, hogy mindaz, ahogyan ezt a segítséget kaptuk, minket rendkívül kötelez, hogy annak becsületesen eleget tegyünk.

Nagyon súlyos kérdés a külföldi kötelezettség kérdése, különösen a kapitalista viszonylatban. 500 millió deviza értékű tőkés kötelezettségünknek kell eleget tennünk.

A tárgyalások során szóba került és a jegyzékben világosan benne van a szocialista tábor egysége a Varsói Szerződés alapján. Mi képviseltük azt az álláspontot, hogy a Varsói Szerződéshez hűségesek akarunk maradni, ily módon a szocialista tábor önvédelmi szervezetén belül, a nép védelmezésére. A tárgyalások során szóba került a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok státusa. Pontosan szabályozva a státus biztosítja, hogy a magyar állam szuverenitásán sérelem ne essék. Erről mi nem sokat vitatkoztunk. Miért nem vitatkoztunk? Mert az egész egyezmény szövegében és a tárgyalások menetében megnyilvánult és mi tudjuk, hogy a Szovjetunió a mi nemzeti érzésünket, szuverenitásunkat soha nem sértette és nem is fogja megsérteni. Természetesen voltak különböző hibák, amikor közelebbről kezdtük vizsgálni és le akartuk írni, hogy mik is voltak azok a hibák, kiderült, hogy nem tudjuk leírni, ami a Szovjetunió részéről történt, Sztálin elvtárs személyi hibáit figyelmen kívül hagyva, mivel Sztálin el van temetve és az elkövetett hibáit felszámolták. A hibák a magyar részről, a mi részünkről történtek. A SZU nem kérte soha, hogy mechanikusan másoljuk.

A szerződéssel kapcsolatban, a függetlenséggel kapcsolatban, a dolog úgy áll, hogy nagyon komolyan beszélik az imperialista agresszív körök, hogy milyen fontosnak tartják az összes erőknek a koncentrálását. Katonai szövetségeket kötnek, egységes parancsnokságot hoznak létre. Ez van Nyugat-Európában, ez van a Távol-Keleten, ezt csinálják a Közel-Keleten. Katonai támaszpontok, idegen csapatok jobbra-balra az egész világon. Ilyen körülmények között mi védekezünk és folyton azt magyarázzuk, hogy meddig lesznek itt a szovjet csapatok, ideiglenesen vannak itt, nem sokáig maradnak. Nekünk is offenzívába kell átmenni ebben a kérdésben...

Beszélni kell még a jugoszláv kérdésről, amely a tárgyalásokon, gyűléseken ott volt eléggé kategorikus, félre nem érthető módon. Arról talán, ami nem volt ott ilyen világosan. A beszélgetések tényeket konstatáltak és meg kell állapítani, hogy Jugoszlávia és a szocialista országok között, sőt más kommunista pártok és a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége között a viszony az utóbbi időben alapvető kérdésekben romlott, komoly nézeteltérések vannak nem utolsósorban a magyarországi fejlemények kapcsán, ennek értékelésében. Ezek a nézeteltéré-

sek természetesen más természetűek, mint 1949-ben voltak. Rokonai az 1948-as Tájékoztató Iroda határozatában leszögezett vitáknak, az ott bírált különböző jelenségeknek. Tulajdonképpen most is ilyen dolgokkal állunk szemben. Meg kell mondani, hogy nekünk az ellenforradalom elleni harcban sokkal nagyobb problémát jelentett a Nagy Imre-csoporttal önmagát szolidarizáló jugoszláv álláspont, mint az imperialista Nyugat álláspontja. És kicsit nemzetközileg is így áll a dolog. Általában az a jugoszláv álláspont, amely szerint a semlegesség kezelése és az a nem barátságos és nem elvtársias kritikai fellépés, amit a jugoszlávok tanúsítottak, végső fokon az imperialistáknak olyan nagy segítséget jelentett, amit sokkal jobban tudnak hasznosítani, mint bármiféle saját támadásukat a Szovjetunió és a szocialista tábor ellen. Ezek elég súlyos példák. Szóba került olyan is, hogy a jugoszlávok mindent helyesnek tartanak, ami náluk történik, pedig ott is vannak nem helyes dolgok.

Ezt persze igyekezni kell megváltoztatni. Ennek az a célja, hogy az elvi álláspontunkat megvédelmezzük a jugoszláv hibás megnyilvánulásokkal szemben. Ennek más célja nincs. Ugyanakkor törekedni kell a viszony javítására. Nem hiszem, hogy a jugoszláv elvtársak a mi Központi Bizottságunkban sok embert meggyőztek volna. Felmerül a kérdés, hogy egy kicsit furcsán fogják fel ezt az egyenjogúsági viszonyt, amikor egy minket érintő kérdésben úgy tesznek, mintha nem is lennénk a világon. A mi ügyeinkben nélkülünk nyugodtan leveleznek.

Ami a szovjet elvtársakkal való viszonyunkat illeti, ők minket állandóan tájékoztattak, nekünk megküldték előzetes véleményezés miatt a levélre küldendő válasz szövegét. Ide tartozik az, hogy hétfőn mentünk be munkára és akkor már a jugoszláv nagykövet jelentkezett Münnich elvtársnál, hogy a szovjetunióbeli úttal kapcsolatban igazságtalannak és sértőnek tartják a megnyilvánulásunkat. Azt mondta, hogy ők támogatják a mi harcunkat. Miért mondtunk mi olyasmiket, hogy nem lehet szétválasztani a párt és a kormány dolgait, és miért támadjuk őket a Nagy Imre-dologgal kapcsolatban. Nekem az a véleményem elvtársak és már az Intéző Bizottságban is felvetettem, hogy szükséges volna nekünk egy elvi cikket írni a proletár internacionalizmusról, mert erről még a mi pártunk álláspontját nem fejtettük ki és ebben foglalkozni kellene a jugoszláv nézetekkel. Persze ebben megfelelő hangot kell használni, de ha mi összeszedjük a tényeket, akkor ezek elég sértőek iesznek.

Amikor a tárgyalás során felmerült, hogy legyen-e pártegyezmény vagy nė, mi azt mondtuk, hogy legyen, de ne nagy, csak egy pár kérdésben. Én hozzáfűztem az érveléshez, hogy mi nem tartunk igényt arra, hogy mi tanítsuk a nemzetközi munkásmozgalmat. A szovjet elvtársak helyesnek tartották a nagy egyezményt. Mi mégis tudunk helyeset mondani más pártoknak. Ha van párt és nép, amely megtanulta keserves helyzetben, hogy mi a proletár internacionalizmus, akkor mi azok vagyunk.

A delegáció tagjainak nézete szerint a Szovjetunióban megtett út komoly mértékben erősítette a magyar—szovjet barátságot.

Kérem, hogy az elvtársak bízzák meg az Intéző Bizottságot, hogy hajtsa végre a volt vezetőkre vonatkozólag hozott határozatát, és közöljük velük, hogy fenntartjuk az álláspontunkat, mert ez a párt és a Magyar Népköztársaság érdeke.

Hajtsuk végre a Szántó Zoltán és Vas Zoltánra vonatkozó határozatunkat is.

Ezzel a két kérdéssel kapcsolatban javaslom, hogy a Központi Bizottság szögezze le, hogy minden elvtárs könyörtelen harcra van kötelezve a frakciós csoportosulás legkisebb jelével szemben. Itt nem lehetünk tekintettel semmiféle nagyságra, volt névre. Itt megemlítem a Központi Bizottságnak azt a határozatát, amely engem személy szerint kezd egy kicsit nyugtalanítani, ez pedig a körökkel kapcsolatos határozat. Október 23. előtt működött a Petőfi-kör, a mostani harcokban létrejött a Táncsics-kör. Meg vagyok győződve, azok, akik szervezték és irányították a Táncsics-kört, az eddigi cselekedetükkel általában segítették a pártot, de ugyanakkor szembe kell nézni már most azzal, hogy normális helyzetben egy párt életében, egy párt mellett, szükség van-e erre. Egy Táncsics-kör olyan igénnyel léphet fel és helyenként fel is lép, hogy igazságot oszt. Ami a frakciós csoportosulást jelenti, nem lehet játszani, mert az ország, a párt életéről van szó. A mi jelenlegi körülményeink között ez létkérdés. Lehet, hogy vannak esetek, amikor figyelmeztetés kell, lehet, hogy a figyelmeztetés is használ, de ha nem, akkor másképpen kell eljárni.

Népbíróságot akarunk létrehozni, amelyik komolyan le tud számolni az ellenforradalomárokkal.

Az 1957-es gazdasági tervet el kell készíteni és javaslom, hogy a gazdasági terv alapvető kérdéseit a Központi Bizottság vitassa meg. Nem gondolok itt füzetekre, hanem néhány alapvető kérdést.

Végül pedig be kell vinni a pártszervezetek és a párttagok tudatába, hogy a hatalomért folyó harcban nagyon előtérbe kell helyezni a termelés kérdéseit.

Módszerbeli kérdésekben a következőket javaslom:

Május 1-je megünneplése. Május 1-jét ebben az évben rendezzük meg úgy, hogy Budapesten ne a felvonulás jellege domborodjon ki, hanem a felvonulás egy harci gyűléssel fejeződne be a proletár internacionalizmus jegyében. Ezen részt vennének megyei küldöttek is. A nagyobb vidéki városok titkáraira rábízzuk, hogy a maguk vonalán szervezzék meg május 1-jét.

Támogassa a Központi Bizottság, hogy az Országgyűlést lehetőleg még ebben a hónapban összehívjuk. Ez a kormány tekintélyét is alátámasztja, ha nem is minden kérdést tudunk megtárgyalni, majd május hónapban folytatjuk a gyűlést. A mandátummal kapcsolatban módosítani kell néhány olyan kérdést, ami a dolog törvényes rendjének helyreállításához szükséges. Azt akarjuk javasolni, hogy tekintettel a rendkívüli helyzetre, két esztendővel hosszabbítsuk meg az országgyűlés mandátumát.

Ha a Központi Bizottság egyetért, az Intéző Bizottságnak az a véleménye, hogy célszerű volna pártértekezletet szervezni az aratás előtt június táján, az eddigi politikai vonalat megvitatni. Ez a párt erejének, a politikai tekintélyének az emeléséhez hozzá fog járulni.

Azt látni kell, hogy ezek a pártértekezletek nem oldják meg azokat a feladatokat, amelyeket a pártkonferenciának kell majd megoldani. Jellegében ezek hasonlók az 1945. májusi konferenciákhoz, amikor összejöttek a párszervezők és olyan döntéseket hoztak, amelyeket hozni kellett. Természetesen folytatni kell a munkát a kongresszusig, amelyet egy éven belül össze kell hívni.

Jegyzőkönyv

a Központi Bizottság 1957. április 5-i üléséről

Napirend:

1. A Szovjetunióban járt párt- és kormánydelegáció beszámolója. Előadó: Kádár János elvtárs. A Központi Bizottság Kádár János elvtárs referátumát tudomásul veszi és az alábbi határozatokat hozza:

1. A KB megbízza az Intéző Bizottságot, hajtsa végre az MDP volt vezetőire vonatkozó korábbi határozatot. Közölni kell az érintettekkel, hogy a KB a párt és a Magyar Népköztársaság érdekében továbbra is fenntartja a határozatban foglalt álláspontját. Végre kell hajtani Szántó Zoltán és Vas Zoltán elvtársakra korábban hozott határozatokat is.

2. A KB megállapítja, hogy a párton belül könyörtelen harcra van szükség a frakciós csoportosulásokkal szemben, személyekre való tekintet nélkül. Minden párttag kötelessége, hogy fellépjen a frakciós csoportosulás legkisebb jelével szemben is.

3. Rövid időn belül külön bíróságot kell felállítani az ellenforradalmárok elleni eljárás lefolytatására.

4. A párton belül előtérbe kell helyezni a termelés kérdéseit. A KB legközelebbi ülésén megvitatja az 1957. évi népgazdasági terv alapvető kérdéseit.

5. Illetékes szervek foglalkozzanak a Táncsics-kör kérdésével, szerepével.

6. A referátumban szereplő legfontosabb kérdésekről nyíltan és őszintén kell beszélni a pártaktívákkal, párttagsággal. A budapesti pártaktíván Kádár János elvtárs informálja az aktívát. Célszerűnek látszik országosan is (megyékben, járásokban, üzemekben) nyíltan és őszintén megbeszélni ezeket a kérdéseket a párttagsággal, pártaktívákkal. Az 5 vidéki beszámoló nagygyűlést követően kisebb gyűléseket kell e célból tartani, a megyékben, járásokban, üzemekben.

7. A KB-ülés anyaga és a budapesti pártaktíva referátuma alapján Sándor József és Orbán László elvtársak téziseket állítsanak össze, amelyeket el kell juttatni a pártszervezetekhez a megyékben, járásokban, üzemekben tartandó gyűlések előadói részére.

K. m. f.

Kádár János
elnök

Az új kormányt a parlament törvényesíti

1957. május 1., nagygyűlés a Hősök terén

Látogatás egy angyalföldi üzemben

A varsói látogatás után a Keleti pályaudvaron, 1964. október 18.

Találkozás Dubčekkel

— 1956 után a belső konszolidáció hamarabb indult el és gyorsabban zajlott le, mint a megtépázott nemzetközi tekintély helyreállítása. Ez utóbbi vonatkozásában talán sorsdöntő volt a magyar kérdés levétele az ENSZ napirendjéről. A folyamat betetőzésének, nemzetközi kapcsolataink megkoronázásának tekinthető az Ön Vatikánban tett látogatása 1977-ben. Visszatekintve: hogyan ítéli meg az akkori eseményeket?

— Azt hiszem, egyet lehet érteni azzal a megállapítással, hogy hazai dolgainkat gyorsabban tudtuk rendezni, mint nemzetközi kapcsolatainkat. Ebben szerepet játszott az egyik oldalon az, hogy a magyar nép hamar megértette: az új vezetés nem kíván a régi úton járni, s ha valami jobbat akarunk, mint ami ebben az országban 1956-ban történt, azt csak együtt, összefogva érhetjük el. Másrészt a szemben állás egyik megnyilvánulása volt a magyar kérdésnek az ENSZ-közgyűlés napirendre való felvétele.

— Az Ön személyében 1960 szeptemberében első alkalommal vett részt magyar párt- és állami vezető az ENSZ közgyűlésén. Mi volt az Ön New York-i utazásának a célja?

— Az út összehangolt akció volt, Hruscsov javaslatára a szocialista országok mindegyike a legmagasabb szinten képviseltette magát. Együtt utaztunk egy szovjet utasszállító hajóval, s a közgyűlésen módunk volt kifejteni álláspontunkat a kelet—nyugati kapcsolatok javításáról, a leszerelésről.

— Ön abban az időben nem örvendett nagy szimpátiának az ország határain kívül. Milyen volt a fogadtatás New Yorkban?

— Nem mondhatnám, hogy túlságosan barátságos. Az elején még több százan tüntettek a magyar küldöttség ellen, bár az utolsó napokra már csak egy szál tüntető jutott. Egy kicsit korlátoztak is mozgásomban, de én ehhez hozzá voltam szokva, hiszen Horthy idejében a saját hazámban ugyanez történt velem. De azért ezt szóvá is tettem. Azt viszont el kell mondanom, hogy az amerikai kormány részéről korrekt elbánásban részesültünk. Egyetértésről köztünk akkor még szó sem lehetett. A legnagyobb egyetértés talán a minket kísérő biztonsági emberrel alakult ki. Ő is, mi is örültünk annak, amikor véget ért a látogatás.

— Végül is mikor jutott nyugvópontra az ENSZ-ben a magyar ügy, azt miért vették le a napirendről?

— Azt hiszem, véglegesen 1963-ban. Sok minden szerepet játszott ebben, de talán elsősorban az ország politikai és gazdasági helyzetének stabilizálása, aminek következtében mind több országgal rendeződött a viszonyunk. Olyanok is felvették velünk a kapcsolatot, akik 1956 előtt nem álltak diplomáciai viszonyban hazánkkal. Szerepet játszottak az ügy rendezésében az amerikai vezetésben felülkerekedő józan megfontolások is. Emlékszem egy találkozóra Averell Harriman külügyminiszter-helyettessel Moszkvában. Beszélgetésünk is jelezte, hogy a magyar ügy már nekik is nyűg, púp a hátukon, ami egyre kényelmetlenebbé válik.

— Mi történt Moszkvában?

— Mi magyar párt- es kormányküldöttséggel jártunk ott. Az egyik délután vendéglátóink lazításként azt ajánlották — tudva, hogy én is kedvelem a sportot —, nézzük meg a szovjet—amerikai atlétikai versenyt. A javaslatot elfogadtuk és Erdélyi Károllyal kimentünk a Luzsnyiki stadionba. Amikor a kormánypáholyba beléptünk, annak egyik sarkában már ott ült Harriman úr, aki, úgy emlékszem, az atomrobbantásokat korlátozó szerződésről tárgyalt a szovjetekkel. Én nem akartam vele beszélgetni, de rövid idő múlva váratlanul megjelent Hruscsov is, aki látva, hogy mi az egyik sarokban ültünk, Harriman a másikban, összehozott bennünket.

Az amerikai külügyminiszter-helyettes arról kezdett érdeklődni, jól haladnak-e a mi tárgyalásaink, mert ők nehezen boldogulnak. Mondtam, mi barátokkal tárgyalunk, s különösebb nehézségeink nincsenek. Aztán a magyarországi helyzetre terelte a szót. Kérdezte, miért nem engedjük be az országba az ENSZ főtitkárát, és az általa vezetett ötös bizottságot. Mondtam, hogy mindenkit szívesen látunk, aki barátként vagy vendégként jön hozzánk, de ellenőrökre nincs szükségünk. Mire Harriman azt mondta, pedig egy ilyen látogatás előmozdítaná a magyar kérdés levételét a napirendről.

— Ön mit válaszolt?

— Megkérdeztem a külügyminiszter-helyettes urat, jól tudom-e, hogy az amerikai sportszerető nemzet és az amerikaiak különösen kedvelik a labdarúgást és az ökölvívást? Azt válaszolta: igen, valóban így áll a helyzet. Nos, mondtam, akkor ez a sportszerető, nagy nemzet aligha tartaná komoly dicsőségnek, ha ebben a bokszmeccsben, ahol Dávid mérkőzik Góliáttal, maguk minket kiütnének. Micsoda győzelem lenne az maguknak? — kérdeztem. Harriman némi gondolkodás után azt válaszolta, hogy ebben sok igazság van. Hát igen. A diplomáciában az ilyen apró, előre nem tervezhető mozzanatok is számítanak. Persze, a magyar ügy levétele az ENSZ közgyűlésének napirendjéről, az évekig tartó diplomáciai aprómunkának, mindenekelőtt a magyar nép munkájának, sikereinek volt köszönhető.

— Az ötös bizottság azután mégis ellátogatott Budapestre?

— Az már nem az ötös bizottság volt. U Thant úr, az ENSZ főtitkára azt követően jött Budapestre a magyar kormány vendégeként, hogy az ENSZ-ben „elfelejtették" napirendre tűzni a magyar kérdést. A főtitkár úr és a kíséretében lévő ENSZ-diplomaták nagyon jó benyomásokat szereztek nálunk, s ez is hozzájárult ahhoz, hogy teljesen szabaddá vált az út számunkra a nemzetközi életben.

— Mi volt a vatikáni látogatás célja, mit értünk el vele?

— Engem az olasz kormány elnöke, Andreotti úr hívott meg, mint az MSZMP első titkárát és az Elnöki Tanács tagját. Az, hogy a Vatikánba is ellátogathattunk és találkozhattunk VI. Pál pápával, az a hazánk és a Vatikán közötti rendezett kapcsolatok jelképévé vált.

— Mivel magyarázza, hogy a pápa az Ön látogatását „minden kétséget kizáróan egyedülálló és különlegesen fontos esemény"-ként minősítette?

— Őszentsége nem az én személyemnek szánta ezt a megállapítást, hanem azt a tényt akarta vele érzékeltetni, hogy a katolikus egyház feje és egy hatalmon levő kommunista párt vezetője találkozik, ami nem volt mindennapos jelenség a vatikáni protokollban. Másrészt, és azt hiszem, nem tévedek, ha úgy vélem: két dolgot is elismert szavaival. Az egyik, hogy hazánkban az állam és az egyház viszonya akkor már hosszabb ideje rendezett volt, illetve hogy a magyar nép elért valamit, amit még a Vatikánban is méltányolnak.

— Mennyi ideig tartott a találkozó, s miről beszélgettek?

— Úgy emlékszem, hogy harminc percet adtak az úgynevezett négyszemkozti beszélgetésre, amelyen ott volt a külügyminiszterünk és a pápa egyik munkatársa, no meg a tolmácsok is. Végül azonban jó egy órát beszélgettünk mindenféléről. A helsinki folyamatról is, amit a pápa nagyra értékelt, s abban a mi szerepünket elismerte.

Természetesen szóba került az állam és a hívők viszonya is. Én hangsúlyoztam: mi azt szeretnénk, ha a hívők nem kerülnének lelkiismereti válságba amiatt, hogy támogatják szocialista rendszerünket, s nem kellene rosszul érezniük magukat azért, mert ugyanakkor hívőkként vallási meggyőződésük szerint élnek.

— Mi volt VI. Pál pápa véleménye?

— Úgy emlékszem, ebben is egyetértettünk. Ő is azt vallotta, hogy a párbeszédet folytatni kell, tiszteletben tartva az egyház és a hívők jogos érdekeit, ugyanakkor kellő megértést kell tanúsítani az állam sajátos gondjai és tevékenysége iránt.

— Az olasz sajtó nagyra értékelte mind a római kormány képviselőivel folytatott tárgyalásokat, mind a VI. Pál pápával létrejött találkozót.

— Emlékezetem szerint a sajtókonferencia szokatlanul élénk volt. Az újságírók igazolták az olasz temperamentumról hallottakat.

— *A* Corriera della Sera *a látogatást értékelve egyebek között azt írta, hogy „Kádár János teljes mértékben megerősítette emberségén és bölcsességén alapuló tekintélyét", az* Il Popolo *pedig úgy fogalmazott, találó az a megállapítás, hogy Ön a „kompromisszumok robotosa".*

— A kompromisszumok robotosa megfogalmazásra magam is emlékszem, azonban ezt nem ők találták ki. Ez már korábban megjelent valahol, és én sosem tiltakoztam ellene, mert egész életemben kerestem a kompromisszumos megoldásokat, ha lehetőség kínálkozott ezekre.

De azért ott, Rómában, elhangzottak kevésbé hízelgő kérdések is. Az egyik például azt tudakolta, vajon én egyetértek-e az eurokommunista nézetekkel. A kérdés kicsit provokatívnak tűnt, hiszen előzőleg Berlinben egy közös nyilatkozatban már állást foglaltunk ebben a dologban. E nyilatkozat szellemétől nem eltérve, én azt válaszoltam a kérdezőnek, hogy szerintem a nyugati országokban működő kommunista pártoknak joga van ahhoz, hogy saját politikájukat valósítsák meg a saját viszonyaik között. S ezt én komolyan gondoltam, mert az volt a meggyőződésem, és ma is az, hogy a kommunista mozgalomban régen megszűnt az egyetlen centrum. Ezt az élet, a pártok közötti kapcsolatok alakulása is igazolja. Az SZKP manapság nem tart igényt arra, hogy ő mondja ki az egyedüli üdvözítő igazságot.

— *A párt első titkári tisztségéből történt távozása óta az Ön személyét és munkásságát értékelő nyilatkozatokban megfogyatkoztak a pozitív jelzők. Érdekes, hogy a határokon kívül, egykori ellenfelei tárgyilagosabban vélekednek, mint egyesek azok közül, akikkel idehaza együtt dolgozott, s akik élvezték ennek az előnyeit is.*

— A hatalmat mindig veszedelmes dolognak tartottam; saját bőrömön tapasztaltam, mennyire vissza lehet élni vele. Ilyesmi velem is előfordulhatott. De azokról sem volt soha jó véleményem, akik úgy váltogatták a véleményüket, mint mások a fehérneműt. Az egyes emberek ítélete néha bánt, de mindnyájunk tettét csak az utánunk jövők, a történelem tudja majd tárgyilagosan értékelni. A túl gyors ítéletek olykor indulatokat, taktikai elemeket is takarnak, s ezek nem mindig értékállóak.

— *Eddigi beszélgetéseink során Ön mindig óvakodott az egyes személyek megítélésétől, különösen, ha élő emberekről volt szó. S nem tett különbséget politikus és egyszerű ember között. Mivel magyarázza ezt a magatartását?*

— Szándékosan senkinek sem akarok ártani.

— *Most mégis olyan dolgokról kell Önt kérdeznem, amelyek feltárása nem teszi lehetővé a szereplőkről való hallgatást, hoha egyesek azok közül még életben vannak.*

— Mire vonatkozik a kérdés?

— *Az 1968-as csehszlovákiai eseményekre, hazánk és az Ön abban vállalt*

szerepére, amelyről ellentmondó nyilatkozatok láttak napvilágot, s nemcsak Önt, országunkat is elmarasztalják.

— 1968 augusztusában mindnyájan súlyos válságba kerültünk, emberileg és politikailag egyaránt. Úgy látom, e válságot egyesek a mai napig sem heverték ki, s a mozgalom is szenved tőle.

— *Olvasóink, s bizonyára a nemzetközi közvélemény is hálás volna, ha megvilágítanánk 1968 augusztusa szomorú történéseinek hátterét. Először is arra kérném, beszéljen a CSKP akkori főtitkárával, Alexander Dubčekkel kialakult kapcsolatáról.*

— A csehszlovák testvérpártban lezajlott viták egyik eredménye volt, hogy Antonín Novotnyt leváltották, és utódja Alexander Dubček lett. Ő fordult hozzám azzal a kéréssel, hogy találkozzunk, mellőzve a külsőségeket. Ez a találkozó 1968 elején jött létre, valahol Szlovákiában, egy vadászat ürügyén. Engem elkísért Erdélyi Károly és ha jól emlékszem a pozsonyi konzulunk is. Nagyon tartalmas beszélgetés volt; ismerkedtünk egymással. Dubček azt javasolta a végén, hogy a két családot is hozzuk össze. Ez elől én nem zárkóztam el, de mint tudjuk, sajnos, ilyen kontaktusok nemcsak magyar—csehszlovák, de más viszonylatban sem jöttek létre. S ennek nem az akarás vagy nem akarás volt az oka.

Dubček elvtárs egy kicsit kényelmetlenül érezte magát, le volt fogyva, az események idegileg is megviselték. Azt mondta, nem örült neki, hogy őt választották a párt élére; a párt fennállása óta még nem volt rá példa, hogy szlovák legyen az első ember. Én persze gratuláltam neki, s hozzátettem azt is, hogy fogadja részvétemet, amit arra értettem, hogy első embernek lenni sok gond és nagy felelősség, ám kevés öröm. Ő értette a tréfát, oldott, jó hangulatban tárgyaltunk. Elmondta azt is, hogy a szovjetek rögtön meghívták, de ő először otthon kíván teljesíteni, majd azután megy Moszkvába. Szóba került az is, hogy a csehszlovák állam egyik lába hosszabb, mint a másik; aztán van például szlovák KB, de nincs cseh KB; erős írószövetségük volt, 75 százalékos párttagsági aránnyal, de a vezetést senki sem akarta vállalni. Így beszélgettünk. Dubček többször is elérzékenyült, azt mondta, kevés ember van, akivel ilyen kendőzetlenül tudna szót váltani.

— *Mikor találkoztak ismét?*

— Röviddel ezután ismét csehszlovák területen, Komarnóban, Dubček kérésére. (A találkozó 1968. február 5-én jött létre a komarnói pártbizottságon, majd Komáromban folytatódott.) Ekkor tájékoztatott bennünket moszkvai látogatásáról, amelyet igen hasznosnak tartott, az SZKP oldaláról mindenki részt vett rajta Brezsnyevvel az élen. Jelezte, hogy következő útja Varsóba vezet. Közben az országban már furcsa dolgok történtek, követelések hangzottak el.

— *Ezek a „furcsa" jelenségek játszottak szerepet a drezdai találkozó megszervezésében?*

— Igen, és az SZKP, illetve a más pártok részéről is tapasztalható nyugtalanság. A félelem attól, hogy Csehszlovákiában elfajulnak a dolgok, és veszélybe kerül a szocialista rend, esetleg a szövetségi kapcsolat is. Eredetileg arról volt szó, hogy csak a Csehszlovákiával határos országok vesznek rajta részt, mert egyesek azt akarták, hogy Románia ne legyen ott, aztán Bulgária váratlanul mégis képviseltette magát, Románia viszont távol maradt.

— *Ezek szerint nem a saját jószántából?*

— Amennyire én tudom, nem erről volt szó.

— *Mi történt Drezdában?*

— Brezsnyev és többen mások is arra kérték Dubčeket: adjon tájékoztatást, hogyan alakulnak a dolgok náluk. Brezsnyev tőle szokatlan szenvedélyességgel szólalt aztán fel, valaki más úgy fogalmazott, hogy „Prágában szabadon grasszál az ellenforradalom". A beszélgetés helyenként bántó, személyeskedő hangnemet öltött.

— *Mi volt az Ön véleménye?*

— Mi arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy bízunk a csehszlovák elvtársakban és a kibontakozás lehetőségében. Ami ott történik, az az ő belügyük, de mi is érdekeltek vagyunk, mindnyájan. Akkor még így vélekedett Zsivkov elvtárs is.

— *S mit válaszoltak a leginkább érintettek?*

— Úgy emlékszem, Dubček nem szólt semmit. Talán Oldrich Černík és Vasil Bilak volt az, aki visszautasította a vádakat. Ők olyasmit mondtak, hogy a vádlottak padján érzik magukat. Végül a kommünikére került a sor, ami alapjában a csehszlovákiai helyzetről szólt, mire ők azt mondták, ha ezt aláírják, ez lesz az utolsó szög a koporsójukban, mármint a pártvezetésében.

A büfében külön beszélgettünk a csehszlovák elvtársakkal. Én és Fock Jenő győzködtük őket. Mi is azon a véleményen voltunk, hogy nem szabad olyan kommünikét aláírni, ami beavatkozást jelentene a belügyekbe, de valaminek lenni kell benne, mert ha nem mondjuk meg, miről is beszéltünk, az nekik sem használ.

Amíg mi ott beszélgettünk, megjelent Alekszej Koszigin, s közölte, hogy létrehozták a Varsói Szerződés katonai technikai tanácsát. Álljon meg a menet, mondtuk neki, milyen alapon csinálták ezt? Erről nekünk előbb otthon beszélnünk kell, sőt a románokkal is meg kell a kérdést tanácskozni.

— *A drezdai találkozó siker volt vagy kudarc?*

— Nagy sikernek nem mondanám. Ez már akkor is kiderült, amikor május első napjaiban Koszigin telefonált, és arra kért bennünket, hogy találkozzunk Moszkvában. Mint kiderült, meg akarták beszélni velünk a csehszlovákokkal létrejött találkozó eredményét. Így végül is Moszkvában a CSKP képviselői nem voltak jelen. (Ez a találkozó 1968. május 6—8. között

zajlott le Moszkvában, a május 4-i SZKP—CSKP találkozó értékelésére.)

A szovjet, a lengyel, az NDK, a bolgár és a magyar párt vezetőit Brezsnyev tájékoztatta a Dubčekkel, Šmrkovskyval és Bilakkal lefolytatott találkozóról. Nem voltak elégedettek. Az SZKP vezetőit nyugtalanította, hogy nyitott volt a csehszlovák határ, aztán az országban az ellenzéki erők egyre messzebb mentek el, már szovjetellenes nyilatkozatok is elhangzottak. Végül is mindnyájan egyetértettek abban, hogy egy VSZ-hadgyakorlat jótékony hatást gyakorolhatna kifelé és befelé egyaránt.

A mi megbeszélésünkön Brezsnyev határozott intézkedéseket helyezett kilátásba arra az esetre, ha nem változik a helyzet pozitívan Csehszlovákiában.

— *Mi volt az Önök reagálása?*

— Volt, aki helyeselt. Mi viszont azt mondtuk, nem szabad elhamarkodottan cselekedni. Drezdában felindultan tárgyaltunk, ezt nem engedhetjük meg. (Idézet a PB-nek adott jelentésből: „Ha az ember úgy veszi, hogy Mao Ce-tung és társai nem normális emberek, Castro kispolgár, Ceausescu nacionalista, a csehszlovákok pedig megbolondultak, ennyivel nem lehet elintézni a dolgot. A helyzet pontosabb megítéléséhez társadalmi elemzésre, a szükségszerűségek vizsgálatára van szükség. Először is Novotnyt kell elmarasztalni, csak azután Dubčeket. Az utóbbit és munkatársait inkább erősíteni kell. Fegyveres erővel egyébként nem lehet megoldani társadalmi problémákat. Érdemes 1956-ra is emlékeztetni. Nálunk akkor a szovjet csapatok jelenléte ellenére is kirobbant a fegyveres harc. Elhangzott az is, hogy ne oktassuk ki az egész CSKP-t.")

— *Egyetértettek Önnel a többiek?*

— Nem.

— *Ezután került sor Dubček hivatalos látogatására Budapesten és a magyar—csehszlovák szerződés meghosszabbítására. Ez politikai demonstrációként értékelhető.*

— Mi nem annak szántuk. A dolog esedékes volt, tehát meg kellett tenni. Kifelé persze lehetett olyan látszata az eseménynek, hogy mi demonstrálunk. Közben június derekán sor került a VSZ törzsvezetési hadgyakorlatára Csehszlovákiában. Mi nem voltunk biztosak benne, hogy ez most jó dolog. Az volt az álláspontunk, hogy segíteni kell a csehszlovákokat, nélkülük semmit sem tehetünk.

— *Mi volt a folytatás?*

— Azt hiszem, ezután írt levelet az SZKP vezetése a CSKP-nak. A szovjet párt úgy foglalt állást, hogy a helyzet tovább romlott Csehszlovákiában. Ez már a „Kétezer Szó" megjelenése után történt. Az események felgyorsultak. Javaslatot tettünk a drezdai találkozó megismétlésére egy levélben,

amely szolidáris volt a CSKP-val és a párt elnökségével. A találkozó létrejött Varsóban, de a csehszlovák elvtársak nem jöttek el. Távolmaradásuk tovább növelte a feszültséget. Mi ugyan megkíséreltük rábeszélni őket azon a találkozón, amely közvetlenül ezt megelőzően jött létre Komarnóban. Nem hallgattak ránk. (Ez a találkozó 1968. július 12-én zajlott le Komarnóban, Dubček kérésére.) Megmondtuk nekik, hogy súlyos helyzetbe hozták a magyar pártot, itt már az egész mozgalomról van szó. Ha a mi útjaink szétválnak, akkor kivel és hová menetelnek majd? Dubček és Černík sírt, s egyre csak azt hajtogatták: látják, hogy számukra minden ajtó bezárult.

— *Hogyan zajlott le a varsói találkozó?*

— Sok öröm nem volt benne. Egyesek úgy néztek ránk, mint a sztrájktörőkre, mert mi előző nap találkoztunk Dubčekékkel. Mindenesetre tájékoztattuk a többieket a komarnói megbeszélésről, s azt javasoltuk, úgy lépjünk, hogy az támogatásra találjon Csehszlovákiában, saját országainkban és a kommunista mozgalomban egyaránt. Csakhogy ekkor már ezekre az érvekre nemigen hallgattak. Növekedett a fegyveres beavatkozás támogatóinak köre.

— *Mit lehetett ez ellen felhozni?*

— Az 1956-os magyarországi tapasztalatokat. Ezzel összefüggésben figyelmeztettünk az SZKP történelmi felelősségére. A szovjet elvtársak megígérték, hogy Moszkvából felhívják Dubčeket egy újabb kétoldalú találkozó megbeszélése céljából. Ezután következett az ágcsernyői és az újabb többpárti találkozó Pozsonyban, augusztus első napjaiban. Ott úgy tűnt, minden rendbe jön, jó volt a kommüniké, amit mindenki elfogadott. De korai volt az öröm.

(Az augusztus 3-i pozsonyi találkozóról Kádár János a Központi Bizottság augusztus 7-i ülésén számolt be. Elmondta, hogy előbb a CSKP elnökségének képviselői nélkül tanácskoztak az öt párt küldöttei, majd bekapcsolódtak Dubčekék is. Igen jó kommüniké készült, amely hangsúlyozta a párt vezető szerepét, a nemzeti sajátosságok jelentőségét és persze a jelenlevők egységét. „Pozsonyban tehát helyreállt az egység, előtérbe kerültek a politikai eszközök, s mi a magunk részéről segítjük a csehszlovák elvtársakat" — mondta Kádár János. A Központi Bizottság a beszámolót elfogadta, a magyar párt képviselőinek magatartását, tevékenységét helyeselte.)

— *A pozsonyi találkozón megállapodás született. Miért bizonyult mégis korainak az Önök öröme?*

— Mert nem sokkal a pozsonyi találkozó után telefonhívás érkezett Moszkvából. Azt kérték, hogy tartsunk kétoldalú megbeszélést. A találkozó helyéül Jaltát javasolták. A pártvezetés megbízása alapján Erdélyi Károly elvtárssal utaztunk oda. Leonyid Brezsnyevvel, Alekszej Koszigginnal és Nyikolaj Podgornijjal találkoztunk.

— Miért kérették Önöket Jaltába, mi volt a célja a kétoldalú találkozónak?

— Gondolom, azért akartak velünk külön is találkozni és a csehszlovákiai helyzetről beszélni, mert úgy látták, mi jó viszonyt alakítottunk ki a csehszlovák vezetéssel, kapcsolatunk közvetlen, elvtársi volt, s remélték, hogy hatással tudunk lenni rájuk. A jaltai megbeszélések középpontjában a csehszlovákiai helyzet normalizálása, a vitás kérdések politikai úton történő rendezése állt. Ezzel kerestük fel Dubček elvtársékat augusztus 17-én ismét Komarnóban. Utunk azonban nem járt a kívánt eredménnyel. (Kádár János és Erdélyi Károly három napot töltöttek Jaltában intenzív tanácskozással.)

— Mi történt ezután?

— Rögtön a komarnói megbeszélés után talán már másnap találkozott Moszkvában az öt testvérpárt képviselője. Az SZKP vezetőinek nevében Brezsnyev adott tájékoztatást és értékelést a csehszlovákiai fejleményekről, úgy, ahogy azt a szovjet pártvezetés akkor látta. Ez az értékelés súlyosan elmarasztalta a CSKP elnökségét, személy szerint Dubčeket és végül is úgy értékelte a helyzetet, hogy a politikai megoldás lehetőségei kimerültek, s hogy már csak a fegyveres beavatkozás mentheti meg a szocialista rendszert, csak így lehet elhárítani a még nagyobb veszélyt.

— Önök egyetértettek ezzel az értékeléssel?

— Nem mindenki. Legalábbis mi úgy véltük, hogy a legvégsőkig el kell menni és katonai megoldást csak abban az esetben szabad alkalmazni, ha már minden más lehetőség kimerült és tényleg nincs más választás. De mint a történtek tanúsítják, akkor már nem hallgattak ránk.

— A hírek szerint Ön ellenállt a fegyveres beavatkozás tervének.

— Nem tudom, hogy ez fontos-e, mindenesetre az igaz, hogy csak akkor adtuk hozzájárulásunkat, amikor kiderült: nincs más lehetőségünk.

— Mi volt a döntő érv, ami a magyar részvétel mellett szólt?

— Én nem emlékszem, hogy lett volna döntő érv. De ha volt ilyen, akkor az alighanem az lehetett, hogy a csehszlovák elvtársak nem engedtek, nem tették meg azokat a lépéseket, amelyekkel talán el lehetett volna kerülni a katasztrófát, s Moszkvában az is kiderült, hogy magunkra maradtunk az éppen induló reformunkkal és szembe találtuk magunkat a szocialista országok többségével.

— Igaz-e, hogy Leonyid Brezsnyev külön is agitálta Önt, fogadja el a többség nézetét?

— Hogy agitált volna, arra nem emlékszem. Arra azonban igen, hogy a megbeszélések egy bizonyos fázisában valóban kérte, ne térjünk ki az együttes fellépés elől. Valami olyasmit is mondott, hogy „János, csak egy kis egységet küldjetek, és mindent megkaptok, amire csak szükségetek lesz!"

— *Akkor hát ez volt a döntő érv?*

— Képtelenség feltételezni, hogy ilyen kicsinyes módon alkudoztunk volna csehszlovák szomszédaink bőrére. Pont mi, akik mindent elkövettünk, hogy megmentsük a helyzetet.

(Az 1968. augusztus 20-án, tehát a bevonulás napján tartott politikai bizottsági ülésen elhangzott beszámoló alátámasztja Kádár János nyilatkozatát.

Az öt testvérpárt augusztus 18-i moszkvai találkozóján Leonyid Brezsnyev kész tervvel fogadta az odaérkezőket. Beszámolójának lényege abban foglalható össze, hogy kimerültek a politikai lehetőségek, s a csehszlovák párt baloldali vezetői is így értékelték a helyzetet. Az SZKP részéről pontos menetrendet terjesztettek elő. Abban egyebek között szerepelt, hogy Vasil Bilak a vele egyetértők nevében már a pozsonyi találkozón levelet adott át az SZKP képviselőinek. Abban jelezték, szakítani akarnak a CSKP akkori vezetőivel. A fordulat végrehajtásához külső támogatást kértek, beleértve a katonai segítséget is. Augusztus 19-ig kértek választ.

Tervük az volt, hogy augusztus 20-án a CSKP elnökségének ülésén felléphetnek és felhívással fordulnak az ország lakosságához, nyíltan kérik a katonai beavatkozást. Ezzel egy időben gondoskodnak arról, hogy a televízió, a rádió, a fontosabb nyomdák ellenőrzésük alá kerüljenek, s ha kell, megjelentetik a Rudé Právo különszámát. Végül, ha minden simán megy, akkor augusztus 21—22-én a CSKP KB új pártvezetést, a nemzetgyűlés pedig új kormányt választ. Erre a menetrendre épült a katonai akció, amely augusztus 20-án elindult, viszont Bilakék nem tudták tartani a saját menetrendjüket. Egyebek között mindössze 18 KB-taggal tudták csak aláíratni felhívásukat.

A rendelkezésre álló dokumentumok szerint az MSZMP képviselői Moszkvában valóban az utolsó pillanatig ellenezték a katonai akciót. A vitában Kádár János egyebek között hangsúlyozta: Csehszlovákia nem szűnhet meg szocialista ország lenni. Az MSZMP kész a végsőkig elmenni, de csak ha már kimerült az összes politikai lehetőség.

Emlékeztette a jelenlevőket 1956-ra, továbbá a lengyel példára, hangsúlyozva, hogy Csehszlovákia esete egyikhez sem hasonlítható, az SZKP azonban mégis a magyar receptet akarja alkalmazni.

Szóva tette azt is, hogy az SZKP türelmetlen volt a CSKP-val szemben, nem helyeselte a nemzetközi tanácskozások szervezésében alkalmazott módszereket sem és figyelmeztetett arra, hogy az elért megállapodásokat mindenkinek be kell tartani. Mindez azonban nem hatott. Az SZKP vezetése láthatóan már elhatározta magát, a többiek pedig nem vitatták a tervezett beavatkozás szükségességét, így az MSZMP-nek nem maradt más választása, mint csatlakozni egy vitatható lépéshez.)

— Nemcsak Magyarországon, hanem a nemzetközi közvéleményben is elterjedt annak a híre, hogy Ön nem helyeselte a katonai akciót, s ennek azzal is tanújelét adta, hogy nem ment el a Lengyel Egyesült Munkáspárt három hónappal később rendezett kongresszusára.

— Mit is mondhattam volna én ott, hiszen ami történt, azon már nem lehetett változtatni. Azt meg mindenki tudta, hogy erőfeszítéseink kudarcot vallottak, amit nemcsak én, hanem a párt egész vezetése őszintén sajnált.

— Tény, hogy Ön helyett Biszku Béla képviselte az MSZMP-t a lengyel pártkongresszuson.

— Így döntött a Politikai Bizottság.

— Nem állíthatjuk, hogy nagy sikert arattunk a csehszlovákiai beavatkozással. Helyességét ma is sokan vitatják.

— Mindenesetre a román és a jugoszláv kormány az elsők között ítélte el az akciót. Elhatárolta magát sok európai testvérpárt is az eseménytől, azok pedig, akik mellé álltak, nehéz helyzetbe kerültek.

— Úgy tudjuk, volt egy olyan találkozó is Moszkvában, amelyen értékelték a történteket és szó volt arról is, hogyan tovább?

— Igen, úgy emlékszem, augusztus végén Fock Jenő és Komócsin Zoltán elvtárssal együtt mentünk Moszkvába. Összesen négy napig voltunk ott, s találkoztunk a szovjet pártvezetéssel. Ők akkor, ha jól emlékszem, Gustáv Husákkal, Alois Indrával és Vasil Bilákkal is tárgyaltak a kibontakozásról. Ezt el is mondták nekünk. Az volt a véleményük, hogy az új helyzetben Husák a legalkalmasabb ember, dicsérték jó tulajdonságaiért.

— S mi volt az Önök véleménye?

— Mi természetesen támogattunk minden ésszerű megoldást, ami a konszolidációt szolgálta, de azt is mondtuk Brezsnyevéknek: Husák a szomszédunk, rendes embernek ismerjük, isten éltesse sokáig, de miért kellene nekünk őt minősíteni, minősítse talán a csehszlovák nép.

— Ön szerint mennyiben függött össze a csehszlovákiai helyzet alakulásával a magyar reformáramlat megtorpanása?

— A nemzetközi folyamatokban hatások és kölcsönhatások érvényesülnek. Kár lenne tagadni, hogy az események ránk és más szocialista országokban jelentkező reformkezdeményezésekre is negatívan hatottak.

— Mit tenne Ön ma, ha újra dönthetne?

— Ez a kérdés igazságtalan, dönteni akkor kellett, s a mai helyzet nem hasonlítható az akkorihoz. Teljesen átalakultak a pártok és az országok közötti kapcsolatok. Különben is, nem egyedül döntöttem. Másrészt azt is jó, ha figyelembe vesszük, hogy a történelem mindig korrigálja a tévedéseket. Amit a már ismert okoknál fogva akkor nem tehettünk meg, az ma szervezetten folyik nemcsak nálunk, hanem más szocialista országokban, mindenekelőtt a Szovjetunióban.

— *A peresztrojkára gondol?*

— Arra is, meg a glasznosztyra. Ám, ha jól meggondolom, azért azzal sem tudok mindenben egyetérteni, ami a Szovjetunióban történik. De azt hiszem, ezt el is hagyhatjuk, hiszen ezt úgysem írhatja meg. Vagy igen?

— *Ha Ön hozzájárul, megírjuk ezt is. Már csak azért is, mert ha átalakításról beszélünk, ahhoz az is hozzátartozik, hogy tiszteletben tartjuk mindenkinek az egyéni véleményét. S ha Önnek ez a véleménye, közreadjuk az interjú részeként.*

— Hát, ha így van, akkor még mondanék valamit. Talán nem tűnik szerénytelenségnek, ha megjegyzem, hogy a reform nem új találmány, de nem is valamiféle csodaszer. A reformok szükségességéről mi már 1957-ben, a párt vezető testületeinek első tanácskozásain is beszéltünk. Elmondtuk, hogy a párt nem irányithat többé a régi módszerekkel, a kormánynak és a gazdasági vezetésnek önállóságra van szüksége, s ezt biztosítani kell. Igaz, tíz évet kellett várni, amíg a reformfolyamat kibontakozhatott, de akkor történt mindaz, amiről a csehszlovákiai események kapcsán beszéltünk, aztán a reform nálunk is megtorpant. Később, ha óvatosan is, de folytattuk a gazdasági átalakítást, csak hát nem kaptunk hozzá elég támogatást.

— *Sőt úgy gondolom, terveink nem csekély ellenállásba ütköztek, például az akkori szovjet vezetés részéről, mások meg kidolgozták a fejlett szocializmus elméletét?*

— Valóban volt ellenállás, sajnos emiatt sok időt vesztettünk.

— *Vajon emiatt kellett-e távoznia a felső vezetésből Fock Jenőnek, Aczél Györgynek és Nyers Rezsőnek?*

— Akkor nagy viták folytak a párt vezető testületeiben arról, hogy meddig mehetünk el, s annak voltak személyi konzekvenciái is.

Audiencia VI. Pál pápánál — Jól megértették egymást

Dubčekkel Komarnóban 1968. február elején

Beszélgetés Dubčekkel — 1968. január

(Részletek a találkozóról készített feljegyzésből)

Január 16-án jött Dubček elvtárstól üzenet, hogy szeretne velem találkozni, s beszélgetni. Meghívott valahová Szlovákiába, egy közel eső helyre, vadászatra. A második üzenet úgy szólt, hogy a találkozón az ő részükről esetleg részt venne két-három politikai bizottsági tag és tőlünk is szívesen látnának elvtársakat, Fock és más elvtársak nevét is megemlítette.

Érsekújvár felett egy ismert vadászhelyen szerveztek rövid vadászatot... Részt vett Szabolcsik elvtárs, az elnökség póttagja, a Szlovák Kommunista Párt

KB titkára, Dvorsky elvtárs, a szlovák párt KB póttagja, kerületi titkár, egy Hagara nevű elvtárs, aki a szlovák vízgazdálkodási szervek igazgatója, Dauber elvtárs, a szlovák szakszervezetek elnöke, Stencl elvtárs, a szlovák népi ellenőrzés elnöke. A társaság egy része szombaton este, vacsora után visszament Pozsonyba. Mivel én a Politikai Bizottság tudtával és jóváhagyásával mentem ki, a Politikai Bizottság nevében mondtam el azt, amit illett és el kellett mondani...

Olyan volt a légkör a Dubček elvtárssal való beszélgetésnél is, mint amikor ismerősök találkoznak. Én a szokásosnál kicsit erősebb kísérettel mentem, mert bizonytalan volt, hogy kik lesznek jelen a másik oldalról. Beszerveztünk olyan embereket, akik a cseh és a szlovák nyelvet beszélik (pozsonyi konzulunkat) és Erdélyi elvtársat, aki oroszul beszél. Végül az történt, hogy oroszul beszélgettünk, mert ott volt olyan tolmács, aki megfelelő ilyen bizalmas beszélgetésre. És az orosz nyelv Dubček elvtársnál nem ütközik nehézségbe, mert ő kitűnően beszél oroszul. Nagyon jó légkör volt. Dubček elvtárs olyasmit is mondott: nincs még két ember, akivel ugyanígy és ugyanezekről a dolgokról tudott volna beszélgetni érthető oknál fogva.

Dubček kicsit „nyomorult" állapotban van fizikailag. Már korábban is sovány volt, de ebben a huzavonában még öt kilót leadott. Idegileg is megviselt állapotban volt. Nagyon köszönte, hogy elmentünk beszélgetni, nagyon jó, hogy együtt vagyunk, mert nagy szüksége van arra, hogy kötetlenül kibeszélgethesse magát.

Dubček elvtárs énrám, aki egyébként is ismerem őt, nagyon jó benyomást tett. Semmiféle triumfálás vagy gőg nem tapasztalható nála, sőt talán azt lehetne mondani, éppen az ellenkezője. Bizonyos értelemben el van keseredve, hogy éppen őt választották meg. Érzi a gondot, a felelősséget és nagyon szenved. Dubček elvtársról az a véleményem és megítélésem, hogy kivétel nélkül minden fontos kérdésben ő kommunista és elvi alapon áll. Ez még a szubjektív dolgokra, például Novotny elvtárs megítélésére is értendő. Nincs benne gyűlölet.

A beszélgetés majdnem végig a cseh ügyekbe való beavatkozásról folyt, másról sem beszéltünk. Én is nagyon örülök annak, hogy létrejött ez a találkozó, és külön annak, hogy ez ilyen módon, ilyen környezetben és ilyen feltételek között történt.

Elmondta Dubček elvtárs, amikor arra gondolt, hogy meghívnak engem és tőlünk valahány elvtársat, beszélt Novotny elvtárssal és megkérdezte, mi is az a látogatás és milyen jellegű, amit ő tervezett korábban, mert fel akarják újítani. Novotny elvtárs akkor csak azt mondta: már nem aktuális. Azután a mi találkozónk előtt két nappal Dubček elvtárs elővette prágai nagykövetünket, így amit erről a találkozóról tud, azt prágai nagykövetünktől tudja. (Arról van szó, hogy Novotny vadászatra hívta Brezsnyevet és Kádárt, még a CSKP élén történt váltás előtt.)

Ezzel függ össze az a kérése is, amit előre üzent, s amely szerint kérte, hogy erről a látogatásról ne legyen kommüniké. Ennek magyarázata, hogy ő tulajdonképpen szeretett volna kommünikét, de tanácskozott Novotny elvtárssal, aki azt ajánlotta, ne legyen, hiszen csak ketten találkozunk, s erről nem kell kommüniké, Dubček elvtárs pedig nem akart úgy feltűnni, hogy még alig hogy megválasztották, máris szerepelgetni akar. Utána végig kínlódott emiatt és intézkedni is akart

a kommüniké ügyében. Mi azt mondtuk, ne csináljon most már semmit, ha így értesítette az elnökség tagjait. Külön zavarta őt az, nehogy mi megsértődjünk, hogy ilyen ez a találkozó, amikor annak idején másról volt szó.

Egyébként az egész úgy tűnt fel, hogy neki ki kellett magát beszélnie, de úgy látszik, gondot csinál abból, hogyan ítélik meg őt nemzetközileg. Nagyon sokat és hosszan beszélt erről, és az egész dolog politikai előzményéről, s magyarázta, hogy ő tulajdonképpen mikor került szembe Novotny elvárssal.

Én megemlítettem, hogyan volt a tavalyi meghívás. Elmondtam, hogy azután a találkozó után Brezsnyev elvtárs felhívott és mindenről részletesen informált, emberekről is véleményt mondott. Hangsúlyoztam, hogy az én megítélésem szerint Brezsnyev elvtárs gondosan járt el, korrektül nézte ezeket a dolgokat, amiket ő a benyomásairól, értékeléséről mondott, az nagyjából ugyanaz volt, mint amit mi kialakítottunk. Mondtam: Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta, hogy Novotny elvtársat kommunistának és a maga módján tisztességes embernek tartja, aki nem tudatosan csinált kárt, de ezt az utolsó lépését — Brezsnyev és az én meghívásomat — láthatóan azért tette, hogy megkapaszkodjék és pozícióját tartani tudja. Azért is volt fontos ezt elmondani, hogy Dubček elvtárs lássa, Brezsnyev elvtárs milyen értelemben foglalkozott az üggyel.

Elmondtam, hogy a mi Politikai Bizottságunk az ő határozatukat, annak vonásait, karakterét, a kommünikét jónak tartja, s az a véleményünk, hogy az adott helyzetben az volt a legjobb. Hangsúlyoztam: nagyon örülök neki, hogy elismerően szóltak Novotny elvtársról a kommünikében, mert nagy politikai jelentősége van annak, hogy ilyen kérdésekkel hogyan foglalkoznak a szocialista országok. Ez ugyanaz, mint amiről mi annak idején, Hruscsov leváltásával kapcsolatban vitatkoztunk a szovjet elvtársakkal. Mondtam, örülünk Dubček elvtárs megválasztásának is, gratulálunk, jó egészséget kívánunk és sok sikert a munkájához, de azt is megemlítettem, útközben elhatároztam, hogy mindjárt azzal köszönök: gratulálunk és fogadja részvétemet.

Kértem, ne értse félre Brezsnyev elvtársat. Ha velem beszél abban a szituációban, nekem is az a véleményem, amit Brezsnyev elvtárs mondott neki: igen, szét kell választani a funkciókat, de nem most nyomás hatása alatt, hanem megfelelő időpontban, a Politikai Bizottság egységes álláspontja alapján, s az erre vonatkozó javaslatot maga Novotny elvtárs terjessze elő. Erre ő közölte: neki is hasonló volt a véleménye, mert a kérdés már egy éve van napirenden, de a dolog nem tűrt további halasztást. Ha ugyanis tovább huzakodtak volna, átcsaptak volna a hullámok a fejük felett. Ezért változott meg a véleménye és ő valóban fellépett ebben az időszakban a szétválasztás mellett.

Azt is elmondotta, ő mindent akart, csak azt nem, hogy őt válasszák meg a párt első emberének. Volt egy jelölő bizottság, amely összeállított egy listát, ezen öt név volt: Lénart, Černík, Kolder, Strougal és ő. Vele a jelölő bizottság előzetesen beszélt. Ő azt kérte, őt ne jelöljék, mert többször fellépett a szétválasztás mellett, s nem szeretné, ha rossz látszata lenne a dolognak. Végül a jelölő bizottsággal abban maradtak, rendben van, jelöljék, de csak ötödik helyre. És a választás úgy történt, hogy előbb egyikre szavaztak, azután a másikra, utoljára merült fel az ő megválasztásával kapcsolatos javaslat, s azt a Központi Bizottság egy-

hangúlag elfogadta. Rögtön hozzáfűzte, még most is úgy látja, nem nagyon jó ez a választás különösen abban a vonatkozásban, hogy pártjuk 1921 óta áll fenn, s még soha nem volt szlovák az első titkár — ez problémát jelenthet a pártban.

Azután hangsúlyozta, ez a változás nem érinti a párt vonalát, bel- vagy külpolitikai vonatkozásban sem, s e tekintetbena Központi Bizottságban teljes az egység. Habár voltak különböző vitás kérdések — többek között a szlovákok ügye is —, de ez nem nemzetiségi kérdés. A Központi Bizottság, amely őt megválasztotta, 85 százalékban csehekből áll.

Hosszasan és részletesen foglalkozott — tulajdonképpen ez volt az ő mondanivalójának legnagyobb része — a helyzet okaival. Beszélt Novotny elvtárs általában nem helyes munkamódszereiről, de azután kiderült, bár a munkamódszerekkel van probléma, azért itt mindig politikáról van szó. S elmondotta, ő már többször került összeütközésbe Novotny elvtárssal, de mindig politikai kérdésekben.

Négy-öt fontos politikai kérdést említett, amivel kapcsolatban vita volt az elnökségben. Ő fellépett Novotny elvtárs javaslataival, észrevételeivel szemben, de az elnökségben mindig egyedül maradt. Ezzel kapcsolatban megemlített egy érdekes mozzanatot: miután a Központi Bizottság határozata megszületett, Novotny elvtárs is gratulált neki, s azt mondta: Dubček elvtárs volt az egyetlen, aki különböző dolgokban kiállt és az ő hibáira is rámutatott.

Mik voltak ezek a vitatott kérdések? Az első ilyen köztük levő csetepaté a rehabilitáció kérdésében játszódott le. Ő akkor a CSKP KB titkára volt. Az elnökség létrehozott három bizottságot a rehabilitációs ügyek intézésére, s az egyik bizottságnak ő lett a vezetője. A másik két bizottság jelentette, hogy az általuk vizsgált ügyeket lezárták, az ő bizottságuk pedig azt mondta: az ügy nincs lezárva, mert intézkedésekre van szükség. A vita lényege az volt: egységes álláspont alakult ki arra vonatkozóan, hogy állami vonalon a törvénysértő perekben érintett embereket teljesen rehabilitálni kell, s ezzel a dolog be van fejezve. Dubček elvtársék azt mondták: ezeket mint párt- és mozgalmi embereket is rehabilitálni kell, mert enélkül a rehabilitáció félmunka. Ezen vitatkoztak vagy két évig. Itt azután említette Novotny elvtárs eljárási módját is, aki — miközben vitatkoztak a Politikai Bizottságban — elment Kassára, tartott egy beszédet, kifejtette egyéni álláspontját, miszerint azokat is, akiket kivégeztek, állami vonalon rehabilitálni kell, de mivel ezek mint pártemberek, hibákat követtek el, mint pártembereket nem lehet rehabilitálni.

Utána került a kérdés a Központi Bizottsághoz, amely úgy határozott, hogy ezekben a dolgokban elrendelte a pártrehabilitációt, de kifelé csak Novotny elvtárs beszélt még évekig. Azon folyt a vita, hogy most már a Központi Bizottság nevében foglaljon állást hivatalosan is, Novotny elvtárs pedig kijelentette, ő ezt soha nem fogja megcsinálni.

Másik vitájuk és összeütközésük részben ehhez kapcsolódik. Ez a Bacilek-kérdésben volt. Ez az ügy felszínre hozta, hogy a perek idején Bacilek belügyminiszter volt. Bacileket akkor sokan támadták, s világos volt, hogy fel kell menteni a szlovák első titkári tisztségből. Novotny nagyon kardoskodott mellette. Volt elnökségi határozat is a felmentésére, de azzal, hogy ő és még valaki legyenek

tagjai a szlovák Politikai Bizottságnak. Akkor Dubček elvtárs sokat vitatkozott, végre elnökségi határozat született, hogy így kell csinálni. Ennek magyarázataként elmondta, hogy Bacilek egyik beszédét a perek idejéről megtalálták, s ebből kiderült, hogy Bacilek mint belügyminiszter, dicsérte Novotny elvtársat, aki sokat segített az ellenség leleplezésében. Novotny akkor prágai első titkár és KB-titkár volt. És a Bacilek körüli vitában végül Novotny olyasmit mondott Dubčeknek: meg fogja ezt bánni, majd rájön, hogy magának is szüksége lehet Bacilekre.

Ezután összeült a szlovák kongresszus, ahol olyan atmoszféra alakult ki, hogy lehetetlen lett volna Bacileket javasolni, s ezzel elő sem álltak, így nem került be a Politikai Bizottságba. Másnap Dubček elvtárs telefonon közölni akarta Novotnyval, miért nem tudták az elgondolást végrehajtani, de Novotny elvtárs közbevágott: jó, minden világos — és lecsapta a telefont.

A harmadik ilyen nagy vita a gazdasági kérdések körül folyt olyan időszakban, amikor bizonyos problémák mutatkoztak, s akkor arra született határozat, hogy az ötéves tervet hétéves tervvé kell átalakítani. Ezt nagy vita előzte meg. Dubček elvtárs ennek ellene volt, mert szerinte ezzel semmit sem csináltak, s a helyzet nem lesz jobb — ahogyan ez később ki is derült.

A negyedik ilyen vita szlovák vonatkozású volt. Örök vita, hogyan fejlesszék az ország elmaradott területeit, s persze ez mindjárt cseh és szlovák vitává alakul, mert az ország gazdaságilag elmaradott zónája tulajdonképpen kettő van: egyik a szlovák rész, a másik pedig a német határsávban lévő rész. A kongresszusnak vannak döntései Szlovákia fejlesztésére, de a pártvezetésben évek óta folyt a harc, hogy ne Szlovákiát, hanem azt a bizonyos Szudéta-vidéket fejlesszék. Az időközben Kassán felépített üzemeket is ott akarták elhelyezni, bár ott nem voltak meg a szükséges feltételek. Munkaerő sem volt, s ezért Szlovákiából akartak 50 ezer családot odatelepíteni. Dubček elvtárs ezek ellen fellépett, s ebből jött ki azután, hogy ő szlovák nacionalista.

Végül az egész dolog úgy került napirendre, hogy volt egy elnökségi határozat, mely szerint a párt munkamódszereit meg kell javítani. A párt munkamódszeréről vitatkozva arról beszéltek, hogy az alapszervezetek rosszul dolgoznak. Dubček elvtárs a vitában felszólalt, s azt mondta: tulajdonképpen a Központi Bizottság, az elnökség dolgozik rosszul, s ez az oka annak, hogy a pártszervezetekben rossz a munka.

Dubček elvtárs elmondotta, hogy mióta első titkar, politikailag még nem lépett fel sehol, de rögtön megválasztása után átadták neki a szovjet elvtársak meghívását. Ő azonban úgy gondolja, előbb otthon kell valamiféle politikai beszédet tartania, meg más sürgős dolgokkal foglalkoznia, s csak azután utazhat külföldre. Ha küldföldre megy, akkor első útja a Szovjetunióba vezet. Valamikor februárban tart otthon egy politikai beszédet, s talán márciusban utazik a Szovjetunióba, mégpedig Novotny elvtárssal együtt. Mi ezeket az elgondolásokat helyeseltük.

Beszélt arról, hogyan foglalkoznak most saját dolgaikkal. Mi azt mondtuk: most a pártban is lesz egy várakozás, figyelik, mi lesz ezek után, nemzetközileg is lesz várakozás, s a rendes emberek nem kívánnak kapkodást, de valaminek időben kell történnie. Dubček elvtárs azt mondta: akcióprogramot akarnak kidol-

gozni a Központi Bizottság számára, hogy mikor mivel foglalkozzanak, s a műszaki fejlesztés helyett ezt akarják márciusban megtárgyalni.

Mondtam, helyes, hogy a Szovjetunióba mennek, s az is helyes, hogy Novotny elvtárssal megy oda. Beszéltünk arról, jó, most a mi találkozásunkról nincs kommüniké, de neki mozognia kell jobbra-balra. Mi pedig a közeljövőben nem fogunk találkozni, s akkor mit gondolnak, a csehek és a magyarok·hogyan értik meg egymást. Erre elmondta: úgy gondolta, hogy a Szovjetunió után mindjárt eljönne hozzánk. Meg is egyeztünk, hogy eljön látogatásra, amiről kommüniké jelenne meg.

Azután finoman „beavatkoztam belső ügyeikbe", s óvtam bizonyos dolgoktól. Mondtam, nagyon fontos a nép egysége, meg a munkásosztály, a párt egysége, de azért gondoljon arra, hogy ennek is van mechanizmusa. A nép nem lehet egységes, ha nem egységes a párt, amely összefogja. A párt nem lehet egységes, ha nem egységes a Központi Bizottság és a Központi Bizottság is nehezen lehet egységes, ha a Politikai Bizottságban nincs meg az egység. Én azt ajánlottam: a lefolytatott vitákra borítsanak fátylat. Azt mondtam: itt van a maguk híres 5:5 arányú szavazata. Ezt az egész világ ismeri...

A konkrét kérdések között a nemzetiségi kérdést is megemlítettem. Ők is vitatkoztak azon, hogy a föderáció reakciós dolog. Mondtam, hogy én ebbe beleszólni nem akarok, de van ilyen nemzet, hogy szlovák? Azt mondta, ilyen nincs, mert ezek már a cseh nyelvet beszélik, de más mentalitású emberek. Azt mondtam, így nézve a dolgot, olyan benyomása van az embernek, hogy az állam egyik lába hosszabb, mint a másik. Ha van szlovák nemzetiségi tanács, miért nincs cseh, vagy ha van szlovák központi bizottság, miért nincs cseh és a kettő fölött egy csehszlovák? Az ember úgy gondolja, ha ennek az államnak neve Csehszlovák Szocialista Köztársaság, akkor ezen a konstrukción változtatni kellene és meg kellene nézni, hogy valóban igazi vezető szerv-e a szlovák központi bizottság. A szlovák központi bizottság nem csinál semmit.

Dubček elvtárs beszélt azután arról, milyen náluk a helyzet az írókkal. Ez is bizonyítja, mennyire féltek attól, hogy ha tovább húzzák a dolgot, a párt nem lesz képes az ügyet kézbe venni. Volt egy írókongresszusuk. Az írószövetség tagsága 75 százalékban párttag, sok közöttük a régi párttag, a volt partizán, s nyolc hónap óta nem jutottak el odáig, hogy az írószövetségnek vezetősége lenne. Senki nem vállalja el a vezetést.

Még egy dolgot említettem meg Dubček elvtársnak. Egyesek külföldön nem valami kitörő lelkesedéssel fogadták, hogy éppen Dubčeket választották meg. ezt tűrni kell, nyugodtan kell tűrni és nem szabad megsértődni. Ezt egyszerűen tekintse annak, hogy nem ismerik a körülményeket, a maga álláspontját. Majd ha megismerik, annak megfelelően fogják a dolgot értékelni.

Jeleztem, hogy a beszélgetésről be fogok számolni a Politikai Bizottságnak. Azt mondta, rendben van és megismételte: értsük meg, ahogyan velem beszélt nem tud még két emberrel sem beszélni. Azt is mondta: sokszor szeretne még találkozni, mert szavakkal nem tudja érzékeltetni, mit jelent számára a köztünk levő viszony. Egyébként mint kiderült, a harcok idején a vitába bedobta Dubček elvtárs azt is: nézze meg Novotny elvtárs, hogyan csinálták ezt Kádárék, s miért tudták ezt Magyarországon olyan egyszerűen megoldani.

Nagyon szeretne Dubček elvtárs találkozni hivatalosan, nem hivatalosan, barátilag, családtagokkal, a feleségemmel. Említette, hogy ismeri Fock elvtárs feleségét, s miért ne találkoznánk gyakrabban. Azt monddtam: rendben van, de most maga nem ugyanabban a helyzetben van, mint volt. Látszott, hogy nagyon szeretné tartani velünk a kapcsolatot.

Konzultálva Komócsin és Erdélyi elvtársakkal az a gondolat támadt bennem, hogy fel kellene hívni telefonon Brežsnyev elvtársat. Fel is hívtam és a lényeget röviden elmondtam neki. Azt mondta, helyesli, hogy a találkozásra sor került és köszöni, hogy tájékoztattuk.

Újabb találkozó Komarnóban — 1968. február

A találkozóról készített feljegyzésből

Dubček elvtárs üzent, hogy szeretne újból találkozni, s a helyet is megjelölte: Komarno. Közben nem volt a Politikai Bizottságnak ülése — viszont elvben ez már jóvá volt hagyva —, így a titkárság ülésén beszéltünk erről, a Politikai Bizottság tagjait pedig megkerestük röpszavazás formájában. Az elvtársak egyetértettek, s így létrejött a találkozó. (A második találkozó 1968. február 4-én Komarnóban zajlott le.)

Az igazat megvallva, a találkozás keretére én tettem javaslatot. Azt ajánlottam, a külügyi titkárok vegyenek rajta részt. Így is történt. A találkozás vasárnap jött létre.

A találkozó rendkívül gazdaságos volt, mert tíz óra alatt az egészet megjártuk, s mindenről tudtunk beszélni. Fél tízkor érkeztünk a határra, azután az ő járási pártbizottságuknál tárgyaltunk 10 órától fél 1 óráig, s ez alatt mindent megbeszéltünk. Megállapodtunk egy kis kommünikében. Azután volt egy ebéd a helyi szállodában, oda meghívták a mi megyei első titkárunkat és a határőrség parancsnokát is. Aztán elkísértek a határig. Kértem, hogy egy-két emberük jöjjön át, s üljünk le a mi Komáromunkban is fél órára. Dubček elvtárs furcsa arcot vágott, mire azt mondtam: jöjjön át maga is. Át is jött. Ott üldögéltünk fél óráig a járási titkárunknál, azután elköszöntünk egymástól.

Dubček elvtárs információként közölte, hogy márciusra tervezik azt a bizonyos központi bizottsági ülést — amely neki rendkívül fontos —, ahol az akcióprogramjukat kívánják megtárgyalni, vagyis megállapodni abban, hogy a legfontosabb kérdésekben mikor mit szándékoznak tenni. Ezt az akcióprogramot egy bizottság készíti elő, amely központi bizottsági tagokból áll. Folyik a párt- és az állami munka normalizálására vonatkozó előkészítés, alkotmányjogi kérdésekkel, nemzetiségi problémákkal kapcsolatos előkészítő munka, vagyis a legfontosabb kérdésekkel foglalkoznak. Egy sor bizottság dolgozik ezen. Azoknak a jelentéséből akarják összehozni azt a bizonyos akcióprogramot.

Ezzel kapcsolatban én csak azt tudtam mondtani: vigyázzanak, mert most már mindenki akcióprogramot csinál náluk. Ők ezt egyébként pontosan látják.

Dubček elvtárs tájékoztatást adott a moszkvai útról, amit nagyon jónak tart. Kétnapos kötetlen, elvtársi látogatás volt. Jó szellemben beszélgettek, ugyanarról, mint amikor mi ott voltunk: tehát a Központi Bizottság üléséről, annak előzményeiről volt szó. A találkozás alatt állandóan együtt volt Brezsnyev és Podgornij elvtársakkal, s adtak egy vacsorát a tiszteletére, ahol a Politikai Bizottság minden tagjával találkozott.

Dubček elvtárs maga hozta szóba a magyar—csehszlovák kétoldalú kapcsolatok kérdését politikai, gazdasági, kulturális téren egyaránt. Szó volt a kereskedelmi forgalomról. Azt mondtam, hogy 12 százalékkal növekszik a forgalom 1968-ban, de ezzel csak az 1964-es szintet fogjuk elérni.

Nagyon baráti módon említettem a kulturális dolgokat is. Ezt inkább én hoztam szóba. Azt mondtam: tulajdonképpen nem szabad nagy ügyet csinálni belőle, de kellemetlen, irritáló — ezt a kifejezést használtam. És ha mi rábízzuk ezeket a közvetlenül érdekelt történészekre, kutatókra, muzeológusokra, akkor abból az lesz, hogy a mieink azt mondják, ami Csehszlovákiában van, az mind a mienk — és fordítva. Így tehát nem megyünk semmire. Olyan híreink vannak, mintha előbbre jutottak volna a tárgyalások s jó lenne, ha itt is rend lenne.

Felmerült a magyar—csehszlovák szerződés dolga. Kiderült, hogy Dubček elvtárs nagyon pontosan tudja, hogy a szerződés a jövő év júliusában jár le, de ezt tudva is felveti, megoldható lenne-e, hogy a közeljövőben új szerződést kössünk. Abból a meggondolásból teszik ezt a javaslatot, hogy egyrészt demonstráljuk a szoros magyar—csehszlovák együttműködést, másrészt arra gondoltak, ha mi valami jó szerződést tudunk kötni, az kihathat más szomszédokkal — például a románokkal — kötendő szerződésünkre is. Én viszont elmondtam, hogy a mi oldalunkról hogyan néz ki a dolog: tavaly volt az NDK, a szovjet, most van napirenden a román szerződéskötés nálunk, azonkívül az idén napirenden van a lengyel is, jövőre pedig a bolgár. Azt javasoltam, ebben a kérdésben mi ne állapodjunk meg semmiben, illetve csak abban, hogy a két külügyminiszter vizsgálja és tanulmányozza ezt a kérdést.

Újra felmerült a budapesti találkozó. Két-három napos vizit keretében, minimális programmal szerveznénk egy baráti látogatást, s erről kiadnánk egy nyilatkozatot. Ezt napirenden kell tartani, s esetleg célszerű volna a szokásos meghívó levelet is küldeni. Persze legjobb volna az első titkárt és a miniszterelnököt meghívni, de majd később dönthetünk ebben.

A februári rendezvényre utazó delegációról: útközben beszélgettünk arról a javaslatról, hogy Kállai elvtárs vezesse-e delegációnkat. Ugyanis szükséges, hogy a közeljövőben, megfelelő időpontban parlamenti küldöttségünk is Csehszlovákiába látogasson, s azt a küldöttséget Kállai elvtársnak kell vezetnie. Most vezethetné a küldöttséget Nyers elvtárs, s ez azért is jó lenne, mert ebben az esetben Kolder elvtárssal való találkozó is létrejöhetne.

Azután esedékes ilyen találkozó is, mint Ajtai és Černík elvtársak találkozója. Ezt is be kell illeszteni a menetrendbe és a kérdés érdemi részével is foglalkozni

kell. Vagyis végre kell hajtani a múltkori PB határozatot, s a megbeszélés tapasztalatairól tájékoztatni kell a két Politikai Bizottságot.

Hatpárti konzultáció Drezdában

(1968. március 23.)

Az események mutatják, mennyire kell sietni, mert minden elavul. Általában a drezdai találkozónak a tapasztalatok miatt érdemes egy kis időt szentelni.

Úgy emlékszem, a Politikai Bizottság tagjai annak idején, a szervezés egy bizonyos stádiumában értesültek arról az álláspontról, hogy a megbeszélésen kik vegyenek részt. Mi azt mondottuk, hogy a Csehszlovákiával szomszédos országok vezetői vegyenek részt, így nem lesz az értekezletnek a románokat kirekesztő jellege. Az utolsó értesítés úgy szólt, hogy Bulgária is távol marad, mert másnap indul Zsivkov elvtárs Törökországba. Ezt mi tudomásul vettük és elutaztunk Drezdába — s ott üdvözölhettük a bolgár képviselőt. Tehát végül is úgy alakult a helyzet, hogy a bolgárok mégis képviseltették magukat.

Maga a napirend egyeztetése sem sikerülhetett 100 százalékosan. A találkozó úgy kezdődött, hogy Ulbricht elvtárs mint házigazda, üdvözölte a vendégeket. Bejelentette, hogy mindenkit nagyon érdekel a csehszlovákiai helyzet, s felkérte Dubček elvtársat, adjon tájékoztatót. Dubček elvtárs azt válaszolta: abban a hiszemben élt, hogy itt a szocialista országok gazdasági és egyéb természetű együttműködéséről lesz szó, s habár gondolt arra, hogy tájékoztatást ad a csehszlovákiai helyzetről, nem gondolta, hogy a megbeszélés mindjárt ezzel kezdődik.

Az egyes felek felszólalása. A papír nagyon hideg, a felszólalások pedig melegek voltak, s megpróbálom ezeket egy-egy mondattal karakterizálni, mert egy idő óta ilyen a magatartás egyes pártok részéről.

Brezsnyev elvtárs szólt először. Beszédét azonnal a csehszlovákiai helyzettel kezdte, s elég hosszasan idézett különböző dolgokat, negatív jelenségeket a sajtóból, rádióból, televízióból, ahol nem szocialista demokráciáról, hanem valami egészen másról van szó, Masarykról stb. Brezsnyev elvtárs felszólalása nagyon szenvedélyes volt és éles is, de a mi impresszionk — vagy az én érzésem — szerint nem volt különösen bántó a csehekre nézve, mert az alaptézise olyan volt, ami kézenfekvővé tette az egész felszólalást. Beszéde legelején Brezsnyev elvtárs idézett egy cseh vezetőtől egy tézist, amely szerint igaz, hogy a Szovjetunió számos embert vesztett a csehszlovák területek felszabadításáért folytatott harcában, de a csehek is sokat áldoztak ezért. Erről hosszasan beszélt Brezsnyev elvtárs, s felszólalásában személyes élmények is szerepet játszottak. Ez természetes is, mert ő volt annak idején az összekötője a csehszlovák területen harcoló erőknek, s akkor Szloboda volt a parancsnok. Egész beszédének az volt

a mondanivalója, hogy nyugtalanító jelenségek vannak, amelyek komolyan veszélyeztetik a szocializmus fennmaradását és fejlődését Csehszlovákiában.

Azonkívül Brezsnyev elvtárs felszólalása kezdetén — szerintem helyesen — felvetette, hogyan került ő Csehszlovákiába decemberben. Bizonyította, hogy ő jóhiszeműen járt el, nem tudhatta, hogy Novotny megbeszélte-e ezt valakivel vagy nem. Indulattal fűtötte Brezsnyev elvtárs felszólalását, de az nem volt bántó a csehekre nézve, viszont a helyzetet eléggé dramatizálta, mondván: nem tudni ki vezet, cselekedni kell, tenni kell valamit.

Gomulka elvtárs felszólalása volt a következő, s ez egy kicsit más jellegű volt. Az elején nyugodt hangnemben beszélt, azután elvesztette a fonalat. Elragadta az indulat, s olyasmiket mondott, amiket valószínűleg nem akart, s utólag talán sajnált is. A nyugodtan előadott résznek az alaptézise tulajdonképpen az volt, hogy „Prágában az ellenforradalom szabadon jár". Az alap megítélés tehát, hogy ellenforradalmi jellegű események zajlanak, intézkedni kell. A csehek nem tartják kezükben a dolgokat, s persze különösen élesen felmerült minden felszólaló részéről, hogy a hírközlő szervek kicsúsztak a kezükből, az ellenséges elemek kezében vannak, s veszélyes, ellenforradalmi helyzet van. Azután indulatosabb lett a beszéde, s olyasmiket kezdett mondani, ami már személyileg is bántó volt. Egész felszólalásának az volt a logikája, mintha januárig a világon semmi probléma nem lett volna Csehszlovákiában, a bajok január óta vannak, s az egész beszédnek olyen értelmezése volt, hogy akik itt ülnek, mondják meg, mit akarnak. Sajnos ilyen volt az értelme, vagy így volt érthető. S mindezt betetőzte az, hogy Gomulka elvtárs azt mondta: várjunk még három hónapig, s majd a történelem fogja bebizonyítani, hogy Novotny vagy Dubček követett-e el nagyobb hibát...

Gomulka után mi beszéltünk, egy kicsit más hangszereléssel. Nem azt mondtuk, hogy ellenforradalom van, hanem azt, hogy van egy helyzet, amiben vannak különböző jelenségek. Mi bízunk a szocialista kibontakozásban, meg a cseh testvérpártban, amelynek ez a belügye, de érdekeltek vagyunk, s mivel nyugtalanító dolgok vannak, fel kellene lépni ezek ellen, s szíveskedjenek ezekről valamit mondani.

Utána Ulbricht elvtárs szólalt fel, véleményem szerint egészen jól. Tézisekről beszélt, a szocialista fejlődés csehszlovák útjának bizonyos állomásairól és kérdéseiről, amelyek alapján szükségszerűen megmagyarázta, mi vezetett erre a helyzetre. És ezzel kapcsolatban voltak nagyon érdekes párhuzamai,ahol az NDK gyakorlatát pozitív értelemben tudta Csehszlovákiával szembeállítani. Elsősorban ideológiai hibákról beszélt, amit menet közben elkövettek; a szocializmus győzelmét nem lépésről lépésre harcolták ki; nagyon sok kis egzisztenciát likvidáltak, s ezzel szemben az NDK gyakorlata tényleg más volt a falun és a városon. Ulbricht elvtárs olyan valóságos dolgokat, valóságos problémákat nevezett meg, melyeket a fejlődés menetében már hibának lehet nevezni. Ezeket kell kijavítani — mondotta —, s akkor rendben lesz a szocializmus ügye Csehszlovákiában. Ő is szóvá tette — mint mindenki —, hogy a rádióban és televízióban elhangzó ilyen és olyan felszólalások nem válnak az ügy javára.

A bolgár felszólalás majdnem azonos síkon mozgott, mint a mienk. Nyugodt hangnemű, politikus, jó felszólalás volt. Arról beszéltek, hogy bíznak a csehszlovák elvtársakban, de vannak nyugtalanító jelenségek.

Meghallgatva az öt testvérpártot és gondolkozva felszólalásukon, azt lehet mondani, hogy felesben megoszlott a helyzet értékelésének lényege: két fél szerint ellenforradalom van Prágában, kettő szerint nincs ellenforradalom, csak mindenféle jelenségek vannak. Én úgy vélekedtem, hogy a szituáció feltűnően hasonlít a magyar ellenforradalom prológusához, s reméljük, hogy a folytatása nem ugyanaz, hanem ellenkező lesz.

Tisztelet és elismerés a cseh elvtársaknak, hogy ezeket a felszólalásokat nyugodtan, higgadtan végighallgatták. Azt a megoldást választották, hogy Dubček már nem szólalt fel, de minden lényeges kérdésre válaszolt az ott lévő négy elvtárs. Némileg eltérő hangszereléssel, talán árnyalatbeli különbség is volt az egyes elvtársak részéről a helyzet megítélésében, ami különösen szembetűnő volt. Černík elvtárs azzal kezdte felszólalását, hogy most nagyon jó a helyzet, mert nagy az aktivitás. Régen nagyon rossz volt a helyzet, mert passzívak voltak az emberek.

A csehszlovák elvtársak elmondották, hogy náluk szocializmus van, s a jelenlegi eseményekben a döntő elem szocialista, de azt bevallották, hogy kicsúsztak a kezükből a hírközlő szervek, ami egészségtelen és rossz dolog. Azután elmondották: igen, vannak bizonyos veszélyek, de látják ezt, ők bíznak, s kérik, mi is bízzunk bennük, mert ők a szocializmusért harcolnak. Közben rendesen — és szerintem helyesen — vissza is utasították azt, amit vissza kellett utasítani. Azt hiszem, Bilak mondta, hogy az ilyesfajta észrevételt, hogy a történelem fogja majdbebizonyítani, hogy Novotny vagy Dubček követett-e el több hibát, vissza kell utasítani. Mások is visszautasítottak egyes tételeket, nem durván, nem megsértődve, de olyasmit is mondtak: úgy érzik, mintha a vádlottak padjára ültették volna őket.

És nagyon helyes volt, hogy ezekről beszéltek. A megbeszélés végén Gomulka elvtárs elnökölt, aki végül is — a téziseit meg nem változtatva — olyasmit mondott: most már mindenki menjen haza, igyekezzenek a cseh elvtársak is hasznosítani a hallott észrevételeket, s reméljük, javulni fog a helyzet. Brezsnyev kifejtette: teljes bizalom van a résztvevők részéről csehszlovák tesvérpártunk iránt, s ezzel befejeződött az eszmecsere.

A kommünikének is megvan a maga története. Született egy kommünikétervezet. Ennek tekintélyes része a csehszlovák helyzetről szólt, amelyben a résztvevők elmondták, mi a helyzet és mit kell csinálni. Ezt a tervezetet szétosztották. Nem tudjuk, ki csinálta, mi ebben nem vettünk részt, a csehek sem, viszont Kolder azt mondta: „ha ezt bevesszük a kommünikébe, az a mi koporsószögünk. Ezt elfogadni nem lehetett."

Egyik szünetben a csehszlovákokkal ültünk a büfében, s beszélgettünk velük. Mondottuk — Fock elvtárs modotta —, hogy véleményünk szerint a kommünikét nem fogadhatják el, s általában ez nem is helyes, mert kifejezett és direkt beavatkozás Csehszlovákia belügyeibe, ami nagyon sok kárt tud csinálni. De azt is mondtuk: valamit azért kell belevenni, mert ha semmit nem mondunk, kinevet

a világ, hogy ebben a szituációban nem beszéltünk a csehszlovák helyzetről. Hajlottak arra, hogy azt mondjuk: ők tájékoztattak. Eddig jutottunk, amikor berobogott Brezsnyev elvtárs, s azt mondta: ilyen lesz a kommüniké — a csehszlovák helyzetről nincs benne szó. Mondtuk, várjon, mert félig meggyőztük a cseheket, hogy valami azért legyen a kommünikében. Azután összeültek a csehek, mi, meg Brezsnyev és megszövegeztük a kommünikét.

Még pótlólag agitáltam Dubček elvtársat, hogy feltétlenül legyen a kommünikében valami, mert nekik arra szükségük van. És az sem jó, ha a testvérpártok emberei azzal az érzéssel mennek haza, hogy ez a megbeszélés falra hányt borsó volt, semmi értelme nem volt annak, amit mondtak, bár becsületes szándék vezette őket.

Még egy figyelemre érdemes dolgot említenék, ami nemcsak drezdai ügy. Egyszer csak felbukkant Koszigin elvtárs a büfében, s azt mondta: elhatároztuk, hogy létrehozzuk a Varsói Szerződés katonai szervezetében a katonai-technikai tanácsot. Azt mondtam: álljunk meg, mert ez megint más kérdés, s ez így nem megy. Milyen alapon? Vannak itt dolgok, amiket előbb meg kell beszélni. Először otthon kell megbeszélni, azután egymással, sőt még a románokkal is beszélni kell. És ez nagyon rosszul esett, hiszen elhatároztuk, hogy hat hónapig tanulmányozzák a kérdést a honvédelmi miniszterek.

A mi küldöttségünkben olyan benyomás alakult ki, hogy az időpontot jól választották meg. A találkozó Novotny felmentése után jött létre, nem lehet az a látszat, hogy beavatkozunk. A találkozó hasznosnak tekinthető: figyelmen kívül hagyva az értékelés különbözőségét, a nem mindig egyetértő tónust, mégiscsak az történt, hogy hat párt kifejtette saját álláspontját a csehszlovákiai helyzet megítélésében. Végighallgattuk egymást és azért ez nem volt hatás nélkül. Feltétlenül hatással kellett ennek lennie mindenkire: a pártokra is hatással volt amit a csehek kifejtettek, s a csehekre sem maradt el a hatása. Mi is azt mondtuk: nekünk jobban meg kell érteni a cseheket, nekik meg jobban kell informálniuk minket, mert hiszen minket megkérdeznek a saját pártunkban is, hogy mi van Csehszlovákiában, s a cseheknek figyelembe kell az venniök, hogy itt minden felet a legjobb, a legbecsületesebb kommunista szándék vezet. Nekünk tehát az volt a benyomásunk, hogy ez a megbeszélés nem volt haszontalan, s ma belepillantva Dubček elvtárs beszédébe, úgy látom, január óta ez a legjobb Dubček beszéd...

Nem tudom, mennyire sikerült érzékeltetni, hogy végül is ez a találkozó úgy jött létre, hogy közöltük Brezsnyev elvtárssal a mi Politikai Bizottságunk véleményét, fenntartásait, aggályait, amit az ülésen az egész találkozóval kapcsolatban kifejtettünk, végül azt a határozatot, hogy figyelembe véve a szovjetek, lengyelek és a többiek javaslatát, mi készek vagyunk az egység kedvéért bármilyen státusban és helyen részt venni. Azután Dubček elvtárs javasolta, hogy Drezdában legyen a találkozó s vegyenek részt a tervhivatali elnökök is. A szünet alatti beszélgetésen Dubček elvtárs a következőket mondotta: bizony, mondtuk mi, mennyivel jobb lett volna ezt a megbeszélést a mi Központi Bizottságunk ülése után megtartani!

A románok kérdése: ez a dolog fel sem merült sehol, csak indirekt formában. Mi azt mondtuk, jó volna a bolgárok nélkül tartani a megbeszélést, hogy annak

ne legyen románokat kirekesztő jellege. És az értekezletnek legyen az a neve, hogy Csehszlovákia szomszédai jöttek össze. Most utólag azt mondani, hogy jó lett volna, vagy nem — ez már filozofálás. Megmondom őszintén, mi sem mertük felvetni, hogy hívják meg a románokat.

Inkognitóban Moszkvában

1968. május 6-án este Alekszej Koszigin, az SZKP Politikai Bizottsága megbízásából telefonon kérte Kádár Jánost, hogy „május 8-án inkognitóban látogasson el Moszkvába, ahol a nap második felében őt, Gomulka, Ulbricht és Zsivkov elvtársat tájkoztatnák a csehszlovák vezetőkkel folytatott május 4-i tárgyalásokról, egyben véleményt cserélnének a további teendőkről. Koszigin azonnali választ kért."

A Fock Jenő és Biszku Béla elvtárssal folytatott konzultáció után Kádár János visszahívta Koszigint, s közölte, hogy a megjelölt időben Moszkvában lesz.

A május 8-i moszkvai megbeszélés hat és fél órát tartott. A résztvevők két kérdéscsoportot vizsgáltak:

Leonyid Brezsnyev egyórás tájékoztatást adott a csehszlovák vezetőkkel — Dubček, Černík, Smrkovsky és Bilak — folytatott május 4-i beszélgetésről. Ezt követően a testvérpártok első titkárai több mint négy órás eszmecserét folytattak a Csehszlovákiában kialakult helyzetről.

Gomulka kezdeményezésére egyórás véleménycsere volt a gazdasági együttműködés továbbfejlesztéséről.

Kádár János megköszönte Brezsnyev elvtárs tájékoztatóját, majd hangsúlyozta: lehetséges, hogy a csehszlovák kérdésben még többször kell találkozni.

Jelenleg a legfontosabb a helyzet pontos megítélése, mert a következtetések attól függnek. Drezdában felindultan, élesen szóltak aról, hogy az ellenforradalom szabadon jár Prágában. Ebben van valami, de ne csak a felszíni jelenségekből induljunk ki. A helyzet értékelése, a következtetések levonása érdekében pontosbbnak kell lenni.

Dubček és a körülötte lévő emberek tisztességes kommunisták, akik sok naivsággal, olyan elképzeléssel, hogy vesszen a világ, de legyen igazság, az ismert hibák ellen kezdtek harcolni. Január valóban határvonal volt, kinyitotta a szelepeket. Jelenleg Csehszlovákiában nem ellenforradalom van, hanem harc indult a múltban elkövetett hibák kijavításáért, de a vezetés gyenge, nem tartja kezében a pártot, az államot, a társadalmat.

A zavarodottság méreteit mutatja az akcióprogram is, amelyik önmagában semmit sem ér. Hiba volt, hogy egy ilyen felelősségteljes periódusban a párt legjobb emberei hónapokig szavakon rágódtak. Az akcióprogram egy kompromisszum, abba minden belefér, s azt mindenki önkényesen értelmezheti.

Mi úgy látjuk, a helyzet veszélyes, de az ellenforradalom erői még nem kerekedtek felül. A harc végső soron Csehszlovákiában, a párton, a munkásosztá-

lyon, a népen belül fog eldőlni. Ebből következnek a mi teendőink: mindent megtenni, ami segíti a kommunista kibontakozást ebből a nehéz helyzetből és semmi olyat, ami ellenségeink kezére játszhat.

A legfontosabb: a csehszlovák vezetésben legyenek olyanok, akiket segítünk, akik segítségünket igénylik, helyeslik. Jelenleg a legtöbb erőt Dubček erősítésére kellene fordítani, őket támogatni, hogy megerősödjenek, hogy segítségnyújtásunk hasznos legyen. Ők sok tekintetben tapasztalatlanok, de ezekről a dolgokról is beszélni kell velük.

Dubčekéknek csak egy útjuk van: egyrészt harcolniuk kell a régi hibák ellen, meg kell mondaniuk, minek a megismétlődését nem akarják. Másrészt harcolniuk kell a jobboldali elemek, az imperializmus ellen. S minél jobban nő a jobboldali veszély, annál élesebben kell az ellen fellépni. Ha nem adják rá a fejüket a kétfrontos harcra, akkor elvesztek. Segítenünk kell Dubčekéknek az ellenforradalom elleni nyílt harc vállalásában.

Egyedül fegyvers erővel nem tudjuk megoldani a problémát, mert ezek bonyolult politikai kérdések. Érdemes arra is emlékezni, hogy 1956-ban Magyarországon, bár ott voltak a szovjet csapatok, az ellenforradalom kirobbantására jó ürügy volt a szovjet csapatok beavatkozása.

Mi egyetértünk bizonyos politikai fellépésekkel. Így például a Masaryk-ügyben átadott szovjet jegyzék, a lengyel belügyekbe történt beavatkozás miatti tiltakozás hasznos volt. Érdemes lenne gondolkozni azon is, hogyan reagáljon a Szovjetunió a Bacilek-interjúra. Ugyanakkor ügyelni kell arra is: politikai fellépéseink jellege olyan legyen, hogy ne oktassuk ki az egész csehszlovák pártot.

Egyetértünk azzal is, hogy Jakubovszkij elvtársék foglalkozzanak a hadgyakorlat gondolatával, dolgozzanak ki javaslatokat, de a legfontosabb feladat: a csehszlovák vezetés egészséges magvának erősítése. Ha Dubčeket nem sikerül megerősíteni, a helyzet rosszabbodik, a harc feltételei romlanak. Dubček félreállítása a csehszlovák párt szétesését jelentheti, a mostani helyzetben.

Így értékelte a helyzetet Moszkvában Kádár János. Véleményével azonban a jelek szerint egyedül maradt.

Varsótól Ágcsernyőig és Pozsonyig

Kádár János beszámolója

A csehszlovákiai változások kimenetele, tehát, hogy mivel zárul ez a folyamat, nagy jelentőségű volt Csehszlovákia népeinek, jövendő sorsának szempontjából, de a szocialista világrendszer jövőjének, a kommunista világmozgalomnak és — mint ahogy már említettem — az európai biztonságnak és a békeharcnak a szempontjából is. A mi pártunk állásfoglalása az ismételt viták, tárgyalások, határozatok után kétségtelenül világos és egyértelmű. A Politikai Bizottság abban a meggyőződésben dolgozott, hogy a Központi Bizottság, a mi pártunk elvi állásfoglalása a csehszlovákiai kérdésben nem változott.

Megértettük, hogy Csehszlovákiában a párt gyakorlatában, a kormány gyakorlatában változásokra van szükség. Ott bizonyos meggyökeresedett hibák voltak. A krízis alapvető előidézői ezek a hibák voltak. Ezeket ki kell javítani, de olyan módon, hogy abból a szocializmus, a párt, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság megerősödve kerüljön ki.

Közben az események rohamos gyorsasággal alakultak Csehszlovákiában és általában e kérdés kapcsán nemzetközileg is, ennek megfelelően, a mi pártunk politikai értékelése is változáson ment keresztül. Ezt én azért mondom így, mert gondolom, ezt is tudni kell. És ha azt mondanánk, hogy semmi sem változott pártunk álláspontjában, ez nem felelne meg a valóságnak. Gondolom, az elvi alap nem változott, de mivel a helyzet maga változott, a helyzet és egyes kérdések politikai megítélése is szükségszerűen változott.

Az értékelés azt mutatta, a mi Politikai Bizottságunk is olyan következtetésre jutott (Drezda, aztán Moszkva a csehszlovákok nélkül, Varsó), ha ez a folyamat abba az irányba megy tovább, mint amilyen jelleget az események júniusban öltöttek, akkor könnyen oda vezethet, hogy a CSKP kongresszusa olyan lényegbe vágó és gyökeres módosításokat jelenthet a párt politikáján, a párt jellegén és szervezeti szabályzatán, hogy az esetleg megszűnhet a szó klasszikus értelmében vett forradalmi élcsapat, kommunista párt lenni. Reálissá válik az a veszély is, hogy ott valamiféle országos választásokat hirdetnek meg és szabad utat nyernek mindenféle politikai erők, hogy ott fellépjenek és induljanak. És igenis, akkor el lehet képzelni, hogy nagy látványos összeütközés és fegyveres harc nélkül Csehszlovákiában előbb bekövetkezhet egy revizionista fordulat, azt követően pedig reális veszéllyé válhat a burzsoá restauráció mindazzal együtt, amit az jelent. Ilyesfajta értékelés alakult ki: ezek a tendenciák már júliusban reális veszélyként mutatkoztak és jelentkeztek.

— Az öt párt külön-külön írt levelet a csehszlovák párt elnökségének. Abban a a levélben szóvá tettük azokat a jelenségeket, amelyeket úgy gondoltuk, hogy szóvá kell tennünk — mint a Kétezer szó — és kifejeztük aggodalmunkat. Ugyanakkor kifejeztük egyetértésünket a múlt hibáinak felszámolásával. Szóval a lényegről beszéltünk. Azonkívül levelünkbe beírtuk, hogy támogatjuk és ők is támogassák a hat párt új találkozóját. A levél tónusa elvtársi volt, nem is tudtak belekötni semmi-

féle formában. Úgy vették, aminek mi szántuk, s ami az lényegében volt: aggodalmakat s nyugtalanságot kifejező levél egy testvérpárttól egy másik testvérpárthoz.

Itt szeretném említeni, hogy a hat párt új találkozója, tehát, hogy Drezda után újból találkozzanak, a mi Politikai Bizottságunk véleménye szerint döntő kérdéssé vált, s ezért mi egész időszak alatt ennek létrejöttéért harcoltunk. Figyelembe vettük a csehek korábbi panaszkodását, amikor kifejtették, hogy rájuk nézve egy csapás volt az, hogy mi nélkülük Moszkvában öten összejöttünk és őket előre nem értesítették arról, hogy az öt párt összejön. Mi megindokoltuk, miért és hogyan jött létre a moszkvai találkozó. Előbb tárgyalt a szovjet és a csehszlovák fél és arról a szovjet elvtársak minket tájékoztattak. Ez történt. A csehek viszont azt mondották a szovjet elvtársaknak is, nekünk is, hogy ez nagyon rossz volt rájuk nézve.

Mi volt a folytatás? Végül is mind az öt testvérpárt arra az elhatározásra jutott, hogy a csehekkel együtt kell tárgyalnunk, együtt kell megvitatnunk a csehszlovákiai helyzetet, azt, hogy mit lehet csinálni, mit lehet segíteni. Mind az öt párt arra a következtetésre jutott, hogy ez szükségszerű és helyes. Ennek megfelelően javaslattal fordultak a CSKP elnökségéhez, hogy jöjjünk össze velük együtt tárgyalni. Színhelyként Varsót javasoltuk. Sürgető volt, hogy hamar jöjjünk össze. Akkor következett a csehszlovák párt elnökségének az a bizonyos július 8-i ülése, ahol ők ezt megtárgyalták, s olyan határozatot hoztak, hogy „mi nem ülünk le magukkal". Javaslatunkra ugyanis azzal válaszoltak, hogy hasznosabb és ésszerűbb, ha különkülön tárgyalunk a testvérpártokkal. És kérik — tekintettel nagy elfoglaltságukra —, hogy ez Prágában történjék. Tettek is egyidejűleg javaslatot, hogy sorrendileg előbb az SZKP-val kívánnak tárgyalni, azután a magyarokkal, azután az NDK-val — mert január óta még nem volt köztünk ilyen jellegű találkozó — s ebbe a sorba beiktatták a román és a jugoszláv pártot is. Tehát a mi hatos találkozóra vonatkozó javaslatunkra a csehszlovák elnökség így válaszolt.

Közben már az idegesség és az izgalom — teljesen érthető módon — növekedett a testvérpártoknál és kialakult egy olyan álláspont: most már megtettük a javaslatot a cseheknek, hogy üljünk össze; ha ők nem hajlandók velünk összeülni együtt, akkor leülünk nélkülük. És előállot az a helyzet, amikor a mi Politikai Bizottságunk se tudott mást mondani, csak azt: tényleg nincs mit csinálni, hívtuk, hogy jöjjenek velünk, ha nem jönnek, akkor le kell ülnünk ötünknek. És így jött létre a megállapodás. Július 14-én vasárnap Varsóban az öt testvérpárt találkozik. Ha a csehek jönnek, ott lesznek, ha nem jönnek, nem lesznek ott, de mi összeülünk és megtárgyaljuk a Csehszlovákiában kialakult helyzetet. Még a mi Politikai Bizottságunk kezdeményezte, hogy még egyszer hívjuk fel őket, javasoljuk, hogy gondolják meg és jöjjenek el. Ezt a közös levelet 11-én megkapták, de arra válasz nem érkezett.

Ennek megfelelően pénteken este összeült a mi Politikai Bizottságunk megtárgyalni, hogy mi a helyzet és mit csináljanak a mi képviselőink Varsóban vasárnap. Többen felvették: a csehek nem mondtak semmit arról, hogy megkapták azt a második üzenetet és bizony jó volna a csehekkel kontaktust teremteni még péntek este, az ülés idején. Végül abban maradtunk, hogy mi nem kísérletezünk semmiféle kontaktussal, mert a csehek is ismerik a mi címünket ugyanúgy, mint mi az övékét. És általában nem lehet így ráerőszakolni találkozót a csehekre, mert ez nem vezet jóra. Befejeztük a Politikai Bizottság ülését — nem is tudom pontosan, 7-kor vagy 9-kor,

talán 1/2 10-kor — és akkor visszamentem a munkahelyemre. Két nap múlva szól a telefon: uzenik a csehek, hogy Dubček és Černík akárhol, akármikor magyar teruleten, a határ kozelében szeretnének velunk találkozni. És akkor a „kollektív elvnek" megfelelő ulést tartottunk. Vagyis a kapuőrrel elfogattam még azt a pár PB-tagot, aki elérhető volt — kb. a testulet felét —, hogy most mit csináljunk, aztán telefonon beszéltunk a tobbi elvtárssal. Elhatároztuk, hogy alkalmat kell adnunk a cseheknek és meg kell őket hallgatnunk, mert olyan kérdésről, olyan szituációról van szó, hogy ezt meg kell tennunk. És arra gondoltunk, hogy persze a szovjet elvtársakkal majd konzultálunk. Reggel próbáltunk is kapcsolatot teremteni veluk, de az történt, hogy a szovjet elvtársak már elutaztak, vonattal mentek Varsóba. De azért tudtunk beszélni a szovjet elvtársakkal és kozóltuk, hogy ez és ez a helyzet, a mi Politikai Bizottságunk úgy határozott, hogy alkalmat adunk a cseheknek, találkozunk veluk és meghallgatjuk őket. Ezután uzentunk, hogy szombaton otkor Komáromban találkozunk. Fock Jenő meg én Dubčekkel és Černíkkel. Szombaton két óra tájban a mi egyuttműkodő testvérpártjaink azt ajánlották, ne menjunk mi Dubčekékhoz, hanem menjunk inkább még szombaton Varsóba és beszélgessunk azokról a kérdésekről, amit vasárnap tárgyalni fogunk. Ezeket csak a helyzet és az atmoszféra miatt kell említenem. Én azt mondtam, ez nem lehetséges. Nekunk van dontésunk, meghallgatjuk Dubčekékat, és majd holnap reggel időben ott leszunk Varsóban.

Ezután kerult sor erre a bizonyos komáromi találkozóra. Megjegyzem, a csehszlovákok uzenetében benne volt, hogy nem publikált, diszkrét találkozót kérnek, és általában az volt a benyomásom, hogy valamit mondani akarnak a vasárnapi találkozóval kapcsolatban, valami javaslatuk van, vagy valamit szukséges, hogy meghallgassunk. Sor kerult erre a találkozóra Komáromban, ahol hallgattuk, hallgattuk a csehszlovák elvtársakat, akik mindenféléről beszéltek: a helyzetről, a Nagy Imrecikkről, a Kétezer szóról, meg erről, meg arról, és ismételték, amit korábban is mondtak: vannak nehézségek, de pozitív dolgok is. Mi csak néztunk, mit akarnak mondani tulajdonképpen, miről van szó, miért kérték ezt a találkozót? Persze aztán a végén ez is kiderult. Meg akartak ugyanis győződni arról, hogy vajon mi osszejovunk-e nélkuluk? Hogy ez tényleg egy végleges elhatározás-e. Megmondtuk nekik, igen, mi holnap ossze fogunk jönni nélkuluk. És nagyon határozottan beszéltunk veluk, kulönosképpen erre a július 8-i döntésukre helyezve a súlyt, megmondva, hogy ez nem volt bölcs elhatározás részukről; hogy ez egy nagyon súlyos döntés; a mi véleményunk szerint január óta olyan hibát még nem kovettek el, mint amikor azt elhatározták, hogy a mi ot pártunkkal együtt nem ulnek le. Mondtam: amit maguk javasolgatnak — hogy előbb egyik, aztán a másik párttal tárgyalnak — az nem komoly. Egyenesen, becsuletesen meg is mondtuk: először is össze kellett volna jönniuk az ot párttal, mert felvetődik a kérdés, ha nem ezzel az ot párttal mennek, akkor kivel és hova mennek? És ez nem olyan egyszerű, mint ahogy ők elképzelik, mert ez azt jelenti, hogy szakadunk, elválnak az útjaink és aztán harcolni fogunk egymással. És akkor hova mennek önok és miképp? Szocializmus abból nem jon ki, amit e nélkul az ot párt nélkul, vagy ezzel szemben akarnak csinálni. Aztán azt is megmondtuk magyarán: annak van teteje, hogy maguk a szovjet elvtársakkal tárgyaljanak, mert az nemcsak egy fél, hanem a Szovjetunió. De mi a nyavalyát

akarnak maguk tárgyalni a lengyelekkel vagy Ulbrichtékkal vagy Zsivkovékkal vagy akár mivelunk? Mi az istent akarnak maguk tárgyalni? Hát itt ultek nálunk két napig és tárgyaltunk! Mit tudunk mi azon kívül mondani még maguknak? És itt egyáltalán nem erről, nem kétoldalú tárgyalásokról van szó, hanem arról, hogy a mi hat pártunk egyetértésre jut-e vagy nem jut egyetértésre. Én csak ezt a nótát fújtam nekik: hova akarnak menni és kivel, ha nem a Szovjetunióval, nem a lengyelekkel, nem a magyarokkal, nem az NDK-val, nem a bolgárokkal? Hova és kivel akarnak menni, miféle szocializmust akarnak maguk?

Aztán Fock Jenő megemlítette nekik a Nagy Imre-cikket is, meg a Kétezer szót is, mert az is teljesen komolytalan, ahogy arra reagáltak a csehszlovákok.

Ez volt a helyzet akkor este. Igaz, hogy 13-a volt, de ebből a Komáromból azonkívul sok nem sult ki. Figyelmeztettük őket, végzetes útra léptek, ha elválik az útjuk ettől az ot testvérpárttól. Ezzel ők elmentek.

Másnap elmentunk Varsóba. Nem a sajnálat miatt mondom, de a varsói tanácskozás elején mi úgy ultunk ott, mint valami sztrájktörők. Úgy is nézegettek ránk a tobbiek. Már megvolt az elhatározásunk arra, hogy ha elutasították javaslatunkat, s a második felszólításra se válaszoltak, akkor majd osszeulunk mi oten, elemezzuk, s úgymond, talán meg is oldjuk a csehszlovák helyzetet a csehek nélkul. Valami ilyesmiféle hangulat lehetett ott és akkor a magyarok kulon leultek a csehekkel. Na, ez persze nem számít, csak szeretném érzékeltetni az idegesség, a nyugtalanság légkörét és egyáltalán, milyen helyzet alakult ki.

A varsói tanácskozás két napig tartott. Ennek eredményeként ilyesfajta kovetkeztetések szulettek: írunk egy közos, nagyon komoly figyelmeztető levelet a csehszlovák párt Központi Bizottságának. Ez meg is történt, publikálva lett, mindenki ismeri. A másik — és ez nagyon fontos dolog — kialakult az a vélemény, ha a csehszlovák párt Kozponti Bizottságával, Elnökségével nem tudunk egyetértésre jutni, abban az esetben a Csehszlovákiában élő olyan kommunistákra orientálódunk, akik minket megértenek, és akik készek a mi közös álláspontunkért fellépni. És akkor nem a CSKP Kozponti Bizottságának vagy elnökségének, hanem azoknak az elvtársaknak adnak meg a mi pártjaink és országaink minden segítséget, ami szukséges ahhoz, hogy Csehszlovákiában a kérdéseket a szocializmus javára oldják meg. Azt hiszem, nem kell tovább részletezni, hogy ez mit jelent.

Varsóban a mi kuldotteink azt mondták: jó, a levelet írjuk meg és kuldjuk el, majd meglátjuk mi lesz a reagálás. Azt a következtetést, hogy ha semmiképp nem tudunk zold ágra vergódni a hivatalos vezetőséggel, akkor más csehszlovák elvtársakkal kell valahogy egyetértésre jutnunk, elfogadtuk és azt a következtetést is, hogy ezeknek mindenféle segítséget, támogatást meg kell adni. Itt persze ne Novotnyra gondoljanak. Csehszlovákiában is volt bizonyos polarizáció január óta, az elnokségen belul is voltak, akik jobbra mentek, mások baloldali pozíciót foglaltak el és voltak, akiket úgy hívnak, hogy centrum. Ide tartoztak Dubček, Černík és mások, akik azonban július 8-án a kozos találkozó dolgában a jobboldallal szavaztak, ezért dőlt úgy el a kérdés, hogy nem akarnak találkozni egyutt az ot másik párt képviselőivel. Azért említem ezt, nehogy félreértés legyen. Nem Novotny volt a zászló ebben az elképzelésben!

A harmadik kérdés, amiben ott bizonyos politikai munkát kellett végezni, az volt: mi felléptunk a kétoldalú találkozó kérdésében olyan értelemben, hogy ne uljunk

le kétoldalú tárgyalásokra a csehekkel, mert hiszen az nem elfogadása, hanem elutasítása a közös tanácskozásnak. Említettük, hogy mi ezt meg is mondtuk Dubčekéknek már előzően, szombat este. Megmondtuk, hogy semmiféle ilyen tárgyalásnak nem vagyunk hívei, mert annak a világon semmi értelme nincs, az csak öncsalás, népcsalás. Viszont nagyon támogatnánk egy szovjet—csehszlovák találkozót, mert a szovjet és csehszlovák találkozó nem egyszerűen azt jelenti, hogy egy párt meg még egy párt találkozik, hanem sokkal többet jelent. Volt olyasfajta állásfoglalás a nem hivatalos beszélgetéseknél, hogy Koszigin elvtárs már elfogadta volna a kétoldalú találkozást, csak azt mondta: mondja meg, milyen reménnyel üljünk le ezek után? És akkor mi azt mondtuk: üljenek le remény nélkül. Akkor is le kell ülni! Ez akkor is kontaktus, ez még mindig egy cérnaszál a politikai megoldás vonalán. És nekünk ezt a cérnaszálat meg kell tartani, meg kell adni azt a lehetőséget a csehszlovákoknak is, hogy ebbe megfogódzkodhassanak. Ebben maradtunk. Mielőtt elváltunk volna, még Brezsnyev elvtárs közölte, ha visszaért Moszkvába, rögtön felhívja Dubčeket telefonon és megbeszélik. Ez történt! Tehát a közös levél, s az az egyetértő elhatározás, ha a vezetőséggel nem jutunk zöldágra, akkor más egészséges erőket kell Csehszlovákiában keresni, és azokat támogatni a harcban, továbbá, hogy meg kell próbálni egy szovjet—csehszlovák tárgyalást: ez volt a varsói tanácskozás eredménye.

Mit csinált a csehszlovák párt elnöksége? A közösen aláírt levelet átadták Dubčeknek, azt hiszem, keddi napon — hiszen vasárnap és hétfőn volt a tanácskozás —, jelezve, hogy azt mi csütörtök reggel publikáljuk, ők meg belátásuk szerint foglalkozzanak a kérdéssel. Ekkor az elnökség ülést tartott és elutasította a varsói levelet, mondván, hogy azt nem tudja elfogadni, megállapításaival nem ért egyet. Utána elhatározták, hogy összehívják a Központi Bizottságot, mert a címzett a Központi Bizottság és nem az elnökség volt. Egy furcsa ülést tartottak, ami azt jelenti, hogy megyénként 5-5 kongresszusi küldöttet hoztak fel, azonkívül január óta náluk olyan volt a KB-ülés, hogy oda a sajtónak szabad bejárása volt. Most is azt csinálták, hogy a Központi Bizottság épületének folyosója tele volt újságírókkal, aztán ott voltak a kongresszusi küldöttek és így tovább, úgyhogy a normális tárgyalás feltételei nem voltak biztosítva.

Azon az ülésen a méltóság, az önállóság, a szuverenitás kérdését szegezték szembe először azzal a javaslattal, hogy leüljenek-e az öt testvérpárttal együtt, azután pedig a varsói levéllel. Én ezt minősíteni nem tudom, nekünk saját hasonlataink esnek a kezunk ügyébe. Mi azt mondtuk, hogy ez Nagy Imre útja. Arra az útra léptek. Persze Nagy Imre sem azzal kezdte, hogy elhatározta, ellenforradalmat fogok csinálni. Ott is lehettek, okkal is meg ok nélkül is, sértődöttségek, meg szűklátókörűség, de hát az út teljesen világos. Ha a nemzet egységére, a nemzeti becsületre és hasonlókra apellálok ilyen esetben az öt testvérpárttal való érdemi tárgyalás helyett, vagy egy akármennyire éles nyelvű, de mégis testvéri levélre azzal válaszolok, hogy „minden magyar testvér", akkor hol itt a kommunista politika, hol itt a marxista—leninista vélemény, hol van itt a kommunista politikai tisztesség és bátorság?! Aztán, hogy ők sodródnak-e, vagy gondolkoznak és úgy lépnek erre az útra, ilyen esetben az természetesen nem ellenőrizhető, de annak tulajdonképpen nincs is jelentősége, mert itt maga a tény számít.

Nemzetközileg is rosszul alakult a dolog, mert alig tudták visszatartani a jugoszlávokat és a románokat. Azok folyton oda akartak rohanni, hogy szolidarizálják magukat a cseh elnökséggel és biztassák, hogy önálló és ne engedjen beleszólni az ügyeibe. Így nézett ki a dolog a szocialista világon belül.

A nyugati pártok többsége megijedt a varsói levéltől; még talán sokan a módszert is kifogásolták. Azt mondták, beavatkozás, vagy egyszerűen féltek a várható fejleményektől, attól, hogy esetleg valami erőszakos lépés történik és akkor persze ők abban a kapitalista országban bitang helyzetbe kerülnek. Olyasmi helyzetbe, ami 1956-ban volt, vagy talán bizonyos szempontból még rosszabba. Ezt a vélekedést és magatartást tükrözte egyébként a Francia KP Politikai Bizottságának az a hirtelen tett javaslata, hogy az összes európai kommunista és munkáspárt jöjjön össze. A cseh elnökségi magatartásban persze benne volt az is, hogy otthon „honfiúi egységet" kell teremteni, az adja meg a hátvédet, nemzetközileg pedig sok párt azt fogja mondani: nekik van igazuk és ne engedjenek beavatkozni az ügyeikbe. És ez is nyilván vitte őket egy kicsit jobbra.

Rossz, nagyon rossz volt a szituáció, ami a másik felet is tovább lépésekre készteti és aztán mindenki igazolva látja magát. Mi hónapokon át mondtuk, valahogy támogassuk ezt a cseh vezetést, hagyjunk egy kis időt nekik, bátorítsuk őket.

Most visszatérek az alapkérdésre. Egy ilyen, már a nacionalizmus irányába elhajló pozícióval elmenni egy kongresszusra, majd az után egy választásra, nagyon reálissá teszi a választ: a kongresszus nem a szocialista konszolidációt szolgálja, hanem egy gyökeres revizionista fordulatot hoz. Szakítást jelent a Szovjetunióval, a mi országainkkal, gyökeres jobboldali fordulatot, ahol még ha könnyelműségükben és nyomás alapján is, de belemennek egy általános, úgymond szabad választásba, ahol mindenki indulhat, aki csak akar. Komoly és reális veszéllyé vált az ellenforradalom és az is, hogy Csehszlovákia elvész mint szocialista ország. Ebben a helyzetben még egy döntést kellett hozni. A mi pártunk és az illetékes állami szervek az események ilyen alakulását látva elhatározták, hogy katonai készültséget rendelnek el. Természetesen hozzánk is intéztek kérdést, hajlandók vagyunk-e részt venni ebben, vagy nem. A Politikai Bizottság úgy határozott, hogy részt veszünk a katonai készültségben. Nem tudjuk, miként alakulnak az események, de végig kitartunk evvel az öt párttal és veluk fogunk menni.

Mi vezetett minket ebben az elhatározásban? Erről is be kellett számolni és a Központi Bizottságnak, utólag jóvá kellett hagynia ezt mint politikai állásfoglalást. Mi vezetett minket? Az, hogy Csehszlovákiában növekedett a jobboldali fordulat veszélye azon a héten. Szembe kerültünk az egész csehszlovák pártvezetéssel. Ott létrejött egy olyan ossznépi egység, ami elvileg az öt testvérpárt és a Szovjetunió elleni kiálláson alapult. A cseh elvtársak azt mondják, hogy olyan népszerű még sose volt a kommunista párt, mint azon a héten. Ezt én elhiszem nekik, de nem a kommunista pozíció miatt volt olyan népszerű, hanem, mert szemben állt az öt párttal, a Szovjetunióval és nem ült le veluk, nem ment el a „konstanzi zsinatra" — ahogy mondják. Ebből állt a népszerűség és a nemzeti egység.

Szó volt róla, hogy a moszkvai ötös találkozón milyen értékelésbeli és nézetbeli különbségek voltak a testvérpártok között. Ha valaki Varsó után kérdezte volna, van-e közöttünk nézetbeli vagy értékelésbeli különbség, én arra azt mondtam

volna, hogy Varsóban volt. Ott elhangzott a testvérpártok részéről, hogy nem értenek egyet azzal, amit mi mondtunk. Ez nem igen fordult még elő a 12 év alatt! Mondták is, hogy két párt képviselője nem ért egyet azzal, amit ott a magyar álláspontként ismertettünk. A Szovjetunió, Lengyelország, NDK, Bulgária, Magyarország nem akarta átvenni a csehszlovák párt kormányzását, nem akart beleavatkozni, nem akarta Csehszlovákia államéletét szabályozni. Mi azt akartuk, hogy Csehszlovákiában szocializmus, erős szocializmus legyen és Csehszlovákia a mi szövetségesi rendszerünknek erős tagja maradjon. Ezt akartuk és nem mást.

A másik taktikai kérdés amiben más véleményen voltunk, valamilyen befolyást az eseményekre tudunk gyakorolni, érvelünk és megkíséreljük egymást meggyőzni. De mi az eseményekre befolyást addig gyakorolhatunk, amíg jelen vagyunk ebben a szövetségi rendszerben. Bizony ezt is mérlegeltük. Mondhattuk volna, hogy nem veszünk részt a katonai készültségben. Ez elvileg lehetséges lett volna. De mire vezetett volna? Láttuk a nyugtalanságot, ami a szovjet elvtársakban, a lengyelekben, a többiekben és ami természetesen bennünk is élt, bár nem olyan fokozott mértékben. Mit jelentett volna, ha mi azt mondjuk — mi nem tartunk velük. Szerintem az még nagyobb idegességet váltott volna ki. Semmit meg nem oldott volna, sőt sokkal komplikáltabb szituációt idézhetett volna elő. Megmondom őszintén — mivel a szituációt, a körülményeket még az embereket is ismertük — lehet, hogy még kiszámíthatatlanabb lépésre szánták volna el magukat. Csak végig kellett gondolnunk a logikai sort, és ezért mi így határoztunk. Ez a szovjet elvtársakat és partnereinket nagyon megnyugtatta, egy kicsit nyugodtabban tudták magát az egész csehszlovák problémát is nézni. Azután elhatároztuk, hogy a franciák javaslatát elutasítjuk. Mert tessék elképzelni, egy ilyen tanácskozás — amely magyarán mondva olyan lett volna, mint egy Garai téri vásár — minden előkészület nélkül mit hozhatott volna. Elképzelhetetlen, hogy Európa összes pártjai így összejöjjenek. Sem előadó, sem téma, hogyan és ki tud ott tárgyalni, mi jöhet abból ki? Tessék elképzelni! Kialakult volna egy olyan helyzet, hogy az egyik oldalon ott lett volna a mi öt pártunk — a másik oldalon pedig a román párt, a jugoszláv párt, a francia párt, az olasz párt. Az isten tudja, jöhetett volna-e abból ki valami jó a csehszlovák párt, vagy bárki számára. Egyébként a csehek is elutasították. Valószínűleg ezen gondolkoztak és helyes döntést hoztak. Ők is visszautasították a francia javaslatot.

A harmadik lépésünk abból adódott, hogy folytattuk az erőfeszítéseket azért, hogy jöjjön létre a szovjet—csehszlovák kétoldalú tárgyalás. Azon a héten a Politikai Bizottság ezekkel foglalkozott. Azután létrejött ez az ágcsernyői találkozó. Annak a körülményeit az egész világ közvéleménye ismeri. A kommünikét mindenki olvasta. A kommünikéből kiderült, hogy a két párt kapcsolatai, a két ország kapcsolatai, együttműködésünk fejlesztése volt a téma, nemzetközileg pedig, hogy együtt kezdeményezték, a 6 párt összejövetelét. Ez volt a kommünikében.

Mi az, ami kialakult mégis Ágcsernyőn? Ez rendkívül fontos, mert 3 napon keresztül döntően a csehszlovákiai helyzetről beszéltek, bár a kommünikében ez a kifejezés nem szerepelt. A következő közös nézőpont alakult ki: a CSKP dolgo-

zik a saját akcióprogramja alapján a kongresszus előkészítésén és a csehszlovákiai fejlődés kérdéseinek megoldását; a csehszlovák elvtársak közölték, hogy a párt vezető szerepét és a pártéletben a demokratikus centralizmust biztosítják Csehszlovákiában; a hírközlő szerveket a párt kézbeveszi; véget vetnek a szervezkedésnek; végül elhatározták, hogy együtt kezdeményezik a hati testvérpárt bratislavai találkozóját. Ez volt a megállapodás lényege.

Nincs szerződés, nem írtak alá semmit, a cseh párt belügyeibe nem szóltak bele. Az, hogy a hírközlő szerveket hogyan veszik kézbe, az őrájuk tartozik, minket ez nem érdekelt, és a szovjet fél is azt mondta: ezzel mi nem foglalkozunk.

Ez után került sor (augusztus 3-án) a pozsonyi találkozóra. Előbb — nem titokban és nem álarcban — a szovjet elvtársak tájékoztatták a mi négy pártunkat, azután megegyezés alapján a cseh elvtársak is csatlakoztak és akkor mindkét part még egyszer, együtt tájékoztatott minket Ágcsernyőről. Ez volt a pénteki napon. Volt egy szovjet tervezet egy kommunikére, s megegyeztünk abban, hogy azt elfogadjuk alapként, és a másnapot, a plenáris ülést nem tárgyalással kezdjük, nem azzal, hogy egyes pártok nyilatkozzanak, hanem azzal, hogy ezt az okmányt elfogadjuk alapul és kezdjunk dolgozni egy közös dokumentumon, ami kifejezi az álláspontunkat. Amit meg kell beszélni, azt a szövegezés kapcsán megbeszéljük. Tehát már péntek este megegyeztunk abban, hogy nem foglalkozunk a varsói levéllel, nem foglalkozunk a CSKP elnökségének állásfoglalásával, mert akkor megint ugyanott vagyunk, ahonnan kiindultunk. Ezeken nincs értelme vitatkozni. Tájékoztatójukat, amit Ágcsernyőről adtak — tudomásul vettük s egyetértünk azzal, hogy a hat párt deklarálja egységét, együttműködési szándékát ország világ előtt. A másnapi munka ténylegesen erre is ment rá. Megszületett az az okmány, amelynek stilisztikai osztályozását nem vállaljuk, de a politikai tartalma jó. Abban benne vannak azok a dolgok is, amikről 5-6 hónapja vita folyt: a párt vezető szerepe, a szocializmus nemzetkozi törvényszerűsége, a nemzeti sajátosság figyelembevétele stb. stb., valamint azok is, melyek a mi egységunket és szövetségünket demonstrálják. Ezt az okmányt feltétlenul úgy lehet minősítenunk, mint nagyon nagy jelentőségű és nagy horderejű dokumentumot.

A mi Politikai Bizottságunk véleménye akkor az volt, hogy Ágcsernyő és Pozsony fordulatot jelentett a csehszlovák kérdés menetében, illetve annak nemzetkozi kezelésében. Ennek a jelentősége az, hogy az a bizonyos szakadás, ami bekovetkezett a hat párt kozt július 8-át kovetően, megszűnt és helyreállt az egység. Ezért van nagy jelentősége a pozsonyi találkozónak. Gondolom azt nem kell részletezni, hogy mennyi a nyereség Ágcsernyőben és Pozsonyban, milyen bajokat kerultunk el. Azt hiszem, mindenki el tudja képzelni, mire vezethetett volna, ha a szakadás a mi ot pártunk és a csehszlovák párt kozott folytatódik.

A másik fontos momentum, hogy a csehszlovákiai helyzet kezelésében a politikai eszkozok kerultek előtérbe. Ez nagyon fontos.

A harmadik kovetkeztetés: a csehszlovákiai belső fejlődés problémáit ez után kell még megoldani. Csak most sokkal kedvezőbbek és jobbak mind a belső, mind a nemzetkozi feltételei a kérdések helyes megoldásának, mint abban az idoszakban voltak, amikor szembe került egymással az ot párt és a csehszlovák párt.

Egy további következtetés, hogy az MSZMP-nek, amennyiben rajtunk múlik, a továbbiakban is különböző formában és a lehetséges módokon segítenie kell a csehszlovákiai helyzet pozitív megoldását.

A csehszlovákiai belpolitikai helyzet éleződni fog. Ez tulajdonképpen szükségszerű folyamat és pozitívnak tekinthető. Mert mondjuk — visszatérve az alaptémára — ha ott nem éleződik a helyzet, nem következik be egyfajta polarizáció és természetesen egy egészséges harc, akkor visszajutunk oda, ahol voltunk: akkor megint közöttünk és a csehszlovák párt között fog éleződni a helyzet. Azt, hogy erre rendezkedjünk be, nem úgy mondom mint egy jós, de azt hiszem ez teljesen kézenfekvő és a további munkánkban ezzel számolnunk kell. Egyébként találkoztunk csehszlovák elvtársakkal, beszéltünk elnökségi tagokkal és másokkal. Ők is arra készulnek, hogy éleződni fog a politikai harc, ami a különböző nézetek szembenállásából következik. Ezzel számolni kell.

Ebben a helyzetben mit kellene tenni? Mindenekelőtt a párttagságunkat gyorsan és rövid úton tájékoztatni. Ezért most nem kell egy hétig brosúrát írogatni arról, hogy mi volt a KB ülésen, hanem amilyen gyorsan lehetséges össze kell hívni a megfelelő aktívákat és élőszóban, jegyzetek alapján tájékoztatást kell adni a KB üléséről, a párttagságnak. Azt hiszem, ha azt mondják, hogy holnap vagy holnapután taggyűlés van, a KB-ulésről lesz információ, nem kell sok biztatás, hogy oda a párttagok elmenjenek és meghallgassák a tájékoztatást.

Ágcsernyő és Pozsony óta rendkívul rövid idő telt el. De azt tudjuk, hogy megvolt a CSKP elnökségi ülése és egy nagy pártaktívát tartottak. Egyikről sem tudunk sokat. Valami anyag van arról az aktíváról, amelynek Černík elvtárs volt az előadója, de abból nem lehet kivenni pontosan, hogy mi van. És az igazat megvallva, ilyen rovid idő alatt nem is lehet nagy dolgokat várni. A helyzet bonyolult. Most sok negatív dologgal is kell számolni. Már van is ilyen. Például a szovjet elvtársak nagyon rossz véleménnyel vannak Čisarról. Van valamilyen információ, hogy Čisar tartott egy beszédet, s valami olyasmit mondott, hogy „győztünk". Hova tegyen az ember ilyesmit? Az igazat megmondva az a két nagy aktus, amiről szó volt, valójában értelmes és helyes kommunista kompromisszum. Ezt másnak nem lehet nevezni. Ez pedig olyan, ha akarja, mindenki azt hiheti, hogy ő győzött. De ezt nem ajánlatos hangoztatni és főleg Csehszlovákiában nem hasznos ezt hangoztatni. Ebben az esetben ez folytatása annak a bizonyos nemzeti folbuzdulásnak, amit mi nagyon súlyos és negatív dolognak tartunk. Ha Čisar elvtárs így nyilatkozott, ez persze megint nem fogja lelkesíteni a mi pártunkat, ez inkább ellenkező irányba hat.

Persze azért sok minden történik, az ágcsernyői megbeszélés csutörtok délben fejeződott be valamikor kettő órakor, de a prágai ellentuntetést, ami Ágcsernyő ellen volt, már déli 12 órakor kezdték valakik szervezni. Kézzel írt plakátokat ragasztottak ki, hogy este az Óváros téren gyulekezünk. Össze is jött néhány ezer ember. Csatlakozott hozzájuk egy kisebb szervezett társaság, amelyik már olyan táblákkal jott, hogy Éljen Tito! Éljen Ceaușescu! A tendencia világos volt, ezt valakik gyorsan szervezték, meg sem várva míg a kuldöttségük elutazik Ágcsernyőről. Aztán a tévé meg a rádió közben bemondta, hogy az Óváros téren sok ezer ember összegyűlt és Smrkovsky is ott van. Ha akarom, úgy értelmezem,

hogy ez felhívás, amely arra buzdít, hogy rohanjatok még valahány ezren oda. Nem is olyan nagy baj, hogy nyíltan jelentkezik az ellenzék, de azzal meg kellene ütközni. És ha erre mondjuk egy Čisar olyasfajta választ ad, hogy győztünk, akkor az megint nem jó irányba viszi a dolgot.

Azt is tudjuk, hogy mindenki nagyon figyeli az események alakulását és persze, hamar vissza lehet esni a korábbi hangulatba. Még néhány ilyen csehszlovák fellépés és a partnereink azt mondják, hogy a csehek javíthatatlanok. Ha én most tanácsot adhatnék, akkor azt ajánlanám, hagyjuk őket legalább egy hétig, vagy valameddig dolgozni, hogy valami kialakuljon. Há három nap múlva reklamáljuk, hogy nincs rend Csehszlovákiában, azt hiszem, ez nem helyes és nem logikus kérdésfeltevés. Egyébként már hozzánk futott be testvérpárttól a mai nap is észrevétel arról, hogy a csehek folytatják a régit. Most jó idegek kellenének egy kis ideig.

1968 — beavatkozunk

A magyar pártvezetés (személy szerint Kádár János és Fock Jenő) még egy utolsó kísérletet tett arra, hogy enyhítse az SZKP és a CSKP vezetése között támadt feszültséget, s megakadályozza a csehszlovák pártvezetés elszigetelődését. Ez a találkozó — a kétoldalú egyeztetések sorozatában az utolsó — 1968. július 13-án zajlott le Komarnóban.

Fock Jenő, a másik magyar beszélgetőpartner így emlékezik a találkozóra: „Amikor Komarnóban utoljára láttuk egymást, Kádár Jánost kísértem. Mértékletességet, óvatosságot, bölcs belátást kértünk Dubčektől. Én azt fejtegettem, hogy Csehszlovákia önmagán, rajtunk, s ilyenformán az egész szocialista világon segítene, ha csak addig menne el mint mi, magyarok. Majd két-három év múlva lépne tovább az intézményrendszer reformjában és mutatna nekünk is példát. Dubček az asztalra borult és sírt. Másnap Varsóban kezdődött volna a szövetségesek tanácskozása. Ezt a találkozót egy nappal előrehozták. Tanácsot kért: milyen álláspontra helyezkedjen? Mi kifejtettük a fontolva haladás teóriáját és azzal búcsúztunk: most hazamegyünk csomagolni és holnap reggel kezet fogunk Varsóban. Dubček nem jött el. Távolmaradása történelmi következményekkel járt."

Zdeněk Mlynař emlékezik

Az öt ország 1968. augusztusi csehszlovákiai katonai beavatkozásának tizedik évfordulóján jelent meg Münchenben Zdeněk Mlynařnak, a CSKP vezetősége volt tagjának A Kreml felől jő a fagy című írása. Magyarul a Független Kiadó (szamizdat) gondozásában jelent meg 1987-ben Budapesten. Ebből idézünk egy részletet. A szerző nem vádolható sem az MSZMP, sem pedig Kádár János személye iránti elfogultsággal.

„A pozsonyi találkozó mint köztudott, a CSKP és az SZKP elnökségei közötti ágcsernyői találkozónak az eredménye. Augusztus 1-jén Dubček már csak Brezsnyevvel tárgyalt, s ekkor született meg a hat párt pozsonyi találkozójának az ötlete."

Zdeněk Mlynař a továbbiakban az 1968. augusztus 2-án létrejött pozsonyi találkozót írja le, s beszámol a közös nyilatkozat elkészítésével kapcsolatos vitáról, arról, hogy ők a nemzeti szuverenitást biztosító kiegészítést akartak a szövegbe bevenni, amit Brezsnyev ellenzett. Amikor Kádár János személyéről szól, így fogalmaz: „Mellesleg: Kádár, ha jól emlékszem, ebben a kérdésben kifejezetten nem támogatta Brezsnyevet és az akkori viták folyamán a szöveg módosítására tett javaslatokkal kimondottan a CSKP delegációját támogatta."

Néhány bekezdéssel odébb Mlynař így folytatja:

„Mind politikai, mind emberi értelemben messze kimagaslott e társaságból Kádár János. Különböző információk alapján tudtam, hogy Kádár véleménye a Prágai Tavaszról alapvetően különbözik a szovjet blokk többi vezetőjének álláspontjától. A vele való személyes pozsonyi találkozás minderről nemcsak meggyőzött, hanem kifejezetten azt az érzést keltette bennem, hogy Kádár emberileg is érdekes személyiség, hogy az 1956-os élmények nemcsak politikáját, hanem személyiségét is meghatározzák.

Ebéd után Kádár több mint fél órát Dubčekkel és velem maradt, és elmondta véleményét a helyzetről. Politikai szempontból az volt a véleménye, hogy Csehszlovákiában vagy erőszakkal leállítjuk a fejlődés egyes tendenciáit, vagy az a veszély fenyeget, hogy az erőszak máshonnan fog megérkezni. Sohasem fogalmazott úgy, hogy azzal lehetett volna vádolni: a szovjet intervencióról beszél — de az 1956-os budapesti analógiákkal egyértelműen jelezte, mire gondol. Arról beszélt, hogy a csehszlovák reformban a magyarországi fejlődés számára is reményt lát. Aztán a saját személyes problémáiról és gondjairól mesélt, lelkiismereti kérdésekről, melyek akkor jelentkeztek, amikor a szovjet intervenció után átvette a hatalmat Magyarországon. Sürgetően mondta Dubčeknak, képzelje el, milyen összehasonlíthatatlanul nehezebb volt az a helyzet, mint bármi, amivel addig kellett szembenéznie, amíg ura volt a helyzetnek. Az volt a személyes meggyőződésem, hogy Kádár egészen más ember. — Olyan politikus, aki a nemzeti érdekek látszólag reménytelen minimumáért is képes dolgozni és szívósan kitart véleménye mellett, olyan ember, akit nem ront meg a saját hatalma, mert sohasem feledkezik meg céljairól. Igen, bizonyára ilyen minimumért dolgozó politikus, és lehet, hogy olyan helyzetben, amikor már messzebb is lehetne menni, Kádár ezt konzervatív módon akadályozná. De a magyar belpolitikai viszonyok elmúlt tízéves fejlődése inkább azt bizonyítja, hogy Kádár még ezt a minimumot is képes csöndesen és fokozatosan tágítani. Hogy mit tesz és tehet majd, ha a fejlődés apró léptei elérik azt a pontot, ahol a demokratikus reform elvi és alapvető kérdései kerülnek napirendre, ez más kérdés.

Köztudott, hogy augusztus 17-én Kádár kezdeményezésére találkozóra került sor közte és Dubček között Komáromban. Saját, Kádárról kialakult véleményem, valamint Dubček beszámolója alapján úgy gondolom, Kádár ekkor kísérletet tett arra, hogy óva intse Dubčeket, mert már tudott Moszkva katonai intervenciós

döntéséről. Az intervenció után maga Dubček ismerte el, hogy Kádár egyes kijelentéseit lehetett így értelmezni. Azt is elmondta, hogy végül, amikor a peronon búcsúztak egymástól, Kádár szinte reménykedve kérdezte tőle: »Mondja, Önök valóban nem tudják, kivel mit kell tenniük?«

Aznap küldte el Brezsnyev a moszkvai politbüro nevében Dubčeknak a levelet, melyet a CSKP KB elnökségének ama sorsdöntő éjszakán felolvasott. Dubček mindebből bizonyára szintén arra a következtetésre jutott, hogy Moszkvában új, hátrányos fordulatra került sor, és hogy a katonai intervenció ismét aktuális lett. De véleményem szerint nem látta a hatékony és gyors cselekvés lehetőségét, és ezért — mint oly gyakran más esetekben is — az elodázás mellett döntött »míg a helyzet kitisztul«."

A reform takaréklángon

Március 17-én levél érkezett futárral Kádár Jánostól, a következő közléssel: egészségi állapota nem teszi lehetővé, hogy az interjút magnóra vegyük. Úgy döntött, hogy ha a rövidített kérdéseket megkapja, írásban válaszol. Saját kezű aláírás.

A döntés váratlanul ért, hiszen előző beszélgetéseink jó hangulatban zajlottak le, s még a fényképezés miatti kis intermezzó sem rontotta el igazán a jó munkakapcsolatot. Megkíséreltem kapcsolatba lépni vele, de hiába. A telefonhívásokra nem válaszolt, illetve azt üzente, hogy amint ismét alkalmas lesz, hívni fog.

Az üzenet március 30-án érkezett, a szokott módon. A titkárnő telefonált, azonnal indultam.

A titkárságon már ott ült a Központi Bizottság egyik osztályvezetője, akit előttem hívott oda.

Néhány perc múlva nyílt az ajtó, kilépett rajta Kádár János.

— Maga is itt van? — kérdezte az osztályvezetőtől, miközben felénk tartott és kezet nyújtott előbb neki, majd nekem.

Javaslatomra, hogy fogadja előbb az osztályvezetőt, hiszen ő érkezett előbb, s én ráérek, azt felelte: — Ő csak várjon, mi hamar végzünk. Erősködésem, hogy én valóban ráérek, miattam nem kell várnia senkinek az osztályvezető is megszólalt: Egy vidéki nagy intézmény vezetője, a KB tagja várja őt a szobájában, úgyhogy valóban jó lenne, ha ő lehetne az első.

— Mondja meg a titkárnőjének, hogy lássák el azt az elvtársat, maga pedig maradjon, mi mindjárt végzünk.

Amikor kettesben maradtunk, hellyel kínált a kis asztalnál, s maga is leült. Hosszan bíbelődött a cigarettás dobozzal, és az öngyújtóval. A rágyújtás szertartása mögött ezúttal több volt, mint a megszokás. Kifújta a füstöt, s hosszan nézett maga elé. Látszott, gondolkodik valamin. Nem akartam zavarni. Már megtanultam, nem szerette, ha siettetik. Gyűlölte a kapkodást.

— Megkapta a levelemet? — kérdezte.

Mondtam igen, és sajnálattal értesültem, hogy meg akarja szakítani a hangfelvételt. Ezzel nem érthetek egyet! Igaz ugyan, hogy az interjú készítésének más formája is létezik, de ez most nem egy szokványos interjú. Szeretném, ha megértené, engem nem csupán az újságírói kíváncsiság vezet. Megkérdeztem, mi az elképzelése, hogy készülnének a válaszok. Hiszen írni nem tud, azt többször is mondta, s látszik a nekem küldött levél aláírásából, az is nagy megerőltetésébe került.

— Diktálni fogok — mondta.

— *De hiszen Ön soha sem szeretett diktálni, mindig maga írta le, amit mondani akart, méghozzá kézzel.*

— Honnan tudja maga, hogy én mit szerettem és mit nem. Ne írja elő nekem, milyen módszerrel dolgozzam.

— *Kinek fog diktálni?*

— Ki írta eddig az anyagot — kérdezett vissza és ki tud róla, egészítette ki a kérdést.

— *A magnószalagokat a feleségem gépeli, s a szerkesztett szöveget is ő fogja írni. Ennek előnye, hogy nem kell mást beavatni a munkába.*

— Az helyes. Akkor én is neki fogok diktálni.

— *Az nehezen lesz megoldható, hiszen ő dolgozik — mondtam, s az újabb kérdésre válaszolva azt is el kellett magyarázni, hol és milyen beosztásban. Megpróbáltam rábeszélni, hogy álljunk vissza az eredeti munkamódszerre. Vegyük fel a beszélgetéseket, s ha neki jobban megfelel, a magnókazettákat nem viszem ki a házból, hanem átadjuk az ő titkárnőjének, az legépeli a nyersanyagot és így tovább. Ez azonban nem nyugtatta meg, s újra kérte a „rövidített kérdéseket".*

— A nemzetközi szokás az, hogy a kérdéseket előre átadják, arra én válaszolok, aztán találkozunk, hogy fotózni is lehessen. De én mind a mai napig nem kaptam meg a kérdéseket, így nem tudok dolgozni — makacskodott.

— *A baj talán nem a kérdésekkel van, hanem azzal, hogy Ön nem bízik bennem. Ha nem így lenne, akkor folytathatnánk a munkát úgy, ahogy elkezdtük. S ha nincs bizalom irántam, vonjon be valakit a munkába régi munkatársai közül.*

— Ki legyen az?

— *Azt nem nekem kell megmondani, én bárkivel szívesen dolgozom együtt, akit Ön kijelölt. Csak haladjunk. Ráadásul Önt ezek a viták fárasztják.*

— Engem nem fárasztanak. Adja át a rövidített kérdéseket és én válaszolok rájuk. Maga nem akar engem megérteni, nem akar nekem segíteni. Látja, hogy mennyit bakizok, s azt a magnetofon mind felveszi. Emlékszik, hogy a múltkor is összekevertem a neveket.

— Az Önt ne zavarja, mi a neveket is, a dátumokat is ellenőrizzük. Nem először készítünk interjút, s többen segítségünkre vannak. Nyugodjon meg, semmi probléma sem lesz. S eddigi beszélgetéseink hasznosak és jók voltak. Ön az élő beszédben olyan fordulatokat használt, amiket nem lehet írásban utánozni. Kérem, térjünk vissza a magnetofon használatához.

Közben elővettem a felszerelést, s mintha mi sem történt volna, előkészültem a felvételhez, de az asztalra tettem a jegyzetfüzetet is, tudván, hogy mint korábban, ezúttal is többször leállíttatja majd a magnót, ha ,,valami fontosat'' akar mondani. Azt egyszer sem tiltotta meg, hogy ilyenkor is jegyzeteljek. S ha egy-egy fordulatot pontosan akartam lejegyezni, hajlandó volt rákérdezésre elismételni.

Beszélgetés közben, a tárgytól eltérve többször is panaszkodott. Elmondta: március 15-én nem kapták meg időben az ebédet, ,,mert az étterem nem üzemelt''. A kocsival is vannak bajok.

Megkockáztattam a kérdést, nem segíthetnék-e valamiben.

— Arra semmi szükség, nem azért mondtam, nem panaszkodni akartam — válaszolta.

Tizennégy óra harminc percet mutatott a falióra, amikor felállt, jelezve, hogy az aznapi találkozó véget ért. Kikísért. A titkárságon még ott ült az osztályvezető. Miközben tőlem búcsúzott, odaszólt a titkárnőnek: — Ma nem lesz ebéd?

A reform elindításáról és megtorpanásáról többször is szót váltottunk a beszélgetések során. Ám ezekre a kérdésekre inkább csak részválaszokat kaptunk.

— Már szó esett róla, hogy 1968 után, részben a csehszlovákiai események miatt, megtorpant az alig bimbózó magyar reform. Volt-e más oka is a visszaesésnek?

— A reformról a mi pártunkban már 1957-ben is szó esett, s nem csupán a gazdaság, hanem a politikai irányítási rendszer korszerűsítését is szükségesnek tartottuk. Már akkor se helyeselte mindenki, hogy a párt vezető testületei határozatokkal irányítsák az állami és a gazdasági életet. Persze, ezek a nézetek akkor meglehetősen nagy ellenállásba ütköztek. Aki tehát úgy fogja fel, hogy egyszer csak a hatvanas vagy a nyolcvanas években kipattant valakinek az agyából az isteni szikra és akkor megszületett a reform, az téved.

— Jól értem-e, hogy a kezdeti reformgondolat ugyanazon a nyomvonalon haladt, mint az, amelyet az 1988. májusi pártértekezlet is megfogalmazott, s hogy a reformnak nem kevés ellenfele akadt az MSZMP-ben?

— Erről van szó. Először a belső ellenálláson, majd pedig a nemzetközi körülmények alakulásán tört meg a reformfolyamat, de nem elsősorban

1968-ban, hanem első alkalommal ennél jóval előbb. Aztán persze jött 1968 és egy időre minden ilyen kezdeményezésnek befellegzett. Talán úgy lehetne fogalmazni, hogy a csehszlovákiai események miatt igazolva látták magukat azok, akik nálunk és másutt a reformok ellen léptek fel. Ellenállásuk és hangjuk is felerősödött. Erősnek érezték magukat, mert a Szovjetunióban is más szelek fújdogáltak, mint Hruscsov idejében.

— Ez volt az az időszak, amikor a reform ellenfelei szembeállították a munkásokat és a parasztokat. Az volt az érvük, hogy falun sokkal magasabbak a jövedelmek, a termelőszövetkezetek nem mezőgazdasági jellegű tevékenysége pedig káros.

— Volt ilyen is. A reform ellenzéke sokféle formában jelentkezett. A lényeg azonban az volt, hogy mozdulatlanságra voltunk kárhoztatva. Mindez párosult azzal a jelenséggel, hogy nemcsak a teljes nemzeti jövedelmet, hanem már a külföldi forrásból származó pénzek egy részét is elosztottuk. Vagyis többet fogyasztottunk, mint amennyit megtermeltünk.

— Mikor vált ez láthatóvá?

— Úgy emlékszem, hogy már az 1972-es költségvetés tárgyalásakor szó volt róla. Csakhogy akkor ezt még senki sem tartotta bűnnek. Voltak, akik azt hangsúlyozták, hogy az eladósodás nem veszélyes, sőt tulajdonképpen hasznos dolog, mert majd mi határozhatjuk meg, hogy mivel fizetünk a kölcsönzőknek.

— Ez volt az az időszak, amikor Ön távozni akart a párt éléről, azaz nyugdíjba akart vonulni?

— Ez a kérdés akkor került napirendre, amikor elértem a nyugdíjkorhatárt. A két ügynek azonban nem volt semmi köze egymáshoz. Én úgy éreztem, hogy mint sokat próbált embernek, nincs mitől és kitől félnem, s ezt az egyik KB-ülésen, ahol az irányítási kérdésekről vitatkoztunk, el is mondtam. Hangsúlyozva, hogy kész vagyok megvizsgálni az összes létező irányítási rendszereket, beleértve a jugoszlávot, a kínait, a kubait és persze a szovjetet, amelyet mi magunk is követtünk. Úgy gondoltam, abból nem származik semmi baj, ha megvizsgáljuk, hol és miben ütközünk a gyakorlattal, mit kell változtatni. Még az is elhangzott, hogy vizsgáljuk meg a párt- és az állami vezetés különválasztásának a lehetőségét, meg a pártnak a tömegszervezetekre gyakorolt közvetlen befolyását.

— Mi volt erre a válasz?

— A vitát már nem tudnám felidézni, de az bizonyos, hogy akkor csak a kérdésfelvetésig jutottunk el. S talán ebben is szerepet játszott, hogy túl nagy volt még akkor az ilyen gondolatokkal szembeni belső és külső ellenérzés. Még a gazdasági vezetés részéről is tapasztaltunk ellenállást. Pedig a reform nagyobb hatáskört adott volna a vállalati igazgatóknak, de lehet, hogy éppen ezt a felelősséget nem akarták vállalni.

— Említette, hogy már akkor többet osztottunk el, mint amennyit megtermeltünk. Volt-e szó ezzel összefüggésben az eladósodásról?

— Azokban az években szinte mindenről volt szó a KB-üléseken, dízelesítési program, járműprogram, a közúti járműfejlesztést még kongresszusi programba is foglaltuk. Akkor sem értettem, hogy mi köze van ehhez a pártnak, miért foglalkoznak megyei és városi pártbizottságok konkrét termelési kérdésekkel. Emlékszem, hogy a Ganz gyár, meg az Óbudai Hajógyár már akkor is sok gondot okozott. Az előbbinél nemcsak a különböző egységeket, hanem velük a gondokat is egyesítettük, a problémákat azonban nem tudtuk megoldani. Ugyanazokról vitatkoztunk a hetvenes évek elején, mint amikor én a börtönből szabadulva 1954-ben a XIII. kerületben lettem titkár.

Ami pedig az eladósodást illeti, én az elején ezt elleneztem. Nem tagadom, idegenkedtem attól, hogy azoktól vegyünk fel kölcsönt és azoktól váljunk függővé, akiket a legjobb indulattal sem mondhatnánk a szocializmus híveinek. Az volt a véleményem, hogy bár szilárdnak tartják helyzetünket, és ezért adnának nekünk kölcsönt, de ezt nem szabad megtenni, nem engedhetjük meg. De a dolgok változtak, s egy idő után rákényszerültünk.

— Az 1974. márciusi központi bizottsági ülésen Ön jelentős „káderátcsoportosítást" jelentett be. Ekkor távozott a szűkebb vezetésből Aczél György, Nyers Rezső, Fehér Lajos, Komócsin Zoltán, később Fock Jenő is. Miért került sor ezekre a személycserékre?

— Mint már említettem, azokban az években állandóan vita volt a gazdaságirányításról, a reformmal összefüggő kérdésekről. Ez a vita azonban nemcsak a magyar párt vezetésében, hanem a szocialista országok között is folytatódott. Nem titok ma már, hogy a szovjet vezetés akkor nem jó szemmel nézte azt, amit mi csináltunk, csinálni akartunk.

— Nem tehettük volna meg, hogy mindenkitől függetlenül a magunk útját járjuk?

— Ezt nem gondolhatja komolyan. Emlékezzen csak vissza, a mozgalomban egyes pártok részéről milyen ellenállást váltott ki a jugoszlávok önállóságra törekvése, aztán jött 1956, amiben ugyancsak nagy szerepet játszott a nemzeti önállósság, amit százezrek követeltek, a párt belső ellenzéke küzdött érte, s jómagamat is közéjük sorolom. Aztán nagy nehezen talpra álltunk, s amikor azt hittük, hogy már kedvezőek a feltételek az újításokra, akkor meg beütött a csehszlovák ügy. S ha mindez nem lett volna elég figyelmeztetés, fékező erőként hatott ránk az is, hogy gazdasági életünk a szocialista országokból, lényegében a Szovjetunióból származó nyersanyagra épült. Mi pedig egyre több nyersanyagot, azon belül is mind több energiát igényeltünk. Mindezek ismeretében azt hiszem,

aligha mondhatjuk azt, hogy szabad kezünk lett volna minden értelemben. Mégis, amit megtehettünk, azt megtettük.

— *Az utazási szabadságra gondol?*

— Arra is, meg arra, hogy miközben körülöttünk újra megfagyott a levegő, mi fenntartottuk, sőt bővítettük kapcsolatainkat a nyugati partnerekkel.

— *Hogyan fogadta a Központi Bizottság a személycseréket?*

— Hát, valami nagy üdvrivalgás nem volt. De azt meg kell mondanom, hogy az érintett elvtársak mindnyájan nagyon fegyelmezetten viselkedtek. Azok közül, akik más munkakörbe kerültek, külön kell választani Komócsin Zoltán ügyét. Ő sajnos akkor már huzamosabb ideje betegeskedett. A Központi Bizottság külügyi titkára volt, ez pedig igen nagy mozgást, külföldiekkel való érintkezést követelt, amit mind nehezebben tudott ellátni. Ezért vele megbeszélve döntöttünk úgy, hogy legyen a *Népszabadság* főszerkesztője. Ezt örömmel fogadta.

— *Nem került-e veszélybe a párt egysége a reformfolyamatban keletkezett törés és a személycserék miatt?*

— Mint mondtam, mindenki nagyon fegyelmezetten viselkedett. Nem tudok senkiről, aki saját személyét előtérbe vagy a közös ügy elé helyezte volna. Voltak persze olyanok, a dogmatikusok, akik azt hitték, hogy most ütött az ő órájuk. Nekik azt üzentük: tévednek, a párt irányvonala nem változik, s a gazdaságpolitika sem.

— *Azért ez szemfényvesztés volt, nem gondolja?*

— Én azt mondanám, alkalmazkodtunk a körülményekhez.

— *A magyar reform folyamatában mindenesetre törés keletkezett, ami napjainkra súlyos helyzetet teremtett, hiszen az Ön által is helyeselt és gyakran szorgalmazott szerkezetváltást nem tudtuk végrehajtani. Volt-e törés a magyar—szovjet kapcsolatokban felső szinten?*

— Törés, azt hiszem, nem volt, legfeljebb átmenetileg némi feszültség keletkezhetett.

— *A hetvenes évek végén a szovjet vezetés egy újabb problémával találta magát szemben Afganisztánban. A megoldás kulcsát Leonyid Brezsnyev és a párt más vezetői, feltehetően a tábornokok egyetértésével vagy egyenes szorgalmazására, a fegyveres beavatkozásban vélték megtalálni. Önt hogy érintette ez az azóta balfogásnak bizonyult lépés?*

— Mi tagadás, nem tapsoltam neki, hiszen a korábbi hasonló akciókkal kapcsolatos tapasztalataink nem minden vonatkozásban voltak pozitívak.

— *Ön hogy szerzett tudomást a szovjet csapatok afganisztáni bevonulásáról?*

— Úgy emlékszem, hogy azon a napon, valamikor a kora esti órákban, talán hat óra lehetett, felhívott Leonyid Brezsnyev. A telefonbeszélgetés

során elmondta, hogy Afganisztánban súlyos helyzet alakult ki, különböző csoportok kerültek egymással szembe, a polgárháború veszélye fenyeget és az, hogy kívülről beavatkoznak és megdöntik a Szovjetunióval baráti, szocialista irányba fejlődő országot. Minthogy a Szovjetunió katonai segítségét kérték, nem látnak más megoldást, csapatokat kell küldeni Afganisztánba.

— *Ha jól értettem, akkor Önt mindössze néhány órával a bevonulás előtt tájékoztatták a döntésről, akkor, amikor a csapatok már útban voltak, esetleg már át is lépték a határt. Előzetes konzultáció nem volt?*

— Nem, de ha engem megkérdeznek, nem javasoltam volna a katonai akciót.

Én még így is előnyös helyzetben voltam az amerikai elnökkel szemben, aki csak éjfél előtt kapott tájékoztatást Moszkvából. Brezsnyev ugyanis elmondta azt is, hogy a szocialista országok párt- és állami vezetését velem egy időben tájékoztatják, a vezető tőkés országok, így az Egyesült Államok kormányát azonban csak éjfél előtt.

— *Mit tett Ön az információ birtokában?*

— Azt, amit ilyen esetekben mindig is tettünk. Értesítettük a Politikai Bizottság elérhető tagjait és tájékoztattuk őket a fejleményekről, hogy ne a sajtóból értesüljenek.

Kádár János felszólalásából a KB 1972. november 14—15-i ülésén

A Központi Bizottság 1972. november 14—15-i ülésén az 1973-as terv és költségvetés szerepelt a napirenden, valójában a felszólalók — huszonhatan — és az írásban véleményt nyilvánítók — öten — a párt és a társadalom, a gazdasági élet szinte minden fontos kérdését érintették. Ezekre reflektált Kádár János. Mindez alig fél évvel azután történt, hogy felajánlotta lemondását a Központi Bizottságnak, de nem fogadták el. A felszólalás itt közölt részletei megközelítően pontos képet adnak arról, miként vélekedett Kádár János a reformról, amelynek a legnehezebb időkben is híve maradt és amelyet ő nem pusztán gazdasági reformnak tekintett. Már akkor sem tartotta helyesnek, hogy a párt közvetlenül beavatkozzon a termelés irányításába.

Mindenekelőtt a pártban és a társadalomban meglévő közszellemről akarok szólni. A jobb áttekintés miatt és hogy érzékeltetni tudjam azt, amire ennél a kérdésnél — a közszellemnél — helyes gondolnunk, szeretnék összehasonlítást tenni néhány állókép között éppen azért, hogy a mozgást és a fejlődést

követhessük. Pártunk és az ország története bizonyos szakaszokra oszlik. Fel kell idéznem a pártban és az országban uralkodó közszellemet, mondjuk 1953 elején abban az időszakban, amikor a személyi kultusz virágzott. Arra az időre — az egész skálát végig véve és amit mi úgy hívunk, hogy a személyi kultusz időszaka — az elméleti munkában, a politikai munkában, a mindennapi pártéletben, az ország közéletében és a társadalmi élet más területein is a következő jelenségek uralkodtak: szubjektivizmus, dogmatizmus a politikában, szektarianizmus a pártéletben, az államéletben az abszurditásig vitt centralizáció bizonyos egyéb kísérőjelenségekkel, amit a csúcsokon — talán itt magunk között így nevezhetjük — a despotizmus eleme és helyileg — ezt is ki kell mondani — a kiskirálykodás kísért. Ugyanennek a magatartásbeli kiegészítője — egy példaként állított és utánzást megkövetelő, szerintem álforradalminak nevezhető magatartás, hogy abban az időszakban ha pártmunkás vagy állami köztisztviselő délután ötkor vagy hatkor azt mondta, hogy neki el kell menni, mert találkoznia kell a feleségével, vagy akár el kell mennie a gyerekéért, vagy hasonlót fel mert volna vetni, akkor a forradalmi ügy árulójának tekintették. Akkor a pártban és az ország egész politikai közéletében — itt most a politikai kategóriára utalva — egy felszíni és formális egység és egyetértés uralkodott. Vita, kérdések, érvelések, meggyőzés gyakorlatilag nem volt. Csak jellemzésként mondom, hogy akkor hogy volt, azért, hogy összehasonlításokat tudjunk tenni.

Ami a magatartásbeli követelményeket és a pártéletet akkor illette, a demokratikus centralizmus lépett hatályba és működött. A magatartásnál kommunista és ugyanakkor emberi magatartást követeltek meg. A közéletben, a politikában hatályba lépett a valódi és igazi kommunista szövetségi politika, a szövetségekkel való tisztességes hang, bánásmód, a párt politikájának a meggyőzés útján való terjesztése, a szocializmus híveinek toborzása. Az egyes emberektől a normális, emberi magatartást — ezen belül első helyen és először — a közért való kiállást és munkát követelték meg. A követelmény kiegészült azzal, hogy az emberi boldogulás sem tilos és a mi fogalmaink szerint természetes és magától értetődő velejárója a kommunista párttagságnak is, a közéleti tevékenységnek is, ha valaki becsületesen a szocializmust akarja építeni.

Természetesen abba, hogy a két helyzet között — az 1953 eleje és az 1957 nyara között — a kapcsolatot megteremthessük, bele kell érteni mindazt, ami volt. A történelem kegyetlen kritikájával megsemmisült az a gyakorlat, ami 1953 elején még töretlenül létezett. Akármilyen szomorú kimondani, a párt atomjaira hullott, a rendszer veszélybe került, az országban anarchia lett úrrá, de természetesen az osztályellenség támadása nyomán. A saját erőnknek nem volt ellenálló képessége, szétesett az ellenség csapásai alatt. Ami azóta végbement az országban, tömegméretekben és társadalmi méretekben ment végbe. A párt elméleti és gyakorlati munkájában, tömegkapcsolatai terén és egyáltalán a szocialista építés gyakorlatában Magyarországon ez nagy kiigazítás volt. És remélem, jól értik, hogy a kiigazgatásoknak mindig van egy sajátossága. Nem tudok más hasonlattal élni, mint amikor egy ellenállóképességgel rendelkező acéllemez, ha el van görbülve és azt vissza akarják hajlítani, akkor

mindig áthajlítják a túloldalra, féltételezve, hogy majd visszaugrik az egyenes vonalba. Ez a kiigazítások törvényszerű természete és azt hiszem ezt mindenki alátámaszthatja.

Milyen a helyzet most? Én azt hiszem, hogy jelenleg a pártban és a társadalomban uralkodó közszellemet illetően a következő helyzetről lehet beszélni: a lenini fordulat összes alapvető vívmányát megőriztük. Teljes meggyőződéssel valljuk, és talán nem utolsósorban a most tárgyalt központi bizottsági napirend tényei is bizonyítják, hogy igaz: a mi pártunk a marxista—leninista elmélet alapján dolgozik, kommunista politikát folytat és alkotó módon alkalmazza a gyakorlatban a marxizmus—leninizmust. Ez által sikerült, most már tartósan, a szocializmus töretlen építését biztosítani az országban és ebben a menetben igen-igen nagy győzelmeket elérni.

Valaki itt szóba hozta, hogy a hatalom megvédésén és megszilárdításán kívül a mezőgazdaság szocialista átszervezését sikerült végrehajtani olyan módon, hogy ezt az összes szocialista ország részéről csak méltató és elismerő szavak kísérik. Még az ellenség is kénytelen volt letenni a fegyvert ebben a csatában. Semmi módon nem tudják támadni. Mi ismerjük az ő forrásaikból a pozíciókat: azt mondták, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezését nem szabad támadni az imperialista hírügynökségeknek, mert nem célravezető. Valamikor az volt a jelszavunk, hogy az ipar államosítását, a nagyipar államosítását nem lehet visszacsinálni és a nagybirtokot nem lehet visszaállítani és végül eljutottak oda, hogy az alapvető vívmányokhoz nem lehet hozzányúlni. Ezzel csak azt akarom érzékeltetni — mert bizonygatni ezt nem kell —, a párt megőrizte ezeket az alapvető vívmányokat.

A pártéletben, a párt tömegkapcsolataiban az alapvető lenini normák érvényesülnek. De az alapvető szocialista normákra is rárakódtak nemkívánatos dolgok. Én elsősorban csak magunkról, a pártról beszélek. A konszolidáció előrehaladásával, az eredmények gyarapodásával, bizonyos mértékig újból jelentkeztek és kiújulnak a régi hibák. Formalizmus és bürokratizmus a munkában, aztán — a Brutyó elvtárs által emlegetett dolgok az úrhatnámság, a nemtörődömség, az, hogy a munka hovatovább a reprezentáció, a díszhelyek, az egyénileg szerzett dolgok, az örök jubileumok, minden lehetséges és lehetetlen címen a lakodalmakig és a keresztünnepségekig bezárólag — lehetőleg közpénzen, ezek kiújultak elvtársak. Kommunistákról, párttagokról, pártfunkcionáriusokról szólva úgy mondanám, hogy az eszmeiség és az anyagiasság viszonya egymáshoz, talán ez a dolog gyökere. Vagy ha társadalmi méretekre vetítem, akkor azt mondom, hogy az erkölcsi és az anyagi ösztönzés nem pontosan megfelelő aránya, ami a társadalomban érvényesül és uralkodik. A kommunistákkal szemben az alapvető követelmény, hogy ha ő azt mondja, hogy ő kommunista és az MSZMP tagja akar lenni, akkor úgy kell vennünk, hogy ünnepélyesen letette az esküt a kommunizmus alapelvére. Ő ezért az eszméért él, dolgozik, és ha kell, meg is hal. Ehhez jön hozzá az emberi norma. Én nem azt nevezem ember arcú szocializmusnak, amit a csehszlovák jobboldaliak kidolgoztak. Az ember arcú szocializmusban az első követelmény a szocializmus és a kommunizmus alapelvének teljesítése, de az ezért való

odaadást és munkát olyan emberi normákhoz köti és kapcsolja, és olyan emberi normákkal párosítja, ami nélkül az nem állhat meg, ami hovatovább az egész nép számára elfogadható, elviselhető és megkövetelhető normát jelent.

A társadalomban általában nem ugyanez a helyzet. Nem kommunistákról beszélek, hanem szimpatizánsokról és olyanokról, akik nem is szimpatizánsok. Mi a szocializmust építőnek tekintjük azt a mérnökembert, entellektüelt vagy bárki mást, aki saját tudatosan szándéka nélkül építi a társadalmat, ha tisztességgel elvégzi a munkáját. Attól ilyen normát nem követelhetünk. De tőlük is lehet igényelni, hogy otthon, a háztájiban, a szombati kártyapartinál mit mondanak egymásnak, vagy ha valamiféle közszereplésnek minősíthető értekezleten beszélnek. Közszerepülésnek minősíthető helyen ne engedjük az anyagiasság szellemét hirdetni. Az anyagiasságot ne engedjük fölékerekedni a szocialista eszmeiségnek és annak az elemi tisztességnek, hogy ma minden gondolkodni tudó, minden felnőtt magyar állampolgár igenis több-kevesebb belső meggyőződéssel vallja azt, hogy a boldogulás útja a szocialista társadalom építése. Ami nem egy lakodalmi menet, nem egy sima korcsolyázás a városligeti műjégen, hanem vesződség, munka, küzdelem és örömök vegyes kosara.

Általában így lehet a jelenlegi helyzetet jellemezni: az alap szerintem egészséges, de elég sok a rárakódás. Az a kényszerű, de egyébként helyes fordulat és változás, amit végre kellett hajtani 1957 elején, megnyitotta az utat bizonyos nemkívánatos kispolgári és jobboldali jelenségeknek. Nem lehetne mondani, hogy mi ezt nem tudtuk volna, hogy az velejár, mert tudtuk és csináltuk. 1957-ben nagyon jól tudtuk, hogy az egoizmusnak, az anyagi számításnak nyitjuk meg az utat. Ezt mi tudtuk, de a lépés mégis forradalmi volt, mert szükségszerűen, csak ilyen fordulat után és árán lehetett az alapvető, normális helyzetet újra megteremtenünk. Előbb békét kellett kötni azokkal, akik nekünk szövetségesek. Sajnálatos és káros, hogy gyönge volt a munkánk, amivel mi mindig kötelesek voltunk ellensúlyozni ezt a folyamatot. Ne engedjük nőni ezt a torz ágat a kispolgári egoizmus felé, hajlítani, faragni, nevelni kell a szocializmus irányába. Szent igaz, hogy minden embernek személyes anyagi érdeke is fűződik Magyarországon ahhoz, hogy a szocializmus építése helyesen és jól haladjon előre. A pártban meg kell érteni és értetni, hogy amikor nagyon szükségszerű volt, mi a szövetségeseknek nagyobb megbecsülést és rangot adtunk mint a saját fiainknak. Mi nagyon sokat „udvaroltunk" a pártonkívülieknek 1957-ben, 1958-ban, 1959-ben, 1960-ban. De ez szükségszerűség volt. A népet akartuk a szocializmus mellé állítani és a nép maga pártonkívüli. Amikor a kommunisták egyetlen szövetséges nélkül álltak, akkor az a bibliai szabály érvényesült, hogy az eltévedt, de megtért báránynak jobban örültek, mint a kilencvenkilencnek, aki el sem veszett. Hát ilyen sajnálatos helyzet állott elő, néha még kétes értékű szövetségeseket körüludvarolva is meg kellett nyerni. Vannak ilyen keserves pillanatok.

Elvtársak! Önök bizonyára tudják, hogy én Veres Pétert emberileg nagyon tisztelem, még az emlékét is. Elég jól ismertem ezt az embert. Milyen szövetségesünk volt ő nekünk egész életében? Mi mindig vitatkozó szövetségesek

voltunk. Veres Pétert, az ő ideológiájával mi nem hasonlíthattuk magunkhoz, sem magunkat őhozzá. De a nép iránti tiszteletben, odaadásban, közügyek iránti szenvedélyben igenis találkoztunk. És az alapvető tisztesség dolgaiban. Így épült az a tábor, amnek ma a párt az élén menetel és Magyarországon a szocializmus híveinek erős tábora van.

Ami nemkívánatos jelenség kitermelődött, azt le kell nyesni. Amit a szükségszerű nyitásból bevásároltunk — midenféle jobboldalit, kispolgárit — szintén le kell vakarnunk a közéletünkről.

A pártonkívüli azt mondja, ha a kommunisták ezt megengedhetik, ha azok anyagiasak, ha annak is előbbrevaló minden a pártjának az eszméjénél, akkor én a pártonkívüli hogyne engedhetném meg ezt magamnak. Ettől meg kell szabadulni és szerintem a feladat az, hogy politikai munkával, neveléssel, fegyelmezéssel és megfelelő mozgósítással tömegméretekben a pártban a lenini normákat, a társadalomban a szocialista normákat teljes tisztasággal biztosítani kell.

Második kérdéscsoportként néhány gazdasági dolgot szeretnék említeni. A gazdaságirányítási rendszerről: utaltam rá, hogy nagyon nevetséges társasjáték volna, ha mi úgy kezdenénk vitatkozni, hogy a reform hívei és a reform ellenzői. Elvtársak, ha minket társadalmi bíróság elé visznek, mi mindnyájan ott fogunk ülni, mert a reform a mi közös dolgunk, ezt mi együtt dolgoztuk ki és együtt szavaztuk meg, merem állítani, nemcsak a teremben levők, hanem sok-sok tízezer és százezer ember az országban. Mi együtt csináltuk és jól tettük, hogy megcsináltuk. Ahogy a felszólalásokból is elhangzott az a feladat: folyamatában is állandóan javítani, fejleszteni és tökéletesíteni kell a gazdaságirányítás rendszerét, mégpedig a lényeget megőrizve és erősítve kell ezt a rendszert tovább vinni és tartani. Én tovább nem foglalkozok vele konkrétan, de még akarok valamit mondani a gazdaságirányítási rendszerünk vagy reformunk propagálásáról. Nem először tárgyalunk mi erről, bár többé-kevésbé jó egyetértéssel megállapítottuk, hogy a gazdasági reform propagandája nem a legjobban sikerült, még idehaza az országban sem, és nemzetközi szempontból különösképpen nem. A fő, szocialista vonásait kell mindig hangoztatni és azután valamiféle praktikus előnyeit. De még ott is nagyon vigyázni kell. Azt hiszem, elvtársak, hogy a hazai propagandát körülbelül be is fejeztük már. Miféle propagandát kell itt négyéves gyakorlat után folytatni? Most, ha vitatjuk néhány alkotóelemét, akkor meg tudjuk adni az egyenes választ. De még itt is, ebben a vitában is elhangzott olyan megállapítás — ami egyébként szónokilag megengedhető és talán helyes is —, hogy ez azzal jár, hogy gondolkodásra késztet vagy kényszerít, a másik a régi nem. Legyünk józanok és gondoljunk másra is, nemcsak magunkra, és még a dolog lényegét tekintve is gondolkozzunk, és ne legyünk mi ilyen nemzeti önteltségben, még a reform miatt sem. A hatalom megvan, a szocialista átszervezés sikerült, és a reform is egy sikerült dolognak tűnik, tényleg ez a harmadik legnagyobb vállalkozása a pártnak a közelmúlt években. De azért ettől mi ne essünk kommunista, nacionalista gőgbe és ne úgy viselkedjünk más pártok embereivel szemben. Mert mindezen örvendetes dolog mellett én például a következőt tudnám mon-

dani. Ugyanezekben az években a Szovjetunió is fejlődött. Az NDK is fejlődött. Még van két ország, ahol komoly törés volt közben, Csehszlovákia és Lengyelország. Hasonlítsák össze az általános normáinkat, a gazdasági fejlettség színvonalát, az életszínvonalát. Az igazság az, hogy a szocialista világrendszeren belül a legmagasabb termelési fejlettségi szint és életszínvonal talán Csehszlovákiában és az NDK-ban van. És nézzük meg a lengyeleket, majdnem úgy nézett ki egy pillanatra, hogy elpusztulnak, de aztán kicsit rendbe jöttek. Hogy csinálják? Nincs reformjuk. Mi beképzeljük, hogy elpusztultunk volna enélkül a reform nélkül. Ez nem így van. Ez jobb, hatékonyabb eszköz, én állítom, hogy most jobban állunk, gazdasági munkában és életszínvonalban is, mint állnánk enélkül. De enélkül sem pusztultunk volna el, és azonkívül vannak országok, amelyek élni tudnak más irányítási rendszerrel. Azért ne nagyon oktassunk ki másokat, hogy a tervfelbontás nagyon jó, mert akkor senkinek sem kell gondolkozni. Azzal se érveljünk, hogy nálunk gondolkozni kell, mert akkor hogy érzi magát egy szovjet gazdasági funkcionárius vagy egy csehszlovák, lengyel vagy NDK? Tehát ha propagáljuk — és még propagáljuk, mert nem csökken az érdeklődés, hanem növekszik, szocialista és nem szocialista politikai, gazdasági és tudományos körök érdeklődnek iránta, szimpóziumok vannak, a mi embereink ott fellépnek — hát vigyázzunk, és ha ír róla, a sajtó is vigyázzon. Meg kell mutatni a mi gazdaságirányítási rendszerünk szocialista vonásait kapitalista és nem kapitalista országoknak egyaránt. Nekik pedig Magyarországot úgy kell elfogadni, amilyen: ha tetszik nekik, ha nem, ezt szocialista országként kell elfogadniuk. Ha külföldiek hazánkat mint szocialista országot nem fogadják el, akkor az érdeklődésükre, a szimpátiájukra fütyülünk. A szocialista országoknál is becsületesen, rendesen kell propagálni a gazdaságirányítási rendszerünket.

Másik kérdés a népgazdaság tervszerű fejlesztése. Ez a halvány utalás: tervezés, Tervhivatal, Tervbizottság azt hiszem jól jelzi, hogy itt is, a népgazdaság fejlesztése terén is előbbre akarunk lépni. Tudniillik, ha van egy tervező hivatalunk, amelyik a Hold egy nyugodt kráterében ül és csinálja a csodálatos terveket, és nincs eleven kapcsolatban azokkal a tényezőkkel, amelyek ahhoz kellenek, hogy a terv realizálódjon, nem tud jó tervet csinálni. Ezért közelebb kell hozni és szorosabbá kell tenni a kapcsolatokat a tervezés és általában a gazdasági munka között.

A közgazdasági szabályozókra van egy általános utalás a szövegben. Inkább az ötéves tervhez kellene kötni, mint kétévenként váltogatni fontos közgazdasági szabályozókat, mert akkor nem tudnak dolgozni az üzemek sem, ha kétévenként váltogatjuk őket.

A termelés és az elosztás kérdése. Itt sokszor és sokféleképpen szerepel. Én azért említem csak meg, hogy hangsúlyozzam, a termelés és az elosztás kérdései egyaránt fontosak, de ez szintén ikreket jelent, egymástól el nem választható, és az elsődleges a termelés.

A mi irányítási rendszerünknek hiányzik a vége. Ha azt mondtuk, hogy korszerűsítettünk, hát akkor az olyan, mintha egy korszerű gépnek az alkatrészei háromnegyedrészt korszerűek, és a legvégén, ahol kapcsolódik, ott egy fabun-

kó van. Hát ezt nem lehet így csinálni. Ha van egy operatív, egy döntésre, mérlegelésre, helyes elhatárolásra segítő irányítási rendszer, annak nélkülözhetetlen része a közvetlen üzemi irányítás és munkaszervezés. És ott, elvtársak, középkorban élünk, nem akarok más kifejezést használni, messzi előttünk halad a korszerű üzem- és munkaszervezés sajnos a kapitalista világ több országában is, mint ahol mi tartunk. Ha egyebet nem is tudnak a kommunisták, állítom, hogy két dologhoz nagyon jól értünk: lerombolni valamit, ami nem tetszik nekünk, s megszervezni valamit. Hát akkor mutassuk meg, hogy az üzemvezetést is meg tudjuk becsületesen szervezni, mert enélkül sántítani fogunk. Nem tudunk harcolni a fölösleges adminisztratív létszám ellen sem. Amit leépítgettünk radikálisan kétszer vagy háromszor is az utóbbi tíz év alatt a központi szervektől, azt kamatostul beépítettük a középfokú irányító szervekbe és az üzemekbe, tehát semmit sem csináltunk. Elhiszem azt a társadalmi törvényt, hogy a fizikai dolgozók relatív száma csökken a társadalmakban, ez szerintem szükségszerű is, velejár a technikai fejlődéssel, ez nem is lehet másképp. Elfogadom a szellemi munka növekvő értékarányát, de semmiképp nem tudom elfogadni az adminisztráció növekvő értékarányát. Ez így nem fog menni. Mi bizonyos társadalmi átalakulásban, az adminisztratív létszám kitermelésében és felduzzasztásában messzi megelőztük a korunkat. Most a bolgárok megint a kisbaltával nyúltak hozzá a létszámhoz. Mi így nem akarjuk.

Következő kérdés, ami előtérben van és helyes, a nem gazdaságos termékek termelésének leállítása. Ez elkerülhetetlen. De legalább ugyanannyiszor és feltétlenül mindig ezzel együtt kell emlegetnünk — szerintem — a gazdaságos cikkek termelésének a beállítását. Mert azt sem végeztük el.

Végül néhány gyakorlati gazdasági kérdést akarok felvetni. Ülésünkön nagyon sok szó esett a közúti gépjármű-fejlesztési programról. Egyébként ez a téma érinti azt is, hogy a párt vezet vagy sem a gazdasági kérdésekben. Elvtársak a párt maga — beleértve a Központi Bizottságtól az alapszervezetekig — a gazdasági kérdésekkel mindig fog foglalkozni. Vagy elvi döntést hoz, vagy vasárnapi műszakban kimennek a pártmunkások és levágják a lóherét, vagy segítenek begyűjteni a kukoricát. A pártnak muszáj foglalkozni gazdasági dolgokkal. Ez az egyik. A másik dolog, hogy mikor egészséges a gazdasági kérdésekkel való foglalkozás a pártszervezetek részéről.

Lehet kijárni anyagot, verekedni valamiért, munkaerőt és hitelt szerezni, mindent lehet csinálni, de kell egy bizonyos rendszerének lenni annak, hogy a pártszervezetek hogyan foglalkozhatnak gazdasági kérdéssel és egy konkrét példán szeretném ezt megmutatni. Mindannak, amit hirdetünk, hogy hogyan kell csinálni, ellentmondanak a gyakorlat kiáltó esetei.

A Ganz gyár, a VIII. kerületi Ganz-MÁVAG nem tudom hány esztendős probléma. Egyesítettük, azt hittük, hogy kevesebb lesz vele akkor a probléma, pedig csak a problémákat egyesítettük. Egy időben kapcsolódott ahhoz a rémregényhez, amit úgy hívtunk, hogy dízelesítési program, talán emlékeznek rá. Ha jól emlékszem, 1955-ben hallgattam a parlament kongresszusi termében egy nagyszerű országos értekezleten a dízelítést. És most megkérdezem: lehet az normális, hogy 20 esztendeig van egy ilyen kérdés nyitva? Ez nem lehet,

ez nem normális, ez nem helyes és én állítom, hogy akiknek ezt meg kellett volna oldani — nem tudom az hány száz ember — azok nem lopták közben a napot, azok dolgoztak. De ha az összes többit nem csinálták volna még, de ezt az egy kérdést megoldották volna 10 évvel ezelőtt — több hasznot hoztak volna a Magyar Népköztársaságnak. Ugyanilyen probléma elvtársak a Váci úti Hajógyár. Én magam 1954-ben titkár voltam a kerületben, s már akkor is létező probléma volt, ma is az. Vagy a Kispesti Traktorgyár — ha nincs 20 éves probléma, akkor egyéves sincs. A Felvonógyár — ugyancsak kerületi titkárként dolgoztam akkor — mit gyártson? Gyártson felvonót, ne gyártson? Ez is 1954-ben volt, és még mindig ugyanott tartunk. Ezt nem lehet csinálni tovább. És meg kell azt a koncentrálást valósítani és tényleg oda a legjobb erőket kell adni. Ha nincs megoldva az ország 8—10 nagyon fontos gyárának a problémája, akkor mi akármit csinálunk, mindig sántítani és bukdácsolni fogunk és mindig politikai és gazdasági problémáink lesznek.

Hogyan foglalkozhat a párt gazdasági kérdésekkel és hogy lesz képtelen gazdasági kérdésekkel foglalkozni. Mi — a Politikai Bizottság és a Központi Bizottság — egy nagy hibát követtünk el ebben a kérdésben. Megfelelő állami szervek javaslatára bevettük a kongresszusi programba és a mai okmányunkba is a közúti járműfejlesztést. Anélkül tettük ezt, hogy pontosan ellenőriztük volna, hogyan készítették elő. Ez a mi hibánk. De hát mondják meg őszintén, gondol az ember arra, hogy kitervezik, kidolgozzák, beruházzák azt, ami a motorhoz kell és elfelejtik azt, ami a karosszériához kell, meg az alvázhoz. Hát erre lehet gondolni? Hát ehhez mérnöki oklevél nem kell, egy technikustól sem lehet ezt elfogadni, hogy ilyen tévedéseket kövessen el. Hol gazdaságos ez a fajta termelés, mondják meg őszintén? Nem a Győr megyei és nem a Fejér megyei pártbizottság, nem a Pest megyei vagy a csepeli pártbizottság a hibás és nem is a Központi Bizottság, vagy a Politikai Bizottság. Ezt állítom! Ne tologassuk jobbra-balra a felelősséget. A gazdasági emberektől követeljük meg, kire mi tartozik. Ha van egy felvonógyári probléma, akkor huzakodjanak neki és tegyenek az asztalra két esztendő múlva egy megvalósítható és helyes megoldást. És így tovább a többi kérdésben is. De a megoldások műszaki normatíváiért, elemi termelési logikájáért és rendszeréért ha lehet, akkor ne a pártbizottság feleljen. Erre a pártbizottság képtelen, ezt jól meg nem oldhatja. A gazdasági ember viszont köteles jól megoldani.

Kell-e a megyei pártbizottsággal meg a PB-vel beszélni? Persze, hogy kell beszélni ilyen hatalmas vállalkozásnál, ami kongresszusi programunk is. Meg kell mondani, hogy mi az elgondolás és kérni kell a támogatást. Azután ha közben adódnak problémák, hogy az alvázat nem tudom hol megtermelni és nem tudom a magam útján megtalálni, akkor megkérdezem a Győr megyei pártbizottságot, megkérdezem a Fejér megyeit, a csepelit, hogy van-e szabad kapacitás nálatok. Mert így is lehet kutatni kapacitást. Ennyit közre kell működniük a pártbizottságoknak és akkor meg kell mondani, hogy van vagy nincs, és ajánlom ezt vagy azt az üzemet, vagy nem ajánlom. És ha van program és kész a program, akkor is ajánlatos beszélni a miniszternek a megyei pártbizottsággal és megmagyarázni, hogy elvtársaim, segítsétek politikailag ezt a

motorgyártást, mert ilyen nagy országos tervnek az ilyen és ilyen része. Ennyi hozzátartozik a figyelmességhez, az udvariassághoz. Én így értem elvtársak a párt gazdasági munkáját és a felelősség megosztását.

Így értem a munka megjavítását is. Itt jelentkeznek az atomerőművet érintő problémák. Nem tudom, ki hogyan áll az atomerőművel. Én a négy polgárimmal nem tudok felelni műszakilag az atomerőmű miatt. Vagy a vizet feleltik el hozzá megtervezni vagy ionokat, vagy valami mást. Nekem fogalmam sincs, hogyan vállalhatjuk a felelősséget ezért. A politikai döntést természetesen nem tudjuk majd elkerülni. De azt, hogy az tudományosan, műszakilag komplett elgondolás, azt a szakemberek állják és azért a szakemberek feleljenek és mi majd a volumenről meg tudjuk ítélni, meg az energiagazdálkodásunk mérlegéből, hogy politikailag támogathatjuk-e, megszavazzuk-e és csináljuk-e. Csak azt ne csináljuk elvtársak, hogy — ha kutatási tervünk van és filozofálni akarunk, vizsgáljunk akármilyen kérdéseket, akár az idők végezetéig — ilyen kérdésekben 10—20 évig spekuláljunk, meg beszéljünk. A magyar szakemberek 12 éven át megakadályozták azt, hogy a kormány licencet vegyen, folyton hitegetve, csalogatva, mondogatva, hogy meg tudják a jó magyar szakemberek csinálni és 12 év elvesztése után elkezdtünk keresni, hogy a kormány vásároljon licencet. Így jártunk a szóban forgó motorral is, amit most Győrben gyártanak. Azt is annyi évig akarták a szakemberek, hogy mi csináljuk, folyton biztattak bennünket, és a végén mégis csak venni kellett.

Úgy csináltam, nem tudatos szónoki fogásból, mint némely felszólaló, hogy a végére hagytam az egyetértést. Szeretném megmondani elvtársak, hogy szóban és írásban 34 elvtárs fejtette ki az álláspontját, és én csak konstatálhatom, de azt megteszem: nagy örömmel konstatálom azt az abszolút és teljes egyetértést, ami itt megnyilvánult a Központi Bizottság ülésén, ennél a rendkívül nagy horderejű kérdésnél.

Azt hiszem elvtársak, hogy maga ez a tény nagyon jól kifejezi a mi X. kongresszusunk irányvonalát és szellemét, amely uralkodik és él a pártban, kifejezi a Központi Bizottság eszmei és politikai egységét és összeforrottságát. Azokat a különböző kritikai és egyéb észrevételeket, amelyeket szintén nagyon komolyan fogunk venni, azt mindig az alap állásfoglalás kiegészítésének fogjuk fel és ebben a döntő mégis az, hogy itt teljes politikai egység volt. Ezt azt hiszem mindnyájan tanúsíthatják, ez örvendetes dolog és gondolom, ha most az indulásnál egységes az állásfoglalás, ennek szelleme kisugárzik, és rendkívül fontos tényezője lesz annak, hogy a mostani határozatot a párt végre tudja hajtani.

Vizit az SZKP KB új főtitkáránál, Mihail Gorbacsovnál

Anatolij Karpovval Moszkvában

Akart-e pártelnök lenni?

— Az Ön személyét közvetlenül is érintette az 1988. májusi pártértekezlet, ami ott, illetve azután történt?

— Ez nem könnyű kérdés.

— Tudom, mégis azt kérem, segítsen megvilágítani az akkor történteket és az események hátterét. A közvélemény egy részében ma is különböző hírek keringenek, amelyek egy része sem Önre, sem az MSZMP-re nézve nem hízelgő.

— Nem én terjesztem őket.

— Ebben biztos vagyok, mégis arra kérem, segítsen tisztázni bizonyos dolgokat. Engedje meg, hogy feltegyem az ezzel kapcsolatos kérdéseket.

— Hát tessék.

— Mi volt az előzménye a pártértekezlet összehívásának, s vajon az előkészületek közben már napirenden volt-e, hogy avezetésben is ilyen nagyarányú változások lesznek?

— A pártértekezlet összehívásának gondolata egy idő óta már érlelődött a pártvezetésben és a tagságban is. Az ok pedig az volt, hogy a XIII. kongresszus egyes határozatairól kiderült, nem valósíthatók meg. Ezek a gazdasági kérdéseket érintő határozatok voltak. Nagy kár, hogy a kofogások nem a kongresszuson merültek fel, ott még korrigálni lehetett volna bizonyos dolgokat. De akkor és ott olyanok is a határozatok mellett érveltek, akik ma úgy tesznek, mintha a dolgok tőlük teljesen függetlenül netán éppen az ő akaratuk ellenére történtek volna. Erre is áll az, amit beszélgetésünk elején, azt hiszem, gy más ügy kapcsán már említettem. Egyes emberek manapság úgyviselkednek, mint a nádszál erős szélben. Szívesen elfeledkeznek tegnapi önmagukról.

— Ez úgy hangzik, mintha Ön csalódott volna egyes emberekben.

— Nem állíthatom az ellenkezőjét. S engem nagoyn elszomorít egyesek viselkedése, különösen azoké, akik éveken át állhatatosságot mímeltek, akózös ügy önzetlen szolgálóinak mutatták magukat, és kiderült, hogy az első felhők láttán az eresz alá húzódnak.

— Köpönyegrogatók lettek?

— Én nem használtam ilyen szavakat.

— Térjünk vissza a pártértekezletre. Meglepte Önt az, ami ott történt?

— Mi tagadás, voltak meglepetések. A pártvezetés felkészült a változásokra, jó magam is egyetértettem vele, de én nagyobb fokozatosságot képzeltem el.

(Megkérdeztük Grósz Károlyt: akart-e Kádár János elnök lenni? Grósz Károly válasza:

— Neki az volt a dilemmája, azt kérdezte, tud-e ezzel nekünk segíteni. S mi azt mondtuk neki, hogy a nemzetközi kapcsolatok tartásában nagy segítségére lehet a pártnak, személy szerint az új főtitkárnak. Ez hatott rá. Azt azonban már akkor kijelentette, hogy a Politikai Bizottság ülésein még meghívottként sem kíván részt venni. Azonban ha kíváncsi vagyok a véleményére és megkérdezem, elmondja. Ehhez tartotta magát. Rendkívül fegyelmezetten és a testületi döntések iránti tisztelettel végezte munkáját. Egy ideig elolvasott minden határozatot, s véleményt is mondott róluk. Egy idő után azonban nem kérte ezeket az anyagokat, s már csak a személyes kontaktus maradt fenn kettőnk között, egészen az utolsó időkig. Ha jeleztem, hogy szeretnék vele találkozni, erre betegsége ellenére is bármikor kész volt.)

És most térjünk vissza a Kádár Jánossal készített interjúhoz.

— Úgy tudom, Önt felkérték, a párt elnökeként vegyen részt ne csak a központi bizottsági, hanem a politikai bizottsági üléseken is. De Ön ez utóbbira nem vállalkozott. Miért?

— Mielőtt a kérdésre válaszolnék, tennék egy kis kitérőt. Még 1987 őszén Pekingbe utaztam. Ez volt az utolsó hosszabb külföldi látogatásom. Szívesen mentem oda. Hatalmas ország, gazdag történelmi és társadalmi múlttal, sok-sok tapasztalattal. Kapcsolataink az ismert okok miatt hosszú ideig szüneteltek. Szerettem volna látni, mi változott ott az utóbbi években. Nagyon érdekes beszélgetéseink voltak Csao Ce-janggal és Teng Hsziao-pinggel. Utóbbival több mint harminc évvel korábban már találkoztunk, tehát régi ismerősként üdvözölhettük egymást. Engem bevallom érdekelt az is, hogy mi az ő szerepe a pártveztésben. Ő ugyanis a kínai párt tanácsadó testületének az elnöke volt akkor. Erről, továbbá a reformokról is beszélgettünk. Érdekes, tanulságos volt a látogatás számomra ebből a szempontból is.

— Azt akarja mondani, hogy akkor már tudta, mi várható, hogy Ön is egy olyan posztra kerülhet az MSZMP-ben, mint Teng Hsziao-ping akínai pártban?

— Én ezt nem mondtam. Csak arra utaltam, hogy informálódtam a kínai párt politikai és gazdasági reformjáról, a tervekről, meg Teng Hsziao-ping működéséről.

— Akkor most térjünk vissza arra a kérdésre, miért nem vállalkozott arra, hogy részt vesz a Politikai Bizottság ülésein?

— Én nem akartam elnök lenni, de azt mondtam, ha ezzel szolgálni tudok, akkor vállalom. Ami a PB-üléseken való részvételt illeti: az első ülésre elmentem. Meghallgattam a napirend feletti vitát, aztán elmondtam a saját

véleményemet. Akkor azt is bejelentettem, hogy az üléseken a jövőben nem kívánok részt venni. Csinálják nélkülem a dolgokat, ne zavarja őket a jelenlétem.

Azt azonban megmondtam, hogy bármi legyen is napirenden, nyíltan kell megvitatni a dolgokat. Azt mondtam, vitatkozzanak, amíg a székről le nem fordulnak, de ha kivitatkozták magukat és kimennek a tanácsteremből, képviseljék az egységes álláspontot. Különben szétverik a pártot.

Kádár János felszólalásából a KB 1989. február 20—21-i ülésein

A Központi Bizottság 1989. február 20—21-én meghatározott ülésén Kádár János elnökölt. Részlet az ott elhangzottakból

Ha megengedik, szeretnék két szót szólni az én betegségemmel kapcsolatosan. A múlt hét második felében két professzor ellenőrzött; a műtétet végző és egy belgyógyász professzor; megállapították, hogy fokozatosan, a terhelést ellenőrizve részt vehetek a munkában. Én kötelezettséget vállaltam arra az orvosokkal, hogy a kézműtéthez szüksüges hosszadalmas kezeléseket akkor is, ha fokozatosan állhatok csak munkába, be fogom pontosan tartani, ugyanúgy a belgyógyászati ellenőrzést is anélkül, hogy a fokozatos munkába állást meg kívánnám szakítani.

Ezenkívül szeretnék politikailag is hangsúlyozni valamit a saját személyemet illetően. Én az 1988. májusi pártértekezlet határozatához tartom magam minden tekintetben, ezt én kötelezőnek tartom magam részére úgy is, mint párttag, úgy is, mint a központi Bizottság tagja, minden részében és minden állásfoglalásában és határozatában.

A másik: én sajnos nem tudtam részt venni a Központi Bizottság munkájában, sem az előkészülés szakaszában, sem a döntéshozatalban, sem az anyagok egészen pontos ismeretében, de szeretném hangsúlyozni és kijelenteni, hogy én a Központi Bizottság minden döntését kötelezőnek tartom magamra; és gondolom a pártunk minden tagjára kötelező a Központi Bizóttság határozata és döntése. ez a mi jelenleg érvényes Szervezeti szabályzatunk szerint így van.

KÁDÁR JÁNOS

Készült: 2 pld-ban.

Kanyó András elvtársnak,
a "Magyarország" főszerkesztőjének

Budapest

Tisztelt Kanyó el

Sajnálattal közlöm Önnel, hogy jelenlegi egészségi állapotom nem teszi lehetővé, hogy a kért interjú magnófelvételen készüljön. Ezért úgy döntöttem, hogy amennyiben rövidített kérdéseiket megkapom, azokra írásban válaszolok.

Budapest, 1989. március 17.

Elvtársi üdvözlettel:

/Kádár János/
az MSZMP elnöke

Az utolsó találkozás

Április 10-e, délelőtt 11 óra. A dolgozószobában ketten vannak: Kádár János és a Központi Bizottság egy volt osztályvezető-helyettese.

— Azért kérettem, hogy megbeszéljük a további munkát — kezdte a beszélgetést az MSZMP elnöke. Majd tájékoztatott, hogy előző találkozónk óta beszélt a Központi Bizottság volt titkárával, akit megkért, hogy működjön közre az interjú elkészítésében. Az először igent mondott, majd visszavonult. Ezután fordult a jelenlevő osztályvezető-helyetteshez, akivel korábban hosszú ideig dolgozott együtt. Most itt ült ő is. — Mit csináljunk? — kérdezte Kádár János.

— Folytassuk a munkát, ahol abbahagytuk.

— Hol vannak a magnószalagok?

— A megállapodás szerint átadtam a KB-iroda helyettes vezetőjének. Ez láthatóan megnyugtatta.

A beszélgetés a továbbiakban már négyesben folytatódott, mert Kádár János közben bekérette orosz tolmácsát, Nádját (Barthánét), aki megpróbált segítségemre lenni, támogatva az általam ajánlott munkamódszert. Az elnök ugyanis ismét előhozakodott azzal a javaslatával, hogy adjam át írásban a kérdéseket, s ő azokra írásban válaszol úgy, hogy diktál a saját titkárnőjének. Közben jelezte, hogy megkérte a főtitkárt, továbbá Major Lászlót, a KB iroda vezetőjét, vegyenek részt a beszélgetésen. De addig is folytassuk a munkát.

— Mi lenne az első kérdés? — érdeklődött.

— Az első kérdéseken már túl vagyunk, azokra már válaszolt, úgyhogy én most folytatnám azzal, ami a soron következő beszélgetésünk témája lenne.

Jó, mondta O, arra majd válaszolni fog, ha a főtitkár is jelen lesz. Válaszából az derült ki, hogy most nem akar érdemi megbeszélést folytatni, más foglalkoztatja őt. Felvetette, hogy az eddigi beszélgetések szövegét ő még nem látta. Arra a megjegyzésemre, hogy pedig elküldtük neki az első beszélgetésről készült nyers szöveget és már írjuk a közlésre szánt anyagot is, meglepődött. Megismételte: ő semmilyen szöveget nem kapott.

Szerencsére vittem magammal egy másodpéldányt, így azt átadtam neki, hangsúlyozva, hogy ez csak a piszkozat. Átvette a szöveget, összehajtotta és a zsebébe tette. Majd kis idő múlva ismét elővette s megnézve az utolsó lapot, megjegyezte: „nincs aláírva". Aláírtam. Elenőrizte, majd ismét visszaadta azzal a megjegyzéssel: „nincs rajta dátum". Azt is ráírtam. Ezután felállt és azt javasolta, menjünk ki mindnyájan a titkárságra, s ott várjunk a főtitkárra. „Így illik" — mondta. Miután elhelyezkedtünk, hármasban folytattuk a megkezdett beszélgetést, de néhány perc múlva valóban megérkezett a főtitkár a KB-iroda vezetőjének kíséretében.

Az elnök elébük sietett, üdvözölte őket, majd mindnyájunkat beterelt a dolgozószobájba. A nagy tárgyalóasztalnál foglaltunk helyet. Ő kezdte és szinte végig irányította a beszélgetést. Annak központi témája az ő helyzete volt. Az, hogy egészségi okok miatt nem tud részt venni a munkában úgy ahogy szeretne, nem tud eljárni a Központi Bizottság üléseire, s hogy ez nagyon zavarja őt. Jelezte, hogy a két nap múlva sorra kerülő központi bizottsági ülésen (április 12-én) részt kíván venni.

— Nem tiltja meg nekem, hogy ott legyek? — kérdezte a főtitkárt többször is a beszélgetés során, olyan hangsúllyal, amiből nyilvánvaló volt: tulajdonképpen kéri, teljesítsék a kívánságát.

A főtitkár hangsúlyozta, hogy ő ezt meg nem tilthatja, de egészségi állapota miatt azt javasolná, ne vegyen részt a KB-ülésen. Majd a beszélgetésnek ez a része azzal zárult le, hogy ha mindenáron ragaszkodik hozzá, a főtitkár javasolja: mint a párt elnöke jelenlen meg a tanácskozáson, nyissa meg, s mondjon néhány mondatot arról, amit saját helyzetéről nekünk is előadott. S ezután átadhatja a munkát a soros elnöknek, ő pedig nyugodtan eltávozhat, hiszen mindenki megérti nehéz helyzetét.

Mielőtt azonban a beszélgetésnek ez a része lezárult volna, a főtitkár tájékoztatta Kádár Jánost, hogy több testvérpárt vezetője (Gorbacsov, Jaruzelsky, Honecker) meghívást küldött Kádár Jánosnak. Javasolta, vegye igénybe valamelyiket, s pihenjen legalább két-három hetet, az az orvosai szerint is jót tenne neki.

— És akkor vele mi lesz? — mutatott rám.

— Ha úgy döntenek, s Ön is hozzájárul, én szívesen elkísérem. Megígérem, nem fogom túlságosan igénybe venni. Napi egy-két órát dolgozhatunk — válaszoltam.

— Nem megyek külföldre — jelentette ki kis szünet után. S ezen a véleményén annak ellenére sem változtatott, hogy a jelenlevők mindegyike igyekezett őt befolyásolni. Minél többben szóltak az elutazás mellett, annál határozottabban mondott ellent, s a „nem" egyre kategorikusabb lett.

Amikor a főtitkár és a többiek távoztak, megkérdezte: — Na mit csináljunk?

Kimutattam az ablakon, szikrázó napsütés, kék égbolt, egyszóval gyönyörű tavasz volt. — Igaza van, mondtam — ne menjünk külföldre. Itthon is lehet pihenni. Menjünk fel Dobogókőre. Ott teljes a kényelem, közel van a fővároshoz.

— Maga is feljönne?

— Szívesen, de talán az is elég, ha én csak napi néhány órára felmegyek. Ha üzen, fél óra múlva ott vagyok.

— Jön a felesége is? — kérdezte, arra utalva, emlékszik rá, hogy azt mondtam neki: a gépírómunkát a feleségem végzi.

— Ő dolgozik, nem tudom, hogy elengednék-e — szabadkoztam.

— Hát az MSZMP elnökének nincs annyi tekintélye, hogy kikérhessen valakit?

— Ha Ön is hozza a feleségét, akkor az enyém is ott lesz — nyugtattam meg, miközben a titkárnő és Nádja helyeseltek.

— Ez jó gondolat. Megbeszéljük — nyújtott kezet búcsúzóul.

Többet nem találkoztunk.

Lemondott, vagy felmentették?

Amikor már nagyon elhatalmasodott betegsége, s emiatt már napi egy-két órát sem tölthetett munkahelyén, az élet mind nehezebbé vált — környezete számára is. Ebben szerepet játszott az is, hogy szinte az utolsó pillanatig ragaszkodott az évtizedeken át gyakorolt és megszokott életritmushoz.

Amikor egyszer erről beszélgettünk, elmondta, hogy az ötvenes évek elején az volt a gyakorlat, hogy minden pártvezető látástól vakulásig dolgozott, de legalábbis ült az irodában, dokumentumokat olvasott, amire napközben a gyakori és hosszadalmas ülésezések miatt nem volt lehetőség. Ez alól ő sem húzhatta ki magát, de már akkor is próbálta a maga és felesége számára is elviselhetőbbé tenni ezt a tőle mindig idegen dresszúrát. Egyebek között ő akkor is hazajárt ebédelni. Nemcsak azért, mert a hazai kosztot jobban szerette, hanem azért is, mert ez némi kikapcsolódást jelentett. Már maga az utazás is, át a Margitthídon, fel a Cserje utcába, ami akkor még egy sáros kis utca volt, le sem volt kövezve. De a házhoz kert tartozott, a teraszról szép kilátás nyílik a Dunára és a városra. „Szerettem és szeretem ezt a várost. Itt nőttem fel, itt éltem le életem döntő részét. Ismerős volt sok utcája, amelyeket az illegalitás idején naphosszat róttam. Milyen jó lett volna legalább egy héten egyszer kisétálni a városba, járni-kelni, egy múzeumba elmenni. Ilyesmikről ábrándoztam, de ez sajnos, mindvégig ábránd maradt. A városban való meghitt sétára jutott mindig a legkevesebb idő."

Ezt a szokását tehát, hogy ebéd után kicsit pihen, majd este 7—8 óráig dolgozik, mindvégig megtartotta. Akkor hazament, megvacsorázott és a dolgozószobában éj-

félig vagy még tovább is dolgozott... (A dolgozószoba puritán berendezésű. A falfelület nagy részét a plafonig érő könyvespolc tölti be, igen gazdag könyvtárral, amelyben váltakoznak a szak- és kézikönyvek a szépirodalommal. A rendkívül egyszerű, politúrozott íróasztalt egy olvasólámpa díszíti. Televízió, rádió nincs benne. Van viszont egy heverő, arra az esetre, ha le akart pihenni. Ritkán tette.)

Évek óta altatóval feküdt le, rendszerint öt-hat órát aludt és jól kipihente magát. Viszont reggel tíz óra előtt ritkán ment be dolgozni. Előbb otthon megreggelizett, olvasgatta a reggeli lapokat.

Nos, ez az a ritmus, amit annyira megszokott, s amitől nem tudott megválni akkor is, amikor dolgozni már nem tudott. Tétlenségre volt kárhoztatva. Mégis, időnként az esti órákban, tíz órakor vagy azután jutott eszébe, hogy ezt vagy azt a politikust vagy ismerőst fel kellene hívni, mert valamit meg kellene vele beszélni. Nehezen fogadta el, hogy a késői óra nem alkalmas telefonálgatásra.

Így telt el az a néhány hét, amikor már nem járt be a pártközpontba. Az aktív munkától elszakadva, a lakás falai között töltötte idejét, kivéve azokat az alkalmakat, talán csak órákat, amelyeket a kezelés miatt töltött házon kívül. Aztán már a kezelésekre sem akart elmenni. Nem hitt a gyógyulásban.

Ebben az időszakban merült fel, hogy lemondjon-e vagy sem. Úgy vélekedett, hogy ő soha semmilyen tisztségéről nem mondott le. Amit rábíztak, azt szolgálatként fogta fel, akárcsak egész életét. Szolgált azzal, amivel tudott, s úgy, ahogy lehetett. A szerénysége, puritánsága mellett ez volt talán legerősebb jellemvonása: szolgálni a nemzetet. Így hát latolgatta, mit tegyen. Tanácsokat kért és hallgatott meg. Tudta, hogy nem képes ellátni a rábízott elnöki tisztet. — Mentsenek fel — ismételte mind gyakrabban.

Aztán, mint régen, késő este íróasztalához ült, s mind erőtlenebbé váló kézzel, de vasakarattal nekifogott a levél megfogalmazásának. Eltelt egy éjszaka, és még egy. Az értelem és az akarat azonban már nem tudott parancsolni a kéznek, a szöveg alig, egyes részei pedig egyáltalán nem voltak olvashatóak. Tudomásul kellett vennie, hogy az egy életen át bevált módszer — mindent előbb saját maga vetett papírra, kézzel, s csak azután fordult munkatársaihoz és vette igénybe a technikát — már nem alkalmazható. A segítség már a fogalmazás papírra vetésénél sem nélkülözhető. S amikor megszületett végső formájában a Központi Bizottságnak szóló levél, arra is volt gondja, hogy azt két tanú előtt írja alá. Az aláíráshoz ragaszkodott.

S amikor nyivánosságra hozták a levelet és a választ, másnap összecsomagolt. Távozni akart a villából, amelyből 1951-ben letartóztatták, s amely 1957-től haláláig az otthona volt. (A kertben gyakran sétált, ismert minden fát és bokrot.) Személyes holmijait magához véve, kis bőrönddel a kezében indult útnak. Egyre csak azt hangoztatta: miután már nem visel semmilyen tisztséget a pártban, a villa nem illeti még.

Felesége és munkatársai csak hosszas rábeszélés után tudták meggyőzni: maradjon.

Az MSZMP KB levele

KÁDÁR JÁNOS elvtársnak
Budapest

Tisztelt Kádár János Elvtárs!

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága és pártunk tagjai megrendüléssel értesültek súlyosan megromlott egészségi állapotáról. Sajnáljuk, hogy emiatt az utóbbi hónapokban már nem lehetett részese politikai életünknek. A Központi Bizottság mérlegelve az Ön egészségi állapotát, úgy döntött: mentesíti a Magyar Szocialista Munkáspárt elnöki tisztéből és a központi bizottsági tagságából adódó terhek alól.

Ma még nem vállalkozhatunk egy fél évszázados, történelmi jelentőségű életút értékelésére, amely elválaszthatatlanul összefonódott a magyar nemzet ellentmondásoktól sem mentes felemelkedésével. Végső soron csak az utókor készítheti el annak a korszaknak a mérlegét, amely Kádár János nevéhez kötődik. Ön a társadalom jobbításáért, a haza felemelkedéséért, a szocializmusért küzdő kommunista emberként szerzett megbecsülést és elismerést.

A hazai és a nemzetközi közvélemény azt a politikust tiszteli az Ön személyében, aki elévülhetetlen érdemeket szerzett a helsinki folyamat elindításában és következetes képviseletében, a kelet—nyugati párbeszéd kibontakoztatásában.

A magyar kommunisták úgy tekintenek Kádár Jánosra, mint aki a nemzeti megbékélés érdekében mindenkor kész volt a megegyezésre. Nem feledkeznek meg a hatvanas-hetvenes évek Magyarországáról, amikor hazánkat — lehetőségeinkkel és korlátainkkal együtt is — a megújulás előfutáraként tartotta számon a honi és a nemzetközi közvélemény.

Sem eredményeinket nem becsülhetjük le, sem hibáinkat nem hallgathatjuk el. Tudatában vagyunk annak, hogy az elmúlt másfél évtized objektív nehézségeit, gazdasági és politikai bajainkat nemegyszer téves döntések is súlyosbították. Ezek következményeivel kell napjainkban népünknek és pártunknak szembenéznie.

Küzdelmes élete számunkra intelem is egyben: ismernünk kell történelmünket és tisztelnünk értékeinket, mert enélkül nem őrizhetjük meg önbecsülésünket.

Kedves Kádár Elvtárs!

Megőrizzük munkásságának értékeit, következetesebben folytatjuk a reformok útján járva a nemzet további felemelkedéséért, a szocializmus megújításáért, az európai együttműködés elmélyítéséért kifejtett erőfeszítéseit.

A magyar kommunisták nevében őszintén köszönjük több évtizedes munkásságát, elvtársi üdvözletünket küldjük.

Budapest, 1989. május 8.

A Magyar Szocialista Munkáspárt
Központi Bizottsága

Kádár János levele

Budapest, 1989. május 10.

MSZMP Központi Bizottsága
Budapest
Tisztelt Központi Bizottság!

Hozzám intézett levelüket kézhez vettem. Emberileg bizonyára megértik, hogy nehezen fogtam tollat, de úgy éreztem: kötelességem válaszolni Önöknek. Annál is inkább, mert nem tudom, hogy lesz-e hozzá még egyszer fizikai és lelki erőm.

A testület döntését fegyelmezett kommunistaként is elfogadom, de mint Önök közül sokan tudják, jómagamat is hónapok óta foglalkoztatott a visszavonulás gondolata. November óta orvosaim csak minimális munkavégzést engedélyeztek, áprilistól pedig egészségi állapotom tovább romlott.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani minden egykori munkatársamnak, elvtársamnak azért a támogatásért, amelyet munkámhoz kaptam tőlük az évtizedek során. Csaknem fél évszázadot dolgoztam a munkásmozgalomban. A politikai munkámban bizonyára követtem el hibákat is. De higgyék el, minden tettemet a jószándék vezette; mindenekelőtt a magyar nép, a mozgalom, a párt érdekeit tartottam elsődlegesnek.

Köszönöm a bizalmat minden honfitársamnak, aki választópolgárként hitt és segítette a nemzeti megbékélésre és egy jobb, szebb Magyarország megteremtésére irányuló politikát. Ha voltak közösen elért eredményeink, akkor ezek összegzése majd mások feladata lesz. Engem mostanában inkább saját felelősségem gondolata foglalkoztat. Remélem, Önöknek lesz igazuk: a felnövekvő nemzedékek majd tárgyilagosabban ítélik meg az elmúlt három évtized eredményeit és hibáit.

Úgy érzem, köszönettel tartozom azoknak a külföldi elvtársaimnak is, akikkel a nemzetközi munkásmozgalomban együttmunkálkodva és sokszor vitázva kíséreltünk meg egy korszerűbb szocializmusképet és -gyakorlatot kialakítani. Sokan tanúim rá, hogy internacionalizmusomtól soha nem tudtam elválasztani a magyar nép iránti felelősségemet.

Néhány sor erejéig fel kell idéznem azokkal a külföldi politikusokkal folytatott tárgyalásaimat — Keletről és Nyugatról egyaránt —, akikkel az utóbbi évtizedekben találkoztam. Hiszem, hogy barátainkban és eszmei ellenfeleinkben sok gyanakvást és előítéletet oltott ki az emberközpontúnak szánt magyar szocializmus gyakorlata. Belső állapotaink és külpolitikai lépéseink is bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy hazánkról kedvező kép alakult ki a nagyvilágban, mindenekelőtt Európában.

Tisztelt Központi Bizottság!

Befejezésül minden honfitársamnak, pártunk tagjainak és vezetésének sok sikert kívánok azoknak a nehéz feladatoknak a megoldásához, amelyek a magyar nemzet, a társadalom és az MSZMP előtt állnak.

Elvtársi üdvözlettel
(Kádár János)

Az Öreg

1989. július 6-án, életének hetvenhetedik évében meghalt Kádár János.

A gyászszertartást megelőző két napon százezrek róták le kegyeletüket ravatalánál és az ország különböző helyein, a nagyvárosokban az erre a célra felállított kegyhelyeken.

A gyászszertartás és a temetés spontán állásfoglalássá vált: a nemzet nem tagadta meg múltjának azt a darabját sem, amelyet már most is Kádár-korszakként emlegetnek, s amelyet csak együtt, a hibákkal és a nemzetközi életben e kis nép számára oly nagy elismerést és mindenki számára elfogadható életkörülményeket teremtett. S ez még akkor is így van, ha ma sokan ezt tagadni, sőt letagadni akarják.

Sokak gondolkodását tükrözi Hovanyecz Lászlónak nekrológ helyett készült, s a Magyarország című lapban megjelent írása: Az Öreg.

'80 januárja. Több mint egy évtizedes egyetemi oktatói munka után a pártközpontba kerülök. Nem afféle szabványapparátcsiknak, hanem a Társadalmi Szemle rovatvezetőjének. Az igazi apparátcsikok amolyan kakukktojásnak tartanak, értelmiségi környezetem meg vérbeli apparátcsiknak. Alkalmas lenne a pillanat a tudathasadásra, ha volna rá hajlamom. Hál' Istennek nincs.

Ismerkedem a hely szellemével, járom a „Fehér Ház"-at. Eljutok a hatodik emeletre. Itt helyezkedik el a pártgazdasági osztály. Folyosóit illusztrálandó a „pártgazdálkodás" leglátványosabb műveinek színes fotói vannak kifüggesztve. Az utóbbi egy-másfél évtizedben épített budapesti és vidéki pártházak, oktatási intézmények, üdülők tablói. Ízléses és ízléstelen, invenciózus és fantáziátlan épületek képei sorjáznak. Legyenek bármilyenek, látszik: nem sajnálták rájuk a pénzt.

Elképedve ballagok lefelé. Nem új nekem, amit láttam, mindig utazó ember voltam, meglehetősen ismerem az országot, ami a hatodik emeleten megtekinthető, abból a valóságban is megtapasztaltam egyet s mást. Hanem így együtt a „létesítményeknek" ez a hivalkodó töménysége, ez bizony mellbe vág. És a következő gondolatom: Hogy engedheti meg ezt az Öreg? Ő, aki bizonyíthatóan esküdt ellensége mindenféle pártprivilégiumnak, visszaélésnek, pöffeszkedésnek.

Nem veszem észre, hogy háborgásom a paraszti neveltetés által belém vert „jó király"-hit kibuggyanása.

Lassan múlnak háborgásaim. Gyakran látom Kádárt, némelykor van alkalmam hosszabban megfigyelni. Április 4-ét és november 7-ét mindig a központi apparátussal ünnepli. Igen egyszerű ünnepségek ezek. Tízperces, negyedórás beszédek után fél, háromnegyedórás műsorok: vers, próza, dal a legjobb művészek előadásában.

Amikor az Öreg elfoglalja helyét az elnökségben, viharos, sőt vastaps kezdődik, azaz kezdődne, ha a munkatársai előtt meghajló államférfi rosszalló arccal le nem intené az évről évre újra próbálkozó, személye körüli buzgólkodást. ,,Látod, édesapám, milyen könnyű lenne itt megint kultuszt csinálni?'' — súgja fülembe a taps csitultával cinikusan kollégám.

Én pedig a beszéd alatt, amelyet valamelyik osztályvezető tart, igyekszem szemmel tartani Kádár arcát, hatalmas homlokát, homlokredőinek minden rezdülését. És közben elgondolkodom, mit mondok, ha hazamegyek, és rám kérdez apám: ,,Na, milyen volt az Öreg?'' Apám, aki szintén 1912-ben született, csak januárban, úgyhogy épp négy hónappal idősebb, mint az ,,Öreg''. És nemcsak apám, hanem az egész rokonságom és környezetem kérdez. Mert az Öreg roppant népszerű.

Igazi népszerűségének kezdetét az én emlékezetem 1963—1964-re teszi. S ez a kezdet a téeszesítés sikereivel függ össze. Nálunk, a bortermelő Mátraalján különösen nagy volt az ódzkodás a kollektivizálástól. Már be is bizonyosodott, hogy a szőlő nem igazán nagyüzemi növény. És mégis. Nem kellett több két-három esztendőnél, szájukat pénzért is nehezen nyitó parasztemberektől hallottam: ,,Hej, ha tudjuk, hogy ez ilyen. Ez kellett volna már régesrég.'' És nemcsak nemzetségnyi nagycsaládom tagjaitól, hanem sokkal szélesebb körben. Akkoriban egyetemistaként nyaranta egy zöldség- és gyümölcsfelvásárló nagyvállalatnál dolgoztam rakodómunkásként. Teherautóval jártuk fél Heves megyét, s onnan hordtuk az árut az ország különböző részeibe. Volt hát képem a dolgok alakulásáról. Arról, hogy a parasztember kezdte megérezni a korábbinál nagyobb létbiztonság ízét, a kevesebb gürcölés örömét, s azt, hogy maradt önállósága is, hiszen ott volt a háztájija. Még az a kétszázhatvan forintos nyugdíjacska is, amit a munkaképtelen öregek kaptak, s amit kezdetben Kádár-borravalónak neveztek. Minden hónapban biztos pénzt kapni, annyit jelentett, önérzetet kapni. ,,Akármilyen kevés, az enyém, beosztom, és nem a gyerekeim tartanak el.''

Aztán a hatvanas évek második fele kezdődik. A nagy magyar álom, a saját családi ház megvalósítása. A következő húsz évben majd' egymilliót építünk belőle. Kínnal, keservvel, lemondással, áldozatokkal persze. De hát azelőtt is kínlódtunk, méghozzá a mostaninál sokkal jobban, hoztuk az áldozatokat is, sokkal többet, mint most, csak épp az eredmény maradt el.

És a folytatás. Van hús. A szocializmus ,,csodája''. Van elegendő hús. Van választék húsból. A hetvenes évek elejének legendája mutatja, hogy a ,,csoda'' igazi csoda. Íme a legenda. Nyár, turistaszezon. Az ország tele külföldiekkel, főleg csehekkel. Egy csoportjuk bemegy a hentesüzletbe, ahol valamelyikuk megszólal: ,,Nézd, ezeknek a rohadt magyaroknak van mindenük!'' A hentes, aki ,,természetesen'' ért csehül, úgy vágja ki őket, hogy a lábuk se éri a földet.

Van tehát hús, van ennivaló. A magyar ember szeret enni. Eszik oda, eszik vissza, leeszi a korábban elmulasztottakat is.

Jön az autó, a motorizáció. Az utazás. A világjárás, ha jórészt kereskedelmi célú is, világlátással jár. Különböző világok összehasonlításával. Ezen összehasonlítások általában nem járnak kedvezőtlen eredménnyel a magyar világ számára.

No és a demokrácia. Amelynek korlátait inkább az értelmiség látja, ámbár lehetőségeivel is leginkább ő él. Miközben működik a cenzúra és az öncenzúra, sorra jelen-

nek meg olyan művek, amelyek a „láger" más országaiban asztalfiók-sorsra ítéltetek volna. Kivirul a történelemtudomány, a filmművészet, a szociológia, a képzőművészet, a közgazdaságtan. Közben a külső szemlélő számára érthetetlen tiltások takarják a szellemi élet égboltját. Mindazonáltal Illyés Gyula a magyar történelem „szélárnyékos" szakaszáról beszél.

A nép, az istenadta, pedig a „kimondás mágiájának" bűvöletében él. Lehet beszélni. Nem kell rettegni. Bármit mondhatsz utcán, villamoson, munkahelyen, nem figyel rád senki. Úton-útfélen vicceket mesélnek az emberek. Sok szól Kádárról is. Ezek javarészben afféle népmesei figura formájában, mintegy a legkisebb fiúként jelenik meg, s furfangosan győzedelmeskedik.

1982 májusa. Kádár hetvenedik születésnapja. Könyvbe mélyülten ballagok hazafelé, át a Rákos árterén. „Mit olvas szomszéd?" — reccsent rám hátulról egyik utcabelim. Mutatom neki Gyurkó könyvét Kádárról. A sörgyári téemkás, aki aligha tagja az Olvasó népért mozgalomnak, a fedőlapot látva csak ennyit mond: „Az az igazság, hogy nem jártunk mi rosszul az Öreggel. Tavaly voltam a családdal Bulgáriában, ha látná, ott mi van!"

Hát így. Patetikusabb időkben az efféle embereket így nevezik: „a legnagyobb magyar", „a haza bölcse". Pátosztól mentes populista világunkban így: az Öreg. Nem kis dolog.

A nyugati kommunikációs eszközök hetvenes évekbeli becslései, amelyek szerint, ha teljesen szabad választásokat tartottak volna Magyarországon, Kádár a szavazatok nyolcvan százalékát kapta volna, nem sokat érnek: Ők ugyanis csak néphangulati aritmetikában gondolkoztak. Ez azonban egy politikus mozgásterének, megítélésének csak egyik meghatározója. Mellette van sok más is.

Kíváncsi volnék, a Kádár-éra különböző szakaszaiban a pártapparátus mekkora hányada értette a kádári politikát. Azt hiszem, ezt már sohasem fogjuk pontosan megtudni. Vannak azonban tapasztalataink, amelyek arra utalnak, hogy az apparátus javarésze soha nem volt szívből-értelemből kádárista. Ahol tudott, ott tett keresztbe — gazdaságban, kultúrában, politikában — a kádárizmusnak. Részben ösztönösen, részben tudatosan. Azonban mindkét esetben ugyanattól motiválva: Érzékelte, hogy ami jó a népnek, épp a nép szolgálatára való alkalmatlansága miatt, az neki magának nem jó. Félni féltek Kádártól. Hogy joggal-e, azt ma már megint nehéz dokumentálni. A nép mindenesetre hitt benne, hogy joggal. Ezt azok a hajdan szájról szájra járó történetek bizonyítják, amelyek arról szóltak, hogy az Öreg megjelent X, Y, Z elvtárs újonnan és közpénzen épült kacsalábon forgójában, kisajátíttatta és jóvodát, szociális otthont, miegymást csináltatott belőle.

Persze, nem egyszerűen az apparátusról van itt szó, ha Kádár-ellenességről beszélünk, hanem mindenféle belső dogmatizmusról, az „autentikus szocializmusok" különféle vállfajairól, népboldogító törekvésekről, amelyek csoport- és személyes ambíciókat lepleztek.

Hogy ez volt-e az erősebb vagy a külső Kádár-ellenesség, az megint nagy talány. Nem veszélytelen dolog, de megkockáztatom, hogy a hetvenes évek közepétől Kádár népszerűbb volt Nyugat-, mint Kelet-Európában, közvetlen bizonyítékaim a saját tapasztalataim. Hány alkalommal oktattak ki „testvéri pártok" képviselői, hogy hitelből nem lehet szocializmust építeni. Hány alkalommal adták tudtomra, hogy

az, ami a magyar agrárgazdaságban folyik, nem egyéb, mint a kapitalizmus restaurációja. Hány alkalommal magyarázták el nekem pengeéles tekintettel, hogy mi az igazi szocializmus.

Mindezek után el tudom képzelni, milyen leckéket kaphatott Kádár, milyen politikai nyomás alatt állott, hogyan kellett manővereznie, hogy mentse, ami menthető a reformból, a szabadságból, az emberségből.

A népszerűség és a népszerűtlenség között húzódó roppant keskeny mezsgyén egyre magányosabban egyensúlyozott az Öreg. A már-már elviselhetetlen külső és belső nyomás hatására (hogy a kettő közül melyik volt a nagyobb, arra még senki nem adott választ) félreállította a reformszárnyat. Amikor aztán alkalom kínálkozott rá, viszonzásul kipenderítette a ,,munkásellenzéket".

Azért még roppant energiák maradtak benne. Újra szorítóba lép az a Kádár, aki 1964-ben széles e szocialista világban egyedül meri méltatni a puccsal megbuktatott Hruscsov érdemeit. 1977-ben tárgyalóasztalhoz ül azzal a vezetővel, akit a ,,lágerben" talán a legkevésbé kedvel, s akì feltehetőleg őt kedveli a legkevésbé. Huszonégy pontos egyezményt kötnek. Az egyezmény végrehajtásából semmi nem lett. Nem rajtunk múlott. De az már igen, azazhogy Kádáron, hogy abból sem lett semmi, ami a diktátor nagy álma volt: vezéri pompával bevonulni Budapestre, s ott díszes fogadtatásban részesülni. Épp Budapestre nem, s annak nem, akit Moszkvától Washingtonig, Pekingtől Londonig többször is kitüntető szívélyességgel fogadtak. Az erdélyi magyarokért véghez vitt cselekedetek között talán nem ez a legkisebb súlyú. S aztán még a sohasem látott nyitás a világra. Kitűnő viszony seregnyi polgári és szociáldemokrata politikussal, lépések az európai úton, a korona hazatérése. S mindez a brezsnyevi éra szklerotikus szakaszában, és a marionett Csernyenko reménytelen esztendejében.

Mindazonáltal a levegő egyre jobban ritkul Kádár János körül. Ez a ritkuló levegő magyarázhatja, hogy figyelme lankad, hogy nincs ereje szembenézni a kiskirálykodás, a korrupció terjedésével, s szövetségre lépni ezek egyetlen ellenségével, egy teljesen új, demokratikus politikai szisztémával. Az Öreg, aki immáron tényleg öreg, az oxigénhiányos teret ,,megbízható", ám roppant szürke figurákkal tölti ki. Olyanokkal, akik ,,nem fognak rá kést", javarészt őszintén kádáristák, nem mondanak neki ellent, de az immáron még gyorsabban ritkuló levegőből bőven fogyasztanak.

Partner nélkül marad, magára marad. Ez az ember, akinek nem adatott meg, hogy saját gyermeke legyen, de akire egy nép tekintett úgy, ahogy az ember az apjára tekint, az ország legmagányosabb alakjaként adta át a hatalmat utódainak, és úgy is halt meg.

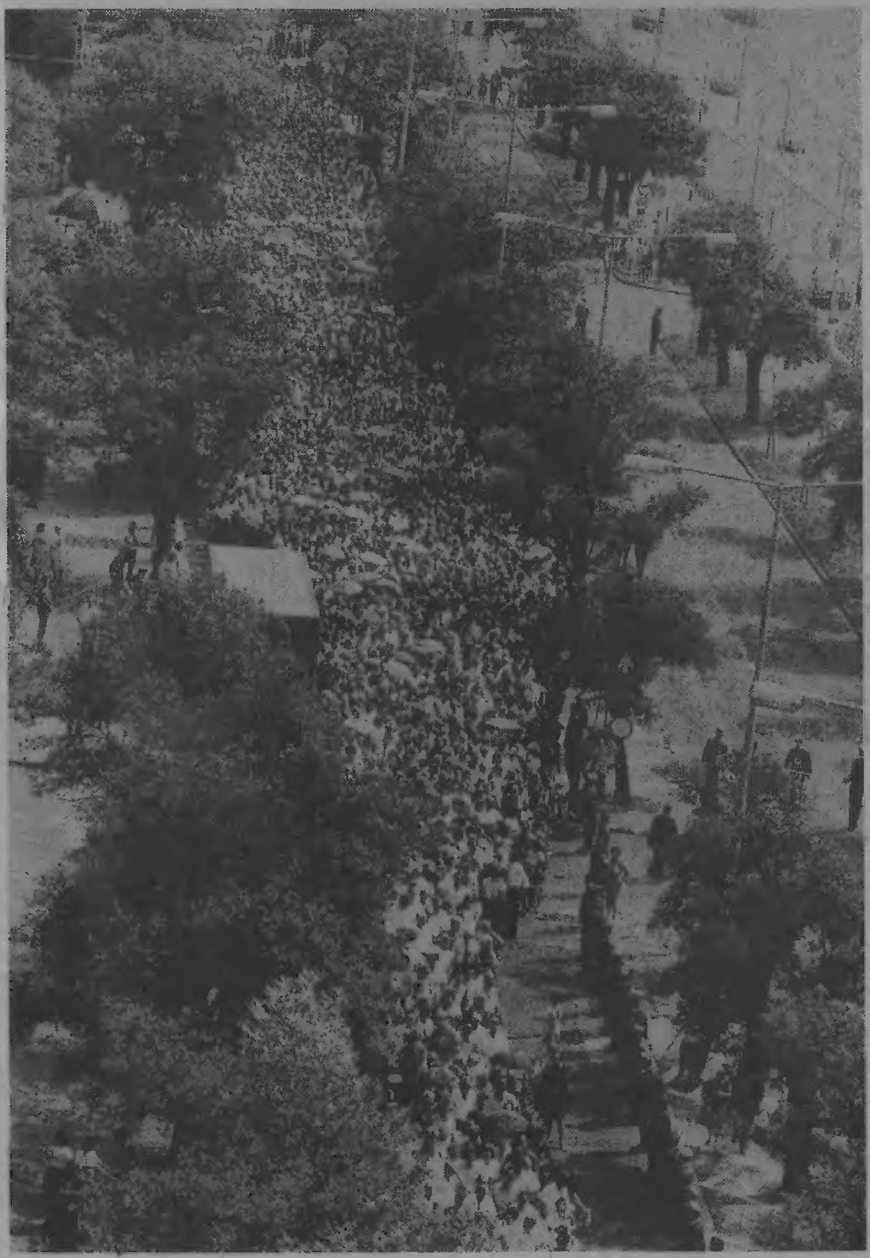

Két napon át szakadatlanul vonult az emberáradat a ravatalhoz

Jóban-rosszban kitartott mellette

88,— Ft

Aztán, mint régen, késő este íróasztalához ült, s mind erőtlenebbé váló kézzel, de vasakarattal nekifogott a levél megfogalmazásának. Eltelt egy éjszaka, és még egy. Az értelem és az akarat azonban már nem tudott parancsolni a kéznek, a szöveg alig, egyes részei pedig egyáltalán nem voltak olvashatóak. Tudomásul kellett vennie, hogy az egy életen át bevált módszer — mindent előbb saját maga vetett papírra, kézzel, s csak azután fordult munkatársaihoz és vette igénybe a technikát — már nem alkalmazható. A segítség már a fogalmazás papírra vetésénél sem nélkülözhető. S amikor megszületett végső formájában a Központi Bizottságnak szóló levél, arra is volt gondja, hogy azt két tanú előtt írja alá. Az aláíráshoz ragaszkodott.

S amikor nyilvánosságra hozták a levelet és a választ, másnap összecsomagolt. Távozni akart a villából, amelyből 1951-ben letartóztatták, s amely 1957-től haláláig ismét az otthona volt. (A kertben gyakran sétált, ismert minden fát és bokrot.) Személyes holmijait magához véve, kis bőrönddel a kezében indult útnak. Egyre csak azt hangoztatta: miután már nem visel semmilyen tisztséget a pártban, a villa nem illeti meg.

Felesége és munkatársai hosszas rábeszélés után tudták meggyőzni: maradjon.

HÍRLAPKIADÓ VÁLLALAT